СРПСКИ ПАНТЕОН

Књ. I

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

ГЕЦА КОН А. Д.

КАРАЂОРЂЕ

Написао
Д-р ДРАГ. СТРАЊАКОВИЋ

БЕОГРАД

Насловни лист израдио
ДРАГ. СТОЈАНОВИЋ

Највећи део фотографија објављених у овој књизи ставили су на располагање
МУЗЕЈ КНЕЗА ПАВЛА И ОПШТИНСКИ МУЗЕЈ

Издавачко и књижарско предузеће
ГЕЦА КОН А. Д. У БЕОГРАДУ

Штампала
ШТАМПАРИЈА »ОРАО«
месеца априла 1938

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР

О Карађорђу је досада доста писано. Велики је број књига, расправа и чланака у којима се говори о његовом животу и раду. Међутим, једне монографије која би обухватила цео његов живот и рад, овако како смо га ми схватили и приказали, нема у нашој историској литератури. Има мањих чланака, са подацима о Карађорђевим физичким и моралним особинама и војничким способностима, као на пример у његовој биографији у „Поменику" Милана Ђ. Милићевића, али је то само сасвим кратак и сумаран преглед са неколико интересантних детаља. О Карађорђу је углавном писано у вези са првим устанком, и више обраћена пажња на ток и развој устанка и Карађорђево учешће у њему. Изузетак би унеколико било дело Миленка Вукићевића „Карађорђе"; ту је, у првој књизи, дат опширно његов живот и рад до избора за вођу устанка. И у другим расправама и чланцима има такође података о Карађорђевим физичким и моралним особинама и војничким способностима али то је увек чињено укратко и узгред, у вези са развојем догађаја у првом устанку. У овом погледу треба поменути „Васкрс државе српске" Стојана Новаковића и кратак али добар преглед г. д-р Владимира Ћоровића Карађорђе и први српски устанак". О Јелени, Карађорђевој жени, не само да нема посебне монографије, него нема ни веће расправе о њеном животу, изузев једног сасвим кратког чланка г. д-р Алексе Ивића „Јелена Карађорђева

после смрти свога мужа“, у *Срйском књижевном гласнику* *и чланка г. д-р Мише Косшића* „Пасош Карађорђеве жене и деце 1813 год.“ *у »Полишици«.*

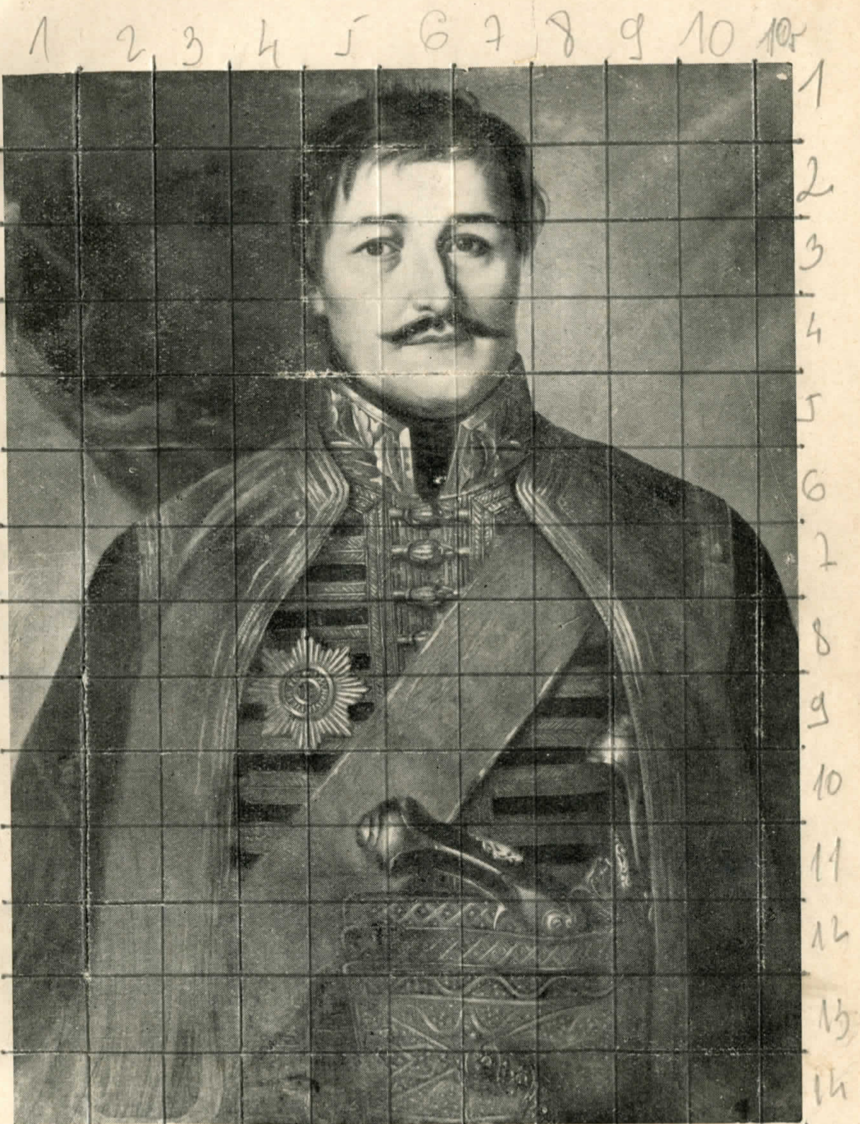
Ове наше монографије о Карађорђу и Јелени рађене су не само на основу објављене грађе и лишерашуре, већ и на основу великог броја докуменаша који досада нису били објављени и уойшше йознаши. Поред много йисама и докуменаша који се налазе у архиви Срйске Краљевске Академије, Државном архиву у Бечу и Архиву Минисшарсшва сйољних йослова у Паризу, йрегледали смо многе рукойисе из овога доба који су својина разних йривашних лица. Подашке из свих ових докуменаша уйошребили смо йри йисању и једне и друге монографије. Монографија о Јелени рађена је гошово цела на основу йодашака нађених у нейознашим и необјављеним докуменшима. О њеном живошу било је досада шако мало йознашо, да се шешко могао найисаши и један чланчић од 3 — 4 сшране. О њој се обично говорило само узгред, у вези са Карађорђем, или обично о њеном йоврашку у Србију и смрши, али и о шоме врло мало и сумарно. И у монографију о Карађорђу унешо је йрилично нових йодашака, нарочишо у другом делу где се говори о његовим физичким и душевним особинама и војничким сйособносшима. Поред шога, на йојединим месшима даша је нова иншерйрешација йознаших факаша.

Монографијама о Карађорђу и Јелени хшели смо да дамо јасну и йрегледну слику њиховог живоша и рада, исшичући на крају њихову каракшерисшику и значај. Прикуйљен је огроман број йодашака, али сви нису унеши. Одабрано је оно шшо је нарочишо значајно и шшо каракшерише неку од њихових особина. Ако је о неком йишању било више једнаких или сличних йодашака, узеши су најкаракшерисшичнији. Све шшо је казано речено је на основу извора. Поред шога шшо је йри йисању вођено рачуна да књига буде шшо занимљивија, увек је идеја водиља била исшина. Сав нейошребан машеријал изосшављен је да не би књига била и сувише ойшерећена и сшварала шешкоће йри чишању. Из исшог разлога извори и лишерашура нису навођени исйод шексша, већ је на крају даша библиографија главних дела, расйрава и чланака којима смо се служили йри йисању.

У другом делу књиге додашо је оно шшо су о Карађорђу йричали другима или сами найисали његови савременици, а које је све йрикуйио и објавио Милан Ђ. Милићевић йод насловом »Карађорђе у говору и у швору« у 55 књизи издања Чуйићеве задужбине 1904 године. Ову Милићевићеву књижицу издало је йослераша издавачко йредузеће »Време«. Ми смо из ње йрешшамйали само йрви део. Сем шога, извесне йодашке о Карађорђевом йривашном живошу и објашњења неких йрича о њему добили смо, йре осам година, од двојице сшаријих људи, чланова угледних йородица које су играле важну улогу у нашем йолишичком живошу XIX века, йоч. Јована Жујовића, академика (сина Младена Жујовића) и йоч. Миливоја Николајевића, генерала у йензији (сина Јовице Николића-Николајевића). Они су нам углавном исйричали оно шшо се о Карађорђевом йривашном живошу йричало у њиховим йородицама.

Београд, Срешење 1938 ДРАГ. СТРАЊАКОВИЋ

КАРАЂОРЂЕ

КАРАЂОРЂЕ
Рад Уроша Кнежевића (Музеј Кнеза Павла)

КАРАЂОРЂЕВ ЖИВОТ
ДО ПОЧЕТКА УСТАНКА 1804 ГОДИНЕ

Карађорђево порекло — Његови родитељи — Детињство и младост — Одлазак у Срем — Ступање у фрајкор — Повратак у Србију и даљи живот и рад — Стање Срба у београдском пашалуку — Карађорђе са виђенијим Србима припрема устанак — Сеча кнезова — Покушај Турака да га убију — Рад Карађорђев после сече кнезова — Збор у Орашцу 2 фебруара 1804 године — Почетак устанка

Карађорђева породица није била старином из Шумадије. Као и многе друге тако се и она ту населила у 18 веку. Зна се поуздано да су Карађорђеви преци дошли однекуд из васојевићких страна, али није тачно утврђено из кога племена. Један од најстаријих помена, из почетка 19 века, говорио би да су били из племена Клемента. Међутим, за то немамо сасвим тачних и непобитних доказа. Поред тога, народно предање везивало је порекло Карађорђеве породице и за друге крајеве где су Срби живели. Тако, по једном предању, Карађорђева породица је дошла из горње Босне. У последње време, почетком 20 века, народно предање је почело да везује њено порекло за Јужну Србију — Македонију и то онај предео који се налази под грчком влашћу. Међутим оба ова народна предања, чини нам се, немају ничега стварног.

Карађорђев деда Јован дошао је са још два брата у Шумадију после аустриско-турског рата 1737—39 год. и настанио се у селу Вишевцу, а браћа његова око реке Јасенице. Карађорђев отац Петар био је »убоги сиромашак«, или, како каже један други мемоариста, »бедног стања«. Ретко је кад могао »Турчину порез плаћати«. Петар Јокић, буљубаша из првог устанка, причао је 1851 год. Милану Ђ. Милићевићу у Тополи, да је за Карађорђева оца »неколико пута плаћало село Турцима порез; најпосле жабарски кмет Радивоје Станковић обори и запали ону на сохама кућу, где је Петроније живео, те тако га нагна да се морао одселити«. После тога Карађорђевог оца са женом

и децом прими неки Ђорђе из Жабара, »те их је ранио неко време«. Доцније, да би могао себе и породицу исхранити, Карађорђев отац је ишао да служи под најам. И по причању другог Карађорђевог буљубаше и капетана Радована Радошевића, Петар је морао своје првобитно огњиште у Жабарима да напусти зато што није имао да плати порез.

Карађорђева мајка Марица била је кћи Петра Живковића из Маслошева у крагујевачкој Јасеници. За њу се прича да је била врло оштроумна, отресита, одважна, предузимљива и неустрашива жена. Јован Хаџић каже да је »у свему свом начину показивала мужски карактер«. Умела је да јаше коња боље него многи мушкарац због чега је прозвана »Марица катана«. Карађорђе је од мајке наследио многе душевне особине.

Карађорђе се родио на св. Ђорђа, 3. новембра, шездесетих година[1] осамнаестога века у селу Вишевцу. На крштењу је добио име Ђорђе. Пошто је био црномањаст назвали су га доцније »Кара« (што на турском језику значи Црни) или Кара-Ђорђе, Карађорђе. Он је био најстарије дете својих родитеља. Сем њега имали су још три сина и две кћери.

[1] Питање године Карађорђевог рођења још није потпуно утврђено. И ако би последња научна истраживања у томе правцу доказивала да је он рођен око 1768 год., ипак има више чињеница које су против тога. Ако године Карађорђеве жене Јелене упоредимо са његовим годинама ми бисмо видели да би Јелена, ако бисмо узели као тачно да је Карађорђе рођен 1768, била старија од њега кад се удала. Кад је Јелена 1813 прешла у Земун изјавила је аустриским властима да има 48 година, из чега би излазило да је рођена око 1765. Ако је тачно то што је она казала, онда нам се чини да је мало вероватно претпоставити да је Карађорђе био млађи од своје жене кад се венчао. У 18 и 19 веку много се више него данас пазило код нашег простог народа на разлику година између мужа и жене. Сумњам да би се у то доба могао наћи пример да је девојка, кад се удаје, била старија од момка 2 па и више година. Неки наши мемоаристи кажу да је Карађорђе рођен 1752 год. Међутим, да је Карађорђе рођен 1762 г. каже Константин Ненадовић, коме је то казао Карађорђев син Александар.

Наскоро после Карађорђевог рођења његов отац, због убиства једног Турчина, морао је да се одсели из Вишевца у Жабаре. А да би могао исхранити своју породицу отишао је доцније на »конавлук« код једног Турчина у Загорицу. Карађорђе је у то доба био дечак. И он је ступио у службу, да чува стоку, код неког Новака Жабарца. Једнога дана чувао је газдине козе и свиње поред крагујевачког пута. Док су свиње око пута ришкале и пасле траву а козе брстиле, он је седео у лугу поред пута и шарао једну преслицу. У то »удари друмом Турчин на коњу а за њим три кера и један хрт. Керови налају на свиње, а свиње се загрокћу на њих. Турчин потегне из пиштоља, и убије Ђорђу једно свињче, па онда још натутка керове на свиње. Свиње, измичући се од керова, приближише се ка Ђорђу а и керови за њима. Ђорђе потегне пушку и једнога кера погоди. Рањени кер урлајући пође право Турчину; онде падне и крепа. Турчин се сад наљути, поврати се и стане немилице гађати свиње. Ђорђе видевши то стрчи доле на мост и заседне за један клен (дрво) с оне стране моста. Турчин наиђе. Таман му коњ предњим ногама ступи с моста на земљу, а Ђорђе опали и Турчин се стровали на земљу«.

Пошто је убио Турчина Карађорђе је морао да напусти село. Сад он оде у Паланку и ступи у службу код чувеног Арнаутина Фазли-баше, који је био велики зликовац и познат по томе што је нападао и пљачкао Турке. Код новог газде Карађорђе је био сеиз. Заједно са Фазлибашом нападао је и убијао богате Турке. Односи између слуге и господара изгледа да нису били најбољи. Неспоразум је долазио највише због разлике погледа на посао који су радили. Фазли-баша је био зликовац, и убијао је Турке да би их опљачкао; то је био његов занат. Међутим, Карађорђе је у души мрзео Турке као непријатеље своје породице и свога народа, над којим су вршили свакојака насиља. То је био разлог зашто их је убијао. Фазли-баши он је дошао да би се заштитио од гоњења турских власти

после извршеног убиства над Турчином, јер на Фазли-башу, изгледа, ни турске власти нису смеле ударити. Будући да газда није испуњавао обавезе дате своме сеизу, Карађорђе се са њим разишао. Из Паланке је отишао родитељима, али се код њих није дуго задржао. По народном предању он је у кући својих родитеља убио два Турчина насилника а мало затим још једнога. Због тога је морао да напусти очеву кућу и понова оде Фазли-баши у Паланку. По његовом одласку родитељи му се преселе из Загорице код мајчине породице у Маслошево. Наскоро му је отац погинуо, а мајка се преудала у Тополу. У жељи да помогне својој породици Карађорђе понова напусти старог господара Фазли-башу, оде у село Врбицу и ступи код другог газде у службу. Ни ту се није дуго задржао, јер је због девојке Јелене, ћерке обор кнеза Николе Јовановића из Маслошева, дошао у сукоб са неким момком Вукојем који се, као и он, био загледао у Јелену. Између њих се изроди свађа и Карађорђе убије Вукоја. После тога оде у хајдуке. У шуми је остао извесно време, па је онда дошао кући, венчао се са Јеленом и одао домаћинству.

Пред почетак Кочине крајине Карађорђе је са целом породицом напустио Србију и отишао у Срем. Као повод његовом одласку наводи се опет убиство неких Турака. По причању једног савременика Карађорђе је једне вечери, кад се вратио својој кући, затекао једног Турчина скитницу који је хтео да му напаствује жену. Он тада потегне из пиштоља и Турчина на месту убије. Да би сакрио учињено убиство, уз женину помоћ ископа у кући дубоку раку и затрпа леш, а коња пусти да иде. Коњ без јахача изазвао је сумњу код турских власти и повела се истрага да се нађе убица. Бојећи се да се не дозна да је он убица и не желећи да му суди турски суд који је у таквим случајевима изрицао по кратком поступку оштре казне, Карађорђе се одметне у хајдуке. И овога пута није остао дуго у шуми. Пред сам аустриско-турски рат

1787 год. претставници аустриских власти позвали су хајдуке да пређу у Аустрију и поведу српске добровољачке чете које је почео да организује пуковник Михаљевић. Томе позиву одазвали су се многи а међу њима и Карађорђе. По причању једног Руса који је 1808 год. био у Београду, повод Карађорђевом преласку из Србије у Срем био је следећи. Једнога дана Карађорђе сретне некаквог Турчина који је тражио од њега да му се склони с пута. Обојица су била на коњима. Турчин, видећи упорност Карађорђеву, увређен у своме поносу, извади пиштољ у намери да убије противника. Међутим, Карађорђе га предухитри, потегне из свог пиштоља и убије га. Бојећи се да не би настрадао, он остави своју отаџбину и пређе у Аустрију. Неки други наши мемоаристи наводе такође да је узрок Карађорђевом преласку у Срем убиство које је извршио над Турчином. Међутим, неки од њих пишу да је Карађорђе убио не једног већ више Турака. Несумњиво да у причању мемоариста неће бити све тачно и да су многе ствари преувеличане, али вероватно да се од тога свега нешто могло десити.'

Одлуци Карађорђевој да се са породицом пресели у Срем допринео је много и рад аустриских војних изасланика у Србији пред Кочину крајину. И он је са породицом био међу првима који су напустили Србију. Оставивши своје село пошли су к Сави, одакле су их аустриски људи имали превести у Срем. Његов очух (по неким писцима прави отац) Петроније, тешка срца напустио је Србију. Прост и сиров сељак, за кога је породично огњиште било све и сва, никако није одобравао бегство у туђину. Пошао је нерадо са сином. Чинило му се, како је доцније причао један човек из најближе Карађорђеве околине, да је много боље да остане у своме крају, на своме огњишту, па да и даље ту очекује судбину од Турака, на чије се тиранство већ био навикао, него да иде у туђину, у неизвесност, и да се

предаје у руке Аустријанцима. Стога је више пута наговарао Карађорђа да се врате кући. И што су се више приближавали Сави, Петронију је било све теже. Најзад су стигли до обале. Како читава три дана нису чамци долазили на српску страну, Петроније постаде све нервознији и нестрпљивији. У таквој душевној депресији он рече Карађорђу: »Ја нећу да идем Немцима! Вратимо се и покоримо Турцима: они ће нам опростити. Преклињем те, вратимо се!« Међутим, Карађорђе је био неумољив. Одлука о одласку у Срем морала се извршити. Али и Петроније није ни за длаку отступао од своје намере да се врати. Кад је видео да Карађорђа не може приволети на повратак, он узвикне: »Онда иди сам! Иди! Ја остајем овде!« Карађорђе, по природи напрасит, плане од једа и узвикне оштро: »Шта! Да те ја оставим живога у рукама мучитеља? Боље — крај. Останн сад!« па извуче пиштољ иза појаса и опали на Петронија. Овај ту погине, а Карађорђе се са осталим члановима породице превезе преко Саве.[1]

По преласку у Срем Карађорђе је ступио у службу као шумар манастира Крушедола, а мајка му и жена старале су се око манастирске стоке. Али ту није дуго остао. Кад је у зиму 1787 год. било јасно да ће и Аустрија, као савезница Русије, ступити у рат с Турском, многи Срби избеглице у Аустрији, а међу њима и Карађорђе, решили су да се као добровољци боре у аустриској војсци. У покушају Аустријанаца да почетком децембра 1787 године препадом заузму Београд учествовао је и један одред Срба под командом капетана Радича Петровића. У овом

[1] Постоје два мишљења о томе где је Петроније погинуо, као и о начину на који је погинуо. Током времена народно предање надовезало је на овај догађај много штошта, што није било истина. Тако, по Јанићију Ђурићу, Петронијева жена Марица дала је сину Карађорђу идеју да убије очуха заклињући га млеком којим га је дојила. После тога Карађорђе је казао једном свом другу, те је он убио Петронија. По Ђурићу Петронијево убиство догодило се у селу Стојнику, а по причању једног савременика у сеоцу Дубоком близу Саве (Русская Бесѣда IV. 1858, стр. 28).

српском одреду налазио се и Карађорђе. После тог неуспелог покушаја Карађорђе је, јануара 1788, ступио у фрајкоре. Као фрајкор нарочито се прочуо септембра месеца исте године кад је, у близини Београда, спасао од смрти свога поочима, капетана Радича, убивши на месту четири Турчина. После овог догађаја, како каже један мемоариста, »Ђорђе се разгласи као јунак и код Срба и код Турака«. За време борби у Србији имао је удела у више бојева. Крстарио је по већем делу западне Србије, а децембра 1788 учествовао при ослобођењу манастира Студенице.

После закљученог примирја између Аустрије и Турске 1790 године, кад су почеле да се распуштају добровољачке чете као непотребне, Карађорђе се није вратио породици у Срем. Он је остао у Србији и неко време провео као хајдук водећи чету од 50—60 људи, са којом је крстарио по шабачкој, ваљевској и београдској нахији. Поред хране коју су му становници из ваљевске нахије морали давати за дружину, Карађорђе је узимао од народа и по који товар жита за исхрану збега у планини Кљештевици, пошто ту није било »леба«. Ваљевском кнезу, Алекси Ненадовићу, није се допадао поступак Карађорђа и његових људи. Једанпут му је поручио да напусти његову кнежину. Карађорђе је послушао и прешао преко Колубаре. Међутим, кад је другом приликом са дружином понова прешао у ваљевску нахију, дошао је у оружан сукоб са кнезом Алексом и његовим људима. При том сукобу, каже прота Матија Ненадовић, »и Карађорђа самога ране у руку у длан. Пробију му длан, од које ране је Карађорђе у руку сакат остао«. О овом сукобу причао је Јанко Катић проти Матији на Врачару 1804 год.: »Твој отац ме је двапут преко Колубаре у воду нагонио, те сам по пуне чакшире воде износио, где Црног Ђорђа длан пробише једног момка убише и више рањени«. Ни овога пута Карађорђе није остао дуго у хајдуцима. По закључењу Свиштовског мира између Турске и Аустрије 1791 год

стање у београдском пашалуку почело се поправљати за Србе. Стога се и Карађорђе наскоро после тога остави хајдуковања, оде у Срем својој породици, врати се заједно са њом у Србију, дође у Тополу и тамо се настани.

По повратку у Србију Карађорђе се одао домаћинству. Као и многи други из Шумадије и он је почео трговати стоком. Трговином се доста обогатио и дошао у везу са већим бројем угледних личности у београдском пашалуку. Био је исто тако у добрим односима и са управником београдског пашалука Хаџи-Мустафа пашом. У организовању отпора против дахија за време Хаџи-Мустафино активно је учествовао. У ово доба он спада у ред најистакнутијих људи београдског пашалука заједно са Јанком Катићем и Алексом Ненадовићем. Сва тројица су били пријатељи са Хаџи-Мустафа пашом. Катић је, 1804 год., причао проти Матији како »Алекса и ја кнезујући а Ђорђе тргујући, и заједно са Хаџи-Мустафа пашом на дахије војујући, врло смо се пазили и као браћа живели и разне разговоре водили.«

Већ у ово доба Карађорђе је био познат готово у целом београдском пашалуку; до Свиштовског мира знали су га по храбрости и одлучности, а од тога доба до почетка устанка као угледног домаћина и богатог трговца стоком. За његов рад пред устанак као и за све време трајања устанка веома је важна чињеница његов трговачки посао. Он је на тај начин успео не само да се упозна са многим виђеним људима и да се о њему говори у београдском пашалуку, већ је створио и довољно новчаних средстава за вођење акције око припремања и руковођења самога устанка. Устанак га је затекао потпуно приправна. Он је био тада познат и као трговац и као хајдук. Стога је сасвим разумљиво што је он био један од оно неколико људи који су, заједно са Хаџи-Мустафа пашом, спремали устанак против дахија; тај је рад наставио и после Хаџи-Мустафине погибије, децембра 1801 год. У томе правцу његова акција, заједно са Јанком Катићем и

ИЗГЛЕД БЕОГРАДА И ЗЕМУНА НА УШЋУ САВЕ У ДУНАВ

Рађено у Бриселу 1789

(из Музеја Општине града Београда)

A. Тврђава
B. Један део вароши на Дунаву, звани „водена варош“
C. Српски део вароши
D. Узвишење удаљено четврт миље од Београда одакле је принц Евгеније Савојски 1717 године пуцао на варош
E. Пашин конак
F. Доња варош
G. Ратно острво
H. Затворени шанац
J. Стражара звана „Борча-чардак“
K. Земун
L. Касарне у Земуну
M. Фрањевачки манастир у Земуну
N. Грчка црква у Земуну
O. Зграда контумца у Земуну
P. Рушевине старе тврђаве у Земуну
Q. Дунав
R. Сава
S. Насип од Бежаније начињен по заповести Њ. В. 1788 године
T. Логор једне дивизије
U. Логор 4 батаљона
V. Логор двеју дивизија
W. Ада Циганлија
X. Борчански ровови
Y. Авала

Станојем Главашем, била је нарочито великих размера 1803 године.

Стање у београдском пашалуку од Свиштовског мира до погибије Хаџи-Мустафа паше било је за Србе прилично повољно. Међутим, после Мустафа пашине погибије, кад су четири дахије, Аганлија, Кучук Алија, Мула Јусуф и Фочић Мехмед ага, узеле у своје руке сву власт у пашалуку, Срби се нађоше у очајном положају; намети су постали велики а пљачке и грабежи нису никако престајали. Вук Караџић пише како су тада »навалиле из околни крајева, особито из Босне и Арнаутске, све беспослице и крвници и бескућници у Бијоград, као орлови на стрвину«. Даље, тада су многи »у Бијоград дошли голи и боси, пак се онђе одма оковали у сребро и злато, и обукли свилу и кадифу и узјали на атове с ратовима«. Сем тога, кад дахије завладаше значај и улога кнезова у народу сасвим је опала; они су изгубили скоро сваку власт. У целом београдском пашалуку није било друге власти сем дахиске и других судија сем дахија и кабадахија. Они су људима судили и изрицали пресуде по својој вољи, »људе били и убијали, глобљавали, отимали коње и оружје и друго што се гођ допало; најпосле стану силовати жене и ђевојке: изгонили су и у коло да играју пред њиовим ановима и чардацима, или пред чадорима, па које су им се допале оне су узимали к себи; тако данас једну а сутра другу: кашто по једну, а кашто по двије и по три уједанпут«. О тим турским зулумима сачувало нам се лепог спомена и у народним песмама. Тако у народној песми »Хајдучка пушка« неки Мујо, барјактар у једној мањој турској чети, опомиње Србе:

»Тешко томе, ком на конак дођем
»Заклаћу му вола испод кола,
»И заклати овна испод звона;
»Искаћу му вина од три лета
»И ракије од четири лета
— — — — — — — — —
»Без невесте вечерати нећу,
»Без ђевојке сан боравит нећу«

Али је за време дахија Србима најгоре било то што се за све учињене им неправде нису имали коме жалити. У спору са Турчином, и ако је Србин био у праву, губио је парницу. А ако је хтео да се бар мало задовољи правда, морао је подмићивати турске судије као год и оне који су га тужили. Како је Србин за време дахија на суду могао добити задовољење види се најбоље из ових стихова народне песме »Јаничарски зулуми«:

»Јеси л' чуо, море, каурине,
»Изгубићеш, није твоје право,
»Но доведи краву јаловицу
»И донеси пунану кошницу,
»Чабар сира, јаја и кајмака,
»Па ћеш, Влаше, ти добити суда«.

Поред осталих дажбина у ово време Срби су били дужни да о свом трошку лепо дочекају, угосте и испрате сваког иоле већег претставника дахиске власти. А треба знати да су путовања оваквих људи била честа а дочеци скупи. Јер поред онога што би такав гост са својом пратњом појео и попио, домаћин је био дужан да му спреми много штошта од хране и да понесе. Ова врста намета била је за Србе веома тешка. Због тога се у народној песми »Јаничарски зулуми« и каже:

Када Турци кроз нахију прођу,
Авај дому, где на конак дођу!
»Домаћине, одма коња вадај!
»Ти Влахињо, оди брже амо!
»Готови нам кокош за ужину,
»Испеци-де бијелу погачу
»И помасну зготови кајгану,
»А са маслом приправи баклаву,
»Пак напуни чутуру ракије
»И донеси меда и шећера«.

По својим зулумима нарочито се истицао брат Кучук Алијин, Сали-ага, због свога нечовечног држања према

женама назван »руднички бик«. Он је био војвода и муселим над свом рудничком нахијом, а боравио је у Руднику. Чинио је нечувена насиља. Глобио је и убијао људе, нападао жене и девојке, путовао са великом пратњом од по стотину Турака од села до села, од хана до хана и ноћевао где га затекне мрак. Њему и његовом друштву морале су се приређивати велике гозбе. За софром је, по његовој жељи, морала до сваког Турчина седети по једна српска девојка или жена а људи, често родитељи, браћа или мужеви ових жена и девојака, »дворили су и услуге свакојаке чинили«. По причању једног мемоаристе, ради забаве и весеља, поред софре за којом је седео Сали-ага, »чињене су свакојаке игре и увеселенија са женским полом«. Ради свог увесељавања и задовољства Сали-ага је увео једну нарочиту врсту разоноде. У свим околним селима установио је тзв. »краљице«. То су биле девојке које су га морале дворити и чинити му све по вољи. Поред »краљица« постојао је »краљ« и »барјактар«, такође женске особе. При овим свечаностима »барјактар« је стајао са барјаком, »краљ« је држао ибрик с ракијом, наливао у филџан и додавао »краљици« а ова запајала Сали-агу. Кад је Сали-ага зажелео да једе воће, »краљ« биољуштио крушку или јабуку, исекао је на кришке и додавао »краљици«, а ова би својом руком залагала Сали-агу. После тога би »краљ« и »краљица« сели покрај њега или у његово крило и угађали му на срамоту целог сакупљеног народа. »Краљице« из једног села морале су пратити Сали-агу до другог села где би га друге »краљице« прихватиле и служиле.

Овакви поступци дахија и претставника њихове власти у унутрашњости морали су код Срба изазвати отпор и припреме за акцију. Они више нису могли сносити овај тешки јарам. Било им је »догорело до ноката« и с правом су мислили да је боље часно погинути на бранику свога огњишта, породице и части него и даље срамно живети и подносити ова нечувена насиља. Стога су се угледнији

људи у Шумадији и после погибије Мустафа паше чешће виђали, састајали и договарали како би се ослободили дахиских зулума. Изгледа да је у овом правцу било извесних веза између људи у Шумадији и истакнутијих људи у западној Србији. Уз Србе, а за акцију против дахија, био је и известан број Турака којима је дахиски режим такође био тежак и несносан. Још за свога живота Хаџи Мустафа паша спремао је, у договору са Турцима и Србима, заверу против дахија како би београдски пашалук од њих ослободио. После Хаџи-Мустафине смрти настављен је тај рад а у њему је узео учешћа и Хаџи-Мустафин син Дервиш бег, београдски базрђан баша Петар Ичко и већи број виђенијих Срба. Два мања покрета против дахија нису успела, и због тога се морало мислити на организованију акцију ширих размера. А припремање ове акције узели су сад у своје руке угледнији Срби. Пошто њихове писмене жалбе Порти нису имале никаквог дејства а дахије и претставници њихове власти у београдском пашалуку чињаху све веће зулуме и све већа насиља, они убрзаше акцију на припремању устанка. Код цркава и манастира, на разним саборима и приликом слава, почеше се састајати кнезови, свештеници и трговци и договарати о дизању народа на устанак. Многи од ових људи ступише у везу са хајдуцима, који су се, да би избегли дахиски зулум, склонили у планине. Ова акција је нарочито постала жива у пролеће и лето 1803 године. Да би успели, истакнутији људи из Шумадије ступили су у везу и са Србима у Босни, Херцеговини и Црној Гори да заједнички устану против Турака. По причању Љубомира Ненадовића, његов отац прота Матија је, у лето, о Илиндану 1803 год., ишао у Сарајево »да се разговори са знатнијим људима на који би се начин могла скрхати дахиска сила«. Слична је путовања, како каже г. Ћоровић, вршио и Хаџи Рувим и пивски калуђер Арсеније Гаговић. Несумњиво да су организатори устанка у Србији били у вези и са црногорским владиком Петром I. У томе смислу владика је

СТАНОЈЕ ГЛАВАШ
Рад Уроша Кнежевића

АЛЕКСА НЕНАДОВИЋ
Рад Уроша Кнежевића (Музеј Кнеза Павла)

чинио извесне припреме 1803 године. А да је било тих веза види се најбоље из владичиног писма игуману манастира Дечана од 10 јануара 1804 године. У своме писму Петар I поручује дечанском игуману да сачува ћивот Св. Краља (Стевана Дечанског), свете мошти, крстове и утвари црквене, будући, каже владика, да »имамо намеру ми Црногорци и Срби с београдске стране скочити на оружје против нашег непријатеља Турака, ако можемо и вас да избавимо...« Са Србима из Војводине, а нарочито са тамошњим трговцима, виђенији људи из Србије споразумевали су се за набавку барута и других војничких потреба.

За Карађорђа се поуздано зна да је узимао активног учешћа у припремању устанка. За овај рад он је искористио своје трговачке везе са великим бројем Срба у Аустрији и Турској, као и везе са хајдуцима, а нарочито са хајдучким харамбашом Станојем Главашем. Сам Карађорђе, како се прича, ишао је по народу и говорио му да нема другог спаса него да се дигне на оружје. Гаја Пантелић прича како га је Карађорђе, у лето, о св. Илији, 1803 године, слао Васи Чарапићу у Бели Поток да га позове да заједно раде и да му у име његово каже: »Брате Васо, за наше младости и нашег јунаштва да скинемо тај зулум, да нашим женама не вире ноге испод турских ћуркова, и да се наше кобиле не ждребе у оборима турским, и наше крмаче да се у њима не прасе, и наше краве не теле. Но брате, потражи колико више можеш поуздани момака и у зиму, кад ти се јави, да си готов«. Радећи тако на припремању устанка, по ранијем споразуму, Карађорђе се о Аранђеловдану, 8 новембра 1803 године, састао са неким виђенијим људима у Орашцу у кући Светозара Томића, а на свадби Светозаревог сина Максима. За време ручка неколико њих са буковачким протом Атанасијем устадоше иза софре и одоше преко шљивака у једну »јаружицу«. Ту су се договорили и на крстић заклели да на пролеће, марта месеца 1804 године, устану на дахије, жене и децу да склоне у збегове а да до тог времена строго тајну чувају.

Рад на припремању устанка није могао остати потпуно непознат дахијама. Они су обавештавани да се у народу осећа извесно комешање и да су чести састанци између виђенијих Срба. И ма колико да се све радило опрезно и шапатом, ипак није могло остати потпуна тајна. Карађорђе, веома активан у припреми устанка, да би затурио траг своме раду и одвратио пажњу претставника дахиске власти од себе, нашао је за потребно да после заклетве у Орашцу оде од куће, склони се у Јасеницу и тамо остане до половине јануара 1804 године.

Децембра 1803 и прве половине јануара 1804 год. дахије су добиле тачна обавештења да се против њих спрема устанак у народу. Један од најјачих доказа за то било је писмо кнеза Алексе Ненадовића земунском мајору Митезеру. Дахије су писмо ухватиле и одмах решиле да устанак угуше пре него што почне, а као најбоље средство мислиле су да ће бити ако посеку све виђеније људе и тако обезглаве народ. По народној песми »Почетак буне на дахије« кроз уста Фочић Мехмед аге изражена је јасно одлука дахија. Фочић Мехмед ага, обраћајући се осталим дахијама, каже:

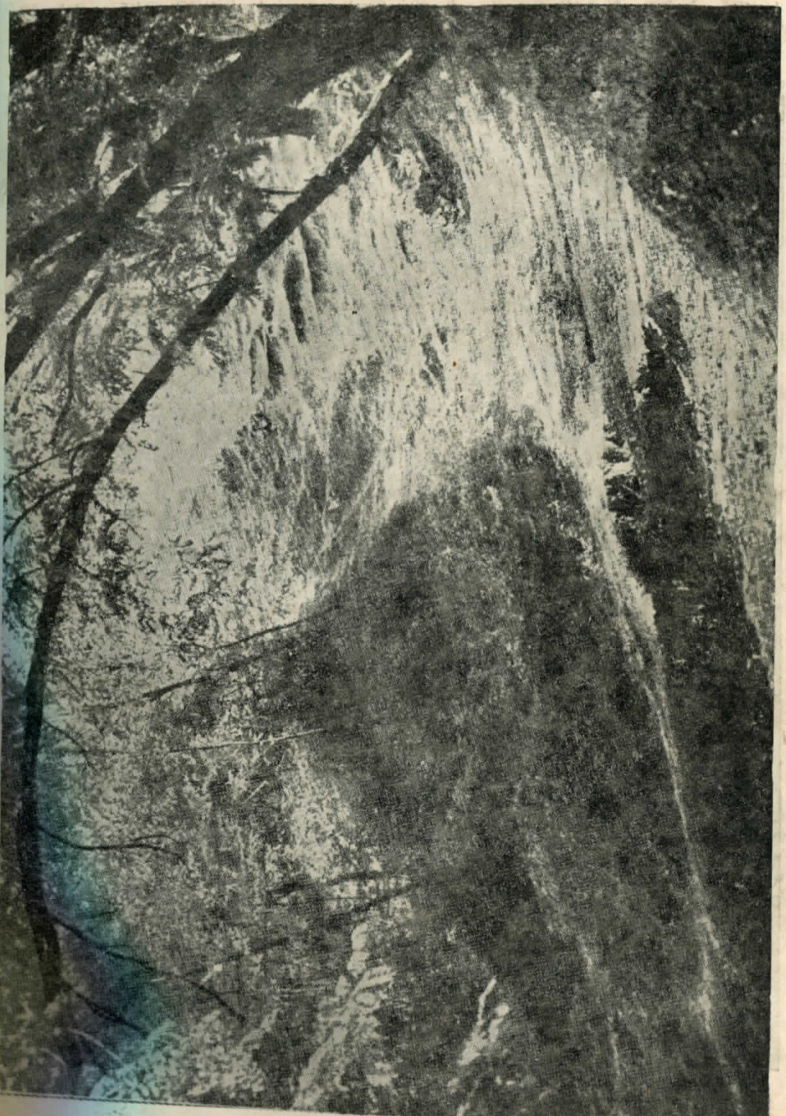
»Исећ' ћемо све српске кнезове,
»Све кнезове, српске поглавице,
»И кметове што су за потребе
»И попове, српске учитеље,
»Само луду ђецу оставити,
»Луду ђецу од седам година,
»Пак ће она права бити раја,
»И добро ће Турке послужити.«

Неки од дахија лично се кренуше да похватају угледне Србе и да их убију. Сам Фочић Мехмед ага пошао је у Ваљево, ухватио Алексу Ненадовића, Илију Бирчанина и Милована Грбовића и посекао их на ваљевској ћуприји. Поред Фочић Мехмед аге и Мула Јусуф и Кучук Алија су отишли у народ. Против Карађорђа био је послат у Тополу

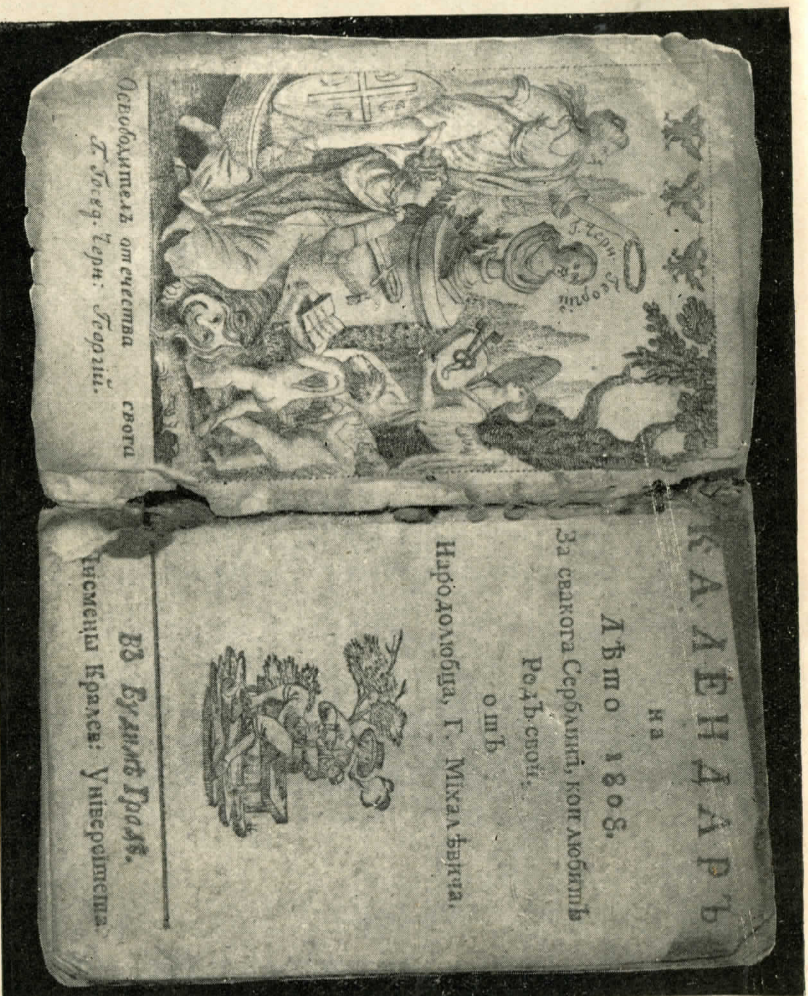
Узун Мехмед кафеџија. Кад је он са дружином дошао Карађорђевој кући, Карађорђе, изгледа, није био ту; он се са момцима налазио око стоке коју је хтео ради продаје да тера у Аустрију. Обавештен о доласку Турака, а може бити да их је и сам спазио, Карађорђе се спреми да их нападне. Остави стоку па са момцима изврши напад и поубија их. После тога било му је јасно да не може више остати код куће у Тополи. Зато оде своме старом познанику и другу хајдуку Станоју Главашу да се с њим договори шта даље да ради. Међутим, дахије нису успеле да сасвим изведу свој план. Кад су српски кнезови и виђенији људи увидели опасност која им прети, почели су да беже од кућа и склањају се у шуму. Дахиски поступак их је уплашио. У другој половини јануара 1804 год. посечено је око 70 виђенијих људи и кнезова. Срби су сваки дан слушали о новим жртвама. По целој Шумадији и западној Србији пуче глас о погибији кнеза Алексе Ненадовића, Илије Бирчанина, Милована Грбовића, Марка Чарапића, Хаџи-Ђере, Хаџи-Рувима и многих других. Нико више није био сигуран за свој живот. Сваки иоле виђенији човек, свештеник или кнез, сматрао је да може бити жртва дахиског насиља. Стога је потпуно појмљиво што су Срби овога пута налазили јединог спаса у бегству од кућа, у планинама и разним неприступачним местима.

Сеча кнезова је Србе не само изненадила већ и много збунила. Они нису умели да се снађу. За њих је било најгоре што је акција дахија почела у невреме, у најгоре доба године, у сред зиме, када су шуме потпуно голе те је тешко водити макакву оружану акцију. У то доба године се ни хајдуци нису налазили на окупу већ растурени, код јатака на зимовању. Стога је потпуно разумљиво што се у почетку нису могли снаћи ни они људи који су припремали устанак за пролеће 1804 год. Ни они сами нису знали шта да почну и шта да раде. Премишљали су да ли да се склоне дубље у шуму или да беже у Аустрију, или да иду у Босну. Међу овима били су у почетку и Карађорђе и Ста-

ноје Главаш. У рукопису »Живот и прикљученија Павла Поповића из Вранића« налазе се подаци и о намери Јанка Катића из Рогаче и кнеза Симе Марковића из Борка да се крајем јануара склоне у Аустрију. Писац ове биографије каже: »У години 1804 месеца јануара 30, баш на Три Јерарха поведе ме моја баба Милица, отчина мати, да јој помогнем понети лебац и прочаја за јело, у Буковац, где се колиба овчарска и свињарска налазила, и која је од села један сат ода удаљена била, у којој су се сакривали Павле Поповић и мој отац поп Димитрије — будући он као поп бојао се Турака и морао се крити — кад тамо колиби дођемо, а њи ниједног у колиби нема. Баба по шуми звиждући, јербо није смела на име звати мога оца попа Димитрија, у једној missing части у лугу, где је се сакрио био, пита га баба како Павле, а он њој одговори, да је био дошао кнез Сима Марковић из Борка и Јанко Катић из Рогаче, који су се такође од Турака крили, и убише једно назиме, које испекоше пак једоше, а што претече они собом понеше, и одоше у Остружницу да траже човека, који ће и у Немачку превести.« Међутим, они се у путу предомисле и не пређу у Аустрију. У оваквим тешким приликама, од Срба који су побегли од кућа најпре се снашла једна група у којој су били Станоје Главаш и Карађорђе. У договору са још неким људима они одлуче да не напуштају своју отаџбину, већ да остану где су и дигну народ на оружје против дахија. А да би у томе успели, закажу збор у селу Орашцу у Шумадији за Сретење, 2 фебруара. Одлука о збору у Орашцу донета је у кући Марка Кара-Тошића у Копљарима, највероватније 31 јануара 1804 год. На збору је имало да се реши какве мере да се предузму против Турака-дахија и њихове власти. За сазив збора у Орашцу Карађорђа је вероватно највише руководила та околност што је у томе истом селу, на св. Аранђела, 1803 год., већ био један, познати нам, мали скуп на коме је донето решење да се на пролеће сви тада присутни састану и отпочну устанак. После донете одлуке у

МАРИЋЕВИЋА ЈАРУГА У ОРАШЦУ
Место где је одржана прва устаничка скупштина

КАЛЕНДАР ЗА 1808 ГОДИНУ

Прва и друга страна народног календара за 1808 годину, штампаног у Будиму

кући Кара-Тошића присутни су се разишли по околним селима да зову људе на збор. И заиста, 2 фебруара 1804 год., скупило се око 300 кнезова и виђенијих људи, заједно са Станојем Главашем и његовим хајдуцима, да се договоре и реше о мерама које ће предузети. И ту, на томе збору, једногласно је изабран за старешину устанка и вођу народа Карађорђе Петровић, у народу познат и као угледан домаћин и богат трговац и као хајдук. Са избором вође почео је у ствари и устанак српскога народа против дахија. А сви ти људи на збору у Орашцу, покретачи првога устанка, били су прожети једном мишљу: да се ослободе терета и зулума дахија и њихових претставника власти који су радили што су год хтели, и једном идејом: да из својих кнежина протерају претставнике дахиске власти против којих су били и многи Турци, и да од турског цара траже боље чиновнике.

После збора у Орашцу устанак је почео. Карађорђе је одмах обавестио све виђеније људе у Шумадији а нарочито, како се каже у народној песми, сеоске поглавареkметове, и поручио им:

> »*Сваки свога убијте субашу,*
> »*Жене, ђецу у збјегове кријте*«.

Он је, са многима који су били на збору у Орашцу, а нарочито са својим момцима, почео по селима палити турске ханове и сукобљавати се са Турцима. Није прошло »неколико дана« а узбуни се готово сва Шумадија. Стога је народни песник и могао казати »уста раја ко из земље трава«. Готово истовремено са устанком у Шумадији почео је устанак и у западној Србији, у ваљевској нахији, под вођством Јакова и Матије Ненадовића, брата и сина погинулог кнеза Алексе, а мало затим и у источној Србији на челу са Миленком Стојковићем и Петром Добрњцем.

КАРАЂОРЂЕВА УНУТРАШЊА ПОЛИТИКА

Његови погледи на унутрашњу политику — Како су народне старешине и војводе гледале на унутрашње уређење београдског пашалука од почетка устанка — Карађорђе, претставник централне власти — Народне старешине и војводе желе да ограниче његову власт — Оснивање Правитељствујушчег Совјета — Неуспео покушај Карађорђевих противника да му помоћу Совјета ограниче власт — Родофиникинов и Карађорђев пројект устава од 1808 год. — Преуређење Правитељствујушчег Совјета 1811 год. и прво Карађорђево министарство — Због чега је Карађорђе однео победу над противницима у питању унутрашњег уређења Србије

Карађорђеви погледи на унутрашњу политику Србије развијали су се упоредо са ширењем устанка и успехом устаника. У почетку, његова унутрашња политика била је јасна. Он је хтео оно исто што и други истакнути људи у београдском пашалуку, па и цео народ: ослобођење од дахиског насиља. Да се то постигне требало је на неки начин из београдског пашалука уклонити дахије и претставнике њихове власти. А ради тога морао се дићи сав народ на устанак. У овом правцу био је у почетку упућен и сав Карађорђев рад у унутрашњој политици. Међутим, кад се устанак против дахија, после сукоба Срба са царском турском војском на Иванковцу 6 августа 1805 год. претворио у устанак против званичне Турске, и Карађорђеви погледи на унутрашњу политику Србије морали су се променити. Није сад могло бити више речи само о организацији устанка за борбу против Турака, већ и о унутрашњој организацији ослобођене Србије. Нарочито се ово питање истакло у пуној важности после сјајних успеха српске војске 1805 и 1806 год. када је скоро цео београдски пашалук био ослобођен. Тада се морала обратити велика пажња и на унутрашње уређење Србије. То питање наметнуло се само по себи. Његово решење тражио је не само Карађорђе већ и сви угледни људи у ослобођеној Србији који су били војничке старешине у мањим или већим административним јединицама.

У почетку устанка, док је сва пажња морала бити обраћена на организацију борбе са Турцима, супротност

између појединих војвода и Карађорђа у погледу на унутрашње уређење земље, због опасности од Турака, није се много испољавала. Затим, народне старешине, сваки у своме крају, биле су у неку руку неограничени господари како у војничком тако и у административно - политичком погледу. Стога, кад су, ради успешнијег ратовања, сами догађаји наметнули потребу јединства војничке команде, а у вези с тим, ради лакших војничких операција и извршења наредаба које су биле у чврстој вези са војничким питањем, и јединство, или, боље речи, централизацију управне власти, код војничких старешина јавио се према томе, сасвим очекивано, јак отпор. И тај се отпор временом претворио у отворену и жестоку борбу између Карађорђа, као претставника централног уређења Србије, и појединих народних старешина које су желеле и даље да остану потпуно неограничене у вршењу и војничке и грађанске власти у својим крајевима. Нахиске старешине-војводе нису имале јасан поглед какво је требало да буде то њихово унутрашње уређење. Једно је за њих било јасно: да никако не допусте да се неко други меша у њихов рад на одређеним им подручјима. Овакво схватање сасвим је разумљиво. Они су се на устанак подигли и против Турака борили не да изгубе оне повластице аутономије унутрашњег управљања у својим кнежинама и нахијама, већ да их још више прошире. По њиховом схватању изгледа да је положај народа требало да остане онакав исти као и под Турцима, само с том разликом што би сваки крај, уместо ранијег турског управника, добио сад свога човека кога би морао исто онако слушати као и пређашњег старешину.

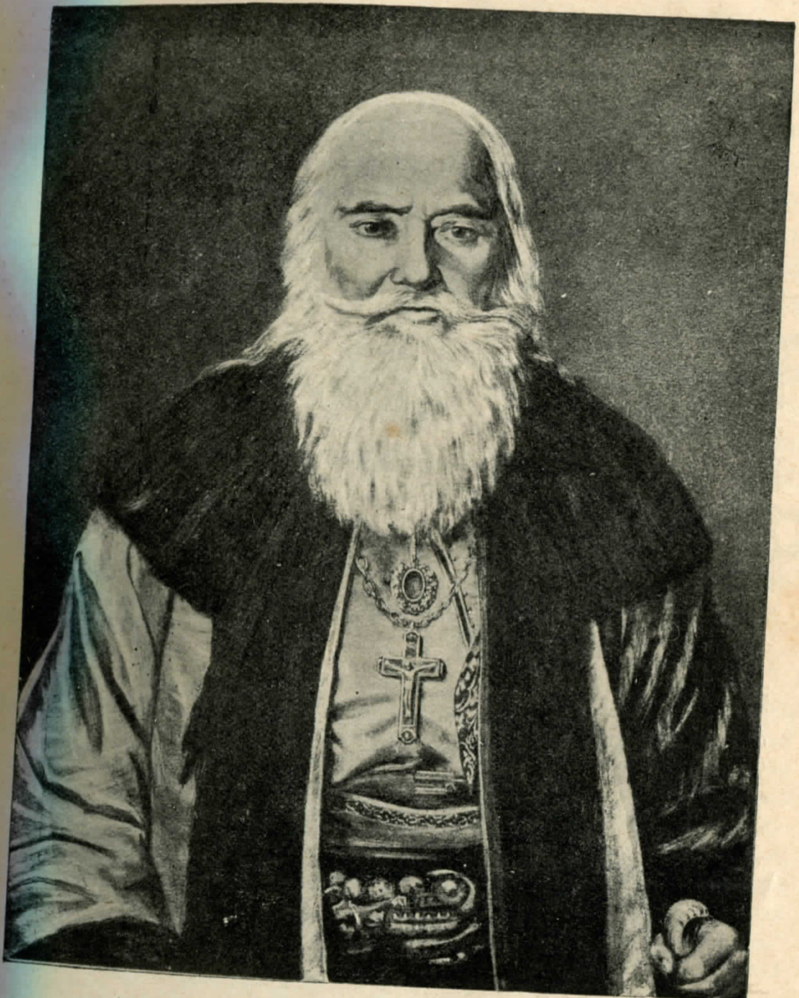
Поред тежње нахиских господара да спрече мешање Карађорђево у управу у својим нахијама, многи од њих били су из зависти против њега. Они нису могли равнодушно да гледају како Карађорђев углед у народу из дана у дан расте због његових војничких успеха. Многи су сматрали да су позванији и способнији од њега да буду на

челу покрета и да је њихов углед и положај пре устанка био много већи од његовог. Међу овакве људе на првом месту спадао је Јаков Ненадовић из ваљевске нахије чија је породица уживала велики углед у народу и пре устанка, а који се неко време звао »заповедником наије ваљевске, шабачке, ужичке и сокоске«, затим Јанко Катић један од најугледнијих домаћина и трговаца из Шумадије, а у источној Србији Миленко Стојковић и Петар Добрњац.

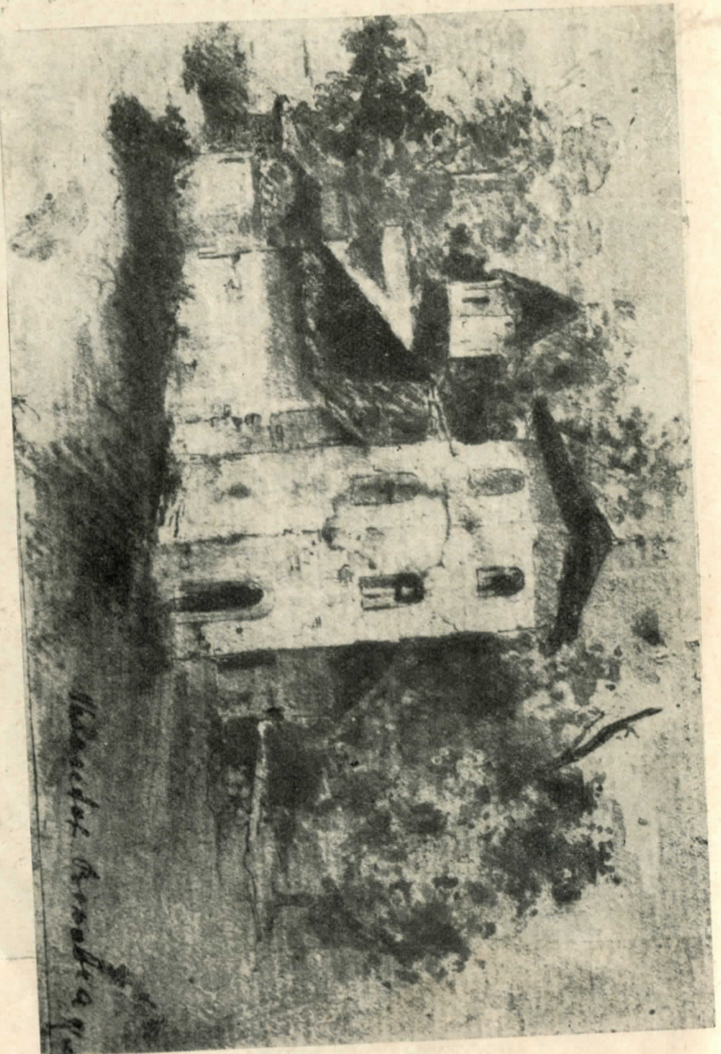
И ако Карађорђе у почетку није био изабран за вођу устанка у целом београдском пашалуку већ само у Шумадији, јер су његовом избору у Орашцу присуствовали углавном људи из Шумадије, он је то постао током времена. Чим се је народ у једној нахији дигао на устанак његов старешина је одмах тражио везу са Карађорђем ради договора и успешнијег ратовања. То чине Ваљевци преко Јакова и проте Матије Ненадовића, то исто и Срби из источне Србије преко Миленка Стојковића и Петра Добрњца. Поред ових истакнутијих старешина тако су радили у својим областима и многи незнатнији људи који су на лак начин постајали војводе. Један савременик првог устанка прича да је сваки онај Србин »који је год иоле у својој наији познат био као трговац од какве му драго струке а мало новаца имао, тај сам побуни ову наију, које политиком које с новцем и скупи мало војске бијући се по наији својој с оно мало и лудо Турака. Турке растера наију очисти Карађорђу привеже се сасвим. Тај сваки војводом постане својим сопственим избором, па су били сваки као и сам Карађорђе«. Дошавши у везу са Карађорђем и тражећи од њега упутства и савете за рад, сваки тај војнички старешина или војвода прећутно га је признавао и за врховног заповедника целокупне устаничке војске. Многе војводе биле су приморане, кад је притисак Турака на њих постајао јачи, да затраже војничку помоћ од Карађорђа, јер је Шумадија, као централна српска покрајина, била мање изложена турским нападима него пограничне области. Карађорђе би се одазвао позиву до-

тичног војводе, отишао му у помоћ, победио непријатеља али у исто време наметнуо своју врховну војничку власт и у дотичној нахији. На тај начин он је, мало по мало, и ако без формалног избора, постао врховни заповедник.

Карађорђе се није на овоме задржао. Он је пошао и корак даље. Хтео је да своју врховну власт протегне и на управне послове прво у побуњеном а затим у ослобођеном београдском пашалуку. Он је тежио, у споразуму са својим присталицама Симом Марковићем, Младеном Миловановићем, Милојем Петровићем и другима, да постане врховни старешина и управне и законодавне и судске власти. Та његова тежња осетила се одмах после првих успеха устаника. У ослобођеним крајевима Карађорђе сам поставља војводе. Тако је, после ослобођења Рудника, поставио за војводу Милана Обреновића. Војводе, које су биле независније од Карађорђа, осетиле су јасно његову намеру. Стога су предузеле кораке, прво потајно а затим отворено, да га у томе спрече. Први покушај у томе правцу учињен је 1805 године после повратка српске делегације из Русије. Прота Матија Ненадовић који је при повратку из Петрограда повео са собом Божу Грујовића, донео је отуда и идеју о оснивању једног савета који је требало да буде нека врста претставника врховне власти у Србији. У договору са стрицем Јаковом, прота Матија, после заузећа Карановца и Ужица 1805 год., позове Карађорђа у Боговађу да се тамо разговоре и договоре о установљењу савета. Карађорђе није хтео да оде у Боговађу јер је ова била у нахији Јакова Ненадовића, већ у договору са својим оданим пријатељем Симом Марковићем, војводом из нахије београдске, позове Јакова и остале знатније поглавице на договор у село Мали Борак. Ту се споразумеју да се оснује Правитељствујушчи Совјет, ма да многи од присутних, како каже Вук, »нијесу знали шта ће то да буде«. Карађорђе и његове присталице мислили су да ће Совјетом плашити Јакова, Катића и остале противнике, док су Јаков, Катић и њихови привrженици те-

ПРОТА МАТИЈА НЕНАДОВИЋ
Рад Уроша Кнежевића

МАНАСТИР ВОЉАВЧА
Цртеж Ђорђа Крстића (Музеј Кнеза Павла)

жили да Совјетом ограниче Карађорђеву власт. Међутим, оснивачи, прота Матија и Божа Грујовић, »мислили су да Совјет буде највећа власт у земљи и да свима поглавицама заповиједа у свачему«. Ипак је победила идеја Карађорђа и његових присталица. Делокруг Совјета био је сведен на најмању меру. Седиште му је било одређено прво у тешко приступачном манастиру Вољавчи, у рудничком округу, а после тога у манастиру Боговађи. У почетку је имао карактер врховног суда. А по ондашњем патријахалном схватању нашег народа да треба да му суди његов човек, за чланове Совјета је узет по један претставник из сваке нахије. За првог претседника је постављен прота Матија Ненадовић. Тек доцније, кад је седиште Совјета премештено из Боговађе у Смедерево па одатле у Београд, проширио се и делокруг његовог рада. Почео је да решава и чисто административна питања. Али отада па све до почетка 1811 год., док није понова био преуређен, у делокруг његовог рада спадале су углавном судске,[1] финансиске и војне ствари.

---

[1] Сачувао нам се један опис суђења у Совјету из године 1809. Старовлашки кнез Максим оптужио је Совјету свога момка да му је покрао новац и неке ствари. Оптужени је дошао у Совјет. Кад је ушао у собу затекао је совјетнике како седе за једним столом. У зачељу је седео претседник Младен Миловановић, са стране, близу њега, кнез Сима Марковић „а прочи совјетници около седе на столицама. А покојни старац Доситеј Обрадовић, Бог да му душу прости, стоји с леве стране астала мало нагрбљен као стар човек, но пун живости, па се окреће с главом то на једну то на другу страну слушајући испит мој и пресуждеције моје.“

Претседник Совјета упита оптуженог: „Јеси л' ти, море, код кнеза Максима у Старовлашкој писар био?“ Оптужени одговори: „Јесам“. Затим му опет претседавајући рече: „Па што си поарао кнеза Максима, ударио си му на кућу и салаш, сандуке му поразбијао и новац му однео! Зар тако, море ваља, кад служите код једног господара, и плаћа вам и рани вас, још најпосле да га арате и крадете!“

Оптужени одговара: „Господару Младене, то све није истина. Нити сам у кућу ишао, нити сам штогод узео окром што сам узео дугу пушку и два пиштоља и десет тестета фишека знајући да ће Максим за мене потеру послати, одбране ради, а друго ништа то није истина, и ако не ве-

Покушај Карађорђевих противника да му помоћу Совјета ограниче власт није успео, јер је Карађорђе на време прозрео њихову намеру. Вук Караџић који је такође то јасно увидео, сасвим тачно каже на једном месту: »Совјет се није смео Карађорђију супротити ни у чему, а Карађорђије могао је Совјету заповедати«. Мало по мало Карађорђе је успео да преко својих пријатеља, чланова Совјета, потчини Совјет потпуно своме утицају. То се нарочито дало приметити после 1806 год. када је дотадашњи

рујете мени овако младом, то изволте писати нека дође Максим, да се суочимо па онда ће изаћи дело на видело. Младен му одговори: Е ја — рече — да пишемо за онака јунака, који границу чува од Турака, па да за тебе пишемо да дође!"

Кнез Сима пресече Младену реч и упита оптуженог: „Одакле си ти?" Оптужени му одговори: „Из Срема". Сима: „Из кога села?" Оптужени: „Из Добринаца". Сима: „Мајку вам швапску, сви сте из Немачке ђаволи; то ти, да ниси њега покрао не би он то писао". Оптужени се опет бранио да све оно што је кнез Максим писао није истина, и да он није крив што му они не верују. После тога кнез Сима заповеди: „Таки да се у град одведе и да се окује па трећи дан да се обеси! Зашто Швабе много нам зла по земљи чине и муте". И ко зна да не би наредба Марковићева била извршена да се не умеша Доситеј Обрадовић. Сам оптужени овако описује Доситејев говор: „Онда се пробуди старац Доситеј, стојећи на ногама и поче Минервином мудрошћу њима говорити: „Није господо овај момак да се окује ни да се обеси. Он је сиромах морао бегати за живот свој отети. А да је он тога Максима поарао, то он не би смео овамо доћи, а и на лицу му се види да он није такав човек. Па зашто да му живот одузмете? Тако се не држе земља ни царства! Ако би станете ове писаре убијати, то ћете без њи остати. Ето ту пре кнез Стојан из Ужица, уби свог писара за софром. И ту његова невина крв покрвавила и софру и село и сву његову децу и чељад па га нико и не тражи. А и овај је туна комшија па чује. Онда као неучен шта ће друго рећи веђ, кад кнез Стојан уби свога писара за софром па му нема суда ни пута и ја ћу убити мога. Неће ни мени бити суда! И тако један од другога, побити све писаре, па ћете после земљу с рабошом држати. А никаква земља с рабошом нити се држала нити се држати могла! А овај младић, како је сад у највећој ватри и снази он може отачеству још на велику ползу бити до своје старости, па зашто бисте га убили?"

Доситејеве речи имале су великог утицаја на совјетнике. После његовог говора оптужени је ослобођен с тим да донесе „дугу пушку и обадва пиштоља и оне фишеке" да се врате кнезу Максиму, што је и учинио.

претседник Совјета, прота Матија Ненадовић, отишао на фронт, на Дрину, а за новог претседника постављен Младен Миловановић, одани Карађорђев присталица.

Пошто покушај Карађорђевих противника са Совјетом није успео, Миленко Стојковић и Петар Добрњац долазе сад на идеју да се у борби против Карађорђа послуже Русима. За то им се ускоро дала прилика. На захтев Срба руска влада је послала у Србију генерала Константина Константиновића Родофиникина који је почетком августа стигао у Београд. Противници Карађорђеви дошли су одмах у везу са њим. Стога је Карађорђе према њему постао неповерљив. У почетку, да не би изазвао против себе нерасположење Руса чија му је војничка помоћ неопходно била потребна, он није јавно испољавао своје незадовољство и нерасположење према Родофиникину. Али кад је овај почео све више и отвореније да се меша у унутрашња питања Србије заузимајући се да се она реше у корист Карађорђевих противника, Карађорђе то није могао трпети. Нарочито је његово нерасположење порасло после израде тако званог Родофиникиновог устава чија је садржина потпуно одговарала жељама и потребама старешина, а Карађорђеву власт ограничавала и сводила на најмању меру. Српски вожд привидно је пристао на Родофиникинов устав, јер се бојао да му, ако не пристане, могу Руси ускратити помоћ у војсци. Ипак тај пристанак није значио да ће он остати скрштених руку и чекати само одобрење руске владе па да га у Србији уведе у живот. У договору са пријатељима, у Тополи, на дан своје славе Светог Климента (25 новембра), Карађорђе је решио да се донесе нови устав који ће бити сушта противност Родофиникиновом. Тај нови устав ускоро је донет и обнародован 14 децембра 1808 год. По њему је Карађорђе признат за наследног »првог и верховног сербског предводитеља« и имао је готово сву власт у својим рукама. Сва питања унутрашње и спољашње политике решавао је у договору са Совјетом, а донесене одлуке извршавао је Совјет.

На тај начин Карађорђе је успео да уништи неограничену власт својих противника у њиховим кнежинама и нахијама. Овим уставом ишло се ка монархиском уређењу Србије, што се види најбоље из признања Карађорђа за наследног народног старешину. Међутим, ни један ни други устав није ступио у живот; Родофиникинов због тога што није никада добио потврду руске владе, а Карађорђев што га није скупштина донела.

Неуспеси српске војске у борби са Турцима 1809 год. обуставили су за неко време борбу између Карађорђа и његових противника о унутрашњем уређењу Србије, али чим је опасност прошла и Србија понова била очишћена од турске војске, почињу опет унутрашње размирице. На први поглед изгледа да је Карађорђе овом приликом био побеђен од својих противника. Да би задовољио опозицију морао је строго поступити према најближим сарадницима Младену Миловановићу и Милоју Петровићу који су били највише криви за пораз српске војске на Чегру и Делиграду. Младен је био смењен са положаја претседника Совјета а Милоје је стављен у затвор. На место Младена дошао је истакнути опозиционар Јаков Ненадовић. Затим се Карађорђе измирио са другом двојицом својих истакнутијих противника Стојковићем и Добрњцем. Међутим, помирење учињено између Карађорђа и ове двојице било је привремено. До њега је морало доћи највише због тога што су се Руси 1810 год. спремали да пошаљу војску у Србију па је Карађорђе нашао за потребно да се са њима, као руским штићеницима, измири. Међутим и после тога нити су Добрњац и Стојковић имали поверења у Карађорђа ни овај у добре и поштене њихове намере. Карађорђе је са својим пријатељима јасно увиђао да све раније мере употребљене да ограниче власт противника у њиховим кнежинама и нахијама нису успеле. Требало је наћи нека нова средства и употребити неки нов начин. После дугог размишљања дошли су до закључка да се то једино може учинити ако своје противнике укло-

МИЛЕНКО СТОЈКОВИЋ
Рад Уроша Кнежевића

ПЕТАР ДОБРЊАЦ
Рад Уроша Кнежевића

не из народа. Карађорђе је знао да све дотле док се његови противници налазе као војводе или команданти у својим кнежинама и нахијама где уживају велику популарност у народу, неће моћи успети. Требало их је дакле уклонити из њихових покрајина и њиховим заменицима дати мању важност и значај. У тој намери Карађорђе и његови пријатељи реше да преуреде Совјет. Јануара 11 год. 1811 донесе се на скупштини у Београду нова уредба о Совјету. По тој новој уредби Совјет је претворен у попечитељство, једну врсту владе, и установљен је велики земаљски суд. Ново министарство имало је шест ресора: унутрашњих дела, спољашних послова, војске, просвете, финансија и правде. Министри су били одговорни за свој рад, а претседништво је остављено Карађорђу с тим да га, кад је заузет, заступа неко други од министара, кога он одреди. Тај његов заступник звао се намесник. И оно што је било у томе најглавније јесте да је влада имала да ради по упутствима врховног вође.

Овом новом уредбом заведено је централно уређење државе. Врховна власт налазила се у рукама Карађорђевим, а он ју је вршио преко министара које је сам постављао. Укинута је потпуно аутономија кнежина а власт ранијих њихових управника сведена на најмању меру. Прве министре је поставио Карађорђе својим указом од 11 јануара и то: за министра војног Младена Миловановића, спољашних послова Миленка Стојковића, унутрашњих дела Јакова Ненадовића, просвете Доситеја Обрадовића, правде Петра Добрњца и финансија Симу Марковића. Прва влада је била у неку руку коалиција између двеју противничких странака, у којој су Карађорђеви људи добили главне ресоре, министарство војске и министарство финансија, а његови противници министарство правде и спољашњих послова. Јаков Ненадовић, министар унутрашњих дела, после женидбе свога сина са ћерком Младена Миловановића 1810 год., пре би се могао назвати Карађорђевим присталицом него противником. Једино је од неутралних лица био

министар просвете Доситеј Обрадовић који је имао за дужност, не водећи рачуна о унутрашњим размирицама и разним странкама, да ради на просветном и културном подизању и образовању српскога народа.

Пошто су, по новој уредби, укинута велика војводства и задржане само кнежинске старешине, Карађорђе је одмах приступио извршењу те уредбе. То је уосталом био и један од главних смерова Карађорђа и његових пријатеља приликом измене раније уредбе о Совјету. Велика војводства сад су разбијена на мање јединице и Карађорђе им је поставио за старешине себи одане људе, који су често били мало познати у дотичној области и без великог ауторитета у народу. Само пожаревачку нахију разделио је на седам мањих административних јединица. И тако је уместо једнога управника, ранијег војводе Миленка Стојковића, дошло седам нових малих кнезова. То је исто урађено и са управним областима других великих војвода.

Карађорђеви противници сасвим су јасно увидели да је ново уређење Србије углавном уперено против њих, па су почели негодовати. Стојковић и Добрњац одбили су да приме одређене им министарске положаје. Карађорђе се на то није обазирао јер је било предвиђено да они који не пристану да приме нова звања буду протерани из земље. На основу тога Стојковић и Добрњац протерани су у Влашку а народ о прогонству обавештен писменим пресудама излепљеним на раскршћима у њиховим областима. Мању буну која је у пожаревачкој нахији избила због овог протеривања, Карађорђе је успео да помоћу плаћене војске одмах угуши, а њихова места да попуни новим људима. На место Стојковића за министра спољашњих послова постављен је Миљко Радонић, професор Велике Школе, а на место Добрњца за министра правде Илија Марковић, саветник из шабачке нахије. Прогонством Стојковића и Добрњца Карађорђе је постао стварни господар у Србији. Новом уредбом о Совјету он је успео да потпуно утврди своју

власт. Међутим, са војничке тачке гледишта његов успех није био позитиван. Протеривањем Стојковића и Добрњца из Србије нестало је двојице најбољих и највиђенијих војничких старешина чије је присуство у устаничкој војсци било неопходно потребно нарочито за време велике турске офанзиве крајем лета 1813 год. И поред других узрока несумњиво да је српској катастрофи допринела много и отсутност војних старешина од ауторитета, одважности и одлучности какви су били Стојковић и Добрњац. Војска је тиме у неку руку била обезглављена.

Победу Карађорђеву над противницима у питању унутрашњег уређења Србије треба тражити у развитку самога устанка, у срећним околностима и у Карађорђевим личним особинама. Војнички успеси прве две године устанка били су у ствари Карађорђеви успеси. Он је командовао главним биткама. Сви велики подвизи су извршени и победе задобијене под његовим предводитељством. Народ се почео навикавати да у њему гледа свог врховног вођу. Изван београдског пашалука и код Срба и код странаца знало се да је устанак почео. Сви су га везивали за његово име. Странци који су имали неке потребе за везу са Србијом обраћају се Карађорђу. Управници граничних турских покрајина и команданти турских војски са њиме разговарају о примирју или другим важнијим питањима. Кад 1807 год. долази изванредни руски посланик, маркиз Паулучи, Карађорђе са њим склапа уговор не као врховни командант војске већ као претставник и врховни вођа целокупнога народа. Затим, Карађорђе у борби са противницима има и среће. Год. 1806 гину два највиђенија и најпознатија човека у Шумадији, двојица добрих јунака и људи који су по своме ауторитету у народу и заслугама могли стати у исти ред са Карађорђем, — гину Васа Чарапић и Јанко Катић. Исте године један од главних Карађорђевих противника, Јаков Ненадовић, услед пораза на Дрини морао је звати Карађорђа у помоћ. Овај му је дошао са војском, савладао непријатеља а уједно сломио

Јаковљев отпор. Његово велико војводство поделио је на мање кнежине. Један од главнијих Карађорђевих противника и озбиљних такмаца, паметан и разборит човек, познати трговац и војвода рудничке, пожешке и ужичке нахије, Милан Обреновић, брат доцнијег српског кнеза Милоша Обреновића, умире у зиму 1810 год. као српски изасланик код руске главне команде у Букурешту. На тај начин почетком 1811 год. од озбиљнијих Карађорђевих противника остали су само Миленко Стојковић, Петар Добрњац и Хајдук Вељко. Са њима тројицом је било много лакше раскрстити.

Карађорђевом успеху допринеле су много и његове личне особине. Он је имао једну особину која је и у оно доба, и доцније, па и у данашње време, била врло ретка код Срба, умео је да заповеда. Њега су се људи плашили и слушали га. Затим, о уређењу Србије заступао је идеју која је народу била разумљивија, а сем тога то централистичко уређење које је Карађорђе хтео потсећало је народ на нашу средњовековну државу са владаоцем као претставником целокупне власти. Народ је схватио да Карађорђе у ствари хоће усредсређење власти и војне команде на једном месту. Сви велики покрети морају имати јединство команде и управе ако се жели да се постигне успех. За време борби команда мора ићи са једног места и рад претставника управне власти мора бити у складу са радом на фронту. Без тог јединства у таквим приликама слаби су изгледи на успех.

ЈАКОВ НЕНАДОВИЋ
Рад Уроша Кнежевића

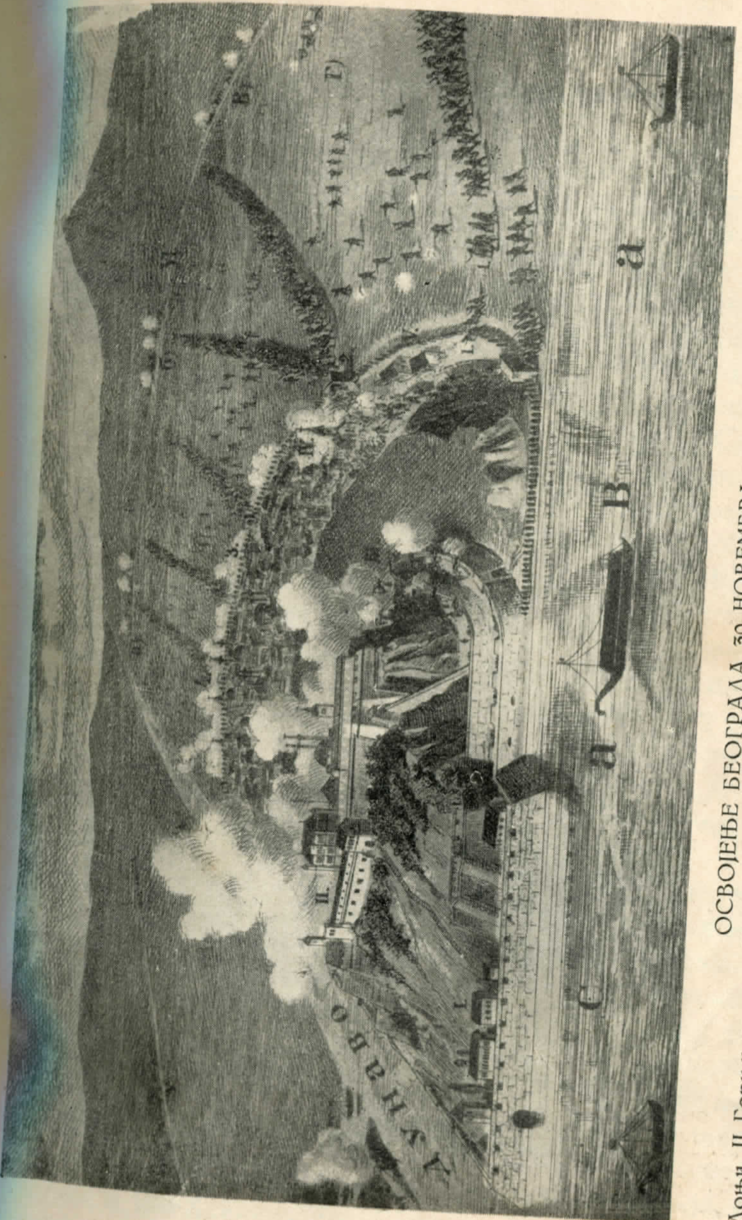
МИЛАН ОБРЕНОВИЋ
Рад Уроша Кнежевића

КАРАЂОРЂЕВА СПОЉАШЊА ПОЛИТИКА

Карактер првог српског устанка — Однос устаника према Порти — Карађорђеве везе са Аустријом и њено држање према устанку — Русија и први српски устанак — Карађорђеве везе са Наполеоном I — Букурешки мир и одредбе тога мира које се односе на Србе — Како су Срби примили уговор о миру — Пропаст Карађорђеве Србије 1813 године

Као унутрашња тако је и спољашња политика Србије зависила од развоја и успеха устанка. Устанак против дахија у београдском пашалуку, после српских победа на Мишару и Делиграду 1806 године, преобратио се у револуцију српскога народа. Покрет се сад није више ограничио само на београдски пашалук већ се осетио готово у свим покрајинама под турском и аустриском влашћу где су Срби живели. Код Срба се на све стране осећа извесно комешање и припрема. Већ раније, прве и друге године устанка, буне се Дробњаци и нека друга племена у црногорским и херцеговачким планинама, године 1807 избија устанак у Срему тако звана Тицанова буна, 1808 у Банату у околини Беле Цркве, а 1809 осећа се у велико и покрет у босанској крајини. У почетку устанка, по речима Вука Караџића, »о срећнијем напредку нико није могао ни сањати а камо ли на јави мислити, него да се освете субашама и даијама, и ако би како било могуће да и пројерају, пак да остану опет раја под владањем доброг царевог везира као што је било и под Хаџи Мустафа пашом.« Дакле, устанак је, у односу на Турску, имао чисто локални карактер; борба не против централне власти у Цариграду, већ против управника београдског пашалука и локалних турских старешина. За таквог га је у почетку и Порта сматрала. Али после битке на Иванковцу, где су устаници ступили у борбу са царском војском, Порта је на покрет у београдском пашалуку почела гледати сасвим другојачије. Она је видела да устанак више није локалног карактера и да га треба што пре угушити.

Срби, са своје стране, нису хтели да прекину све везе са Цариградом. На то су их саветовали и Руси. Стога Срби шаљу своје депутације у Цариград с молбом да им се дâ широка унутрашња аутономија а да и даље признају врховну власт султана. Године 1806 Карађорђе шаље у Цариград свога изасланика Петра Ичка; он са Портом склапа уговор којим је Србији призната широка унутрашња самоуправа. Одредбе тога споразума нису ступиле никако у важност, јер Срби, после својих успеха 1806 год., а нарочито после заузећа београдске вароши 30 новембра и тврђаве 27 децембра исте године, нису били ради да га прихвате. Ичко је отишао у Цариград пре великих победа српске војске, и да је споразум начињен пре Мишарске битке, можда би га Срби и примили. Али сад, пошто су постали господари београдске вароши и тврђаве и целог београдског пашалука, и пошто су Руси 1807 год. ступили у отворену борбу са Турцима, они се нису задовољавали оним што су добили. Занет великим успесима Карађорђе је сматрао да је мало оно што му Порта даје, а убеђен у своју моћ и снагу устаника почео је мислити и о потпуном ослобођењу српског народа. Према томе имао је у будуће да удешава своје држање према Порти. Стога он, све до зиме 1812 год., не води више директне преговоре са турском владом о регулисању односа између Срба и турске централне власти. Иначе, поучен искуством из прошлости, није никако веровао Турцима. Ни кад је, по наредби из Цариграда, Портин изасланик, босански везир Беђир-паша, дошао у лето 1804 год. у устанички логор у близини Београда да посредује између дахија и устаника и да ове последње умири, Карађорђе му није поверовао. Он је, још за време бављења Беђир-паше код устаника, испољио то своје неповерење рекавши тајно поверенику митрополита Стратимировића, архимандриту Гедеону Петровићу, доцнијем епископу бачком, за Портиног изасланика: »Је ли он Турчин? — Не веруј му!« И у свим преговорима између устаника и Турака осећа се јасно то неповерење. Сви на-

ОСВОЈЕЊЕ БЕОГРАДА 30 НОВЕМБРА 1806 ГОДИНЕ

I Доњи, II Горњи град — III Калемегдан — IV Варош — V Шанац око Београда с палисадом утврђен — VI Принца Евгенија и Лаудона шанац Врачаром од Саве до Дунава. Српске батерије: а) на Таш-Мајдану, б) и в) на Врачару, г) у Савамали, д) у Ади преко Дунава према доњем граду. — 1) Напад Срба на Сава-Капију. 2) Кнез Сима Марковић напада на Варош-Капију. 3) Васа Чарапић на Стамбол-Капију. 4) Станоје Главаш на Видин-Капију

ЗАУЗЕЋЕ БЕОГРАДА
Рад Катарине Ивановић (Музеј Кнеза Павла)

чињени споразуми између њих углавном су разбијени због тога што су Срби, не верујући Турцима, тражили да те њихове узајамне споразуме и уговоре јамчи нека страна сила, најчешће Аустрија или Русија.

Још до почетка устанка Карађорђе и виђенији Срби били су свесни да се сами не могу одржати у борби против Турака. Стога су се, сасвим природно, најпре обратили Аустрији, као најближој суседној држави. И пре устанка поједини Срби имали су веза са људима у Аустрији као и са неким војним лицима. Почетком устанка те везе су ојачале. Већ априла 1804 године Карађорђе, у жељи да му аустриска влада помогне у раду на ослобођењу Срба, нуди јој, преко једног њеног капетана, да српски народ прими под своју заштиту. И доцније, током устанка, више пута се Карађорђе обраћао аустриској влади за помоћ нудећи јој то исто. Кад се, у јесен 1806 год., почела већ осећати, глад у извесним деловима Србије, јер људи, заузети ратом нису могли да се баве пољопривредним пословима, Карађорђе се лично обратио аустриском цару Фрањи II и молио га за дозволу да устаници могу »себи рану у Банату и Срему куповати у којим пределима велико изобилије ране наоди се«. Поред тога, устаници су се, преко трговаца у Аустрији, стално снабдевали муницијом и другим војничким потребама.

У почетку устанка, а једно време и доцније, аустриска влада и ако није прихватила Карађорђеву понуду о аустриској заштити над Србијом, да се не би без датог јој повода замерила Турској, ипак је помагала устаницима на тај начин што им није забрањивала да одржавају везе са Србима из Војводине преко којих су добијали највећи део војничких потреба. Међутим, кад се доцније и Русија активно умешала у српске ствари, аустриској влади то није било никако по вољи и постала је према Србима неповерљивија. Она није напуштала везе са Карађорђем већ је, преко оданих и поверљивих људи који су били у српској служби утицала разним интригама да Карађорђа што више удаљи

од Русије. Ти њени повереници и уходе у Србији, између којих се нарочито истиче Иван Југовић, секретар Совјета и после Доситеја министар просвете, извештавали су је подробно о Карађорђевом раду и његовим жељама и намерама.

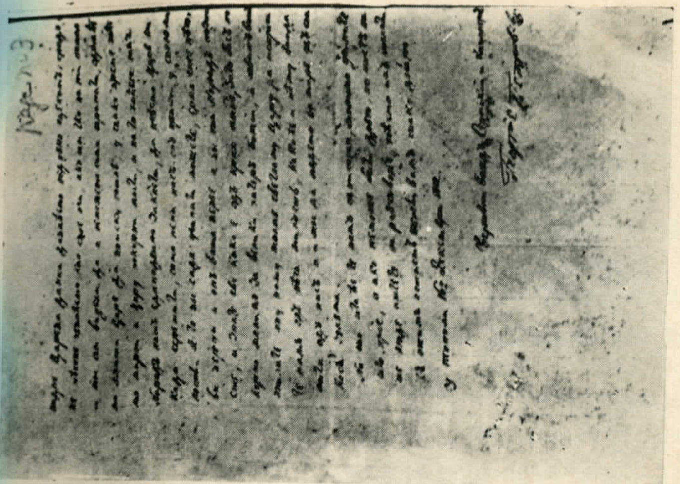
Карађорђе се, не нашавши довољно потпоре код аустриског цара и владе, обратио Русима. Већ 1804 год. шаље он једну депутацију на челу са протом Матијом Ненадовићем у Петроград да обавести руску владу о покрету у београдском пашалуку и да тражи материјалне и моралне помоћи. Руска влада изишла је у сусрет српским жељама, послала им новчану помоћ, дала упутства за даљи рад и обећала да ће интервенисати на Порти у њихову корист. Везе Карађорђеве са Русима биле су од 1807 год. од нарочитог значаја за Србе. Крајем децембра 1806 год. Турска је објавила Русији рат. Заузимањем Влашке и Молдавије од стране руске војске Срби су дошли у чешћи и ближи додир са Русима. То је учинило те Срби потпуно напустише идеју о примању склопљеног споразума у Цариграду између српске депутације и Порте и пређоше на страну Руса. Од сукоба између Руса и Турака 1807 год. и устаничко питање у неку руку добија међународни карактер. Та веза између Срба и Руса толико је морално утицала на вође српских устаника да је кнез Сима Марковић, претседник Совјета, јако охрабрен, турском мухасилу, кад је од Срба затражио 20 хиљада војника за борбу против Руса, одговорио 19 марта 1807 год. да »Србија сматра себе као независну државу«, да не може дизати оружје против своје једноверне браће и савезника и не пристаје више да даје Порти никакав данак. Одушевљење Срба за Русе било је још веће кад је 18 јуна 1807 год. руски ђенерал Исаијев прешао са одредом од 1000 људи преко Дунава и сјединио се са устаницима. Долазак Руса изазвао је код устаника велико одушевљење и улио им самопоуздање и наду на успех. Још после повратка српске депутације из Петрограда 1805 год. про-

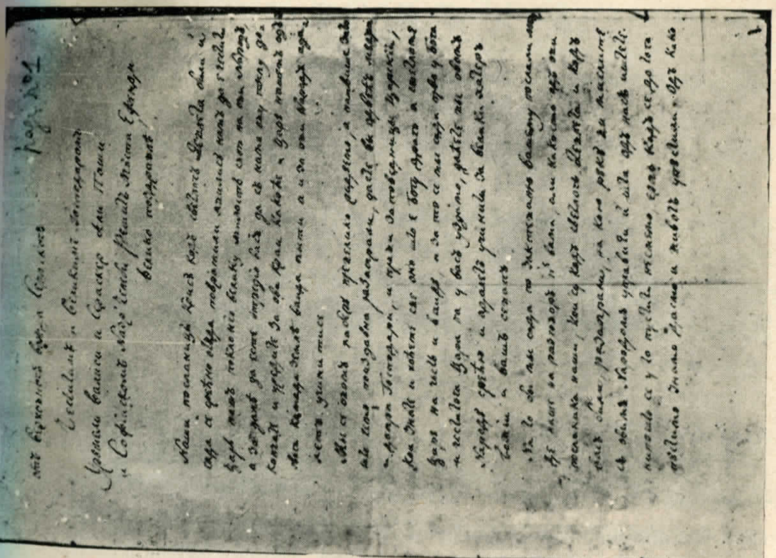
будила се код Срба велика љубав према Русима као братском словенском народу, а сад се она повећала. То велико одушевљење и љубав описао је руски путник Каменски који је 1808 год. боравио у Србији. Он каже: »Срби ме другојачије нису називали него брате. Поносили су се дружељубљем с Русима, с којима су се неколико пута борили против Турака. И говорећи о нашем владару редовно су скидали капе и пили у његово здравље. Та њихова љубав одaности према нама заснована је на искреном осећају, па је неколико пута изазивала сузе срдачног задовољства«.

Карађорђе није био задовољан држањем и радом Родофиникина, руског претставника у Србији. Овај је себи дозвољавао много више него што је имао права. И сувише се мешао у чисто српска унутрашња питања и у размирице између Карађорђа и његових противника, држећи страну овима последњима. То је изазвало нерасположење Карађорђево према Родофиникину, а преко њега, у неколико, и према Русима. Карађорђе је могао помишљати да Родофиникин ради по упутствима добијеним из Петрограда и из главног руског војног стана у Влашкој. Међутим, ствар није стајала тако. Као што је било разлике између Карађорђа и његових противника у погледу односа Русије према Србима, тако исто било је разлике између руске владе и руског војног стана у Влашкој у гледишту на српско питање. Руска влада посматрала је српско питање са чисто политичког гледишта, док је руска војна команда из Влашке гледала на њега са војничког становишта. Карађорђе је исто тако као и руски војни стан гледао на односе са Русима са војничког гледишта, док су његови противници, нарочито Миленко Стојковић и Петар Добрњац, посматрали српско-руске везе са политичког становишта. Карађорђу је била потребна руска помоћ у војсци, док је руском војном стану била потребна војничка акција Карађорђева у Србији да би он на тај начин скренуо Портину пажњу на себе и олакшао и омо-

гућио у неколико напредовање руске војске. Дакле, Карађорђе и руски војни стан гледали су да се војнички искористе. Међутим, Карађорђеви противници желели су да везе са Русима употребе за борбу против Карађорђа. Али и у овом погледу Карађорђе је однео победу. Ни руска главна команда у Влашкој код које су Миленко и Добрњац добро стајали, ни руска влада нису ишли до краја у подржавању Карађорђевих противника. Нарочито је у томе погледу био обазрив главнокомандујући руске војске у Влашкој после 1809 године. Он је знао да Карађорђе нешто војнички значи у Србији па се због тога старао да га не одбије потпуно од себе. Да би Карађорђа на неки начин задовољили Руси су жртвовали Родофиникина: прво су му забранили да се меша у српске послове а затим га оптужили и ставили под суд. Карађорђе, пак, да би задовољио Русе, привидно се измирио са Стојковићем, Добрњцем и митрополитом Леонтијем; Добрњцу је поверена команда над војском у Крајини а митрополит Леонтије понова је заузео стари положај само је своје седиште морао да премести из Београда у Крагујевац.

Карађорђев положај се погоршао у лето 1809 године. Устаници су били потучени на више места. Велики део источне Србије Турци су понова заузели. У таквим приликама Карађорђу је била потребна хитна помоћ. Морао ју је тражити изван земље. Стога је сасвим природно што се и овога пута обратио прво Аустрији. Понудио јој је скоро оно исто што и раније. У Бечу су се држали резервисано према овој понуди. Аустриски и политички и војни кругови нису много веровали Карађорђу, а нарочито су били незадовољни због веза Срба с Русијом. Без стварне помоћи из Беча, а неповерљив према Русима, Карађорђе се, августа 1809 год., обратио за помоћ француском цару Наполеону. Заједно са Совјетом молио је Наполеона да прими српски народ под своју моћну заштиту и нудио му да француски гарнизони уђу у српске градове. Наполеон није одбио молбу Срба али им није ни помогао. Да не би

Прва и трећа страна (друга је изгубљена) Карађорђевог писма, од 16 децембра 1812 године, из Тополе, Урумели ђалису и сераскеру Али-паши и софиском назр-челеби Решит Муста Ефендији (види страну текста 269)

Попис Карађорђевих ствари и стоке које су његови људи раздали разним лицима 20 августа 1813 године у Тополи (види страну текста 270)

сасвим прекинуо односе са устаницима издао је наредбу своме вице конзулу у Букурешту да и даље тајно одржава везе са Србима. Али за Србе то није ништа значило. Њима је била потребна војничка помоћ. Пошто је нису добили ни од Аустријанаца ни од Француза, није им остало ништа друго него да се понова обрате Русима. Руси, увиђајући своју ранију грешку кад су Србе 1809 год. оставили саме да ратују против велике турске силе (због чега је дошло до пораза на Чегру), пожурили су да је поправе. Послали су понова у Србију један део своје војске која је, заједно са устаницима, потукла Турке на више места, ослободила Тимочку крајину и потисла турску војску из целог београдског пашалука. Србија је сад била понова ослобођена. Јануара 1811 год. у Београд је стигао један руски пук на стално боравлење; извесна његова одељења одвојена су и послана у Шабац и Делиград.

Положај устаника постао је врло тежак 1812 год. Русија се налазила пред великим Наполеоновим походом. У немогућности да се у исто време боре на две стране, и против Наполеона и против Турака, Руси су морали да се мире са Турцима. Пошто су се Французи налазили на прагу Русије са преговорима се није могло одуговлачити. Мир је закључен у Букурешту под условима на које је Порта пристала а који нису били најповољнији за Русију. Руси су се задовољили само Бесарабијом а оставили Турцима и Влашку и Молдавију и Србију. За Србе је осмом тачком Букурешког мира предвиђена амнестија, опроштај за све што су раније урадили, дата им је једна врста унутрашње аутономије, турским гарнизонима дозвољено да понова уђу у градове и одређено да се поруше сва нова утврђења која су устаници за осам година подигли. Али предвиђена аутономија, какву су имали турски поданици на острвима Архипелага, није била прецизирана и зависила је у многоме од расположења и добре воље турске владе, јер је уговором било одређено да се Срби о унутрашњем уређењу своје државе споразумеју са Портом.

Закључење Букурешког уговора изазвало је запрепашћење код Карађорђа и Срба. Руси су у почетку крили од Срба садржину уговора која се односи на њих јер су предосећали да ће она имати врло рђаво дејство на устанике. Стога Срби, и ако је уговор био закључен 16 маја, о његовој правој садржини нису били обавештени од Руса ни августа месеца. Садржину уговора у ствари су дознали од Турака. Карађорђе је био изненађен што су Руси при закључењу овог уговора тако мало водили рачуна о Србима. То што је за њих било предвиђено Букурешким миром заузимањем Руса, могли су добити још у почетку устанка без ичије помоћи. Споразум који је Петар Ичко, у име Карађорђа, закључио са Портом 1806 год., тако рећи без ичијег посредовања, давао је им много ширу унутрашњу аутономију. За Србе је нарочито била тешка одредба о повратку турских гарнизона у градове у Србији. Зашто Русија у овом погледу није нешто учинила за Србе тешко је рећи. Може бити да им није више много веровала. Она је, поучена њиховим примером из 1809 год. кад су понудили Аустријанцима да уђу у градове, могла претпоставити да ће, ако и даље остану градови у њиховој власти, у даном тренутку то исто учинити.

Закључени Букурешки уговор била је свршена ствар. Сви Карађорђеви покушаји да његове одредбе побољша за Србе били су унапред осуђени на неуспех. Руси, заузети Наполеоновим походом, нису имали много времена да се забаве Србима. Повукли су своју војску из Србије и оставили Карађорђу да се о извршењу уговора сам споразуме са Турцима. Једини корак који су учинили у корист Срба била је интервенција на Порти да Турци у преговорима са Србима поступају добро и изиђу, колико им је то могуће, у сусрет њиховим жељама.

Остављен од Руса Карађорђе је, у договору са народним старешинама, повео директне преговоре са Турцима. Преговори нису успели јер Карађорђе и Срби нису могли пристати на услове које им је Порта понудила.

12.IV. ХУРСИ

Другог излаза није било него се упустити у даљу борбу. Такву одлуку Карађорђе је донео са пристанком осталих истакнутијих народних старешина. Предузете су све мере да се устаници што боље спреме за борбу. Али успеха није било. Три турске војске, једна из Босне, друга од Ниша и трећа од Видина, почеле су, у лето 1813 год., надирати у Србију. Сви покушаји устаника да их задрже остали су безуспешни. У свом надирању Турци су на више места наилазили на јак отпор али и поред свега Срби нису били у могућности да потпуно спрече њихово напредовање. Пошто је пала готово цела источна Србија и један део западне, Карађорђе је, са породицом и неким виђенијим првацима, 21 септембра, напустио Београд, прешао преко Саве и дошао на аустриско земљиште у Земун. После његовог одласка из Србије склонио се у Аустрију већи број народних старешина и један део народа. А већ 25 септембра ушао је у Београд Рецеп-ага са неколико хиљада турске војске. Тако је, после деветогодишње напорне борбе устаника, Србија понова пала под Турке, а српски народ био изложен њиховом страховитом насиљу и нечовечним поступцима.

КАРАЂОРЂЕВ ЖИВОТ У ИЗБЕГЛИШТВУ, ПОВРАТАК У СРБИЈУ И СМРТ

Положај срйског народа у Србији и избеглица у Аустрији йосле йройасти — Држање аустриских власти йрема Карађорђу — Карађорђево бављење у Аустрији и одлазак у Русију — Боравак у Петрограду 1816 године — Бегство из Русије и долазак у Србију — Карађорђева йогибија — Држање кнеза Милоша у овом йитању — Пренос Карађорђевог тела у Тойолу 1819 године

Поновним заузећем Србије српски народ је скупо платио своју борбу за слободу. Озлојеђени Турци су се свирепо светили, нарочито у прво време. Турским војницима у једном делу Србије издата је заповест да не оставе у животу ниједног Србина изнад 15 година. Поједина одељења турске војске слата су из Београда у унутрашњост да све одрасле Србе поубијају а жене и децу да узму себи као плен. Сем тога, било им је дато 12 дана да пљачкају, арају и убијају, а после тога ко од српског становништва остане у животу добиће милост. Многи Срби који су се предали били су поубијани. Турски војници су сваки дан доводили у Београд велики број жена и деце као робље и ту их продавали. Само 5 октобра у Београд је било доведено око 1800 жена и деце. Тако су Турци прва два-три месеца Србима не само куће палили, стоку терали а храну носили или уништавали, већ одрасле убијали а жене и децу одводили као робље и продавали.

Прота Матија, описујући у својим мемоарима тешко стање Срба по доласку Турака, и своје лутање по западној Србији пре него што је прешао Саву, поред осталог каже: »Видим и димове од запаљени селски кућа: једни од Шапца а други од Београда у небо се састају, у ведру дану облак начинили, и за свакога Србина који чује и види канда га у срце ударају, или сам у огњу гори. Сад ми дођи, о витијо, слушај и гледај и опиши ако можеш ондање грозно позорје народа српскога! а најпаче од Мораве те до Београда, где ни јунија дети обојего пола ни

столетнија старци не пошчажаху сја«. Један странац који је заједно са турском војском из Босне ушао септембра 1813 год. у Београд, говори доста опширно о насиљу Турака према Србима. Он подвлачи како су Турци Србију опустошили, много народа поклали и како су се многи том приликом на рачун Срба обогатили. Њему самом Сулејман паша дао је једно велико имање близу Београда са кога се могао вући приход отприлике 10 хиљада динара годишње. Поред тога дао му је и »две лепе и младе робиње Српкиње и шест робова Срба, на шездесет грла стоке, крава и волова, дванаест бикова и сто двадесет овнова«. Многи и најнезнатнији војници слали су својим кућама по двадесетину волова и овнова. По његовим речима »једва се доиста веровати може колико су много рогате марве и оваца имали Срби, и колико су им поотимали. Путеви по Босни крчили су се од стоке и од робова из Србије што су у Босну терани«. У Београду, на све стране, било је безброј српских лешева који су недељама и месецима остајали несахрањени. Овај исти странац прича како су он и његови пријатељи, кад год би излазили у шетњу изван вароши, »изван Стамбол капије«, морали »да се склањамо с главног пута да би обишли ужасну слику неколико стотина мртвих телеса обешених или на колац натакнутих, или на комаде исечених којима остатке пси глодаху. Тога ради се склањасмо по добру четврт миље у страну, јер је толико требало да се избегне кужни смрад који издаваху те лешине«.

Није много боља била ни судбина српских избеглица које су септембра 1813 год. прешле у Аустрију. И оне су биле изложене разним неприликама и недаћама. Многима од њих аустриске власти су одузеле не само оружје него и све друге ствари па и новац. У Јакову, на Сави, избеглице су морале да издрже карантин на једном месту које се налазило између бара. Како је тих дана падала киша баре су се излиле тако да је и оно место где је народ издржавао карантин била покрила вода »да су људи до ко-

Von der Oesterreichisch-Kaiserlichen,

zu Hungarn Apostolischen und Böheim, Galizien rc. rc. Königlichen Majestät rc. rc.

Пасош који су аустриске власти издале Карађорђу 16 августа 1814 године, да из Граца оде у Хотин, у Русију

Писмо Алексе Карађорђевића из Петрограда од 5 маја 1814 године, оцу Карађорђу (види страну текста 270—1)

лена у води стајали и матере принуждене децу у објатијама држати или топити се гледати«. Велики број људи, жена а особито деце, помро је од зиме и воде. Претставници власти у почетку су слабо излазили избеглицама у сусрет. То је дало повода многим Србима да почну мислити на повратак у отаџбину па ма шта их од Турака снашло.

Аустриске власти показале су се веома нељубазне и према Карађорђу и његовој породици. Одмах су им свима одузеле све ствари и новац, да се, како су говорили, сремским и банатским трговцима отплате дугови које је учинио Правитељствујушчи Совјет за набавку оружја и других потреба. Поред новца који је Карађорђе имао код себе, аустриске власти су му одузеле и новац у суми од 1800 дуката који се налазио код његовог секретара Јанићија Ђурића. По Карађорђевом писму руском цару од 4 јула 1816 год. аустриске власти су му, одмах по преласку из Србије у Земун, неколико пута нудиле да остане под њиховим покровитељством и буде веран и одан аустриском цару, а са своје стране, у накнаду за то, обећавале су му војну помоћ против Турака. Карађорђе није хтео никако на то да пристане и рекао је да нема другог господара осим руског цара. На питање аустриског генерала Червенке где жели да се настани, Карађорђе је три пута одговорио да »у Русији желим живети«. После тога, како каже Карађорђе, аустриске власти су му одузеле све оно што је пренео из Србије »новац и одело и одвојили од породице и соотачественика«. Послали су га прво у манастир Фенек, затим у Голубинце а из Голубинаца у Петроварадин.

Из Петроварадина Карађорђе је, заједно са Младеном Миловановићем, Јаковом Ненадовићем и Симом Марковићем, упутио руском цару писмо у коме га је известио да је под предводитељством Недобе, а са великим бројем војвода и народа, прешао у Аустрију где им је сва имовина разграбљена а они слободе лишени. Извештава га

да је послао архимандрита Филиповића да га обавести детаљно како су се развијали последњи догађаји у Србији. Он и војводе се надају да њих и српски народ цар неће оставити у тако тешким приликама и моле га да их избави и да их све позове у Русију.

У Петроварадину Карађорђе је провео око три месеца, па су га одатле аустриске власти, заједно са сином, под строгом стражом, спровеле у Грац. И у Грацу, где је провео седам месеци, Карађорђа су аустриске власти с времена на време питале где жели да се настани, у Аустрији или у Русији. Карађорђе је на таква питања стално одговарао: »Тамо од кога сам и орден добио« то јест у Русији. Узалуд су била сва настојања аустриског начелника у Грацу да у име свога двора наговори Карађорђа да остане у Аустрији па ће му бити враћено све што му је одузето, он на то није никако пристајао.

Полагана Карађорђева нада у Русију испунила се. На интервенцију руског цара аустриска влада је дозволила Карађорђу и великом броју Срба избеглица да могу отићи у Хотин, у Бесарабију, и тамо се настанити. Августа месеца 1814 год. Карађорђе је добио пасош од аустриске владе. Почетком септембра дошао је у Карловце, узео породицу и преко Земуна, Дунавом, отишао у одређено му место становања. Руске власти у Бесарабији примиле су избеглице врло предусретљиво. Руска влада одредила је Карађорђу и многим другим истакнутијим војводама сталну новчану помоћ. Одмах по доласку у Хотин Карађорђе је желео да иде у Петроград и да цару лично изложи развој догађаја последњих година устаничке борбе. Нарочито је та његова жеља била велика после обновљене борбе против Турака под Милошем Обреновићем. Помишљао је да се понова врати у Србију, али је знао да то никако не може учинити без знања и одобрења руске владе. А Милош је, опет, са своје стране, у Петрограду чинио све да се Карађорђу и угледним вођама из првог устанка не дозволи повратак у Србију и да се ставе под строжији надзор

руских власти, оптужујући их за пропаст Србије 1813 год. Нарочито су биле оштре Милошеве оптужбе против Карађорђа. Милош није никако желео повратак Карађорђев јер није био рад не само да му уступи власт и вођство народа, већ ни да дели са њим. Карађорђе, пак, осећајући да се догађаји у Србији развијају мимо њега, бојао се да, ако се што пре не врати у Србију, може ускоро постати тамо сасвим непотребан и може пасти у заборав све оно што је он раније урадио за српски народ.

Да убрза акцију у томе правцу на Карађорђа је много утицао и позив његовог кума Вујице Вулићевића да се што пре врати у Србију где га народ с нестрпљењем очекује. Пошто није могао да оде у Србију без дозволе руске владе, покушао је то да учини са њеним одобрењем. Он сад шаље чешће своје молбе на надлежна места да му се дозволи долазак у Петроград. Све до почетка 1816 год. његов рад у томе правцу остао је безуспешан. Почетком те године, по одобрењу руског цара, руска је влада изишла у сусрет Карађорђевој молби. Априла месеца он је већ био у Петрограду где је примљен веома срдачно. Ту се задржао пуних 9 месеци. Два пута га је примио руски цар, 12 новембра и 31 децембра. Други пут Карађорђе је био претстављен и обема царицама и великом кнезу Михаилу Павловићу, а 1 јануара 1817 год. присуствовао је великом дворском балу. Пошто се 2, 3 и 4 јануара опростио са министрима, високим чиновницима и осталим пријатељима, 5 јануара напустио је Петроград и 17 у поноћ стигао у Хотин. Али својим боравком у Петрограду Карађорђе није успео ни мало да поправи свој положај. Уместо да добије дозволу за повратак у Србију њему је саопштена одлука руске владе да се и он и остале истакнуте војводе са породицама преселе из Хотина у Новомиргород, у Херсонској губернији. Карађорђе је вероватно разумео да је то учињено на тражење кнеза Милоша, како би и он и остале истакнутије војводе биле што даље од Србије. Али и ако је у Петрограду обећао

да ће извршити одлуку руске владе, он то није учинио, пошто нико од Срба у Хотину, па ни чланови његове породице, није пристајао на сеобу. У томе смислу он је обавестио надлежне у Петрограду. Даљи поступак руске владе по овој ствари Карађорђе није сачекао у Хотину. Он је, почетком јуна 1817 год., напустио Хотин и дошао у Јаш, у Молдавију, у намери да се пребаци у Србију, у чему је и успео.

Свој одлазак за Србију Карађорђе је тајно припремао још од 1815 год. А да га приведе у дело помогли су му чланови тајног грчког друштва Хетерије. Још за време првог устанка он је имао везе са вођама неких мањих народних покрета у Грчкој те је тако већ био познат код виђенијих Грка, а са радом Хетерије упознао га је Ђорђе Олимпије, познат под именом »капетан Јоргаћ«. У Јашу, Карађорђа је примио члан Хетерије Михаило Леонардо, руски племић, иначе по народности Грк, родом са Крима. Он је тражио и добио пасош да иде у бању Мехадију на лечење па је повео са собом Карађорђа као свога момка. Поред Карађорђа Леонардо је повео и његовог момка Наума Карнара и свога служитеља Матију Кутуфу, обадвојицу чланове Хетерије. Леонардо је Кутуфу »приказивао као свога слугу и неку врсту секретара, а Карађорђа и Наума као наоружане гардисте, које је повео са собом због несигурности крајева кроз које је пролазио«. Карађорђе се пре поласка прерушио; своју седу косу и бркове обојио је црном бојом. Леонардо и Кутуфа су путовали под својим именом, док је Карађорђе путовао под именом Настасија Николића, а Наум под именом Димитрија Јанопола. Пошто је Леонардо, 3 јуна, добио аустриски пасош у Јашу, кренуо је, сутрадан, са свитом на пут; 6 јуна били су на аустриској граници одакле су, преко Дорне и Арада, стигли 19 јуна у Темишвар. Путовали су колима; Карађорђе и Наум седели су позади да их пролазници не би видели. Јуна 21. дошли су у Вршац и ту остали недељу дана. Леонардо и Кутуфа су слободно шетали по Вршцу док су Карађорђе и Наум

највећи део времена проводили у Леонардовим затвореним колима, и само су 24 јуна присуствовали служби Божјој у вршачкој Саборној цркви. У Белу Цркву стигли су 27 јуна, а сутрадан Карађорђе и Наум су се превезли лађом преко Дунава и око подне ступили на српску обалу. Ноћ између 28/29 јуна провели су у једној шуми. Затим су, преко Голупца и Пожаревца, дошли колима у село Лучицу а одатле пешке у Орашје где су стигли у среду 4 јула. Карађорђе, чим је стигао, позвао је Вујицу Вулићевића на састанак и саопштио му да га је Русија послала да дигне народ против Турака. После састанка Вујица одведе Карађорђа и Наума у село Радовање и смести их у једну колибу, у густој шуми, где су остали до своје погибије, а о њиховом доласку одмах обавести кнеза Милоша и затражи упутства шта ће даље да ради.

Вест о Карађорђевом доласку у Србију изазвала је велико узбуђење и код Милоша и на Порти. У Цариграду се почело одмах говорити: »Опет Карађорђе изашао и у Сербију зулум чини«. Милош сам за себе каже да се »пренеразио« кад је чуо ту вест. Изгледа, није се дуго двоумио шта треба да ради. Он је од Карађорђа зазирао и док је овај био у Бесарабији, а камо ли кад је овамо дошао. Сад, пак, веровао је да ће се Карађорђе понова ставити на чело покрета против Турака као стари и опробани борац. Милош је предосећао да би на тај начин био потпуно лишен власти и утицаја на народ. Њих двојица, сматрао је Милош, не могу опстати један поред другога. Један мора да се уклони. Пошто је он држао власт у својим рукама то, по његовом мишљењу, треба да се уклони Карађорђе. А као једини начин за уклањање јесте Карађорђево убиство. Од стране турских власти Милош је могао рачунати само на потпору јер су и многи Турци, познавајући Карађорђеву одлучност, јунаштво и утицај који је имао на народ, страховали за своју будућност. Исто тако и Порта је желела да се нимало не поремети мир и ред у Србији па је са неповерењем посматрала

Карађорђев повратак држећи, сасвим правилно, да је његов долазак знак за нову борбу српског народа против Турака.

Милош се пожурио да, у договору са неким кнезовима и београдским пашом, донесе што пре одлуку о убиству. Он није хтео дозволити да Карађорђе дође у везу са већим бројем истакнутијих људи нити да се појави у народу, јер је знао да би он својом појавом пробудио народне симпатије према себи и оживео у народу успомене на оно срећно доба из првог устанка када је био потпуно ослобођен. А својим радом за борбу против Турака, позивајући се и на самог руског цара, Карађорђе је могао задобити народ. Својој одлуци о убиству Милош је желео да дâ извесну форму. Он је, тобоже, сазвао неке кнезове који су решили да се Карађорђе убије. Овакву одлуку кнезова Милош је саопштио београдском везиру, овај је, разуме се, пристао и тражио да му се што пре донесе Карађорђева глава. И у своме писму Михаилу Герману у Букурешт од 19 јула 1817 год., писаном из Београда, Милош, поред осталог, каже: »Бивши вожд србски Георгије Петровић Черни дошао је у пределе србске около последњего јунија или први дана јулија, ради благостојанија народног никако иначе са њим поступити нисмо могли него учинили смо решеније да се живота лиши«.

Београдски паша, кад је дознао за Карађорђев долазак у Србију и пошто му је Милош саопштио решење кнезова да се Карађорђе убије, одмах је пристао и затражио од Порте дозволу. Порта је допустила Карађорђево погубљење, али је то њено решење стигло у Београд вероватно после извршеног дела. То се види најбоље из писма београдског мухафиса Марашли-Али паше великом везиру у Цариграду од 25 августа 1817 год. у коме му каже да је »сад кратким писмом Ваше Узвишености дато допуштење за погубљење поменутог« (Карађорђа).

И тако уместо да на Карађорђев позив преко Вујице Вулићевића Милош дође њему да се договоре шта даље

да раде, он, 7 јула, пошаље преко свога поверљивог човека Вујици наредбу да се Карађорђе убије и глава одмах пошаље у Београд. У писму Милош, поред осталог, скреће Вујици пажњу: »да ако се глава Карађорђева сад у Београд не донесе то нек знате да ће и моја и ваша изгубљена бити и целог народа пропаст из тога следовати!« Тај поверљив Милошев човек који је Вујици однео наредбу о Карађорђевом убиству био је Тома Вучић - Перишић, који ће, двадесет две године доцније, протерати кнеза Милоша из Србије, а, двадесет пет година доцније, и Милошевог сина Михаила, али кога ће Милош, после поновног повратка на власт 1859 год., затворити и наредити да се отрује. Милошеву наредбу Вујица је стриктно извршио. У зору, 13 јула, Карађорђе је, заједно са својим момком Наумом Карнаром, убијен у једној колиби у селу Радовању. После убиства обадвојици су главе одсечене и Вујица их је послао, по Павлу Сретеновићу, кнезу Милошу у Београд а овај их предао београдском везиру Марашлији. Турци су обе главе одрали, коже са глава осушили и испунили памуком па их, 17 јула, послали у Цариград по нарочитом куриру. У једном савременом запису који је на једном псалтиру забележио Јован протопрезвитер београдски, каже се да је »опојана честна глава Господара Георгија Петровића вожда Сербскога и сарањена о десную страну цркве београдске лета 1817 месеца јулија 17 дне« то јест код данашње Саборне цркве.

За Карађорђево убиство које је оставило врло тежак утисак и на Србе, у Србији и изван ње, и код руске владе, сасвим природно, окривљаван је кнез Милош. У народу Милош је свој поступак правдао државним потребама, јер је, по његовим речима, Карађорђе хтео да изазове неспокојство и немир у народу и да упропасти све оно што је дотле било добивено. Поред тога је, под претњом строгих казни, забрањивао да се уопште говори о Карађорђевом убиству и где је могао свој поступак је правдао захтевом београдског паше да се тако према Карађорђу поступи. Герман,

Милошев повереник у Букурешту, јављао је да се у Русији много негодује против овог нечовечног поступка и да углавном сви Милоша окривљују да је то урађено по његовој наредби. Да би себе оправдао код руске владе, а у неколико и код Срба, Милош је, 16 августа 1817 год., послао Герману једну хартију без текста коју је потписао он и још 11 кнезова, да Герман сам на њој напише пресуду о Карађорђевом убиству. Герман је поступио по жељи Милошевој и копију састављене пресуде, чији је оригинал послао руској влади, доставио Милошу. Пресуда је била тако састављена да се са Милоша за Карађорђево убиство скида свака одговорност и сва се кривица баца на кнезове који су донели тако решење да би народ избавили од пропасти која му је претила. Из пресуде би излазило да је Милош био рад Карађорђа жива оставити али да остали кнезови и народ »не хотја такав огњ оставити возгарати сја, но искал его убити«. Карађорђе се у пресуди оптужује да је издао народ 1813 год., а сада да је побегао из Бесарабије и хтео све Србе »у последнују гибељ довести«. Он је, каже се даље у пресуди, говорио како је послат од аустриског двора да узбуни Србију и да је имао намеру све турске претставнике власти у варошима да побије, али да народ на то није хтео никако пристати.

Садржином пресуде коју је Герман саставио Милош је могао себе само у неколико формално да оправда пред руском владом и да скине са себе бар један део одговорности, али стварно, он је, то се јасно види, у договору са београдским пашом несумњиво био главни покретач за Карађорђево убиство. То нам потврђује Милошев и ранији и доцнији начин поступања према противницима и тежак положај у коме се нашао повратком Карађорђевом у Србију.

После убиства Карађорђево тело укопано је у селу Радовању, а 1819 год., по наредби кнеза Милоша, пренето у Тополу и сахрањено у вождовој задужбини. Годину дана доцније откопана је и Карађорђева глава, однета у Тополу и сахрањена је заједно са телом. После

КАРАЂОРЂЕВО УБИСТВО
Рад Ђуре Јакшића (Музеј Кнеза Павла)

КАРАЂОРЂЕВО УБИСТВО

известног времена кнез Милош је направио нову гробницу у југозападном углу цркве и више главе, у зид, ставио плочу са натписом: »Овде леже кости Георгија Петровића Чернаго подавшаго сербскому народу начатак к избавленију у 1804 љету, бившаго потом верховним вождем и господарем до 1813 љета тогоже народа, а у овом наведен интригами непријатеља србски уклони сја у Австрију и отуда после једногодишњаго ареста пресели сја в Росију, где с возможнoју почестију от правитељства примљен но неизвестно из какова узрока избеже отуда и в Сербију возврати сја и овде од турскаго правитељства усеченијем глави живота лиши сја месеца јулија 1817 года«. Остаци Карађорђеви и данас почивају, заједно са остацима многих чланова његове породице, у Тополи, на Опленцу, у велелепној задужбини његовог унука краља Петра I Ослободиоца и праунука краља Александра I Ујединитеља.

КАРАЂОРЂЕВЕ ФИЗИЧКЕ ОСОБИНЕ И НАЧИН ЖИВОТА

Каквог је био раста и изгледа — Какво је одело и оружје носио, како се хранио — Како је говорио и пшао — Карађорђе у кући — Његов однос према женама

Карађорђе је био врло високог раста. Тако га описују и сви који су га видели и савременици који су о њему од других слушали. Сима Милутиновић иде тако далеко да пише како се у Карађорђево доба »у свој Србији није могао наћи човек од њега растом виши и снагом јачи, мањ ако то није био Зеко, Буљубаша голих синова«. Био је врло развијен, мало повијених плећа, дугуљаста и препланула лица. Имао је живе плаве очи, повисоко чело, »дугуљаст нос по коме се издалека распознаваше« и »уста дугим мучањем стална, тврда«. Браду је бријао. Носио је мале брчиће и дугу косу сплетену позади у витицу, која му је падала преко леђа, док је спреда косу чешљао високо. Има помена да је Карађорђе дугу косу, уплетену у витицу, носио све до 1810 год. Кад је 1807 год. једном приликом дошао у Смедерево, једног дана, после подне, наредио је Антонију Протићу да узме серџаду и јастук, донесе му у Љотићеву башту под дуд и ту му простре у хладу да спава, а своме секретару Јанићију Ђурићу да седне више његове главе и да га бište док заспи. У једном аустриском извештају од 30 јануара 1810 год. каже се како је Карађорђе, изгледа, одлучио да одсече косу »и да поручи генералску униформу плаве боје по немачком кроју«.

Карађорђе је обично носио шубару направљену од јагњеће коже или самуровине. Испод шубаре имао је често црвен фес.[1] Од одела је носио белу шумадиску

[1] У оно доба највећи број Срба носио је фес а понеки и турско одело. Чланови српске депутације, прота Матија Ненадовић и Јован Про-

кошуљу а по њој џамадан и свилени јелек опточен гајтаном. Од појаса до колена обично му се спуштала кошуља, а од колена тозлуци са подвезицама и чарапе обичне или са вођицама. Кад је била велика хладноћа облачио би дугачки гуњ са ресама. У свечаним приликама носио је и чакшире. На ногама је имао обичне сељачке опанке, у којима је било нарочито погодно пешачити. Кад би хтео да јаше облачио је чакшире за јахање а место опанака обувао чизме.

Карађорђе уопште није волео раскош, па се увек просто одевао, а одело би носио док је год могао, то јест, док се не би сасвим подерало. Један странац који је био у Србији каже за њега: »Облачи се просто као и овдашњи сељаци«. То потврђује и Ранке кад каже да није марио нимало за »сјајност и величанство: кад је најбоље стајао, и онда је носио старе своје плаве чакшире, изношен ћурак и добро познату црну капу«. Француски командант Мериаж, у своме извештају француском министру спољашњих послова од 30 новембра 1808 год. пише за Карађорђа да се рђаво одева. Да се Карађорђе просто облачио и да се по оделу није разликовао нимало од осталих, не само војвода већ и војника, види се најбоље из ова два примера. Кад је 1806 год. био на Дрини, његови људи довели су му два српска момка, који су пошли »с њим да живе ил' да гину«. Један од њих био је доцнији војвода Милош Стојићевић. Карађорђа нису познавали и кад су им га показали »они се сузбијају, мисле да их варамо, јер њега виде у гуњу и у опанцима, а најпосле прићоше и

тић, који су 1804 год. путовали у Русију, имали су такође на себи турско одело. Осам година доцније, против стриц, Јаков Ненадовић, је због таквог одела имао и непријатности кад је, као српски делегат, путовао у Петроград. Кад је српска делегација пролазила кроз једно место у Русији, нека баба, Рускиња, салети „господара Јакова, који се нађе у чуду, па повика на њега: „Ти проклети турски дух, због чега ви с нашим господаром ратујете". Јаков јој одговори: „Прођи ме се баба ако Бога знаш, нисмо ми Турци него Срби"; а баба за Србију ништа не зна нити је кад чула, него она држи да смо ми прави Турци".

пољубише га у руку«. Другом приликом, после боја на Дрини 1810 год., у коме је Карађорђе учествовао а Срби однели победу, дође неколико Турака у српски војни стан »због заробљеника и изгинувши босански газија да им се мртви предаду. Дочекани од наши војвода златом и сребром окићени, које су лично познавали, упитају: »А где је бег-Ђорђе?« На њихово питање Карађорђе, обучен у обичан гуњ и кошуљу, са тозлуцима на ногама, одговори: »Које-куде! ја сам Црниј Ђорђе, но неком сам бео а неком баш црн!« Турци, видевши га овако просто обучена, нису никако могли веровати да је то заиста српски вожд о коме су тако много слушали. Стога, напуштајући српски логор и опраштајући се са народним старешинама, молили су их да »бег Ђорђа поздраве«.

Од оружја Карађорђе је носио увек за појасом два пиштоља — »две кубуре«, затим једну дугачку пушку »крџалинку» коју је некада носио о рамену а понекад држао и у руци. За време борби и на свечаностима имао је о бедрима још и дугачку, праву сабљу. У мишарској битци био је обучен у гуњ и јахаће чакшире, на глави имао црну шубару испод које се три прста видео црвени фес, на ногама опанке, за појасом две пушке а о бедрима сабљу. Кад је обилазио шанчеве да храбри људе, држао је у руци прутић а за њим је ишао момак и носио му пушку.

Скроман у одевању Карађорђе је исти такав био и у храни. У борби или на путу није много пробирао већ је јео шта је могао добити. Управо јео је оно шта је имао; за време поста хлеба, лука, пасуља тучењака, а за време мрса сира, кајмака и меса, најчешће сува, печену јагњетину или печену кокош. Волео је понекад, кад се могло, да му се направи леп ћевап. Изгледа да је нарочито много полагао на то да добро доручкује. Његов момак Петар Јокић прича у својим мемоарима како је, наскоро после збора у Орашцу, дошао заједно са својим господарем из села Рогаче у село Лисовић, где су им, пред мрак, дошли кнез Сима Марковић из Борка и Јанко Катић

који су се били одметнули у планину кад су дахије почеле сећи кнезове. Ту су преноћили и сутрадан рано почели припремати доручак. За доручак су готовили печену кокош и ћевап. За време тог спремања пукоше две пушке »и неко повика: »Ето Турака!« Ми скочимо онамо а сваки свој ражањ заметну на раме. Бејаше смешно погледати како ражњеви штрче као миздраци«.

У пићу је Карађорђе исто тако био врло умерен. Најрадије је волео да попије по једну чашу шумадиске шљивовице, и то нарочито после боја или каквог другог рада, и стога је његов момак стално носио чутурицу са ракијом. У друштву би увек, пошто сам прогута гутљај ракије из чутурице, дао и осталима присутнима да то учине и да се мало поткрепе. За време боја на Иванковцу 1805 год., док је био с војском више Параћина, Карађорђе, ноћу, јако уморан, дође код топова и рекне присутнима: »Ала, којекуде, да је једна чашица ракије?« На то сеиз одмах »извади из бисага чутурицу и погачу и даде му. Господар се напи па пружи нама редом да се напијемо. Међутим он крижа ону погачу, и нама сваком пружи по кришчицу. Ми чутурицу натежемо, али, опажајући да је у њој мало ракије, затискујемо језиком грло те ракију не гутамо само да се нађе за њега«. Да је Карађорђе волео да попије по чашицу ракије, сачувао се помен и у народним песмама. Кад је дошао са војском и улогорио се у пољу код Ужица, и пошто је направио шанчеве и ископао јендеке:

»Сакупио код себе војводе
Испијају жежену ракију
Пуном пљоском из деснице руке;
Како који пљоском нагињаше,
Сваки Ђорђу редом напијаше«

За његову славу светог Климента, 25 новембра, прота Матија му је послао из Ваљева једно буренце добре шљивовице, и још неке друге ствари, на чему му је Карађорђе већ сутрадан, 26 новембра 1812 год., особито

КАРАЂОРЂЕВА ДОЛАМА
(Музеј Кнеза Павла)

ХАЉИНА КАРАЂОРЂЕВЕ ЖЕНЕ ЈЕЛЕНЕ
(Музеј Кнеза Павла)

заблагодарио. Као и Карађорђе тако су и друге српске војводе и старешине из првог устанка волеле више да попију по чашицу ракије него вина, па су и њихови момци готово увек носили на коњу, о ункашу, по чутурицу ракије. Поред ракије Карађорђе би радо попио понекад и по чашу вина. Ранке каже за њега да је »од вина постајао разговоран. Ако се развеселио онда је имао вољу и коло повести.« Кад је једном приликом код кнеза Јевте из Обрежја испросио девојку за једног свог момка, и кад је дошао да је поведе, онда, по причању једног савременика, »заиште од кнеза Јевте да му напуни две чутуре вином«.

Карађорђе је ишао крупним корацима. Могао је да пешачи врло дуго. У бој је највише волео да иде пешке. Могао је да издржи велики штрапац. Имао је већи број коња, нарочито за време устанка, али је од свих највише волео да јаше свога »дората«. Говорио је врло мало, управо само онда кад је требало, и то кратко и одлучно. Глас му је био танак, као женски. Највише времена проводио је у ћутању и размишљању. Кад би се више задубио у мисли обично би грицкао нокте. Његов секретар Јокић каже за њега: »Он никад није ни секао своје нокте, јер их је све изгризао зубима, особито кад нешто много мисли, и кад је брижан«. Често, готово уз сваку другу или трећу реч, употребљаво је речцу »којекуде«. Човека кога није познавао, био он млађи или старији од њега, обично би ословљавао »момче«. Исто тако кад је хтео кога да позове, позивао би га са »еј, момче«. Псовку није трпео, нити ју је сам употребљавао. Највећа псовка му је била »по души те«.

Иако углавном увек озбиљан и намргођен, могао је понекад, у пријатном и познатом друштву, и да се развесели. Кад се расположи обично би играо коло, а често био и коловођа, и терао и друге да се веселе, играју и певају. Био је врло добар играч. За њега кажу да је као младић од 15 година понекад, од шале, свирао у гајде, »а уз гусле никад«. По речима једног савременика, Кара-

ђорђе би више пута, док је био млађи, »узео у руке гајде и дувајући у њих из све снаге рекао: сад ћу их надувати, да се распукну; но наравно то није могао учинити«. Волео је да иде често у лов. За време устанка приређивао је годишње по један лов већих размера. Сва дивљач која би се том приликом уловила »као вукови, лисице, дивље козе, јелени и др. продају се.« Исто тако радо је ишао са момцима да хвата рибу у реци Јасеници.

Карађорђе није био писмен. Није знао ни да чита ни да пише, али је, како изгледа, умео са тешком муком да се потпише. То незнање је сасвим разумљиво. Пре првог устанка школе у Србији биле су врло ретке; може бити само у неким већим варошима. Читати и писати учило се у манастирима и црквама, код калуђера и свештеника. Кад је почео устанак тешко се могао наћи писмен човек. Највећи број народних старешина био је неписмен. Сам прота Матија, један од најписменијих људи тога доба, кад му је један аустриски поручник, крајем фебруара 1804 год., предлагао да пише митрополиту Стратимировићу или принцу Карлу да се заузму за Србе, одговорио је: »Господине! та ја не знам ни једном попу написати писмо, а то ли митрополиту и принцу Карлу«. А кад је, крајем марта 1804 год., добио од генерал команде одговор на своје писмо послато из Забрежја и пошао да га прочита Карађорђу, и да пита како да одговори, у Орашцу је срео кнеза Теодосија који га је саветовао да се врати натраг, овим речима: »Попо, како си ти писао најпре, а ти пиши опет и одговори на то писмо; а Црни Ђорђе не зна писати, а нема ни писара, он само зна Турке тући«. Од дванаест чланова Правитељствујушчег Совјета 1807 год. само њих четворица била су писмена. Писмени људи за време првог устанка били су углавном Срби из Аустрије који су дошли да помогну својој браћи у борби против Турака.

Као разборит, бистар и отресит човек, Карађорђе је, иако неписмен, необично ценио учене људе. Он их је окупљао око себе, давао им важније положаје у управној и административној служби и на разне начине олакшавао њихов рад. Био је стално у преписци са митрополитом Стеваном Стратимировићем у Карловцима, и од њега добијао за сина разне књиге. Свога старијег сина Алексу дао је прво Родофиникину да код њега учи руски, а доцније му је узео за учитеља Доситеја Обрадовића. Кад је Доситеј, 1808 године, основао Велику Школу у Београду, Карађорђе је Алексу уписао у ту школу.

За време устанка Карађорђе је у свим борбама био увек на фронту, а кад би се борбе обуставиле и настало примирје, одлазио би кући у Тополу и прихватао се свакидашњег рада. У кући је живео као и сви шумадиски сељаци. Орао је, копао, крчио шуме, ограђивао башту, градио воденице, косио ливаду, млатио жито и радио остале земљорадничке послове. Изјутра је устајао врло рано, и пошто би попио кафу и ракију, одлазио је одмах с момцима на посао. Обично би он ишао први а за њим момци са будаком или косом, секиром или српом, према томе на какав су посао полазили. И његове кћери, као и друге сеоске девојке, радиле су све послове у пољу и у кући и ишле на воду са обрамицом на рамену или крчагом на глави. Уредан, Карађорђе је волео да свака ствар буде на свом месту. Ако је приметио да нешто није у реду, одмах је гледао да то сам поправи. Прича се да је једном приликом, враћајући се кући са седнице Совјета и пролазећи кроз двориште, опазио да је на некаквом бурету спао обруч. Иако је имао на себи свечано одело са орденима, одмах је узео секиру у руке и почео да набија обруч. Радећи то случајно закачи секиром један руски орден; овај падне на земљу и окрњи се. Доцније је морао тај орден да пошаље у Мађарску да се поправи. Исто тако његови савременици забележили су да је, кад би дошао коме у посету и затекао га да нешто ради, помогао му у раду.

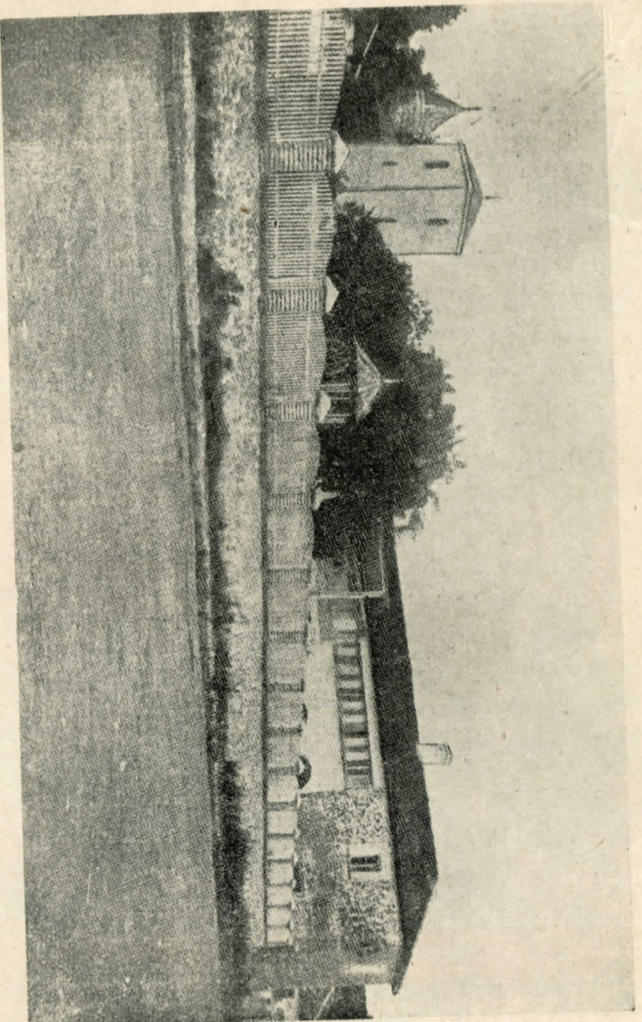
Код Карађорђа у Тополи увек је било гостију. То су били обично војводе и народне старешине које су дола-

зиле у пратњи својих момака да се с Карађорђем договоре о народним пословима и потребама. Често су његовој кући долазили и чланови Совјета да заједно са њим решавају важнија државна питања. Сви они остајали су по два или више дана у Тополи, према природи посла због кога су долазили. По Карађорђевој жељи били су лепо дочекани, угошћени и испраћени. За време свечаности, а нарочито удаје својих трију кћери Саве (1807), Саре (1810) и Поле (1812) Карађорђе је у Тополи приређивао велико весеље. Званица је било из целе Србије. Весеље је трајало по неколико дана, као што је онда био обичај, а има помена да су, за време тога весеља, и топови пуцали.

Иако је Карађорђе према својој жени био врло пажљив, прича се да му се понекад допала и друга која жена и да је желео да јој се приближи. Само у том случају је био врло обазрив, и гледао је да то од другога сасвим прикрије. Често са тим није била упозната ни његова најближа околина. Једино се поуздано зна о случају са Маријом из Бруснице која га је, обучена у мушко одело, под именом Марјана, пратила и у борбама 1804 године. Њу је, исте године, по наговору Карађорђеве жене Јелене, убио доцнији војвода Павле Цукић. Забележено је да се Карађорђе, после њеног убиства, »сит наплакао за Марјаном«. Иначе је он и према женама као и према људима био врло строг и неумољив. Код народа се дуго памтио догађај који се за време његово десио са попом Филипом из Жабара. Ствар се догодила овако: поп Филип остане удовац и Карађорђе му заповеди да дође у Тополу. У исто време нареди и удовици попадији из Рипња да дође к њему у намери да је венча с Филипом. Некакав архимандрит Јелаћим успротиви се поповој женидби, говорећи да је то противно законима источне православне цркве. Карађорђе није узео у обзир архимандритова објашњења, већ нареди те се Филип венча с попадијом; он сам им је кумовао. После венчања Карађорђе заповеди гајдашу да свира коло, а он га поведе. Док је играо, по ње-

КАРАЂОРЂЕ СА ПУШКОМ
Рад непознатог сликара (Музеј Кнеза Павла)

КАРАЂОРЂЕВА КУЋА И КУЛА У ТОПОЛИ

говој заповести испаљен је топ; после топовског пуцња он, као коловођа, повиче: «Пуче топ, ожени се поп«.

Овакав Карађорђев поступак је у неколико разумљив. Поп Филип је остао рано удовац, исто као што је попадија из Рипња била млада удовица. Они су, како се доцније причало, обоје почели живети мало слободније. У народу се говорило да се поп Филип загледао у попадију из Рипња. Својим понашањем морали су утицати веома рђаво на становништво у својим местима. Против њих почеле су Карађорђу из народа стизати разне доставе. Стога је он на прост начин решио цело питање; натерао их је да се венчају и тако их обоје смирио, а народ ослободио њихових ранијих поступака.

Навешћемо само још један случај како је Карађорђе истеривао из жена зле духове — вештице. Неки сулудаст човек потужи му се да у Жабарима има вештица. Карађорђе дође у село да се о томе лично увери, и заповеди да известан број жена, сигурно на које је падала сумња да се појављују као вештице, изиђе на реку. Кад жене дођу, Карађорђе нареди њиховим мужевима да их свуку и повежу у квргу. После тога ставе свакој клипак под колено и привежу за њега лактове тако, да се глава с коленима састави. Онда зађу његови момци па вежу ужетом понаособ сваку жену преко среде. Затим један од момака ухвати уже за горњи крај а други баци жену са високе обале у вир. Чим жена потоне одмах је извуку. Пошто није успео да нађе ниједну вештицу, Карађорђе се врати у Тополу.

Ово је једини случај где је овако строго поступио према женама. Међутим, у оваквим и сличним случајевима поступало се веома строго и код других народа. Сем тога строгост је била једна од његових главних особина. По овом случају доцније се у народу причало да је због вештица — неких жена које су се правиле вештицама, па ноћу, у глуво доба, са расплетеном косом, само у кошуљи, јашући на вратилу, ишле по селу, — био

завладао страх не само код становништва у Жабарима већ и у оближњим селима. Пошто у селу нико није хтео да прокаже те жене — вештице, Карађорђе је казнио оне на које је падала сумња. После овог догађаја говорило се да се у Жабарима нису више појављивале вештице.

КАРАЂОРЂЕВЕ ДУШЕВНЕ И МОРАЛНЕ ОСОБИНЕ

Његово поштење и праведност — Некористољубље и неграмжљивост за новцем — Строгост и наглост — Држање према противницима — Слабо познавање људи и рђав избор сарадника — Досетљивост.

Карађорђе је био врло поштен човек. То његово поштење истичу не само сви наши мемоаристи, него и сви странци, као једну од најбољих његових душевних особина. Са том особином он је стајао, може се мирне душе рећи, далеко изнад многих војвода и старешина из првог устанка. Митрополит Стратимировић каже за њега да је »недавно разговарајући са једним духовником испољио карактер човека који часно и поштено мисли«. И један од турских великих везира изражавао се похвално о Карађорђевом карактеру »који је могао да упозна код Ниша; хвалио је његову праведност и његову честитост...« Руски изасланик Паулучи који се 1807 год. састао са Карађорђем истиче га као човека »часне простоте, човекољубља и некористољубља.« Други један странац, савременик, каже »нарави су његове просте и поштене, а расуђивање има лако и право«. У мемоарима другог савременика, Србина, које је објавио Рус Нађеждин, истиче се да је Карађорђе био врло праведан, и да је нарочито много полагао на правосуђе, »за правду би главу дао« (»на правду чортъ«).

Његов секретар, Јанићије Ђурић, прича како је био приличан штедиша и можда једина слабост могла би му се приписати та »што је био одвећ тврд«. Само Ђурић подвлачи да та његова штедљивост није прелазила у страст, »почем га никад није навела на превару, лаж и отимање. Своје је чувао, али за туђим никада га није жеља вукла«. Народни новац у општој каси сматрао је као светињу и строго водио рачуна како се троши и на шта се троши.

Кад је његов зет, војвода Антоније Пљакић, тражио од Совјета неких 866 гроша који нису били његови, Карађорђе му је отворено одговорио: »То вам јављамо, као и пре што смо вам дали знати, да ти новци нису ваши но вилајетски, и тако не принадлеже вама...« Не само да Карађорђе није дирао општи народни новац већ је и свој сопствени трошио за државне потребе. Стеван Петровић-Книћанин, саветујући српског кнеза Александра, 14 децембра 1847 год., како треба да управља државом, упућује га да му рад његовог оца служи за пример. Износећи напоре које је Карађорђе поднео око стварања државе, Книћанин каже кнезу: »Ако Ваша Светлост сматрате отечество своје и народ тако, као своју кућу; ако помислите да је Блаженопочивши Родитељ Ваш са тиквом барута пошао тражити слободу Србије; да није чинио разлику између собственог и државног новца; да је скидао сребро и злато са пусата и други ствари, па то преливао у новац да своме отечеству помогне, па напослетку ако помислите да је народ из благодарности к њему Вас за кнеза изабрао, онда ни мало не би могло Вашој Светлости доћи криво што би и од, премда Ваше плате, но народом дане Вам, за народ трошио«.

Поред поштења истиче се нарочито Карађорђево некористољубље и неграмжљивост за новцем. За њега се зна да све до 1811 год. није примао плату. Одређено му је тада било 4000 дуката годишње. А до тог доба он се, као и све остале старешине, користио кулуком народа при пољским радовима; од Совјета сви су добијали одређени десетак у житу, или кукурузу, јечму и сену и нешто у вину, а у рату пленили Турке.

У самом почетку устанка, 12 фебруара 1804 год., Карађорђе се, у Дрлупи, састао са Аганлијом. Предмет разговора је био умирење народа у београдском пашалуку. Аганлија је, том приликом, обећавао Карађорђу боље поступање турских власти према Србима и укидање ханова и субаша по селима. Њему лично нудио је 500 кеса

гроша да се смири, или, ако на то не пристаје, да му купи у Аустрији имање много боље од онога које је имао у Тополи. Понуду учињену њему лично Карађорђе је категорички одбио, а што се тиче побољшања народног положаја, тражио је јемство аустриских власти. Пошто Аганлија није на то пристао, преговори су се разбили. Плен који је Карађорђе задобијао од Турака, делио је на равне делове са народним старешинама. Тако је, маја 1804 год., кад је добио од Турака у Пожаревцу велики број коња, пушака, сабаља и ножева окованих сребром, поделио »на све старешине сразмерно, а Миленку остави више од 10 иљада оваца које су се у наији арнаутске на рани застале, да Миленко, узевши себи тал, друго по војсци подели«.

Поверљив према људима Карађорђе је давао новац на зајам, а колико је дао и коме често није ни бележио. Његов секретар, Јанићије Ђурић, у једном писму Карађорђевој жени Јелени, од 15 децембра 1841 год., каже како се он сећа да је марта 1811 год. Карађорђе дао Марици, жени Јована из Божурне »једну кесу са талирима и белим новцима«. Кад га је Ђурић упитао какав то новац даје и хоће ли записати и на чије име, он му је одговорио: »Не треба да записујеш, ја ово, вели, дајем којегде да се нађе на сваки случај, на неке пријатеље дао сам још којегди но не каза ми имена, коме је дао, само што ми напомену за Радована Ђурулију из Блазнаве да има којешта код њега«. Године 1832 Јелена је молила руског цара да дâ дозволу њеном сину да оде у Србију, тамо уреди питање имања и скупи новац који су им у великој суми многи Срби дуговали. Две године доцније, 1834, Јелена је Милошевом брату Јеврему послала неке облигације за дугове које је Карађорђе дао појединим људима и молила га да их наплати. Међутим, од тога није могла ништа добити јер су неки дужници били помрли а неки потпуно осиромашили.

Карађорђе је био врло строг човек. Због те његове строгости многи су га доцније често и неправедно оптуживали. Такви људи нису хтели водити рачуна о томе да

су за време устанка биле изванредне прилике, људи много сировији, и да је велики број више водио рачуна о личним него о општим народним интересима. Исто тако требало је водити рачуна и о томе да се ред у народу и дисциплина у војсци могла одржати само строгим мерама. Да је, благодарећи највише Карађорђевој строгости, одржан ред и дисциплина има безброј примера, а ми ћемо овде навести само један. Кад се Карађорђе, 1806 год., пред мишарску битку, бавио у Мачви и Подрињу, његов писар Стева био је нешто скривио. Карађорђе се наљути и пред целом војском га добро изудара. Да га нису неки одбранили и он побегао међу војнике, ко зна шта би с њим било. Али било како му драго, овај догађај имао је огромног дејства на војску. Војници су, како каже прота Матија, један другоме шапутали »јао, брате, кад он од свога момка и писара тако ради, ја шта ће од нас, ако скривимо, бити«. После тога, наставља прота, »уђе слога, и, да је рекао онда: »ајте сви на Саву, да прегазите« — ту се не би смео наћи један који не би смео на Саву нагазити а то ли на Мишарско поље«.

Све оно што се урадило у Србији за време првог устанка бацало се на Карађорђа јер је он био носилац власти и, као такав, сасвим природно, морао је водити рачуна о томе како ће одржати ред у земљи. Његово строго поступање није било никада без узрока и повода, и сви који су кажњавани били су заиста криви. Може бити да је Карађорђе, као напрасит и плах човек, у својој строгости понекад пренаглио, али готово никад није погрешио и поштена и исправна човека казнио. Јер било је момената кад је преступ појединаца захтевао брзо извршење казне. Све те брзе одлуке и пресуде, као што ћемо доцније видети, односе се углавном на преступнике дисциплине и издајнике у војсци, или на извршиоце кривичних дела. Оно што нарочито иде у прилог Карађорђу јесте потпуно једнако држање према свакоме; какав је био према другим људима, строг, нагао и одлучан, такав је био и према чла-

новима своје породице па и према самом себи. Сем тога, он није бежао од одговорности, и био је један од оних ретких људи који на себе узимају сву, и моралну и материјалну, одговорност за извршено дело. Овако га претстављају не само наши људи већ и сви странци, а то нам потврђују и примери сачувани у разним документима.

Кад је устанак почео Карађорђе је имао доста муке да подигне цео народ. Већи број људи пришао је одмах устаницима и ступио у борбу са Турцима; сви су ти били спремни да кажу оно исто што је Кара-Стева, рањен на Иванковцу 1805 год., пред смрт казао: да му је једино жао то »што не поживих, да се набијем Турака«. Међутим, било је и таквих који из страха, личног интереса или неког другог разлога нису хтели да пристану уз устанике. Према њима, сасвим природно, морале су се употребити строге мере. Прота Матија прича да је и он сам, иако миран и благ човек, претио онима који су се колебали, да ће им куће палити. Вук Караџић изриком каже: »Кад се мало чете поумноже, онда стану нагонити и оне људе, који не би ћели, да устају с њима, и стану им куће палити, и бити ји и гонити као и Турке«. Јанићије Ђурић прича како су, одмах после збора у Орашцу, по селима купили »од сваке куће по једнога, а где је задруга по два и по три човека с оружјем«. Онога који не би са Карађорђем пошао »четници« би силом нагонили претећи да ће бити погубљен а »кућа и мал попаљени«. Овакав начин поступања имао је успеха. Доцније, присилне мере није требало употребљавати, јер сви који су се једном дигли против Турака и осетили благодети нове слободе, нису више напуштали бојиште, а кад би отишли кућама опет би долазили на поновни Карађорђев позив.

Као и увек што има изузетака тако је и за време првог устанка било људи, додуше ретких, који су, ради личне добити, нарочито у трговини, жртвовали опште народне интересе. Прве године устанка, за време борбе око Рудника, неки Јевто Скерла из Липовца ухвати једног чо-

века за кога је мислио да је Турчин. Кад га доведе у логор, ухваћени исприча да није Турчин него Србин, трговац из Бијелога Поља, Петар Бјелопољац, да иде са Турцима и од њих купује што упљачкају, купљено продаје и на томе зарађује. Чувши то, Карађорђе га упита шта ће с Турцима кад је Србин: »Ми Турке бијемо а ти с њима идеш на нас«. Бјелопољац одговори да је он трговац и да је то његов посао. Карађорђе плане, пребаци му да шпекулира сиротињском муком, и Бјелопољац ту нађе смрт. Приликом најезде турске босанске војске у Мачву, 1806 год., народ се поплаши и многи се драговољно предаду. У својој услужности нарочито се истицао поп Галоња из Мачве, који је, у друштву са многим тамошњим сељацима, чинио разне услуге Турцима: догонио им дрва и траву и друге намирнице за људе и стоку. Кад је Карађорђе дошао у Мачву и чуо за издају Мачвана, јако разљућен према њима је строго поступио. Дознавши да се у то време у селу Грушићу састала скупштина на којој се решавало да се носи Турцима порез и разне друге потребе, Карађорђе изиђе пред своје војнике и каже им: »Јунаци! Мачва и Поцерина воле се предати Турцима него се борити за своју отаџбину. Зато вам допуштам да чините што год вам воља. Унапред вам све праштам«. Сутрадан војници дођу у Грушић, опколе скупштину и похватају иступтије људе који су били у ближим везама с Турцима, а Карађорђе нареди да се двојица од њих убију. Остали се уплаше, и на његово питање, хоће ли се опет предавати, сви одговоре: »Нећемо! Нећемо!« Карађорђе им после тога одржи говор пребацујући им како Турцима носе храну: мед, јаја и млеко, терају овнове и волове, а он ништа од њих не тражи, само да са њим ступе у борбу за слободу. Кад присутни одговорише да ће са њим »у гору, у воду!« он их позове да све што су спремили Турцима даду његовој војсци да се нахрани, што ови и учине. Тако је Карађорђе својом строгошћу, погубивши само двојицу, задржао велики део народа да се не преда Турцима и на

тај начин улио страх код свих осталих да ће искусити исту казну ако се предаду. И овом приликом учинио је велику услугу општој народној ствари.

Као год у Мачви тако је и у источној Србији, у Црној Реци, било читавих села која нису хтела да пристану уз Србе већ су пришла Турцима. Са њима је Хајдук-Вељко имао много муке, па је стога Карађорђе, у јесен 1809 год., пошао да народ тих села казни. Натерао је становнике да се одатле иселе, куће им попалио а један део њихових добара узео за војску. Исто тако Карађорђе је поступио веома строго са једним старцем кога је Јован Стефановић, војвода поречки, 1812 год. ухватио као шпијуна. Наредио је да се тај старац обеси пред народом, како би из тога народ повукао потребну поуку. Да би спречио шпијунажу издао је заповест да се сваки путник снабде једном врстом уверења издатог од свога војводе. Нарочито је та контрола пооштрена 1812 и 1813 године. Из ових година има неколико Карађорђевих писама војводама; у писмима им он препоручује да добро мотре на кретање људи. Ако се у некој нахији ухвати каква личност без пасоша или уверења од војводе, да се свеже и доведе нахиском старешини, а овај да га одмах, под јаком стражом, пошаље у Совјет, или да се такав скитница казни батинама и баци у затвор; о свему томе да се Карађорђе што пре извести.

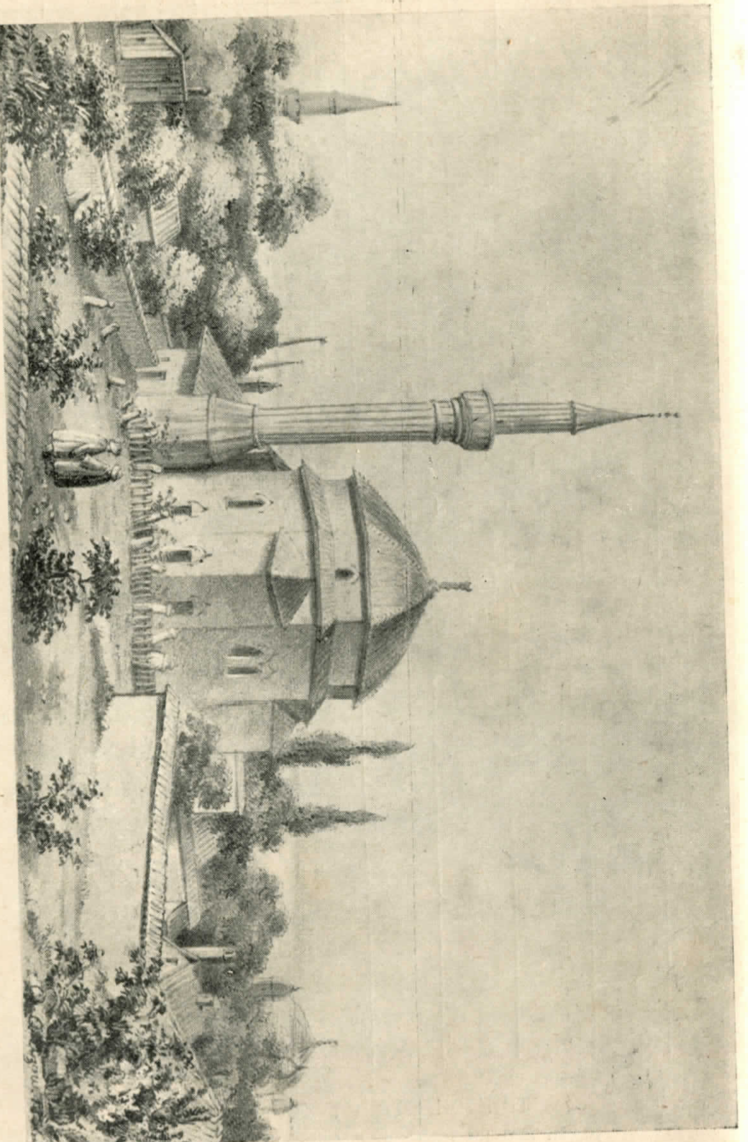
Да би приморао народне старешине и војводе да тачно испуњавају своју дужност, Карађорђе им је морао најстрожије претити. За време преговора српских делегата са Турцима, у пролеће 1813 год., Карађорђе је желео да српске старешине учине све што од њих зависи да се на фронту одржи потпун мир. Тако пише проти Матији из Тополе, 1 маја 1813 год., и препоручује му да с Турцима буде »у миру и добром споразуменију«, да их не задева »нити какав противан повод да им дате, и који би ову нашу оштрејшу заповест преступио, да зна да ће сви за такво преступленије, без сваке милости живот изгубити, и буди он који био«. Кад је, после погибије Хајдук-Вељкове у Неготину,

јула 1813 год., турска војска почела надирати у источну Србију, народ се уплаши и ускомеша. Сви су страховали шта ће бити ако Турци понова заузму њихову област. Многи су почели да беже из војске и заједно са породицама да прелазе Турцима. Да би то спречио Карађорђе је писао тамошњим војводама и претио строгим казнама свима онима који би покушали да пријђу Турцима. Тако је, августа месеца, препоручивао војводи Јовану Шљивићу да добро пази да народ преко планина не бежи Турцима, »и кога ухвати да бежи у Турке« да га на мртво име изударa, а да се зато суда нимало не плаши. Даље му каже да и војнике који неће да слушају заповести казни батинама, »а од суда се не бојте ни мало«. И кладовски војвода Живко Константиновић, заједно са тамошњим судијом Јоцом Петровићем, после Хајдук-Вељкове погибије, уплаши се и напусти Кладово које Турци, без икакве борбе, заузму. Кад је турска војска ушла у варош свирепо је поступила према Србима; многе су живе на коље набијали и »мучително секли«, малу децу бацали у кључалу воду желећи на тај начин да се освете Србима што су они њихову децу покрштавали, а »од женскиња срамоту и поругање свакојако чинили«.

Вест о предаји Кладова деловала је врло рђаво на Карађорђа. Он се нарочито био узнемирио кад је чуо за турска зверства. Константиновић и Петровић, по доласку у Београд, буду од стране великог суда осуђени на смрт и 3 септембра, пред зградом Совјета, на Великој пијаци, код крста св. Андреје, пред великим бројем народа, погубљени. Два дана после њиховог погубљења, 5 септембра, Карађорђе је упутио проглас старешинама и српском народу. У прогласу је изнео како су ова двојица без знања и допуштења врховне власти и правитељства, били с Турцима у договору и »без сваке нужде и невоље« предали им град Кладово, »народ њима верни изневерили и сиротињу издали, срамоту храбрости учинили, и сотим нестрпљење и нашу слабост Турком издали«... Даље се ту каже

ТИПОВИ СТАРОГ БЕОГРАДА
Један ага из прве половине прошлога века
Скица А. Јовановића (Музеј Општине града Београда)

ЏАМИЈА НА СТАМБОЛ-КАПИЈИ У БЕОГРАДУ
(Из „Албума Београда“ од Куна Квицова, Берлин, 1857)

да су их врховна власт и суд пред народом осудили на смрт и да су 3 септембра погубљени. Поступак са Константиновићем и Петровићем требало је да опомене војводе, народне старешине и цео народ да ће као њих двојица проћи сваки онај који не буде тачно извршавао наредбе врховне власти и правитељства и који се буде ма у чему огрешио о војну дисциплину.

Било је увек својеглавих људи који су занемаривали своју дужност или који су, ради личног уживања, радили оно што нису требали. Године 1810 дође једном, ноћу, Карађорђе са својим људима у Ћуприју у намери да се превезе преко Мораве. Како је тога дана био празник и људи славили, скелеџије које су превозиле и показивале газ на Морави, мало су пинуле, угасиле уобичајене ватре које су стално гореле с обеју страна реке, и заспале, ма да им је раније било јављено да ће Карађорђе те ноћи стићи. Одједном наиђе Карађорђе са људима. Била је помрчина тако да се ништа није могло видети. Пробуде скелеџије и ови »започну људство превозити, па не могу да потреве на насип већ мимо насипа. А људи све до трбуха коњима упадају и вичу: подависмо се.« Кад Карађорђе чује ларму на оној другој страни, пређе и он тамо. Међутим, скелеџије које су га превозиле, или пијане или уплашене, не ударе куда треба, те се и он укваси. И кад превезоше и извадише све људе који су били у води, Карађорђе зовне скелеџије пред себе и љутито им рече: »Кад Турчин дође, а ви сву ноћ ватре ложите и мрзнете се на снегу и леду, дан ноћ, по недељу дана очекујете докле прође, а мене, у сто година један пут, и то нећете да ме дочекате. Обали!« На то његови људи скелеџије добро истуку.

Исте године један младић из Београда дође у Тополу Карађорђу да тражи од њега дозволу да испроси за жену једну од оних покрштених Туркиња »што их је Господар поделио по кнезовима«. Стигавши у Тополу, јави се прво Петру Јокићу, буљубаши, који му каже да му о томе ништа

не сме поуздано рећи док не пита господара. Обавештен од Јокића Карађорђе нареди да младић дође к њему, и пошто га упита због чега је дошао, и овај му одговори »како је дошао ту покрштеницу просити за себе«, Карађорђе плане и узвикне љутито: »Којекуде, по души те! Ја сам њи из Београда растерао и поделио по господи, а ви опет не можете да се усаветујете, већ трчите овамо за Туркињама. Ваљда мало у Србији девојака има!« После тога младић је добио добре батине.

Карађорђе је имао много муке да одржи дисциплину у војсци и ред у земљи. Нередовне прилике, нарочито за време борби, допринеле су доста те се утицај власти у унутрашњости слабо осећао. Било је људи по природи склоних пљачкању, крађи и другим неделима, а то се могло сузбити само строгим мерама. Многи су се због учињених рђавих дела одметали у шуму, у хајдуке. Сасвим је природно да се и према њима морало строго поступити. У појединим случајевима Карађорђе је наређивао да се према преступницима поступи слично ономе што су они урадили. Тако је писао Вујици Вулићевићу, 1812 год., да некоме Петку, који је похарао слепца, извади очи пред становништвом целог округа. То је требало народу да послужи као пример како ће убудуће бити кажњен сваки онај који буде слично дело урадио, а сам Петко да осети како је тежак положај слепца. Нарочито је Карађорђе опомињао војводе да терају, хватају и строго кажњавају лопове. Неког Богдана из Крњева, који је покрао Стану, сестру војводе Станоја Главаша, осудио је на смрт. Војводи Вујици Вулићевићу је, 1813 год., наредио да, једног празничног дана, сазове доста народа у Паланку, прочита сакупљеном народу пресуду и ту га пред свима обеси. За једнога Турчина, ухваћеног у крађи, писао је проти Матији, 1812 год., да га обеси »на сред пута близу Турака, од куда излазе да краду«. Даље му препоручује да свима војводама јави да добро прате све догађаје који се код њих дешавају и „чувају да се народ не ара“. У другом једном писму, опет

писаном проти Матији, Карађорђе му скреће пажњу да добро води рачуна о Србима који краду па продају Турцима, и препоручује да се постара да таквог лопова ухвати, »и где год га ухвати, онде одма да га обеси на оном истом месту«. Исто тако ако би ухватио каквог Турчина који би прешао на српску страну да нешто краде или крадено купује, нека га на истом месту где га је ухватио обеси „заједно са оним од кога је куповао“.

Има још доста података из којих се види како је Карађорђе наређивао војводама и другим народним старешинама да строго кажњавају хајдуке, лопове и друге преступнике. Обично је захтевао да се, по могућству, на сваком преступнику казна изврши на истом месту где је учинио рђаво дело, и то у присуству народа, како би се остали тим примером поучили и видели шта очекује сваког који учини тако што. За хајдуке је обично препоручивао да се похватају, или ако их је немогуће живе ухватити, да се одмах убију.

Кад се 1812 год. појавила заразна болест (куга) у Турској, Карађорђе је издао свима војводама строгу наредбу да се њихови људи не састају са Турцима. Наредио им је да се не прима ништа што се из Турске преноси у Србију, а из Србије ко би хтео што у Турску да пренесе да му се одузме све у »беглук«. Затим саветује да границу тако затворе „штоно рећи ни тица да не прође“, и да забране својим људима да се састају с онима који долазе из Турске, под претњом да ће сваки који се ухвати живот изгубити. Старешине под чијом се командом не буде тачно извршивала његова наредба, биће »каштиговани«. На крају писма стоји: „што тврђе можете стегните сохрани Боже да таква болест у Сербију не би прешла“.

Кад је букнуо први устанак пробудила се стара мржња Срба према Турцима. Похитали су да им се освете за све оно што је пропатила не само генерација која је дигла устанак већ и оцеви, дедови, прадедови и ранији преци, за четири стотине година. Као курјаци на овце, каже један

савременик, насрнули су Срби на Турке, не правећи разлику кога ће прво убити. Нарочито се та мржња испољила после заузећа Београда 1806 године. Кад су Срби ушли у београдску варош, напали су на Турке и Јевреје; ови су са Турцима били у добрим односима. Одмах по заузећу Београда стални извештач јављао је митрополиту Стратимировићу да по београдским улицама леже преко две стотине турских и јеврејских лешева. Српске војводе имале су муке да обуздају своје војнике. У београдској вароши, по писању једног савременика, »наста језовит јаук какав се заиста није десио у другој којој вароши«. Карађорђе је издао строге наредбе да ће свакога који буде пљачкао и убијао казнити смрћу. Двојица Срба, ухваћена на делу, одмах су, по његовој заповести, обешена на видно место како би се остали заплашили и одвратили од пљачке и насиља. Једино овакве строге мере допринеле су да се Срби умире и престану да злостављају Турке.

Карађорђе је, као што смо из довде изложеног видели, био доиста строг. Али мора се признати да се под онаквим околностима, у онаквом психолошком расположењу народа, и према онако сировим људима тешко могло другачије потупити. Људи су онда били много сировији него данас. Кад су се дигли на устанак против свог вековног непријатеља, Срби су, чим су се осетили мало слободни и сигурни, похитали да се освете за све што су претрпели. У сталној борби, живећи под тешким приликама, људи су се били готово острвили. И да се обуздају нису помагали савети ни половне мере већ строгост и одлучност. Сем тога, и Карађорђева строгост није била намештена, већ у њему урођена. Он је према свима био подједнако строг. За њега је главно било да је дотични згрешио, а ко је тај и због чега је згрешио на то се мало обазирао. Свога рођеног брата Маринка је обесио, јер није хтео више да трпи његову непослушност и непоштење.

Карађорђев брат Маринко био је ожењен и имао деце. Карађорђе му је, кад је пошао у рат, оставио у Тополи

своју магазу »са сољу и другом робом, коју обично купују сељаци«, да робу продаје, па кад се он врати из рата да му положи рачуне и дâ новац. Али мало времена после тога сељаци су почели да се туже Карађорђу на брата износећи како је непоштен и како чини разна безакоња. Дошавши једном са фронта у Тополу, Карађорђе је имао шта и да затекне; магаза је била готово празна а Маринко новаца није имао. То га страшно узбуди да »сав позелени«. У то време Совјет је заседавао у Тополи. Једнога дана, Карађорђа, кад је полазио на седницу Совјета, сретне нека жена и почне му се тужити на Маринка »да јој напада кћери на образ«. Карађорђу тада прекипи. Он нареди момцима да о довратак једне зграде у дворишту обесе Маринка, а он оде мирно у Совјет. Момци учине по наредби. Кад саветници завршише рад, Карађорђе их позове својој кући на ручак заједно са митрополитом и војводама који су се ту затекли. Лако се може замислити »какав је био њихов ужас, кад су пролазећи (преко дворишта) видели како се на вратима (једне зграде) клати труп обешеног Карађорђевог брата! Са страхом су улазили у кућу у којој су се разлегали жалосни јауци мајке, жене и деце покојникове«. Веома љут, Карађорђе је строго викнуо својима: »Ћутите! Ко још једном писне одмах ће бити тамо на вратима!« На то су сви укућани ућутали. Веома узбуђен овим догађајем, Карађорђе није могао одмах да седне да једе са гостима, већ се затворио сам у собу и тамо остао дуже времена, док су гости чекали. Примиривши се мало изишао је и сео да руча заједно са званицама, док су »мати и жена покојникова морале, по обичају служити госте око стола«. За то време Маринко се и даље клатио на кајишу који је, како се доцније причало, Карађорђе био скинуо са коња нарочито за извршење казне.

Карађорђе је у љутини био човек од момента. Његова срџба није дуго трајала — највише неколико тренутака. Требало га је, ако је могуће, у моменту кад се на-

љути, умилостивити, или, док је разљућен, склонити се, па да се избегне свака опасност. Један његов савременик је говорио, ако неки кривац »једном избегне подигнути ороз на пушци, могао је бити потпуно сигуран да је с тиме све било свршено«. После тога ту ствар није никад више помињао па макар била и највећа увреда њему нанета. Одмах у почетку устанка, док се Карађорђе бавио са Петром Јокићем у селу Рогачи, доведу му двојицу Срба, трговаца из Рудника, који су, идући друмом, певали »час турски час арнаутски«. Карађорђе се ужасно на њих наљути што су певали турски и плашили народ, и био је готов да изда заповест да се убију. Кад дођу пред њега он их прво упита: »Којекуде, што не певате српски, ако вам је до певања.« Станоје Главаш који се ту десио и који је добро познавао Карађорђеву нарав још из раније, брзо му приђе и замоли га да их остави у животу. Он послуша Главаша и тако се ова двојица спасу. Кад је Карађорђе, 1806 год., издао наредбу да се неки Јован буљубаша због непослушности обеси, сви војници изиђу из шанца, оду пред вожда и замоле га да Јовану опрости погрешку. Карађорђе попусти, опрости му кривицу, и војници се са Јованом врате у логор.

Карађорђе је знао понекад да буде и врло осећајан и благ човек. После борби на Дрини, 1810 год., он је лично »настојавао око рањеника, а нарочито рањени војвода и посећивао и је са својом чутурицом и другим понудама«. Кад је, 1809 год., са војском ушао у Нову Варош и у њој видео неколико лепих кућа, »лепи зданија«, и оне му се много допале, рекао је војводи, проти Милутину из Гуче: »Којекуде, ова варош да се од наше војске или страже не попали или не изгоре, јербо је штета овакве лепоте куће да се поруше и изгору, већ ако нас нађерају Турци опет нек остану њима, ако ли пак после ми њи поћерамо, то ће она опет бити наша, само нек остане непопаљена«.

Карађорђе је умео да буде предусретљив и мек не само према Србима већ и према Турцима и њиховим породицама. При заузећу Рудника, 1804 год., дозволио је многим Турцима да могу мирно трговати и обећао да им се неће ништа рђаво догодити. Жене и децу оних Турака који су побегли није хтео да злоставља већ је предложио осталим војводама да се испрате за Ужице и Чачак. На Руднику је запалио и разорио до темеља конаке чувеног насилника Сали-аге. Кад су му се неки Турци, 1804 год., предали, он није хтео да их злоставља већ је само наредио својим људима да се са њих поскидају чохане хаљине, оружје и ћебана и донесу пред њега. Том приликом је боље турско одело дао својим војницима, а Турцима просте хаљине српских војника, док је коње и оружје поделио међу своју свиту. Нарочито се Карађорђе показао предусретљив према Турцима и њиховим породицама приликом заузећа београдске вароши. По причању једног савременика, он је том приликом показао »крајње човекољубље«. Наредио је да се турској сиротињи сваког дана дели хлеб; многим турским женама које су војници, а нарочито плаћени бећари, у оном општем метежу »немилосрдно и нечовечно« опљачкали и оставили без ичега, Карађорђе је одмах указао милост, одредио им две џамије за становање, постарао се да добијају храну и поставио стражу да их чува. О тој његовој предусретљивости сачувало нам се спомена и у народним песмама. У песми »Освојење ужичкога града« (1807) молбу Турака да им поклони »живот на мегдану« и »не прши по Ужицу робље«, и »не пали куле и чардаке«, пошто су сад постали његова раја, Карађорђе »је за Бога примио«

»И Турцима живот опростио,
Испод сабље Турке пропустио«.

Поред већ напред наведеног примера сачувало нам се још података о Карађорђевој нежности и обазривости особито према женама. Приликом заузећа Сјенице, 1809 год., довели су му, једно јутро, између многих других заробљеника и педесет седам жена и девојака. Он им је дао да се

преобуку у чисте хаљине, »на частан начин отпустио« и предао Турцима у граду.

Карађорђе је поштеног и исправног човека штитио, па ма ко он био. Водио је рачуна и о томе да исправан човек не буде без икаква узрока кажњен. Маја 1812 год. писао је Арсенију Лому да му доведе у Тополу Николу Буљубашу, да му овај објасни зашто је »људе био без заповести«. Истерао је из Совјета Ђурицу Сточића из Ресаве, зато што није обавестио саветнике да је »један буљубаша једнога поштена и права човека испребијао, ногама и чизмама газио, и да је тај човек после четири дана сав испребијан умро«. Ђурица је у Совјету признао своју грешку, да је заборавио да о томе извести саветнике, али му то ништа није помогло. Док су се његови другови саветници договарали како да га казне «што је заклетву преступио«, Карађорђе пресече њихово договарање овим речима: »Брат-Ђурица, кад си преступио заклетву и ниси над народом надзиравао и ниси чувао овце, а ти узми капу пак иди чувај свиње, и срећан ти пут!« Ђурица пођe Карађорђевој руци да је пољуби, али му овај не даде.

Карађорђев положај у односу на војводе и народне старешине био је врло тежак, и то све тежи што год је одмицало време од почетка устанка. У прво време са војводама и народним старешинама могло се радити како тако. Док су биле сиромашне, војводе су се између себе волеле и живеле у слози; изгледало им је да све ствари иду добро и да се свуда осећа напредак. Али кад су се временом обогатиле и прикупиле око себе већи број плаћених војника, сваки је вукао на своју страну и радио како је хтео. Било је случајева да један војвода из мржње није хтео помоћи другоме кад би се у невољи нашао. Неки од њих су ишли тако далеко да су били готови да један на другог дигну војску и да се између себе бију. У својим нахијама су готово неограничено господарили и радили шта су хтели. Многи су својим рђавим поступцима изазивали незадовољство народа и чинили му свакојака зла. Карађорђе их

ХАЈДУК-ВЕЉКО ПЕТРОВИЋ
Рад Уроша Кнежевића (Музеј Кнеза Павла)

ЛУКА ЛАЗАРЕВИЋ
Рад Уроша Кнежевића (Музеј Кнеза Павла)

је у почетку »молио и преклињао« да се оставе рђавог рада, али је све било узалуд. Често га нису хтели слушати, »нити заповести његовој повиновати се«. Очајан, Карађорђе се, 1810 год., у Тополи, жалио једном своме војводи и показујући на своју белу косу говорио: »Нису мене, Кара-Марко, оседиле овако моје многе године, већ су ме оседиле моје зле војводе«.

Да сузбије самовољу војвода и да их натера на покорност врховној власти, Карађорђе је морао издавати против њих строге наредбе, због чега је са многима дошао у сукоб. Тако су се, постепено, умножавали његови противници. Отворен, и човек од момента, Карађорђе није био способан за закулисну борбу. Он је знао да се бори само прса у прса, па је стога сасвим разумљиво што је са својим противницима ступао у отворену борбу. Први противник са којим је дошао у оштар сукоб био је кнез Теодосије из села Орашца. Са њим је Карађорђе одмах раскрстио. У Пећанима је између њих дошло до оружаног сукоба. Теодосије је тражио од Карађорђа да му, зато што је на збору у Орашцу био пре њега кандидат за вођу устанка, уступи своје место. Како Карађорђе није на то пристао, дошло је до свађе; Теодосије опали пиштољ на Карађорђа али промаши. Карађорђе »онда потегне, те њега посред сриједе, говорећи: Којекуде, по души те! Кад си ти знао боље од мене уређивати и заповиједати, зашто си мене нагонио да се овога посла примим?« Оптужба која се због Теодосијевог убиства баца на Карађорђа није оправдана. Теодосије је први пуцао на Карађорђа, а овај строг и нагао какав је био, није могао остати миран. Теодосије је могао сматрати да у неколико има право да тражи од Карађорђа да се одрекне вођства у његову корист, јер је био пре њега кандидован за старешину устанка, али исто тако и Карађорђе није морао нити је требало да се одрекне предводитељства. Од Теодосија није било умесно да то захтева. Кад је требало отпочети акцију против дахија без знања какав ће

њен резултат бити, и када је требало ставити на коцку цело имање па и сам живот, тада се Теодосије није хтео да прими за старешину устанка. Међутим, кад је устанак већ у неколико био успео и положај устаника постао одређенији, тада је Теодосије, о Ускрсу 1805 год., на скупштини у Пећанима, нашао за потребно да се сети да је и он, пре годину и више дана, на збору у Орашцу, био кандидат за старешину устанка, мислећи да му, на основу тога, Карађорђе треба да преда вођство.

Као са Теодосијем тако се Карађорђе обрачунавао и са осталим противницима: отворено, чисто и часно. Таква му је борба била најмилија и управо једино могућа и по његовом темпераменту и по његовом гледишту на ствари и живот. Али овде треба истаћи једну нарочиту Карађорђеву особину какву имају само велики људи: он није био злопамтило нити је знао за мржњу и освету. Ако је водио борбу са оцем, није се светио сину нити ма коме од чланова породице; шта више породицу свога противника заштићавао је од јарости другога. Несумњиво је да су у последње време његови највећи противници били Миленко Стојковић и Петар Добрњац. Кад нису хтели примити министарске положаје, Карађорђе их је, по раније донетом решењу народне скупштине, прогнао из земље. Наместо Миленка за војводу поречког постављен је Јован Стефановић. Кад су Миленко и Петар дошли у Београд Карађорђе је, 1 фебруара 1811 год., писао о томе војводи Стефановићу и наредио му да ни једног ни другог не пушта у Пореч. Што се тиче Стојковићеве породице обавештава Стефановића да ће за »Миленкову фамилију добити скоро заповест куда изаћи мора, до оног времена немојте децу или кога год из куће његове увредити«. Три дана доцније опет му је писао по истој ствари; извештава га да Петар и Миленко никако неће »да пристану с нама у согласије, него би они хтели као они што оћеду«. Због тога ће бити протерани из Србије. И Карађорђе наређује Стефановићу да нити кога од њих двојице нити кога од њихових момака, који не би имао дозволу од врховне власти, не пусти да дође у поречку нахију. Ако би кога таквог нашли да га ухвате и вежу, а ако не могу да га ухвате нека га слободно одмах убију. Даље заповеда да Стефановић на појединим местима намести јаке страже састављене од поузданих му људи, Поречана, »а у куће њине не дирајте ништа, нека седе до заповести. Кад ви заповест дође ви ћете и лепо испратити како ви успишемо«. У истом писму га извештава да ће му доћи у помоћ смедеревски војвода Вуле Илић са 50 момака и још једном опомиње да Миленка, Петра и њине момке »к себи не пуштате, него или вежи или поби, ако силом к вама пођу«. Како са Миленковом и Петровом породицом тако је Карађорђе исто поступио и са сином Томаша Туфегџије чији је отац, у почетку устанка, наговарао сељаке у Венчанима да не пристану уз Карађорђеве људе називајући их хајдуцима, »јер ће зло проћи ко уз ајдуке пође«. Карађорђе пође са војском у село Венчане да ухвати Томаша и да га погуби. Међутим, дознавши за то, Томаш побегне и Карађорђе уместо њега ухвати његовог сина, коме није хтео ништа учинити говорећи: »Син за дела оца не одговара«. Само га је узео са осталим сељанима у војску.

Једна од главних Карађорђевих слабости, у вези са његовим темпераментом и брзим решавањем ствари, било је слабо познавање људи, а, као последица тога, и рђав избор најближих сарадника. Најбољи пример Карађорђевог слабог познавања људи јесте његов повратак у Србију 1817 године. Он је кнеза Милоша замишљао сасвим другачије него што је овај уствари био, и вратио се у Србију с уверењем да ће му Милош на његов позив доћи на састанак да се договоре шта даље заједнички да раде. Замишљао га је још као млађег од себе који ће одмах прихватити позив свога ранијег старешине и вероватно се покорити његовој заповести. Међутим, Милош, лукав, превртљив и проницљив, оценио је одмах јасно положај у коме се нашао после Карађорђевог доласка. Због тога је и донео решење да с Карађорђем треба што пре свршити.

Све кривице које се бацају на Карађорђа за поједина рђаво решена питања и претрпљене неуспехе било у спољашњој било у унутрашњој политици углавном су последице рђавог рада његових најближих сарадника и његових зетова. Највише због њих су савременици викали на Карађорђа и оптуживали га. Ти најближи његови сарадници и зетови изазивали су незадовољство у народу, и то незадовољство се са њих мало по мало преносило и на Карађорђа. Уместо да Карађорђа стишавају у појединим моментима, они су га више раздраживали и на тај начин стварали све већи јаз између њега и његових противника. Један од тих најближих и најглавнијих сарадника, једно време претседник Совјета а затим министар војни, Младен Миловановић, својим поступцима и радом изазвао је у народу највише незадовољства против Карађорђа. Он се у своме раду руководио више личним него државним интересима. У најтежим тренуцима, 1809 и 1813 год., је, заједно са војводом Милојем Петровићем, своје личне интересе претпостављао државним. У борбу коју су противници водили са Младеном због његове грабежи и отимања турских имања, Младен је, као најближи сарадник и претседник Совјета, увукао у неколико и самога Карађорђа. Против Младена и Милоја Петровића викало се највише због њиховог непоштења и наглог богаћења. Њих двојица су се познавали и пре устанка. Милоје је код Младена био најпре »калауз у трговини свињарској« а доцније му постао у истом послу и ортак. Између себе су се нешто »рођакали«. Доцније, за време устанка, постали су ортаци готово у свим врстама трговине. Благодарећи томе што су финансије биле усредсређене у рукама Совјета, Младен је свој претседнички положај материјално искористио. Приграбио је велики део отетих турских имања, царина и скеларина. Вук Караџић каже да сем Младена и Милоја нико други није могао закупити »скеле и ђумруке на Остружници и на Београду«. По заузећу Београда они су се настанили у једној кући и живели као браћа. Имали су целокупну власт

у Београду у својим рукама: Милоје је био управник београдске вароши и командант над бећарима а Младен претседник Совјета. Том приликом узели су за себе »по Београду најлепше куће, дућане и магазе, а око Београда њиве и ливаде«. Њихови поступци народу су досадили. Против њих су Карађорђу стизале многе тужбе, али је Младен, по речима Вуковим, као »човјек паметан и рјечит знао Карађорђију доказати, да ови сви зато вичу на њега (на Младена), да би га с њиме раставили па после сами да би га лакше надвладали и збацили«.

Кад су народу дозлогрдили Милојеви и Младенови нечовечни поступци, а нарочито гоњење на војне вежбе не само младих већ и старих људи, и велики кулуци, против њих у Београду изби побуна. Младен у то време није смео ићи у Совјет другачије већ до зуба наоружан, »с пиштољима и ножем за појасом и с дугом пушком на рамену опкољен момцима исто тако наоружаним«. Побуњени Београђани послаше своје људе Карађорђу да га известе зашто су се дигли и да се жале на Младена и Милоја. Кад Младен то дозна оде сам у Тополу Карађорђу. После тога народу је поручено да се умири јер ће им се »олакшати све што им се неправо чини«. Међутим, од свега тога није било ништа. Младен је са Милојем и даље жарио и палио по Београду, а за време народне скупштине, о новој 1812 години, његови момци и бећари ухватили су четворицу београдских трговаца који су се највише истакли за време буне, и свакоме опалили по сто штапа. Двојицу, означене као коловође буне, убили су.

Поред ове двојице Карађорђе је у својој околини имао још људи који су у другом погледу били фатални за њега. Међу такве несумњиво спада и Иван Југовић, Србин из Сомбора, писар и секретар Правитељствујушчег Совјета, професор Велике Школе и министар просвете после Доситејеве смрти. Његов рад у Србији није био потпуно моралан а везе са аустриским властима ни у интересу Карађорђа ни у интересу српске ствари. За њега се поуздано

зна да је вршио поверљиве услуге аустриским властима. Сем Југовића било је још других које није потребно истицати, јер је и ово што смо казали довољно да се види какви су били најближи Карађорђеви сарадници.

И држање и понашање Карађорђевих зетова шкодило е много његовом угледу и навлачило на њега оправдане протесте народног незадовољства. Антоније Ристић, назван Пљакић, који је имао за жену Карађорђеву кћер Саву, био је веома храбар, али слабог карактера. Он је себи допуштао да чини многа недела у народу. Оптуживали су га да пљачка и да, без велике грешке и кривице, убија људе. Пљакић је такав био и пре женидбе, али се нарочито доцније осилио, сматрајући да, као зет Карађорђев, неће одговарати за своје поступке. Исти такав био је и војвода Никола Карамарковић, други Карађорђев зет, муж кћери му Саре. Против њега су Карађорђу, последњих година устанка, стално стизале тужбе из народа који се жалио на његово рђаво поступање. Године 1812 изгледа да је избила у војсци једна мала побуна против Карамарковића.

Карађорђе је био строг и према зетовима. Кад би дознао за који од њихових преступа, он им је писао и позивао их да се поправе, а у противном случају претио да ће искусити достојну казну. Пљакић и Карамарковић чинили су неправду народу кад су били далеко од таста, те он због тога није ни могао да их казни одмах кад би што учинили. Међутим, поред њега, они су, као и остале војводе, били потпуно исправни и на своме месту. Извештен о неделима Карамарковићевим и буни која је избила против њега Карађорђе му је, 18 јула 1813 год., писао и саветовао да буну угуши и људе умири, »што је од кога узео неправедно одма свакому колико год да даде, да би се сами људи умирили«. Затим му препоручује да војску доведе у ред како би се могла од непријатеља одбранити и одбити га и да се у будуће понаша како треба да не би тужбе против њега долазиле.

Иако је Карађорђе давао утисак строгог, озбиљног и

увек намргођеног човека, он је могао, у појединим моментима, да се нашали и направи врло духовиту досетку. Кад му се, једном приликом, поп Лука Лазаревић у писму хвалио да је безброј Турака посекао, Карађорђе му је, шалећи се, одговорио: »Гледајте, те повадите те лешеве из Дрине, да се не трују људи, а и Сава се ево замути крвљу, па немају ми људи шта да пију«. Једном му се Петар Јокић пожалио што све једнако остаје буљубаша док многи други, мање заслужни од њега, постају војводе. Карађорђе му на то добаци: »Којекуде, шта ти је криво? Они се зову: »господари војводе«, а ти си »господар буљубаша«, колико је плата њима, толико нека буде и теби, само остани уза ме«. За време док је, 1805 год., седиште Правитељствујушчег Совјета било у тешко приступачном месту на Руднику, у манастиру Вољавчи, где су саветници сами себи храну на леђима носили, дође прота Матија Карађорђу да му се пожали и да замоли за премештај Совјета у неко згодније место. Карађорђе, који је проту необично поштовао, прими га веома љубазно, саслуша његову молбу и одговори му: »Видим и сам да се мучите; но сад је време мучењу. Да Бог дâ само да наша деца уживе; а ми ћемо целога нашег живота ићи из Вољавче у Вољавчу«. Онда му рече да пристаје да се Совјет премести у Боговађу, и да ће он писати Јакову Ненадовићу да боговађски калуђери спреме што је потребно да им живот тамо буде угоднији. Затим додаде: »А кад узмемо Београд ако Бог да, а ви ћете седети у везировом сарају«.

Кад после 1807 год. није одмах дошла руска помоћ Србима, и у народу се почео проносити глас »да се неки одмећу од помоћи руског цара«, народне старешине затраже од Карађорђа да тога ради сазове скупштину. Кад се скупштина састаде Карађорђе рече сакупљенима: »Е, којекуде, желели сте скупштину ето вам је, па сад говорите шта имате!« Онда узе реч један стари кмет и почне овако говорити: »Један газда имао је чопор оваца пред својим пастиром. Кад овај истера овце, а то курјаци на-

вале те многе подаве, да пастир много мање кући дотера него што је отерао. Други пут опет тако. Трећи пут тако, да већ мало која и остане од маторих; па дође ред и на јагањце. Е, ако тако потраје, шта ће бити и од јагањаца, него то исто што и од оваца. Тако и ми, завадисмо се с Турцима, изађосмо једанпут, гинусмо; изађосмо други пут, и опет гинусмо; па ево хоће ред да дође и на децу. Ми тебе припознајемо за старешину и господара и ми смо ти покорни и послушни. Али ти ниси цар; зато смо ради да знамо, ко нам је цар; јер ми гинемо а Руса ни откуда нема«. Пошто кмет заврши свој говор и удаљи се, Карађорђе прво запита: »А који је тај којекуде?« па затим настави: »Е, ви мислите да су цареви и Руси као раци у торби, па да их истресем пред вас, да измиле, а ви да их бирате. Ено вам два цара, једног у Цариграду а другог у Петербургу, па бирајте кога оћете«. Године 1810 Срби ухвате једног Арнаутина на реци Нишави и пошаљу га Карађорђу у Ћуприју. Карађорђе реши да га пусти да се понова врати у турски логор, али пре него што су га извели пред њега и пре него што су га пустили, учини следеће: упаради сву војску и намести све топове и џебану. Затим нареди те се зовне младеж и мушка и женска која »почне оро играти«. Ово је све учинио да би Арнаутин имао шта видети и кад се врати у турски логор причати. Пошто се коло сврши, Карађорђе поведе Арнаутина и покаже му сву војску, топове и другу војничку спрему. Затим га упита да ли Турци имају такву спрему као Срби и пошто му овај одговори да немају, додаде: »А ти иди сад опет у ордију и казаћеш твојим пашама шта си код мене видио, па ако смеду, нека дођу да се бијемо, и још може и тројином толико да имадем«. Затим га пусти да оде.

су били наоружани сабљом а поред ње често и пиштољем и копљем. Оскудица се показивала највише у артиљерији и људима вичним у руковању топовима. У прво време, док се наши нису извежбали, за тобџије су постављани обично странци. У пролеће 1806 год. Срби су имали око 30 топова, а доцније се тај број повећао тако да су 1813 год. имали 130. Ти први топови били су примитивни, по облику налик на прангије, направљени обично од трешњева дрвета, а доцније све савршенији. Кад се пронео глас међу Турцима да Карађорђе има и праве, челичне топове, они у почетку нису веровали, мислећи да раја до таквог оружја не може доћи. Стога су изасланици ужичких Турака, кад су на Црнокоси срели Јакова Ненадовића који је са војском ишао Ужицу, и кад су дошли у његов логор, пипали топове да се увере да нису дрвени.

Исто тако стално је растао и број војника. Већ три месеца после збора у Орашцу број устаника рачунао се између 20 и 30 хиљада. Прота Матија описује одушевљење у устаничкој војсци која се била искупила у околини Београда почетком маја 1804 године. Ту су многи први пут видели и упознали Карађорђа. Тај заједнички састанак људи из разних крајева утицао је много и на њихово расположење. Прота Матија прича како »војска пева и врло весела; али кад прође Господар Црни Ђорђе па уз параду сву војску »добро дошли браћо!« поздрави, и кад га видоше и његове речи »добро дошли, браћо моја, српски соколови!« чуше, — верујте, децо, да ту није војник остао који запевао није, а многи је старац радосне сузе проливао кад је тако дочекао«. Кад је Бећир-паша, крајем јуна 1804 год., дошао пред Београд, затекао је не покорну рају већ устанике до зуба наоружане и добро организоване. Карађорђе му је, 1 јула, са неким народним старешинама и око 2000 коњаника отишао на разговор. А кад је Бећир паша, 21 јула, пошао у град, Срби раније изведу своју војску у близини Цареве Ћуприје, упараде је у редове с једне и друге стране пута, ставивши на једном крају

Сведочанство Милоша Урошевића, трговца из Земуна, о наплаћеним рачунима за лиферовање разне робе српским устаницима (види страну текста 268)

КАРАЂОРЂЕВЕ ВОЈНИЧКЕ СПОСОБНОСТИ

Војска у првом устанку — Карађорђе као војсковођа — Његова одлучност и присебност (1809 год.) — Катастрофа Србије 1813 године

један а на другом други топ. Чим је везир наишао топови су почели да пуцају. Овакав ред у српској војсци оставио је јак утисак на Бећир-пашу и његову свиту. У лето 1806 год. устаници су располагали са око 55 хиљада бораца, док се 1808 год. рачунало да имају у миру око 60 хиљада војника, а за време рата да се тај број може повећати на 100 хиљада. Међутим, сви војници нису увек били снабдевени пушкама јер, нарочито у почетку, није било толико оружја, па су многи употребљавани за споредне радове, као копање шанчева, доношење прућа за оплетање шанчева и т. д.

Људи су у војску узимани према потреби. Кад је настајала велика опасност, као 1809 и 1813 год., свако ко је могао пушку носити, па био он у неколико и физички неспособан, као кљаст или одвећ стар, морао је ићи у војску. Иначе, у повољнијим приликама, ако се у кући налазио само један мушкарац, није узиман у војску; од двојице узиман је један, од тројице двојица и т. д.; водило се увек рачуна да неко мушко чељаде остане у кући да сврши пољске радове. Исто тако, по овој скали, у мирно доба звати су људи на војничку вежбу. Народна војска није била стална. Каткад су поједине војводе остајале без иједног човека; или би их војводе саме слале кућама на два-три дана да пресвуку чисто рубље и узму храну и друге потребе, или су понекад, нарочито при великим опасностима, војници сами бежали кућама. У оваквим случајевима употребљаване су врло строге мере да би се бегунци понова прикупили. Прота Матија морао је, 1806 год., месец дана пред борбу на Мишару, да позива кнезове и поједине старешине ваљевске нахије који су се са војницима били разбегли кућама, да се понова сакупе, претећи им Карађорђем, који »кога нађе код куће онога ће убити и на точак метнути а кућу запалити«. Често су, за време великих празника, нарочито Божића и Ускрса, старешине пуштале војнике кућама да проведу празнике па да се после опет врате, а понекад су и саме старешине то чиниле.

За време Ускрса 1806 год., када су се и старешине и један део војника растурили кућама, Турци, дознавши то, ноћу, уочи Ускрса, ударе на шанац у Реснику, и да није Васа Чарапић са својим људима притекао у помоћ онима који су се налазили у шанцу, Срби би страдали. Кад после боја Чарапић јави Карађорђу шта се десило, он дође у Ресник те ту добро изгрди старешине »што су тако немарно чували шанац«. И сам Карађорђе је, по повратку из Новог Пазара, 1809 год., дошавши до Овчара и Каблара, пустио већину војника да оду кућама да се преобуку, очисте и дођу, »трећи дан на оружје за у Делиград нашој браћи у помоћ«. Иначе, у мирно доба, кад није постојала опасност од Турака, и Карађорђе и све друге старешине пуштали су већи део народне војске кућама, с том примедбом да војници увек буду спремни и пођу тамо где се позову.

Војни заповедници постали су виђенији и имућнији људи, који су, у почетку устанка, могли повести по неколико момака уза се и набавити им, нарочито најсиромашнијима, пушку и остале војничке потребе. То су били обично кнезови, трговци, попови или истакнутији сељаци, познати у своме крају. По Вуку Караџићу, свака нахија имала је свога команданта, свака кнежина војводу, сваки срез великог а свако село малог буљубашу. Над свима је био заповедник Карађорђе. Војничке старешине, нарочито команданти и војводе, водиле су собом увек по неколико момака на коњима, храниле их и набављале им све потребе. Временом су те војничке старешине добиле у народу нарочити значај, док су кнезови постепено губили свој углед и власт. Сем тога, старешине су имале, поред војничке, и сву управну власт; судску су у почетку такође држале потпуно у својим рукама, а доцније, кад су у већим местима основани судови, мешале су се и у рад судова. Кад би једна нахија изгубила свога старешину, да би се одржала нека врста континуитета постављан је обично најближи сродник погинулог. Ако није имао ближих срод-

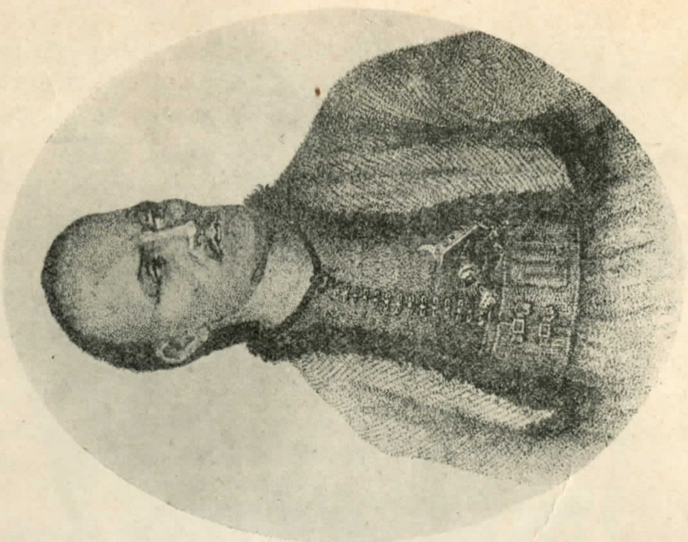
ника онда је на место његово постављан најугледнији човек из исте области. Тако је после погибије војводе Јанка Катића, 1806 год., Карађорђе на његово место поставио брата му Марка. Само на тај начин могла се понова прикупити и одржати сва Јанкова војска, која се после његове смрти вратила кућама говорећи да неће више да ратује »кад немамо нашег старешине с ким смо се научили војевати«.

Оружје за војску добављано је обично са стране; најпре из Аустрије а доцније и из Русије. До велике количине оружја устаници су дошли током времена и пленом од Турака. Џебана је исто тако добављана највише из Аустрије, преко тамошњих Срба трговаца; од њих су најзнатнији били Димитрије Пуљевић из Сремске Митровице, Стеван Живковић, Драгутин Милутиновић и Милош Урошевић из Земуна и Лазар Поповић из Оршаве. И џебаном су се устаници доцније унеколико снабдевали на бојиштима, после победа над непријатељем. После 1806 год. у доњој београдској тврђави налазила се нека врста фабрике за оружје, где су прављене »пушке, пушчана зрна, копља и др.« Пошто се џебане много трошило, у њој се осећало највише оскудице. Стога је Карађорђе строго наређивао војводама да је сви »чувају као очи своје у глави тако да не би ни једна пушка узалуд потрошена била«. Овакве строге наредбе нарочито су издаване 1813 год., када су претстојале одлучне борбе. У појединим тренуцима, кад је џебане нестајало, војводе су узимале не само своје већ и од народа сребрне, никлене и друге металне предмете, па од њих правиле муницију. Тако се за Хајдук-Вељка прича да је од »кашика и чирака лио ђулад«.

За све време устанка, а нарочито у почетку и у доба неродних година, питање исхране војника није била ни мало лака ствар. Прво је обично сваки војник, кад пође у бој, носио са собом хране најмање за два — три дана, а доцније би му се слало од куће. Прота Матија овако описује снабдевање војника храном и преобукама. У сваком селу била

су одређена два човека са по једним коњем са седлом или самаром да за седам војника наизменично носе храну. Као комордије су служили обично људи неспособни за борбу. Одређени којим војницима носе храну, они су, пре поласка на фронт, јављали кућама тих војника да се храна спреми. »Онда отац, брат или жена, или други из куће донесу 7 ока брашна, ако нема пшенице, а оно кукурузнога, мало соли, мрког лука, праса, аљме, и сува меса, ако има, ако ли не има ништа а оно мора бити брашна и мало соли; ако брашна нема свога, а оно кућани у кога има узму на рад и после газди одаргатују — еле ће војнику послати, и кошуље донесу, — и искупе; а комордија све натовари пак за војском гди и стигне са шњима заједно иде и носи.« Комордија често, ако му није коњ претоварен, а иде заједно са војском, узме од својих војника гуњеве и остале хаљине да им терет олакша па натовари на коња. Комордија који је однео храну враћа се кад стигне онај други. А онај други отприлике зна кад ће нестати хране војницима што је његов друг однео, па пође из села да би на време стигао.

Овакво снабдевање храном вршило се у редовним приликама, али је било случајева кад се тај ред поремети, па су војници морали сами да се старају за храну. Тако 1806 год. војници у Мачви, за време Великог поста, нису имали ни хлеба па су гладовали. Кад у то време наиђе Савом једна босанска лађа, натоварена воћем, они је опљачкају. На лађи је било јабука, сувих крушака и 17 »вучија« пекмеза. Изгладнели, војници се одмах прихватише јела. Један учесник описује како он и другови његови загризу суву крушку па умоче у пекмез и то једу. Године 1809, кад се српска војска повлачила од Делиграда ка Београду, дође министар војни, Младен Миловановић, у Барган. Пошто је био веома гладан он нареди једном од својих момака, Мирку »дугачком«, те нађе некакав крчаг, одби му грлић, набра пасуља кога је у околним баштама било доста, и пристави да се кува. Године 1806 поједина

КАРАЂОРЂЕ
По књизи Каменског (цртеж Робертоб у Београду јуна 1808)

КАРАЂОРЂЕ
По слици из збирке г. Јоце Вујића

ИЗГЛЕД ДОРЋОЛА ИЗ ПРВЕ ПОЛОВИНЕ ПРОШЛОГ ВЕКА
Скица А. Јовановића (Музеј Општине града Београда)

одељења српске војске улогорила су се на једној ади, према београдском граду, са задатком да спрече доношење хране у тврђаву Турцима »с немачке стране«. На сам дан Божића војницима донесу Срби из Земуна разних ђаконија. О томе један савременик каже: »Наша браћа Земунци, једну ноћ, донесу нам хлеба доста и печења свакојака, а таки шунке и вина и ракије, с нама грлећи се и љубећи«. Године 1807 војска која је ишла у Карановац дошавши на место није затекла спремну храну, па се почела бунити. Војници, полазећи од кућа, понели су по мало брашна са собом, и брзо потрошили, надајући се да ће у Карановцу затећи потребну храну. Међутим, кад се њихова нада није испунила, они су почели да прете како ће да се врате кућама ако им се брзо не донесе храна.

За време борби војници су јели оно што су имали, најчешће проје или погаче са црним луком. У мирно доба добијали су и куваног пасуља или купуса, сира, кајмака и меса, зими обично сувога. Крајем 1808 год. Карађорђе је наредио Јакову Ненадовићу да се сваком војнику даје једна ока хлеба и пола оке меса на дан, а за време поста место меса пасуљ. Старешине су имале сличну храну као и војници. Војници су један другом обично позајмљивали храну; исто тако кад немају зајмили су од старешина а и старешине од њих. Прота Матија прича како он, кад не дође његова комора, »у војника узајми па била проја била погача, тамо је свашта слатко«.

У време мира Карађорђе је наређивао да се по нахијама купи храна и стока за случај рата. Тако је, 1808 год., наредио Совјету да објави »по целој држави србској, да се свуда одвоји 20 брави овчији и козији«. Том приликом је и војвода Пљакић добио заповест да нареди својим подручним кнезовима да у његовој нахији то исто учине. Стока, кад се прикупи, да се чува у нахији док се на војну не пође, па онда да се тера »уз војску« и од ње да се хране »сиромаси, који ништа немају и бећари«.

Године 1813 Карађорђе је, предвиђајући одлучну борбу са Турцима, већ од почетка припремао војску. Прво је предузео кораке да се спреми оно што је најпотребније; што више хране и муниције. Зато је упутио наредбу свима војничким старешинама да почну прикупљати храну. Фебруара 22 Совјет је, по Карађорђевим упутствима, писао проти Матији да одмах изда наредбу у својој кнежини »да се од десетка вилајетске пшенице, ражи, крупника самеље толико да буде на сваког војника у приправности сто ока брашна«. Брашно да се смести у шанац код војске која је под његовом командом, да се добро чува, »да се не арчи до случаја нужде, а сада који стражу чувају од куће да носе«. А кад је, у пролеће и почетком лета 1813 год., било јасно да ће ускоро доћи до одлучног сукоба са Турцима, Карађорђе је заповедио свима војводама да војска буде спремна »са заиром« и са свим другим војничким потребама. Сваки војник треба да намеље себи брашна, спреми преобуке и стави једне целе опанке у торбу.

У почетку устанка, изузев оних који су учествовали у Кочиној крајини и народној војсци, слабо је ко од Срба знао нешто од војничких вежби. Стога је Карађорђе, одмах још 1805 год., за време мира, наређивао свима војводама да људе позивају на вежбу. Нарочито се са вежбама учестало после закључења Букурешког мира 1812, и у пролеће 1813 године. Обучавали су се сви родови војске по унутрашњости, само, изгледа, топџије и добошари у Београду, пошто на другим местима није било људи вичних овоме послу.

Карађорђе је несумњиво био човек војничких способности. Те способности нису му спорили ни његови непријатељи. Сви су они посведочавали да је био добар командант и изврстан војсковођа. То се утврдило и на основу његових ратних планова и на основу борби у којима је командовао. Као необично способан показао се још на почетку војничке каријере. Наскоро после ступања у фрајкор, 1788 год., одликован је једном звездом, а доцније је добио

и капларски чин. Изгледа, али још није утврђено, да је, као фрајкорац, добио и чин наредника. За време Мустафа-паше учествовао је, са народном војском, у борби противу јаничара и дахија.

Карађорђе је имао све особине које су неопходно потребне једном војсковођи и добром команданту, а то су, на првом месту, храброст, строгост, присебност, хладнокрвност и правичност. Био је увек готов да ступи у борбу, у којој би се налазио стално у првим редовима. За време боја на Мишару, кад су се Турци приближили устаничким шанчевима, неки војници се уплаше и ускомешају, напусте своја места и дођу у средину шанца. Карађорђе притрчи одмах и понова их врати на стара места. Он је увек личним примером показивао другоме како се треба борити за слободу и своју отаџбину и како у борби не треба никад бити малодушан и плашљив. Врло тешко га је било одвратити да не ступи у борбу. Године 1806, пре мишарске битке, прота Матија и неки други виђени Срби имали су муке да га одврате од борбе са Хаџи-бегом. Прота му је рекао: »Господару, ми смо се сви договорили да ти собом не идеш горе. Јер ако Хаџи бег разбије нашу војску, то је ништа, као једну чету, а опет ће се сва војска овде око тебе скупити; ако ли ти одеш, пак, Боже сачувај, да тебе разбије, а он више војске има него у нас, онда би пукао глас, да је Хаџи бег разбио Карађорђа, а наша војска и народ где је год који, сви би надежду изгубили, а Турци се ослободили, и после коначна пропаст свима, кад глава страда«. Карађорђе му одговори: »Е, чича прото, тако је, то све и ја знам, али ће рећи: не смеде Карађорђе да изиђе Хаџи бегу на битку, а како ће сутра везиру и свој Босни изићи!« Најзад, на велико наваљивање старешина, пристао је да само тога дана не ступа у борбу.

Пред борбу, као и за време ње, Карађорђе је одређивао где ће које одељење војске да се намести, обилазио војнике и бодрио их. Могао је да издржи највеће напоре. Спавао је лети више пута на земљи са бисагама или

торбом под главом као и остали војници. За време опсаде и освојења ужичког града, 1807 год., Карађорђе, каже народна песма,

»Голу сабљу носи у рукама
И соколи око себе друштво«.

Он никад није био докон, већ је увек нешто радио. Исто тако желео је да су и војници стално у послу како се не би олењили. У лето 1812 год., кад је, о Великој Госпојини, држана скупштина у манастиру Враћевшници, Карађорђе је са собом довео као пратњу и већи број Гружана. Свако јутро, рано, он је са њима излазио на једну пољану и ту су сви вршили војничке вежбе. Једном, враћајући се са вежбе, срео је руског изасланика, генерала Марка Ивелића, који га пољуби у чело и, пошто седоше, упита: »Јеси ли уморан, херроју мој стари?« Карађорђе му одговори да није, него је само хтео да се њему и његовим људима »мало крв промеша боље, да се не лењимо«. За време борби на Дрини, 1810 год., Карађорђе је, заједно са тобџијама, намештао на положају топове »и са једног места на друго, заједно са муницијом, рукама својим превлачио«. Том приликом је расцепио кошуљу »од појаса до краја«. О таквом његовом држању сачувао нам се помен и у народној песми »Бој на Тичару«, чији стихови кажу:

»Уранио Петровићу Ђорђе
Па он иде, топове огледа,
Коњицима место одређује,
Пешацима џебану припрема,
Сви чекају, шта ће Ђорђе рећи«.

Исто тако Карађорђе је издавао наредбе војницима кад ће почети борбу против непријатеља. Он није хтео, пошто је готово увек владала оскудица у муницији, да му узалуд пропадне ниједно пушчано или топовско зрно. За време борбе на Тичару ишао је »од топа до топа« и свакоме подједнако викао »пали«.

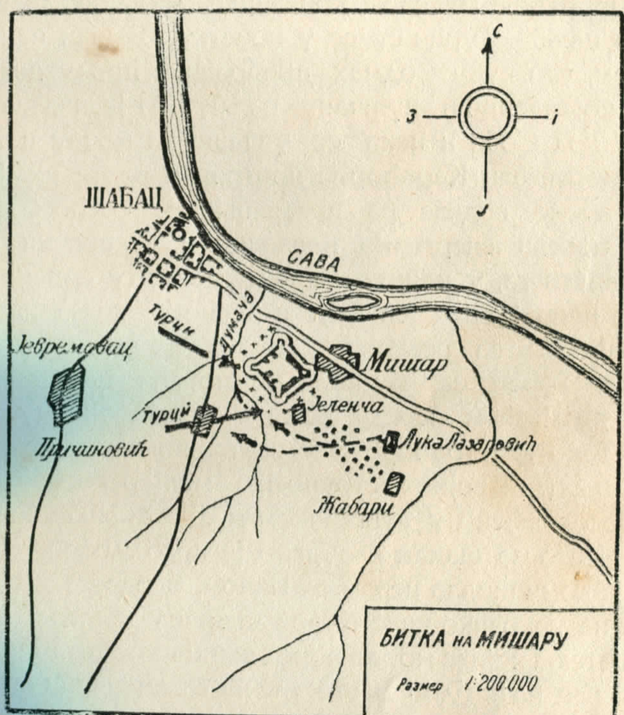
Карађорђе није био само храбар и строг, што је на првом месту потребно сваком добром војсковођи, већ је имао смисла и разумевао се и у другим војничким стварима. Он је био од природе војнички обдарен. Његови ратни планови за поједине борбе били су одлично састављени. При њиховом израђивању руководио се увек објективним чињеницама. На првом месту познавао је дух и способност како устаника тако и турске војске, а затим је познавао добро и терен на коме су се борбе водиле. План за веома успелу мишарску битку његово је дело. Он га је саставио и у борби командовао. Тако исто план за напад 1809 год. био је врло добар, као и план за одбрану од непријатеља 1813 године. Само овај последњи план није био примљен, јер је министар војни Миловановић наметнуо свој, а то се доцније показало као врло штетно и Србима се осветило.

Да би се имала јаснија слика о Карађорђевој способности прављења ратних планова, навешћемо овде његов план за мишарску битку. Почетком јула 1806 год. запретила је Мачви велика опасност од Турака из Босне који су, под командом Сулејман-паше Скопљака, прешли Дрину. Стога је Карађорђе са војском похитао у помоћ устаницима у западној Србији. Пре свога поласка, у циљу груписања снага, наредио је Јанку Катићу и Луки Лазаревићу да што пре оду Шапцу и помогну Јакову и проти Матији док он не стигне. Сам он је, са Гружанима, Јасеничанима, Рудничанима и Београђанима, кренуо одмах Ваљеву, 26 јула заноћио код села Кличевца, сутрадан продужио до села Властице и 28 јула предвече стигао на Мишар. Идући Мишару Карађорђе је послао као претходницу Лазара Мутапа и Петра Јокића са неколико људи. Њихова је дужност била да извиде где се налази непријатељ и обезбеде пут за пролазак остале војске. Одмах по доласку на Мишар Карађорђе је сазвао у ратни савет све војводе да се договоре како ће се борити против надмоћнијег непријатеља. Примљен је Карађорђев предлог да артиљерија и пешадија остану у

шанцу на Мишару, а коњица, као главна резерва, да се склони у шуму између села Жабара и Јеленче и одатле, на дати знак, удари на Турке с леђа. Коњица је стављена под команду војводе Луке Лазаревића, са којим су били још Петар Јокић, Лазар Мутап, кнез Сима и прота Матија. Карађорђе, са војводом Миланом Обреновићем, пешадијом и артиљеријом, остао је у шанцу. Војводе су га наговарале да не остаје у шанцу већ да са коњицом оде у шуму, али је он то категорички одбио плашећи се да пешадија и артиљерија, при првом јуришу надмоћнијег непријатеља, могу »без његовог присуства и контроле« узмаћи и на тај начин још у почетку упропастити целу ствар.

Одмах по доласку на Мишар Карађорђе је наредио да се копа шанац. Шанац, квадратног облика, био је подигнут на мишарском брду и израђен по свима »правилима ондашње фортификације«, а могао је да прими 6 до 7 хиљада људи. Саграђен је био на 600—800 метара од предње ивице брда и удешен за мешовиту одбрану »са грудобраном толико јаким да се може одупрети продирању не само пушчаних зрна већ и топовских метака, и са рововима, таквих димензија, да их непријатељ није могао лако прећи. Да би одбрана овог утврђења била што јача и упорнија, Карађорђе је наредио, да се у дну спољњега рова ископају курјачке рупе, да се на предњем нагибу грудобрана поставе бркљаче, а око целог утврђења да се подигну препречна средства«. Артиљерија је била заузела топовске табле а пешадија распоређена у четири реда стрелаца; два реда налазила су се на банкету а друга два у унутрашњости рова са задатком да попуњавају прве редове стрелаца кад неко од ових буде погинуо или рањен. Остатак пешадије служио је као унутрашња резерва. Испред сваког војника у првим редовима шанца био је ударен по један или два прошца које су војници, по Карађорђевој наредби, понели кад су полазили на мишарско поље. Ови прошци су им служили као заклон иза кога су пуцали. Карађорђев шатор налазио се на 60 корачаји иза ровова, а иза шатора

остављена је муниција. Било је предвиђено све до најмање ситнице. Свакоме, и старешини и војнику, одређена је била дужност; одређени су били разносачи муниције и носиоци рањеника. Карађорђе је издао наредбу да свако има по цену живота да брани свој положај и да нико не сме опалити пушку док не чује његову наредбу.

Сутрадан по Карађорђевом доласку на Мишар, 29 јула, Турци су напали Србе. Ови су одмах прихватили борбу и успешно одбили непријатеља. Међутим, одлучна битка водила се 1 августа. Пошто су два дана, 30 и 31 јула, извршене ужурбане припреме и с једне и с друге стране, Турци су, у среду, 1 августа, рано изјутра, уз топовску паљбу, са »бубњевима и свиралама« кренули на Србе. У устаничком логору тога јутра рано отслужено је

јутрење; војници су, пошто је Карађорђе издао последње заповести, заузели своја места, а он је обилазио шанчеве и храбрио људе. Борба је почела дејством турске артиљерије са Думаче. Наступање Турака у великој маси учинило је тежак утисак на устанике. Кад су изишли на ивицу мишарског брда и примакли се на пушкомет српском шанцу, Карађорђе је, пуцњем из своје крџалинке, дао знак да пешадија отвори паљбу. Турци су се у почетку збунили изненадним нападом, али су се одмах прибрали и продужили наступање појачавајући пушчану паљбу. То је изазвало малу забуну код Срба и неки се уплаше па почну напуштати своја места, али Карађорђе притрчи и врати их. Битка се једно време водила са промењљивом срећом, а кад су Турци почели енергично наваљивати на српски шанац и опкољавати га, у најкритичнијем моменту српска коњица нападе непријатеља са леђа и десног бока. У исто време и Карађорђе са резервом искочи из шанца и удари са фронта. Турци се збуне, и, не могући издржати напад, стану у највећем нереду бежати према Шапцу, Дрини и Сави. Тако је Карађорђе сломио главни отпор непријатеља.

По оцени војних стручњака мишарско бојиште било је добро уређено у »техничком и фортификационом смислу«. Место за шанац изабрано је врло добро. Мишарско брдо је доминирало целом околином, и одатле су устаници могли на неколико километара даљине посматрати кретање непријатеља који је морао поред шанца проћи. Шанац је био постављен на згодно место, »не на самој ивици платоа, већ више повучен уназад, тако да га непријатељ не може приметити«. Распоред устаничких снага био је правилно извршен. Карађорђе је тежио да у борби задобије »ватрену надмоћност над непријатељем«. Због тога га је и пустио да приђе сасвим близу српском шанцу, па га је онда, једним изненадним плотуном, збунио и извршио напад. Турке је пустио да приђу близу из два разлога: прво, да ниједан метак са српске стране не буде узалуд испаљен, и друго, да се устаници стално налазе у шанцу или близу њега,

МЛАДЕН МИЛОВАНОВИЋ
Рад Уроша Кнежевића (Музеј Кнеза Павла)

МЛАДЕН МИЛОВАНОВИЋ
По слици Франца Јашке

где ће бити у заклону и лакше моћи да се боре. Извршујући у једно исто време општи јуриш »коњички и пешадиски«, Карађорђе »на тај начин спаја све користи од одбране и напада«. Сасвим добро израђеним и изведеним планом за мишарску битку, и својом мирноћом, хладнокрвношћу и тактиком за време борбе, Карађорђе је несумњиво доказао свој велики природни војнички таленат и све особине потребне у оно доба и у онаквим приликама једном добром војсковођи. Благодарећи највише том његовом природном војничком таленту Срби су успели да у мишарској битци потуку четири пута надмоћнијег непријатеља, јер се снага српске војске у тој борби цени до 10 хиљада људи а турске око 40 хиљада.

Карађорђе је био вичан и осталим пословима који су за војску од неоцењиве вредности. Он се, и у миру и у рату, старао да му војска буде што боља и што дисциплинованија, и радио је све оно што би могло допринети њеном успеху. Пре боја увек се обавештавао преко поузданих људи о војној снази и намери непријатеља. Тако је, 1804 год., пред борбу у Сопоту, послао Јанка Катића да се прикраде што вештије може турском логору и да види шта непријатељ ради, и ако може да га отера са места. Јанко крене са људима и дође до крајњих турских ватри. »Турци седе око ватре, а не виде да смо ми 20—30 хвата иза њих. Један Арнаутин скинуо кошуљу, па је увија над ватром и пусти; она се окреће као лепеза, а он виче: »ха! ха! ха!«Ваљда падају ваши на ватру!?« прича нам један савременик који је тада био са Катићем. Катић се онда са својом дружином упусти у борбу са Турцима.

У мирно доба, а нарочито кад се припремала офанзива или одбрана, Карађорђе се старао да се граница што боље чува и шанчеви што боље утврде. Стога је више пута слао стручне људе дуж граница да прегледају шанчеве, испитају расположење и стање војске, и предузму кораке за обезбеђење што успешнијег напада на Турке или одбране од непријатеља. Тако је, 1808 год., ка-

петана Николу Шкуљевића, Мостарца, послао дуж целе границе, а старешине обавестио да Шкуљевић долази у име његово и издао им наредбу да се покоравају његовим заповестима. Године 1812 послат је војвода Павле Поповић да обиђе границу на западу од Шапца до Ужица. И овом приликом Карађорђе је старешинама наредио да се сви повинују Поповићевим заповестима и да његове наредбе строго испуњавају, претећи да ће онај који се буде противио бити строго кажњен.

Карађорђе је био човек веома одлучан и у најтежим моментима увек присебан. Ту своју одлучност и присебност најбоље је показао 1809 год. кад је положај српске војске био најтежи за време целог првог устанка. Његов план о нападу 1809 год. није могао бити изведен не због тога што је био рђав, већ што га војводе, заповедници на источном фронту, према Делиграду и Нишу, нису извеле како треба. Уместо да се за команданта на Делиграду постави Петар Добрњац, ранији заповедник на томе фронту и познат као добар војсковођа, Младен Миловановић је успео код Карађорђа да буде постављен његов ортак и добар пријатељ Милоје Петровић. Овакав распоред Младен је направио руководећи се личним разлозима. Он се надао да ће, кад српска војска заузме Ниш, преко Милоја моћи да опљачка и присвоји многа тамошња турска имања, као што је радио и раније, при заузећу Београда и других места. Због постављања Милоја за команданта на Делиграду избила је свађа међу старешинама; то је највише допринело поразу српске војске на Каменици где је, 19 маја 1809 год., јуначки погинуо војвода Стеван Синђелић.

Карађорђе је о поразу на Каменици добио вест у Новопазарском Санџаку где је са успехом ратовао. Због тога је морао одмах да напусти положаје на којима се налазио и да пожури у помоћ источној војсци не би ли како заједничким силама спречили даље надирање Турака. Чим је стигао у Шумадију послао је помоћ Делиграду и упутио наредбу старешинама да га бране до последње

капе крви. Главно је било спречити Турке да га не заузму. Турци су на Делиград дуго нападали и кад изби опет свађа међу старешинама, заузму га, почетком августа 1809 године. Затим су наставили успешно даљу офанзиву освојивши велики део источне Србије, све до Мораве. Код Срба је завладао страх и настала пометња. Свађе и препирке између војвода нису ни даље престајале. Војска се побунила и већи део напустио бојиште и побегао кућама да спасава породице. Народ, застрашен, разбегао се по шумама; они ближе Дунаву и Сави почели су да прелазе у Аустрију, а други су се припремали за бегство. Неке старешине, заједно са Родофиникином, не смејући да сачекају Карађорђа у Београду, беху такође прешле у Аустрију, неке се склониле у шуме а неке се спремале да напусте земљу. Карађорђе је за ову несрећу нарочито окривљавао Родофиникина држећи да он није поступио по његовој молби и није тражио хитну помоћ од Руса. Родофиникин, који и раније није био у добрим односима са Карађорђем због својих присних веза са његовим противницима, а поред тога извештен да Карађорђе и њега окривљује за пораз на Делиграду и Каменици, није смео да га сачека у Београду. Стога је, 15 августа, ноћу, побегао у Аустрију, пошто је претходно наговорио још неке старешине да то учине. Карађорђе је те исте ноћи, вероватно после бегства руског претставника, дошао у Београд. Са Родофиникином су отишли Петар Добрњац, Гаја Вуковић, Јован Протић, Петар Томић и Михаило Чардаклија. Они су позивали и Доситеја Обрадовића да пође са њима, али је Доситеј одбио рекавши: »Ја сам дошао у Београд у премило отечество наше. Кад страда отечество, турски коњи нека и мене погазе«.

Миленко Стојковић је, са митрополитом Леонтијем, отишао у Пореч, па је одатле митрополита пропустио у Влашку а он се зауставио у Поречу, одметнуо од Карађорђа и, не слушајући његове заповести, чинио шта је хтео. Ристу курира, кога је Карађорђе послао са писмом

у Влашку, у главну руску команду, да моли за помоћ, Миленко је зауставио, одузео му писмо, отворио, а курира задржао у затвору. То је исто учинио и са другим куриром Нешом. Кад су Турци изишли из поречке нахије Миленко је још неко време остао као одметник од Карађорђа. И даље је купио око себе бећаре и бескућнике, припремао топове и утврђивао Пореч у намери да се одупре Карађорђу. Од народних старешина у источној Србији насилно је узео 37 хиљада гроша и тим новцем плаћао бећаре. А кад су кнезови и кметови пожаревачке нахије пошли да му саветују да се покори Карађорђу, Миленко нареди тобџијама те почну на кнезове пуцати из топова, и ови пошто су били близу обале успели су да изиђу на суво, иначе би се многи подавили. Миленко је почео да води преговоре са Реџепом из Адакале да му преда Пореч са топовима и са целим народом, а да га зато Реџеп, са Петровом породицом, пропусти у Влашку. Ради веће сигурности њих двојица су били уговорили да један другоме даду као таоце своју браћу. Кад су преговори били свршени дође из руског главног стана Никола Тодоровић са поруком »да се прођу сваког зла и да иду врховному вожду«. Кад је народ чуо да Миленко још размишља да ли да се покори Карађорђу, он га, заједно са беђарима, напусти »и оста Миленко сам и срамотан«. Наскоро после тога морао је, бар привидно, да се покори Карађорђу.

У таквом тешком положају налазили су се српски устаници почетком августа 1809 године. На Карађорђа је ово врло рђаво деловало. Кад је, са момцима, на путу за Београд, 14 августа, свратио војводи Сими Марковићу у Мали Борак, »од туге и невоље на земљу падне« и почне »јед бљувати«. Кад се мало прибрао, рекао је присутнима како иде у Београд да убије »онога пса — Родофиникина«. Ипак није сасвим изгубио храброст, већ се дао на посао и пожурио да спасава што се могло спасти. Отишао је одмах у Београд. Потражио је Родофиникина у стану и пошто га није затекао одредио је стражу око његове

куће да чува да не би ко шта однео. Затим је, са свитом, отишао на Саву где је, и на једној и на другој обали, затекао велики број београдског становништва; једни су били прешли Саву, а други се спремали за прелазак. Тај страшан призор тако је деловао на Карађорђа да није могао издржати већ је заплакао. Народ који се још налазио на српској обали враћао је натраг, уверавајући га да му не прети толика опасност као што је Родофиникин разгласио. Затим је, 16 августа, послао свога човека аустриском команданту у Земун и молио га да дозволи Србима који су прешли на аустриску страну да се врате на своја огњишта. Овај је то учинио, и истога дана, на Карађорђев позив, прешао у Београд. Пошто се скупио велики број народа на једној узвишици, Карађорђе дође међу њих, разви народну заставу и одржи им патриотски говор. Обраћајући им се са »родољуби« подвлачи да за Србе није никаква несрећа што је Родофиникин побегао. »Напротив, то може срећа да буде само срећа вас свију и целе наше отаџбине. Пре његовог доласка ми смо сви живели у пријатељству и слози и водили смо са успехом рат против нашег непријатеља. Његов боравак овде посејао је међу нас неслогу, завист, мржњу и лакомост. Он вас је највише својим радом довео у овај несрећни положај у коме се данас налазите. Родољуби! У оваквој несрећи треба се више него икада охрабрити и показати свету да сте достојни потомци ваших предака. Отаџбина је ваша у опасности и она данас тражи вашу брзу помоћ. Дочепајте оружје и полетите пред непријатеља да га победите или умрете. Узрок нашег рата је оправдан и Бог ће благословити наше оружје. У свима борбама па и у највећој опасности ја ћу бити увек пред вама. Онај који се уплаши па био то и мој најближи сродник, неће избећи за то казну; биће кажњен смрћу«.

Овакав Карађорђев говор оставио је дубок утисак на све присутне. Сви који су могли носити оружје при-

хватише га и са одушевљењем пођоше на непријатеља. У истом правцу поступљено је и у унутрашњости. Карађорђе је издао строге наредбе народним старешинама да истерају на границу све што може пушку носити и да спрече непријатељу даље надирање у Србију. Турци су већ били заузели ресавску, пожаревачку, параћинску, ражањску, крушевачку, алексиначку, бањску и црноречку нахију, па је тада граница српска на истоку ишла Великом Моравом.

Пошто је упутио писмо Родофиникину у Панчево и позвао га да узме своје ствари које је оставио у Београду, »на терету српском народу после свога бегства« и пошто је упутио писмо руском цару и команданту руске војске у Влашкој, маршалу Багратиону, Карађорђе се одмах дао на посао. Кад је свршио најпотребније ствари у Београду, отишао је, 17 августа, на Мораву. Ишао је од логора до логора храбрећи војнике, позивао народ у војску и са појединим одељењима војника прелазио преко Мораве и нападао Турке. Тако је, 9 септембра, са 2000 коњаника прешао Мораву, отишао у Ресаву и код манастира Манасије страшно их потукао. Том приликом српски војници су посекли 200 турских глава, 30 људи живих ухватили и заробили 40 кола са биволима. Карађорђе је свуда бодрио клонуле, храбрио уплашене и дизао дух код војника и народа. Што 1809 год. није дошло до потпуне пропасти Србије треба захвалити једино Карађорђу који је успео да задржи Турке на Морави, а доцније, помоћу Руса, да понова ослободи заузете нахије. Србија је тада спашена од сигурне пропасти. Година 1809 несумњиво је једно од највећих Карађорђевих дела.

Супротно 1809 треба истаћи 1813 годину, кад је дошло до пропасти Србије. Пре него што прикажемо држање Карађорђево и његово душевно расположење потребно је да у кратким потезима изложимо како су се развијали догађаји од почетка јануара до 21 септембра 1813 год., када је Карађорђе, са многим истакнутим војводама и великим бројем народа, прешао у Аустрију.

Упоредо са вођењем преговора са Турцима о узајамном споразуму на основу осме тачке Букурешког уговора, Карађорђе је, у договору са народним старешинама, предузео све што је потребно да се Срби припреме за одбрану. На скупштини, држаној 1 јануара 1813 год. у Крагујевцу, одлучено је да се Срби, у случају неспоразума са Турцима, упусте у борбу. А већ фебруара 1813 год. било је јасно и Карађорђу и осталим народним старешинама да мора доћи до одлучног сукоба између Срба и Турака. Стога Карађорђе у своме писму црногорском митрополиту Петру I, од 24 фебруара, посланом из Тополе, и каже: »По свој прилици и извесно видимо да ћемо на лето с Турцима војну имати, и то не од силе, но само за одбранити и сачувати себе нападенија турскога, јер ћеду они сами на нас напасти и бити се«. По даљим речима у овом писму види се да су Срби готови да приме борбу, да »до капи крви уступити неће и који ће се бранити док и један траје«. Јуна месеца преговори су се сасвим разбили, па је Карађорђе издао хитне наредбе војводама да буду потпуно спремни. На појединим фронтовима извршио је извесну реорганизацију у војној команди постављајући по једнога човека за старешину над више војвода. Одредио је тачно колико ће простора на граници бранити поједине војводе са својим људима. Тако је прота Матија именован за начелника над шест војвода и стављено му у дужност да чува границу од Лознице до Раче. Морао је одмах да обиђе целу границу, да нареди да се шанчеви утврде што боље могу, снабдеју војним потребама, страже поставе поред граница а Срби без повода да не нападају Турке. У шанчевима да се држе само пешаци, коњица да буде у пољу и да се шаљу људи да уходе Турке. »Народ, робље и стоку« нека склони дубоко у планине, да се не би непријатељ, кад настуши, светио народу, а робље и стоку отерао.

Јуна 21 Карађорђе је известио старешине да је стигао последњи одговор од Турака у коме траже да Срби сасвим

предају оружје и све градове и вароши, да се Турци могу насељавати свуда по паланкама где Срби живе, и предочио им да ће непријатељ скоро на њих са свију страна напасти. Зато је наредио војводама да одмах искупе сву војску и да је, на основу од њега добивеног плана, поделе на резерву и борце; борци да буду у шанчевима а резерва у позадини на назначеном месту. Сваки командант морао је да се постара да војводе под његовом командом скупе и доведу онолико војника колико је по плану одређено. Са припремама да се буде готово за два-три дана, »јер Турци ће на нас до три-четири дана наступити. Особито вам препоручујем да закажете свима војводама под командом вашом, и тако свима људима да се јави да калуђери и попови цркве и манастире оставе, трговци трговину своју, мајстори мајсторију своју, земљоделци сваки своје пољске работе и воденице и све друго да оставе и сви и стари и млади да пођу и ви свакога да истерате и тако сви сложно и једнодушно да устанемо и да бранимо и нас и отачество наше од непријатеља нашег«. Заједно са оваквим писмом Карађорђе је упутио и прокламацију са наредбом да се прочита народу, у којој је образложио потребу одбране од Турака. Предочавајући у прокламацији народу сва насиља којима ће бити изложен ако не буде бранио своју отаџбину и породицу и износећи му повољан положај у коме се сада налази нарочито према положају у коме је био кад је почео борбу са Турцима 1804 год., Карађорђе га позива да сложно и једнодушно стане на браник своје отаџбине и своје породице.

Почетком јула Турци су предузели офанзиву. Три велике војске, од Ниша, Видина и из Босне, кренуле су на Србију. Нарочито је био јак турски напад од Видина и Босне. За несрећу, Карађорђе се тада разболео; од 28 јуна до половине јула лежао је у Тополи. У српској војсци се пронео глас да је умро. То изазва комешање и пометњу. Кад се Карађорђе придигао, предузео је опет потребне мере да се непријатељ заустави. Његове наредбе војводама биле

МИЛЕНКО СТОЈКОВИЋ
По књизи Каменског (цртеж Б. К.)

Прва страна извештаја о одметништву Миленка Стојковића од Карађорђа 1809 (види страну текста 267)

су одсечне и сувише строге. Он им стално препоручује, нарочито августа и почетком септембра, да сваки истера из своје кнежине све људе »до последњег човека«. Војска увек да буде приправна, увек да се налази на одређеном месту и »боље је да помру него шанчеве да остављају«. Многим војводама обећава своју војничку помоћ молећи их само да се мало притрпе па ће им он ускоро доћи. Сваком који не буде извршио његову наредбу или наредбу свога претпостављеног, претио је смрћу. Исто тако претио је смрћу и војводама које не буду све људе из своје нахије узеле у војску и држале их на окупу. У писмима је храбрио и војводе и војнике обећавајући им да ће ускоро доћи помоћ из Русије.

Међутим, сва Карађорђева настојања да се Срби одрже, нису помогла. Јула 18 погинуо је Хајдук-Вељко; Турци су заузели Неготин и продирали све дубље у источну Србију. Тако исто је и турска војска од Ниша са успехом ратовала. То изазива и метеж и клонулост код устаника; војници почињу да напуштају војводе и да беже породицама »да бране своје огњиште и свој кућни праг«. Сви Качерци напустили су свога војводу Арсенија Лома и отишли кућама. Нарочито је бежања било у масама при повлачењу. Народ се почео крити у збегове по планинама, а ко је био близу Дунава и Саве пожурио је на обале ових река да се пребаци на аустриску страну. Кад је Карађорђе чуо да се на обалама Дунава и Саве налази велики број српских породица спремних да пређу у Аустрију, покушао је да их заустави и врати кућама, уверавајући их да немају куда бежати јер ће их Аустријанци све отерати да се боре против Француза, као што су то учинили са оним Србима који су већ били прешли.

Карађорђе је, у последње време, покушао да припреми отпор Срба на Морави и Колубари, али у томе није успео. У петак, 19 септембра, он је, са митрополитом Леонтијем, отишао колима из Београда војсци на Мораву. Обишао је фронт и бодрио војнике. Сутрадан, у суботу, 20

септембра, вратио се у Београд. Тога дана предвече, по његовој наредби, добошар је по чаршији позивао људе »да сваки ко год пушку понети може спреми се и сутра на Мораву да иде«. Септембра 20, око подне, дошао је у Београд с војском и сместио се у доњи град Карађорђев секретар Јанићије Ђурић који је одмах распоредио колико ће на којој капији и на коме месту у граду бити војника да га чувају. Војска је ту ноћ преноћила у граду па сутрадан, кад је чула да је Карађорђе прешао на аустриску страну, остави град и разбегне се кућама. »Кад сутрадан — 21 септембра — како каже један савременик који је тада био у Београду, недеља освану (сву ноћ је киша падала) а киша непрестано пада; чудимо се ми што звона на јутрењу у цркву не звону, кад дотрча Милован наш момак који је у чаршију био изишао, и каже нам да Београђани још од ноћас започели су у Немачку бегати, и да су Турци преко Мораве прешли и иду право у Београд; онда ти Павле Поповић и ја сашњим брже боље пођемо у конак Карађорђија да видимо шта он ради, и како о том мисли; кад пред капијом дођемо, а Јанићије Ђурић његов секретар сам самцит пред капијом стоји; онда ја застанем мало натраг докле њи двојица разговоре; не прође ни два минута а Павле Поповић од њега поврати се и пођемо у конак, питам га ја, путем идући, где је Господар Ђорђе, а он ми одговори да је још ноћас преко Саве у Немачку пребегао«.

Тако је Карађорђе, у недељу, 21 септембра, рано изјутра, заједно са руским дипломатским претставником у Србији Недобом, митрополитом Леонтијем и архимандритом Спиридоном Филиповићем, напустио Србију, превезавши се чамцем преко Саве. По Карађорђевом одласку у Београду је настала паника и нереди. Цинцар-Јанко Поповић са неким Србима начини покољ међу београдским Турцима а Јаков Ненадовић нареди те се запали зграда Правитељствујушчег Совјета. Сутрадан, 22 септембра, један део становништва из Београда и оближњих места прелазио је

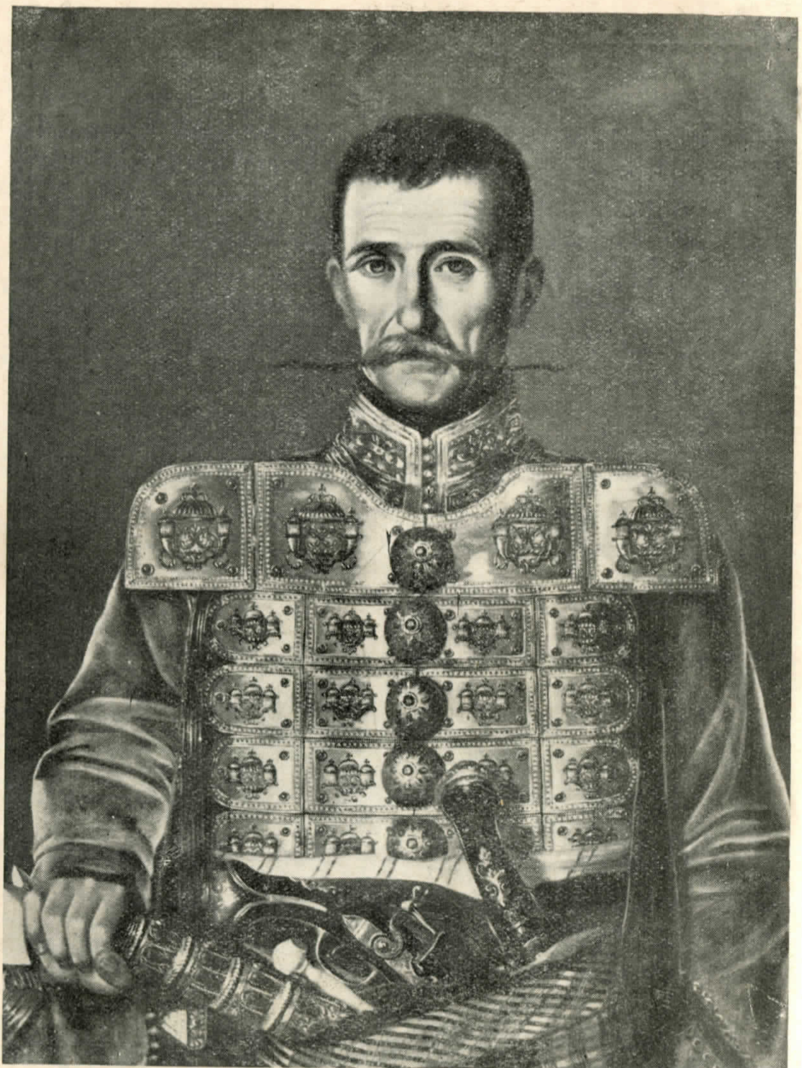
преко Саве, а други се спремао за прелазак. Претходница турске војске ушла је у београдску варош 23 септембра у 8 часова изјутра. Пошто су прокрстарили по вароши и тврђави, Турци су отишли на обале Саве и Дунава и поубијали оне Србе који нису били успели да се пребаце на другу страну. По извештају руског претставника у Цариграду, Италинског, канцелару Румјанцову, у Петроград, од 15 октобра 1813 год., »кад се у Цариграду дознало да је турска војска заузела Београд, Смедерево и Шабац, почевши од 6 октобра три дана по три пута дневно су у Цариграду и на Босфору пуцали топови у славу тог догађаја«.

Само се по себи намеће питање зашто је Карађорђе онако брзо, кад се нашао у тешком положају септембра 1813 год.. напустио Србију. Године 1809 он је био ако не у горој а оно истој ситуацији. Због чега се 1809 год. показао онако одлучан и присебан а 1813 клонуо и малодушан? Ако мало боље испитамо околности а нарочито његово психичко расположење 1813 год., није тешко томе наћи узрок. После болести, јула месеца 1813 год., његови живци су попустили. Неколико дана по преласку у Аустрију, кад је један калуђер, у манастиру Фенеку, дигао чашу »у здравље врховнога вожда Господара Ђорђа Петровића, команданта сербскога!«, Карађорђе је почео плакати »и сузама лице му се обли«. Прота Матија прича како се том приликом »сва вечера у плачевно позорје обрати«. Кад су, после вечере, отишли у собу где се кафа пила, Карађорђе је и даље »све једнако јецајући и држећи руке на очима, на столици седео«. Једном је Милан Ђ. Милићевић упитао Петра Јокића шта је радио Карађорђе кад га је затекао у Фенеку, а Јокић му је одговорио: »Шта ће да чини? Крпи као Фата питу, плаче и вајка се шта је учинио«. Не може се ни замислити да би онај стари Карађорђе, тврђи од камена, после неколико узбудљивих речи једнога калуђера, бризнуо у плач као мало дете, да су његови живци били у реду.

Пре своје болести, за време преговора Срба са Турцима, у пролеће 1813 год., Карађорђе је већ тада, ако дође до борбе, посумњао у победу устаника. Стога је почео из раније спремати себи склониште. Крајем марта 1813 год., молио је, преко Недобе, Русе, да му, вероватно у случају неуспеха Срба, дозволе да се пресели у Русију. После болести Карађорђе није више само сумњао у срећан исход борбе већ је био сасвим и физички и душевно клонуо, постао малодушан, очајан и без сваке наде на успех. Он је тада мислио да је једини спас да заједно са војводама и народом напусти Србију. Из логора код Шапца писао је, 19 августа 1813 год., руском цару и молио га да, пошто Срби не могу дочекати руску помоћ, што скорије изда наредбу како би несрећни српски народ преко Аустрије могао превести у Русију или за неко време у Аустрију, пошто другог спаса нема. Изгледа да је Карађорђе ово писмо писао под Недобиним утицајем. Стога Недоби није било тешко да га, месец дана доцније, онако очајног и сломљеног, наговори да напусти Србију и преко Аустрије оде у Русију, а отуд, тобоже, окрепљен и са руском помоћу, врати се понова натраг. Да је Недоба заједно са митрополитом Леонтијем утицао на Карађорђа да напусти Србију, имамо несумњивих доказа. То је доцније казао сам Карађорђе на више места. Земунски учитељ Сима Тодоровић забележио је како је »1813-то лето месеца септембрија 21-го дне премамљен бист Господар Ђорђе Петровић Черни вожд сербијански наваждениjем Недобиним, агентом росиским, и митрополитом Леонтијем у Земун«. Француски конзул у Травнику у своме извештају, од 8 јануара 1814 год., министру унутрашњих дела у Париз, пише да му је босански паша причао како је дознао од београдског паше да Карађорђе није хтео да напусти Србију, већ је, тобоже, напунио подруме једног манастира великом количином муниције и имао намеру да се са својим присталицама у њега затвори. Међутим, руски посланик га је наговорио да треба да напусти земљу,

ЦИНЦАР-ЈАНКО ПОПОВИЋ
Рад Уроша Кнежевића (Музеј Кнеза Павла)

УЗУН-МИРКО АПОСТОЛОВИЋ
Рад Уроша Кнежевића (Музеј Кнеза Павла)

уверавајући га да ће се ускоро понова вратити с оружјем у руци. Доцније се у народу причало не да је Карађорђе по наговору Недобе драговољно прешао у Земун, већ да га је овај преварио да пређе па му после аустриске власти нису дозволиле да се врати. Тако је војвода Живко Шљивић, један од старешина из првог устанка, кад га је једном, за владе кнеза Милоша, упитао Бранко Момировић зашто су се Срби 1813 год. предали, кад су имали велики број шанчева и градова пуних топова и доста џебане, одговорио: »Е мој Бранко! не бисмо ми пропали да није онај Москов (Недоба) што је био онда у Београду, преварио Карађорђа, те га у Немачку, ђоја на неки договор са ђенералом превео, пак му после не дадоше да се у Београд врати. Ето зато смо ми тако пропали«. Овако су доцније и многи други учесници првог устанка објашњавали Карађорђев прелазак у Аустрију.

За катастрофу од 1813 год. било је више узрока. Један, несумњиво важан, је и тај што је Карађорђе, изгубивши живце, услед болести, био малаксао и клонуо. Изнурен и зловољан, није више имао ону своју ранију одлучност и постојаност, да у најкритичнијем моменту, као што је чинио 1809 год., подигне дух код војске и народа. Сем тога и његова околина утицала је врло рђаво на њега. Он није успео да спроведе свој план за одбрану који је био много боље смишљен од примљеног плана Младена Миловановића. И овога пута Младенови лични интереси, у најкритичнијем моменту по народ, били су пречи од општих државних. Познавајући добро српски народ и начин борбе који је за њега био најподеснији, а за Турке незгодан, Карађорђе је направио одбранбени план тако да се сва српска војна снага сконцентрише у збијене јединице и повуче на планински венац. На тај начин би се и сам фронт смањио. Овакав план био је нарочито погодан за борбу у источној Србији, јер би на тој страни фронт према Турцима ишао планинским венцем од Делиграда на Пореч. Тако Хајдук-Вељко не би био изложен директно турском нападу и затворен у

Неготину. Међутим, Младен Миловановић, министар војни правећи војни план водио је рачуна о томе да српски фронт у Крајини буде испред Брзе Паланке како би на тај начин сачувао своја велика имања која је ту имао. Одмах, приликом првог сукоба са Турцима, јасно се увидело да је Карађорђев план био боље смишљен и много подеснији. Као последица Младеновог рђавог плана дошла је, несумњиво, већ 18 јула, погибија Хајдук-Вељка и ускоро предаја Неготина.

Осуство двојице најбољих војвода, Миленка Стојковића и Петра Добрњца, осетило се одмах у почетку борби 1813 године. Погибијом Хајдук-Вељка устаници су изгубили још једног доброг војводу. Војска је у неку руку била обезглављена. А кад се, јула месеца, пронео глас од стране Карађорђевих непријатеља да је Карађорђе умро, сви су изгубили самопоуздање. Да се поверује у истинитост ових лажно пронетих гласова допринело је много и то што се Карађорђе последња два месеца слабо где појављивао на фронту изузевши у западној Србији половином августа, и на Морави, уочи свог прелаза у Аустрију. Многи војници су тада говорили: »Да је Господар жив он би дошао међу нас«.

Ови наведени узроци, поред других којих је несумњиво било, допринели су много да катастрофа онако брзо наступи. А за Србе је у то доба најважније било да се што дуже одрже у борби са Турцима док Русија не уложи енергичну интервенцију на Порти у корист устаника или док им не пошаље помоћ. О томе је Карађорђе у манастиру Фенеку и добио поруку из Русије, али већ доцкан.

КАРАЂОРЂЕ ПРЕМА ВЕРИ, ЦРКВИ И СВЕШТЕНСТВУ

Улога цркава и манастира, свештеника и калуђера у првом српском устанку — Карађорђе и верски обреди — Карађорђева наклоност према цркви — Његов однос према свештеницима и калуђерима

Улога цркава и манастира, свештеника и калуђера, била је од огромног значаја за српски народ за време првог устанка. Наша народна, српска црква и наше свештенство, поникло из народа, подносили су заједно са простим сељацима све беде и невоље, позивали их у борбу против непријатеља и крепили надом на успех. И као год што је за време робовања »вера Србину чувала и гајила и само народно осећање, а цркве и манастири били огњишта на којима се жижак свести народне није никад гасио, и извори са којих се народ напајао самопоуздањем и вером у бољу будућност«, тако су исто, кад је почео први устанак, калуђери и свештеници, заједно са народом, у првим борбеним редовима, као његове старешине или обични војници, пошли да се боре »за крст часни и слободу златну«. Цвијић сасвим лепо и тачно карактерише нашу народну православну цркву. По њему »колективна душа српског народа створила је нарочиту православну цркву, сасвим другојачију од католичке, у многом различну и од осталих православних цркава, сазидала је цркву Светог Саве, српску цркву, цркву народне душе, свој велики орган и своју моћну заштиту у свим царствима и под свим приликама«.

Како за све време робовања тако и пред устанак и за време устанка цркве и манастири, свештеници и калуђери, подносили су све жртве заједно са народом. Непријатељ који је знао шта значи у српском народу његова народна

црква и свештенство, намењивао је увек њима свој први ударац. Тада, у доба борби за слободу, велики број цркава и манастира је порушен, оштећен или опљачкан, а калуђери и свештеници поубијани. Тако су 1797 год. Турци запалили цркву у Малчи код Ниша која је била пуна људи, жена и деце што се бејаху склонили од насиља крџалија. Али је страдање било највеће 1813 год. после поновног турског заузимања Србије. Велики је број слугу Божјих који су свој живот изгубили у најстрашнијим мукама. Као илустрацију свега ми ћемо овде поменути неколико светлих примера. Пред устанак, почетком 1804 год., Турци су посекли попа Милована из Селевца, попа Милосава из Забрђа, у Мачви, попа Филипа из Јадра. Крајем јануара исте године свој рад у народу платили су главом архимандрити Хаџи-Рувим и Хаџи-Ђера; Хаџи-Ђера је посечен у манастиру, а Хаџи-Рувим издахнуо у Београду у најстрашнијим мукама. За овог последњег се прича да су му »кљештима откидали живо месо са сиса и испод пазуха«. Попа Живка и попа Максима Турци су ухватили при нападу српских устаника на Шабац »па им проболи великим ножевима трбух, тако у град увели и посекли, а неког протосинђела на комаде исекли«. Калуђера Максима из села Кикојевца, у Гружи, ухватили су приликом Карађорђевог напада на Јагодину 1804 год., »одерали су му живом кожу са обе руке од шака до лаката, и од врата низ леђа до појаса, па га пустили да тим мукама својим престрављује рају, али узалуд, раја се не уплаши од тога«. Године 1813, кад су Турци заузели понова целу Србију, 16 октобра, дође Мешин-ага из Сребрнице, опколи манастир Рачу код Бајине Баште, »уђе у цркву и на сред олтара закоље калуђера Исаију и ђакона Јована«. Пошто им сабљама одсеку главе, »покупе иконе па их на сред цркве запале, и на ватру баце оба посечена калуђера.« Пуно је још оваквих примера из којих се види страдање наших калуђера и свештеника за свој народ, његову слободу и бољу будућност.

Карађорђе је био добар и веран син српске православне цркве. Цркву је ценио нарочито због њеног значаја, а свештенство поштовао због његове улоге у народу. Већ првих година устанка руски цар му је послао на дар сабљу украшену скупоценим драгим камењем са натписом »Браниоцу православне вере и отечества«. Веома побожан, Карађорђе је сваки посао почињао призивајући Бога, »Боже помози!« а у успех неког предузетог дела никад није тврдио већ је говорио »ако Бог да«. Изјутра, кад устане, и пошто се умије, одмах се Богу молио. После тога пио је кафу и чашу ракије. Увек би се, пре но што попије ракију, прекрстио и очитао молитву. И у народној песми сачувао нам се помен како је Карађорђе научио

»Пре зоре свагда уранити,
Умити се и Богу молити
И попити по чашу ракије«.

Као што је у то доба био обичај у српском народу и Карађорђе је постио све, и мале и велике, посте. У његовој кући пост је строго одржаван, па било да су укућани сами за софром, било да су ту и гости. Писар једног војводе који се са својим господарем десио у Тополи за време поста, нарочито хвали пасуљ што га је тада јео у вождовој кући. »Овакав пасуљ, што је уготовљен био и укус они без зејтина, да сто година унапредак живим, никада на онаки пасуљ случајно ударити нећу. Ово гди год сам у разговору био, приповедао сам«. За време ускршњег и прве и последње недеље божићњег поста, у Карађорђевој кући се јело готовило без зејтина. Кад је било гостију, поред пасуља без зејтина, најобичнијег јела за време поста, спремана је још и кувана риба. Иначе кад се зејтин могао јести риба је на њему пржена. У ово доба код Срба се гледало на Покладе врло строго. Колико је важности давано Покладама види се најбоље по томе што је прота Матија, већ у почетку устанка, фебруара 1804 год., пустио један део војника из оближњих села да иду кућама са

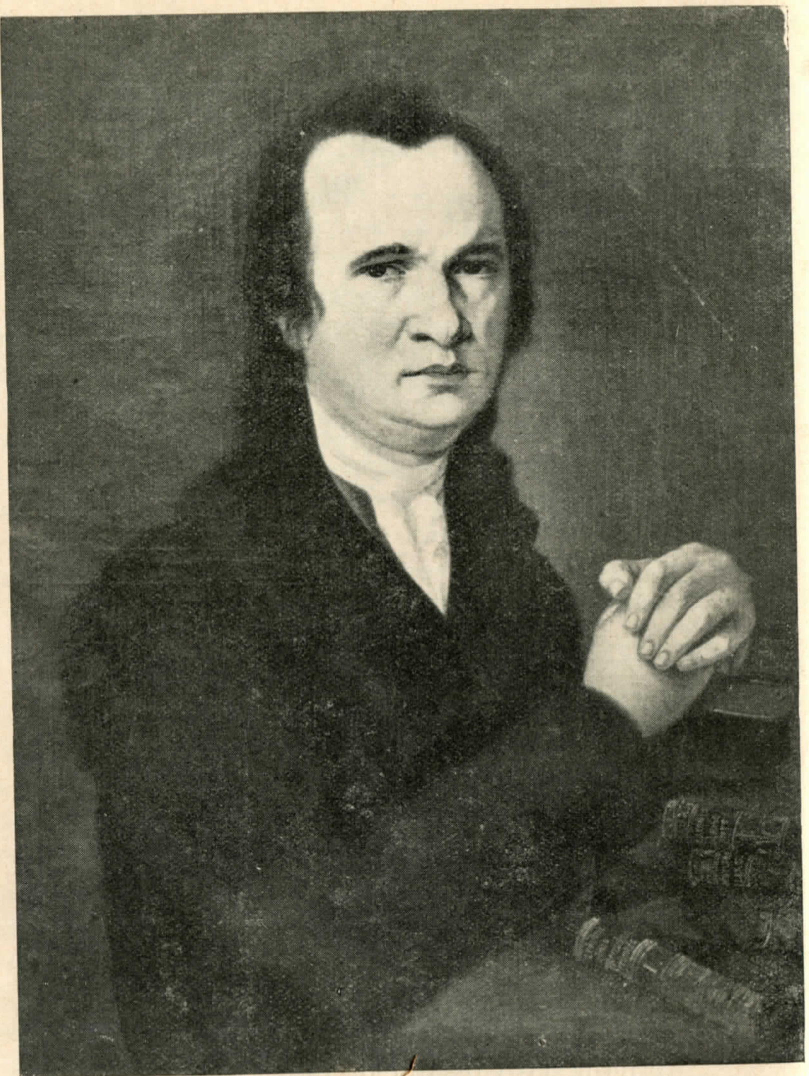
речима: »Вечерас су, браћо, покладе: идите кућама па покладујте, па рано ујутру дођите«. А да је Карађорђе строго пазио на пост сведочи нам и то што је за време свога боравка у Грацу тражио од аустриских власти да га преместе из хотела где је становао у неку приватну кућу, пошто у хотелу није био сигуран да ће се за њега спремати строго посна јела.

Карађорђева слава била је свети Климент, 25 новембра. Увек би је прослављао врло свечано, код куће, са породицом. Госте би дочекивао гологлав, а по цео дан би био на ногама. На славу је позивао истакнутије војводе, пријатеље, познанике и комшије, а од 1805 год. и чланове Совјета. Већ 1807, прве године по своме доласку у Београд, Родофиникин је, у пратњи секретара Совјета, Јеремије Гагића, ишао у Тополу Карађорђу на славу. Поред приватних разговора Карађорђе је о својој слави разговарао са народним старешинама и о државним пословима. Тако је на светог Климента 1808 год. решено да се донесе устав којим је Карађорђу била дата сва власт, а који, као што смо већ раније поменули, није никако ступио у живот.

Карађорђе је поштовао и одржавао све верске обреде. Колико је он на њих полагао нека послужи овај пример. После погибије свога очуха, Карађорђе је рекао људима из села где се догађај десио, да узму тело и да га сахране по хришћанском обреду. Што се тиче новца који се код убијеног нашао, препоручио је сељанима: »Узмите сав новац који је тамо остао; дајте да се отслужи литургија и дајте, како треба, даћу за старчеву душу!« Обреди су одржавани за све време ратовања како на фронту тако и у позадини. Већ прве године устанка митрополит Стратимировић послао је устаницима једну војну цркву, и неке друге црквене утвари као »антимис, путир и проче све за божанствену литургију потребно«. Црква, управо један шатор у коме су вршени црквени обреди, одмах је била подигнута у логору код Београда. У њој се служила служба којој су присуствовале све народне старешине. Ту код

МИТРОПОЛИТ СТЕВАН СТРАТИМИРОВИЋ

ДОСИТЕЈ ОБРАДОВИЋ
Рад Арсенија Теодоровића (Музеј Кнеза Павла)

цркве, у хладу, оне су се скупљале и, заједно са Карађорђем, разговарале о свему, причајући, поред осталог, и своје успомене из прошлости.

Док се српска војска налазила на Мишару, у шанцу је сваког дана »јутрења чињена«. После заузећа Београда и београдског града, по Карађорђевој наредби, вероватно на Богојављење, после завршене службе у цркви, ишла је литија у којој је, поред свештенства, учествовао и митрополит, који је осветио водицу и огласио да је град хришћански. Кад је руска војска у Тимочкој крајини прешла Дунав и састала се са Србима, чињено је, на Духове, заједничко молепствије при коме је сва војска, и српска и руска, клечала. После завршеног молепствија један руски свештеник одржао је говор па су се војници разишли. Исто тако кад је руска војска, у зиму 1811 год., дошла у Београд приређено је свечано благодарење коме су присуствовале све српске старешине обучене у свечано одело. За време скупштине у Врањевшници, 1812 год., пре него што је почео рад, одржано је благодарење. Пошто су војници образовали кару, и све војводе и писари ушли унутра, појавише се из манастира, по речима једног савременика »калуђери и стари архимандрит, како му име не знам. Сви обучени по литургијском начину, један носи Евангелије у руци, други крст, трећи свеће, један кадионицу«, а са њима је ишло и свештенство. Пошто калуђери уђу унутра у кару, поставе амвон на средину и »почну молбена пјенија појати«. После тога, на захтев Карађорђев, генерал Ивелић је одржао присутнима говор, позивајући их, на крају, да положе заклетву, што сви учинише дижући три прста у вис. Свештеници опет очиташе молитву а после тога Карађорђе и Ивелић »први целиваше Евангелије, крст и икону«, а за њима то учинише и сви остали.

По Карађорђевој наредби држане су молитве у свим црквама и манастирима и пре борбе, за победу српског оружја, и после борбе, у знак благодарности Богу за победу над непријатељем. Јуна 1808 год. Карађорђе је писао

војводи Пљакићу да јави свештеницима, »да свуд чине молитве и бденија на умоленије Бога да нас укрепи против душмана, да га с Божјом помоћу победимо и сатремо«. За време Наполеонове војне на Русе, августа 1812 год., јавио је митрополиту Леонтију у Крагујевац да се држе молепствија у свим црквама и манастирима за победу над непријатељем »рода славјанскога«, и да престане киша која је у то доба много падала. Али је Карађорђе нарочито издавао наредбе о држању молепствија за победу српске војске над Турцима пред почетак војне 1813 године. Јуна 16 писао је митрополиту Леонтију и Хаџи-Мелентију да нареде свештеницима и калуђерима у њиховим епархијама да у црквама и манастирима стално чине »богомољство и бденија за победу над непријатељем«, и да се Хаџи-Мелентије стално налази на граници да храбри војводе и народ. У писмима послатим војводама 21 и 22 јуна Карађорђе је опоменуо све војводе да нареде подручним свештеницима да држе молепствија за срећан исход борбе, »и да Бог на нас милост своју излије и да нас крилом његовим покрије«.

После заузећа Смедерева, у зиму 1805 год., у манастиру Боговађи, где је у то доба било седиште Совјета, држано је благодарење Богу за победу српског оружја, у присуству неколико стотина војника. После благодарења, секретар Совјета, Божа Грујовић, одржао је говор започевши »Смедерево, наша дедовино«. Затим прота Матија »ишао је уз параду низ параду гологлав« држећи народу говор, док су војници пуцали из пушака. И после победе на Мишару одржано је свечано благодарење Богу за победу.

За време устанка стално се говорило и у борбу улазило »за крст часни и слободу златну«. У својој прокламацији народу од јуна 1813 год. Карађорђе каже да су Срби, осим осталог и »за свој закон и веру християнску гинули«. Позивајући их у борбу он каже да је сваки дужан »за свој закон и веру гинути и ону бранити«, јер су и до тада Срби »за веру гинули, борили за своју слободу коју

данас имамо«. Даље подвлачи да је боље »у својој вери, на свом отачеству и умрети, него веру своју погазити, зашто се у Светом Евангелију говори: ако праву веру имаш то и спасен будеш. — даклем боље је у својој вери умрети него пред Богом и пред народом осужден бити, а Бог Свемогући хоће нам помоћи«. На крају прокламације, пошто позива Свемогућег Бога да обрати милостиве очи своје »на благочестије и церков твоју«, Карађорђе завршава овако: »Боже помилуј и охрабри народ србски и сердца синова србски. Амин. — Боже Всемогући разори и победи силу турску, која је наумила разорити благочестије твоје. Амин«. А 15 дана пред свој одлазак из Београда, 5 септембра, у прогласу војсци о издајству Живка Константиновића и Јоце Петровића и њиховој осуди на смрт, Карађорђе прети сваком ономе који буде напустио своје место »и не буде хтео онди гди је нарећен бијући се умрети за своју веру и закон, за свој род и отачество, за своју славу и царство небеско што ће га народи и његови потомци славити и благосиљати и свећу му палити«, да ће, као и поменута двојица, бити осуђен на смрт.

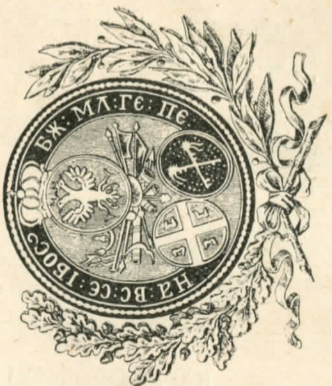
Угледајући се на наше средњевековне владаоце чија је велика предусретљивост према цркви и свештенству опевана у нашим народним песмама, из којих је Карађорђе вероватно о томе и дознао, или је о томе слушао од калуђера и свештеника, и сам је био врло издашан према цркви и наклоњен свештенству. За време првог устанка оправљен је велики број цркава и манастира. Неке цркве које су Турци били претворили у џамије понова су освећене. Такав је случај био са задужбином Немањиног брата Страцимира у Чачку. У њој је после ослобођења више пута одржавана Божја служба. Многим црквама и манастирима Карађорђе је приложио разне ствари, или је новчано помогао да се оправе. И његова жена Јелена слала је разне прилоге. Тако се зна да је после смрти своје кћери Полексије, за спомен на њу »госпожа Јелена, супруга врховнога вожда србскога, Георгија Петровића« приложила

1813 год. покров. Главна задужбина Карађорђева била је црква у Тополи коју је сазидао 1811 године. До септембра месеца сви груби послови били су готови, црква покривена и споља удешена. Остало је само да се унутра украси. Стога је Карађорђе, 25 септембра, писао из Тополе проти Матији и поред осталог га известио да је црква готова, тражећи да му, ако је у његовој војсци, пошаље молера Јеремију са алатом и момцима које има.

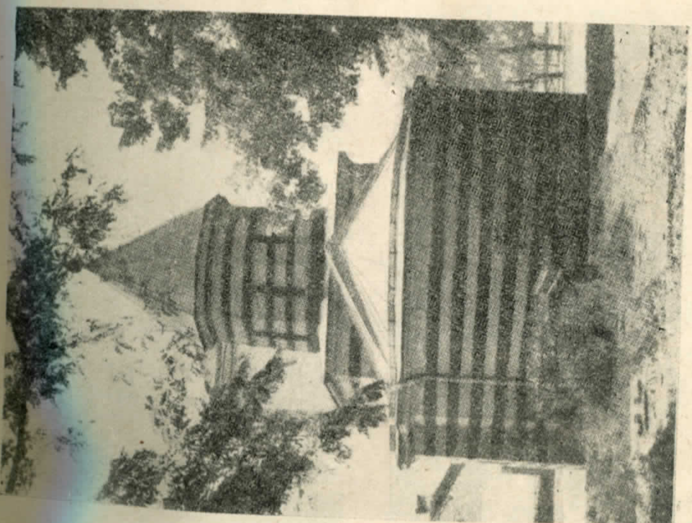
Исто тако Карађорђе је необично ценио и поштовао свештенике и калуђере који су у то време били, може се слободно рећи, једини културни и просветни радници у служби своме народу. У спроводном писму војводама, послатом заједно са прокламацијом, јуна 1812 год., Карађорђе је наредио: »да изаберу по једнога доброга писара или калуђера или попа, који може добро пред народом читати, и који се изабере нека сам неколико пута прочита док добро научи, а кад почне читати нека стане у сред народа, како ће сви прокламацију чути«.

Од свештеника и калуђера из првог устанка Карађорђе је нарочито волео проту Атанасија буковачког и проту Матију кога је од милоште увек звао, иако млађег од себе, »чича прото«. Извештен доцкан о смрти проте Атанасија, 1810 год., пошто је овај био сахрањен, јако се ражалостио. »Кад је чуо од превелике туге за њим, тако је духом клонуо био, да је више дана све једнако изговарао: »Хеј! хеј! што ми у време не јавише за мога чича проту те би и ја могао отићи на сарањивање, видети га последњи пут и бацити земљице на његово тело«.

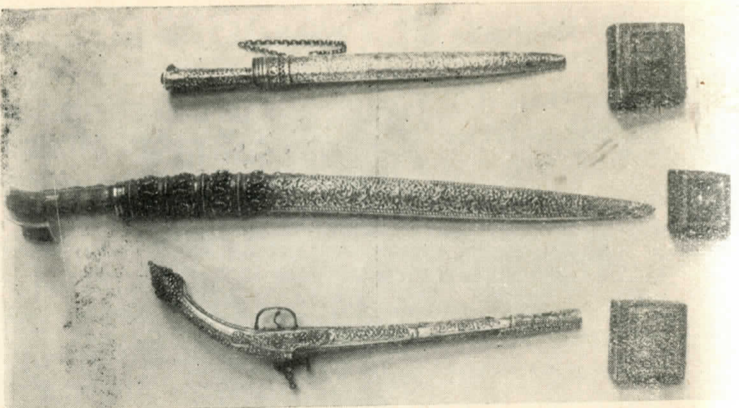
Иако је Карађорђево поштовање према свештенству и калуђерима било неограничено, ипак је и са њима, ако су учинили какву грешку, поступао строго као и са осталима. Једног свештеника, који је при погребу неког човека узео новчану награду већу него што је била предвиђена, принудио је да породици умрлога врати сувишак и да на гробу укопаног пуних 40 дана врши верске обреде бесплатно, »претећи му да ће га сам укопати

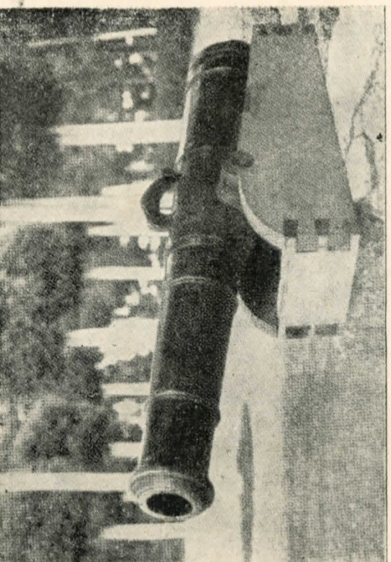
КАРАЂОРЂЕВ ПЕЧАТ

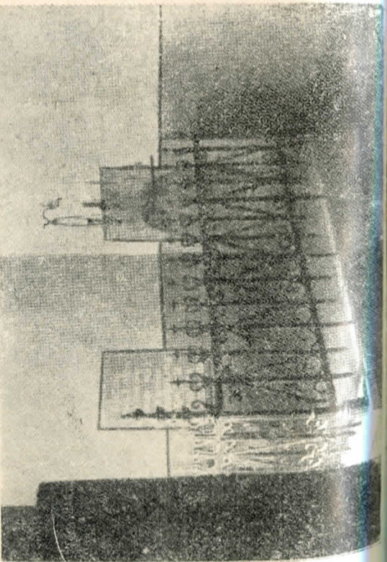
КАРАЂОРЂЕВА СТАРА ЦРКВА У ТОПОЛИ

КАРАЂОРЂЕВО ОРУЖЈЕ
(Музеј Кнеза Павла)

КАРАЂОРЂЕВ ТОП
изливен 1812 године

КАРАЂОРЂЕВ ГРОБ
у старој тополској цркви

по нижу цену, ако би се још једном тако понашао«. Неки поп Никола, у шабачкој нахији, дошао је, без дозволе, из своје нурије у Шабац и почео да узима од народа новац који је припадао владици »за мирију«. Карађорђе је, јануара 1813 год., писао шабачком команданту Луки Лазаревићу, да заповеди попу Николи да изиђе из Шапца, остави се »дела протопопски«, оде понова у своју нурију и врати владици сав новац, што је узео од његове »мирије«. Са својим политичким противником, митрополитом Леонтијем, чије држање није било потпуно исправно за време устанка, поступио је исто онако као што би учинио и са сваким другим човеком. Кад је дознао да митрополит Леонтије прави интриге и буни неке народне старешине против њега, Карађорђе га је увео у некакву сеоску кућу и ту, у једној соби, добро истукао.

КАРАЂОРЂЕВА ОПШТА КАРАКТЕРИСТИКА И ЗНАЧАЈ

Вођа првог српског устанка и предводитељ народни у борби против Турака, Карађорђе Петровић, био је, као што смо видели, син сиромашних родитеља. Још из малена осетио је сву беду живота, јер је морао ићи да служи код имућнијих људи и да на тај начин помаже својој породици. Раста високог, и озбиљног изгледа и држања, Карађорђе је увек уливао људима извесно поверење. А својим некористољубљем и праведношћу стекао је неподељене симпатије народне, нарочито после 1804 год. кад су га сви боље упознали. Поникао у народу, Карађорђе је тај наш прост, сељачки народ, необично волео. Он је за све време живота сачувао народне одлике и обичаје и био најизразитији претставник шумадиског сељака. Положај који је заузимао у првом устанку задобио је својим личним особинама: храброшћу, одлучношћу, праведношћу, присебношћу и строгошћу. Уживао је велики углед у народу, нарочито је импоновао због тога што је био међу првим покретачима устанка. Благодарећи својим особинама а сем тога и другим околностима, он је, и без стварнога избора, постао командант целе устаничке војске, јер су остале народне старешине увиђале колика је корист за устанак од јединства војне команде.

За Карађорђеву околину и за добар исход ствари на бојном пољу било је од нарочите важности што је Карађорђе имао веру у успех, којом је дизао дух у војсци. Својом појавом уливао је војницима самопоуздање и храброст. У најтежим моментима, кад се очекивала несумњива

победа непријатеља, требало је само да се он покаже, па да се ток борбе одмах окрене у корист Срба. У таквим тренуцима војници би обично узвикнули »Наш је мејдан, ев' Господар Ђорђа« и са новом снагом и чврстим самопоуздањем ударили на непријатеља, зауставили његово надирање или га победили и повратили оно што су раније били изгубили. Турци су га се много плашили. Кад би дознали, за време борбе, да се Карађорђе налази међу Србима, обузимао би их страх, и унапред су готово знали да ће битку изгубити. Баталака прича да је Карађорђе толико био улио страх Турцима, »да су буле у својим кућама кад им се нешто расплачу деца ову утишавале: »Ћути бре, ето га Карађорђе!«

Карађорђе је уливао страх не само Турцима него и свим Србима, почевши од простог војника па до војводе. Њега су се људи бојали и слушали га. Прича се да му, још као младићу, нису смели другови противречити. После мишарске битке, почетком августа, пише један савременик митрополиту Стевану Стратимировићу како Јаков Ненадовић, и ако је био тешко болестан, није смео да легне у постељу, »јер му Карађорђе каже: »ниси никад ни ваљао; зелену тикву први мраз убије«, пак сирома (Јаков) од Ђорђа жив је умро, не сме оком тренути«. Прота Матија прича како су старешине народне, кад их млађи неће да слушају, обично претиле Карађорђем. Кад би неки старији млађима запретио, каже прота Матија, »да ће га описати и Карађорђу послати у Тополу, већ ти тај се није смео противити, и сам га је глас Карађорђев страшно у послушност доводио«.

Карађорђе није много говорио. Говорио је само кад треба. После његове речи следовала је акција и дело. Исто тако није био осветољубив ни злопамтило; коме је једном нешто опростио није га никад више за ту ствар гањао. Ко се једном спасао казне за неко учињено дело, није за то исто више никад одговарао, изузевши ако би учинио неки нов преступ.

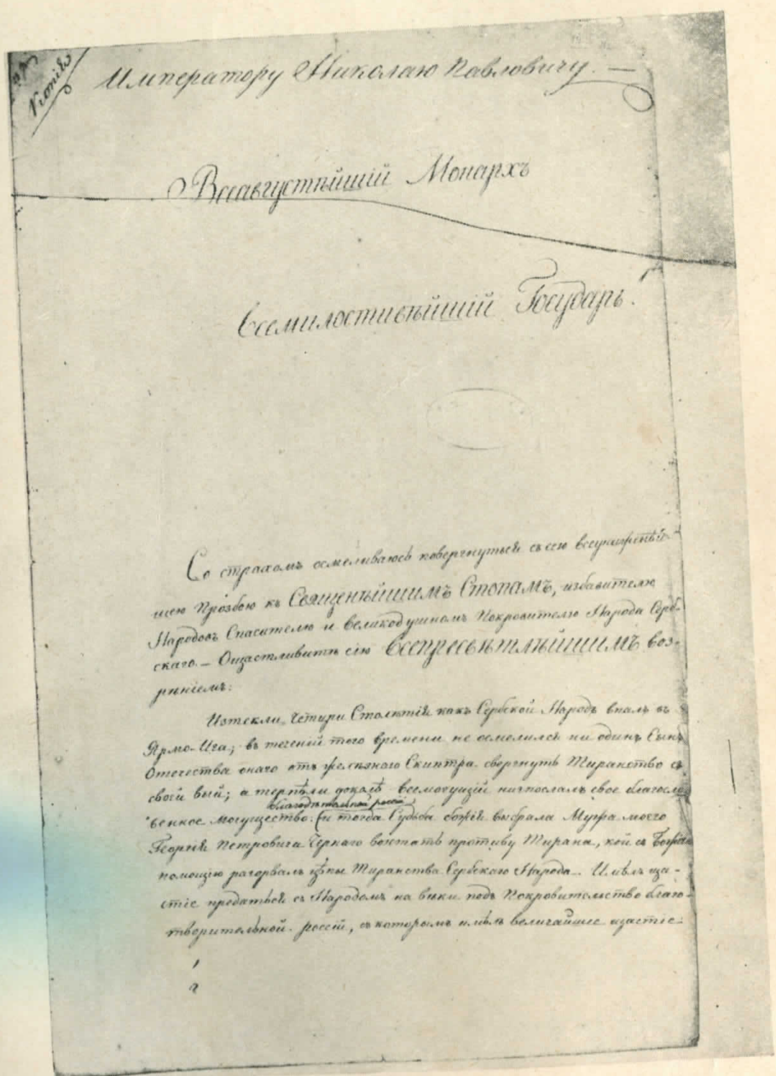
Карађорђе је имао моћ предвиђања догађаја. Та његова предвиђања била су скоро увек тачна. До њих је долазио дужим размишљањем. Месецима је примао утиске, на основу њих доносио решења и стварао закључке. После донесених закључака, одмах би легао на посао. У почетку устанка врло добро је предвидео да ће се цео београдски пашалук најбрже ослободити од преставника дахиске власти, ако их Срби заједно са њиховим господарима, поубијају или стерају и затворе у градове. Стога је Карађорђе и поручивао народу и његовим старешинама »сваки свога убијте субашу«. Године 1813 он је предвидео да се устаници неће моћи дуго одржати у борби против Турака ако се не повуку у брда и планине и наставе хајдучки рат. Готово увек оно до чега је долазио дугим размишљањем о појединим питањима, било је тачно. Што се то није понекад испунило, није била кривица до Карађорђевог смишљеног плана, већ до начина његовог извођења. Он није могао, као кнез Милош, да ради на парче, корак по корак. нити да иде кривудавом линијом. По своме карактеру и менталитету могао је ићи само право, и, не ценкајући се, тражио је да добије све од једанпут.

Карађорђе је био велики родољуб. Сви странци који су са њим разговарали истичу његову велику љубав и пожртвовање за отаџбину. Године 1804 он је, у логору код Београда, пребацујући буљубаши Живану Петровићу што је неколико дана пре тога био изазвао мали неред у једном делу војске, рекао, поред осталог: »Видиш шта смо започели, и знај, ти и други, да Црни Ђорђе није подигао оружје да над својом браћом пизму и освету чини, већ је подигао и позвао све вас и свакога Србина на оружје да над Турцима освету чинимо, како за кнеза Алексу (Ненадовића), тако и за све кнезове наше и браћу, које су Турци исекли и погубили, и да скинемо у име Бога јарам који Србин од Косова вуче до данас. А ја од сад првога чујем да рекне, да ће своме брату Србину пизму или освету чинити, ја ћу десет Турака живи пустити, а пизмаџији Србину главу ћу од-

сећи«. У разговору са руским агентом Паулучијем о руском протекторату над Србијом, Карађорђе му је, поред осталог, рекао: »Упамтите добро, да ја ништа друго не желим него да видим своју отаџбину потпуно и за увек ослобођену од турског јарма; тада ћу се одрећи свега и понова вратити своме плугу«. А кад га је Паулучи упитао какву милост тражи за себе од руског цара, одговорио му је: »Само ту да нам цар пошаље све оно што је нужно за ратовање«. Поред тога Карађорђе је, у разговору са Паулучијем, истицао да се српски народ, стављајући се под покровитељство и заштиту руског цара, нада да ће добити све оно што му је најпотребније, »а поред тога, српски народ жели за увек да у Србији никад не буде ма коме предан и најмањи део земље, тако да у њој неће бити спахија, нити ће ико допасти њихова ропства«. Из ово неколико наведених речи јасно се види Карађорђева велика љубав према народу коме жели политичку и економску слободу.

И у унутрашњој и у спољашњој политици Карађорђе се једино руководио народним интересима. У почетку устанка главна му је брига била како ће Србе у београдском пашалуку да ослободи дахиског зулума и насиља њихових претставника власти. Доцније се трудио да одржи што је створено, да то прошири, да створи српску државу у којој ће народ сачувати своју крваву плаћену слободу. Да у овоме успе он је, према унутрашњим приликама у Србији и политичкој ситуацији у Европи, тражио помоћ страних сила, најчешће Аустрије, као најближе суседне државе, и Русије, једноверне и једнокрвне словенске земље, а једно време, 1809 год., и Француске.

Значај Карађорђевог рада и његово дело од огромне су важности за цео српски народ. Он је, после триста и више година робовања, понова васкрсао Србију. Док је доцније кнез Милош имао са чиме да почне, јер је свој рад заснивао на одредбама Букурешког уговора од 1812 год., које су биле резултат првог устанка, дотле је Карађорђе

Императору Николаю Павловичу

Всеавгустѣйшій Монархъ

Всемилостивѣйшій Государь

Копија Јелениног писма, од 28 јуна 1830 године, из Хотина, руском цару Николи I (види страну текста 274—5)

РУСКИ ЦАР АЛЕКСАНДАР I
Рад Димитрија Аврамовића (Музеј Кнеза Павла)

КАРАЂОРЂЕ

КАРАЂОРЂЕ
Рад непознатог сликара (Музеј Кнеза Павла)

тако рећи из ничега створио нешто. Он је из мртвила подигао Шумадију и српски народ задахнуо борбом за слободу. Почетак је увек најтежи. И Карађорђе је тај почетак наше борбе за слободу и стварање државе учинио у најтежим приликама. Са трешњевим топовима и голоруком рајом, али са дубоком вером у снагу српског народа и живом традицијом о некадањој славној прошлости, ухватио се у коштац са моћном турском царевином, од које је, само век и по раније, страховала цела Европа. Стога је наш највећи песник — мислилац, неумрли Његош, у посвети »Праху оца Србије« лепо рекао:

»Диже народ, крсти земљу и варварске ланце сруши
Из мртвијех Срба дозва, дуну живот српској души«.

Док су покрети за слободу других народа углавном отпочињани и одржавани туђом помоћу, дотле је први устанак био самостално дело српског народа. Тек доцније, када су устаници увелико били успели, и кад је већи део Србије био ослобођен, дошла им је помоћ са стране. Карађорђе је са првим устанком изнео и поставио пред Европу српско питање. До тада се о Србима мало шта знало и није водило много рачуна. Први устанак је учинио да се у Европи почело постављати питање о могућности васпостављања Србије као засебне државе. Ту засебну државу, доцнију преткумановску Србију која је била главни основ наше данашње Југославије, створио је српски народ под вођством Карађорђа, Милоша и њихових следбеника. Карађорђе је тој државној згради ударио темеље, Милош је сазидао а њихови настављачи направили распоред, уредили је изнутра и споља и оградили земљиште на коме је била подигнута. Та Србија била је средиште српске националне идеје која се доцније, током XIX и почетком XX века, претворила у југословенску, а ова је довела до стварања данашње наше државе. Стога је несумњиво Карађорђев значај велики не само за Србе, већ и за остала југословенска племена у данашњој држави. Из његове малене

Србије развила се доцније, током времена, снажна и јака преткумановска Србија, која је, као слободна и независна, у заједници са Црном Гором, повела успешну борбу за коначно ослобођење и уједињење нашег народа.

ЖИВОТ КАРАЂОРЂЕВЕ ЖЕНЕ ЈЕЛЕНЕ У СРБИЈИ ДО 1813 ГОДИНЕ

Порекло — Познанство са Карађорђем и венчање — Живот у Срему и, за време устанка, у Тополи — Бављење у Аустрији и одлазак у Русију

У низу наших знаменитих жена 19 века несумњиво да једно од првих места заузима Јелена, жена Карађорђева. Била је неписмена, али врло бистра и разборита, а по ономе што је доживела и пропатила веома храбра и издржљива. Она је била прави претставник простодушних, добронамерних, честитих и поштених српских жена, које су живеле у једном од најважнијих али и најтежих периода наше новије историје; у доба кад су њихови очеви, браћа, мужеви и синови ударали темеље слободној српској држави, у које су узидали своје кости и облепили их својом крвљу.

Јелена је била кћи Босиљке и јасеничког обор-кнеза Николе Јовановића из села Маслошева у Шумадији. После материне смрти, отац је одведе и остави за извесно време код тетке Бисеније у село Јагњило, а кад јој и отац погибе она остаде стално у Јагњилу, где је живела док се није упознала са Карађорђем и с њим венчала.

Карађорђе је запазио Јелену док је још била девојче. А кад је одрасла почели су се састајати и виђати заједно на вашарима и сеоским црквеним саборима. Љубав се међу њима већ развијала. По народном предању, поред Карађорђа у Јелену се био загледао и неки Вукоје. По себи се разуме, да је код младога и напраситога Карађорђа то изазвало мржњу према Вукоју. Сем тога се прича да је Вукоје уходио кретање Карађорђевог оца и састанке које је овај имао са неким странцима пред Кочину крајину. То је био још један узрок више да Карађорђе омрзне Вукоја. Та омраза између њих довела је до Вукојеве погибије. На једном сабору

у Јагњилу, док је Карађорђе играо заједно са Јеленом у колу, приђе му Вукоје с леђа и, место да га ошамари, удари га по врату. Карађорђа то наљути, пусти се из кола, потегне пиштољ и убије Вукоја. После тога оде у хајдуке, у чету Станоја Главаша.

Исто тако, по народном предању, поред Карађорђа у Јелену се био загледао и један Турчин. У договору са још неким својим друговима, овај Турчин спремао се да отме Јелену. Кад се једном приликом Никола са ћерком враћао из Јагњила кући у Маслошево, Турци изведоше смишљени напад. И баш у моменту кад су кнеза Николу били оборили и свезали, а Јелену стали вући чардаку субашином, наиђе туда, оближњом шумом, Карађорђе са два друга. Опазивши шта Турци раде, опали из пушке те једнога Турчина убије а другога рани. Остали се уплаше, пусте кнеза Николу и његову кћер и стану бежати. Међутим, Карађорђеви другови убију још двојицу Турака. Побојавши се после овог догађаја да га Турци неће хтети више оставити на миру, Никола са своја два сина оде у хајдуке, у чету Станоја Главаша. Доцније, у једном сукобу са Турцима, погибоше и он и обадва му сина.

О начину Карађорђеве женидбе са Јеленом, као и о самом венчању, није нам ништа забележено у изворима, на које бисмо се могли сигурно ослонити. И у мемоарима савременика овог догађаја, или људи из ближе околине Карађорђеве, забележено је такође врло мало, и што је веома важно забележено је тек на 50 до 80 година после догађаја. Тако Карађорђев буљубаша, Петар Јокић, каже сасвим кратко: »Боравећи у Загорици Карађорђе се позна с девојком Јеленом из села Маслошева, испроси је, венча се с њом и с њом је после до **смрти** живео и сав свој пород изродио«. Други мемоарист, Гаја Пантелић-Воденичаревић, каже да је Карађорђу био кум Милосав из Саранова, стари сват Мијат из Иванче а ручни девер Мијатов млађи брат Паја из Загорице. Ђорђа и Јелену је венчао поп Александар, син попа Мијата из Жабара, у Горовичкој цркви.

По народном предању, до венчања је дошло на следећи начин. Једнога дана, уз месојеђе пред Белу недељу, Карађорђе нађе Јелену код неког извора, где је била дошла са судовима да захвати воду. Јелена је била већ захватила воду кад јој он приђе, назва Бога, и затражи да му да̂ да пије. Пошто му је додала воду и он се напио, запита је: »Јелена, хоћеш ли поћи за мене?« А она, као што би у оно доба учинила свака сеоска девојка, изненађена овим питањем, зарумени се од стида и одговори му: »Бог с тобом, Ђорђе, што питаш мене. Ено, запитај моје старије, па ако они рекну, ја хоћу«. После тога, упрти судове на обрамицу и пође. Ђорђе, задовољан што је чуо од ње да пристаје да пође за њега, није хтео даље оклевати, већ је ухвати за руку и рече: »Кад ти хоћеш, а ти хајде са мном«. Затим јој разлупа судове са којима је дошла на воду и одведе је кући. Кад стигне, опали из пиштоља и огласи да је довео девојку. Пошто се припреми све што је било потребно за венчање, оду у цркву и венчају се.

Карађорђе се венчао са Јеленом пред Кочину крајину, око 1786 године. Заједно са мужем она је прешла из Србије у Срем и једно време са свекрвом радила је на имању манастира Крушедола, музла манастирску стоку. По повратку у Србију, кад јој се муж настанио у Тополи, Јелена је, као и све остале сеоске жене, радила кућевне послове: прала, шила, ткала, везла, месила хлеб, држала кућу у реду итд. Кад су Турци, послати од дахија, дошли ноћу, јануара месеца 1804 год., у Тополу да убију Карађорђа, нашли су код куће само Јелену. Она је изишла пред њих, да их пита зашто су дошли у то доба. Кад су јој рекли да траже Карађорђа, она им је, по народној песми, овако одговорила:

»Ђорђе сада пред кућом бејаше,
Ту сад бјеше па некуд отиде,
А ја не знам куд је отишао.«

Јелена је Карађорђу била верна и одана. Пред сам почетак устанка, на Сретење, 2 фебруара 1804 год.,

негде око светога Саве, Карађорђе се налазио у шуми са Станојем Главашем, а она им је доносила храну. Кад је почео устанак, због опасности од Турака, Карађорђе је њу са осталим члановима породице склонио у планину Кљештевицу, у Даросави, код побратима Симе Сердара.

Јелена је живела сасвим скромно и повучено. Бавила се готово стално у Тополи, вршећи кућевне послове и надгледајући млађе како раде. Пошто је Карађорђе највише времена проводио изван куће, она је била у кући и домаћин и домаћица. Трудила се да свакога, ко дође у Тополу приватним или народним послом, срдачно и лепо дочека и испрати. Често, а нарочито о слави и великим празницима, служила је госте око трпезе. Кад би ма ко дошао у Тополу вождовој кући, ако никог другог, затекао би увек Јелену. Било је случајева да су народне старешине, често појединачно, а и више њих у један мах, остајале по 2—3 па и више дана у Тополи као Карађорђеви гости. Јелена се морала бринути о конаку и храни за госте тако да из вождове куће оду сви задовољни. О њеном гостопримству сачувао се помен и у народним песмама. Тако у песми »Бој на Варварину«, кад Карађорђев барјактар Рајић долази рањен у Тополу да јави о току боја, Јелена га спази »на пенџер од куле«, истрчи пред њега, и пошто га упита за Карађорђа:

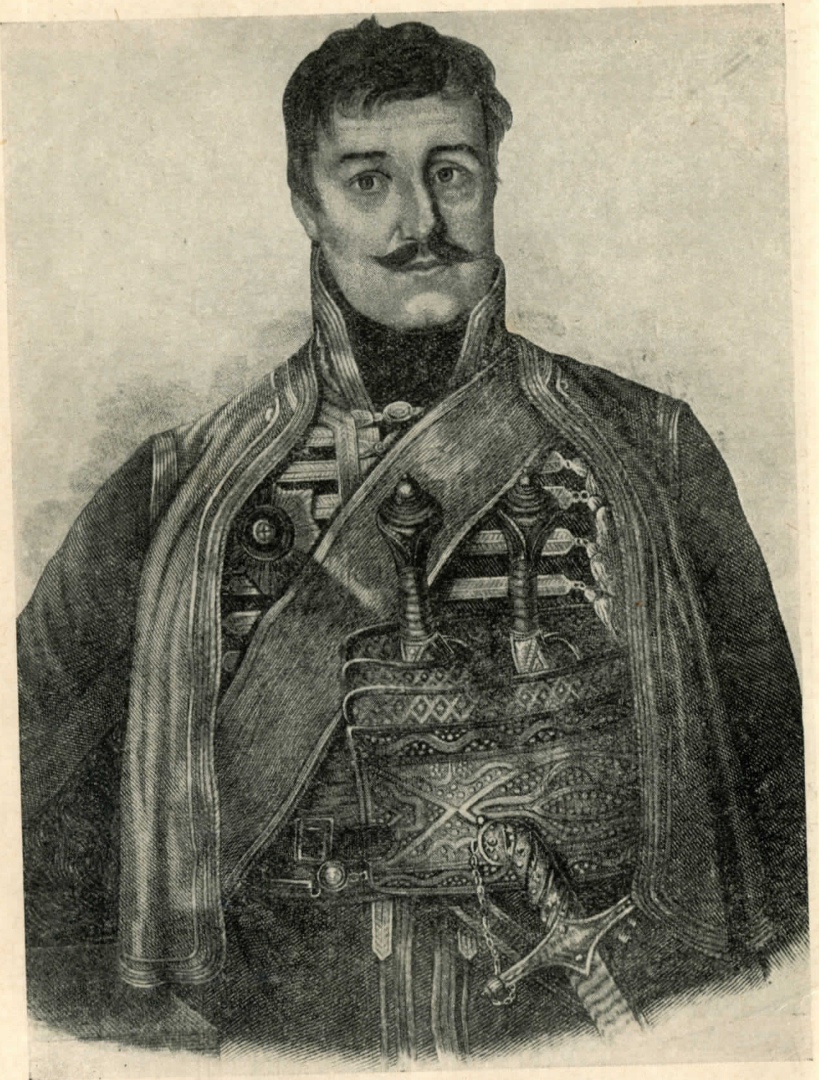
»Скиде њега са коња кулаша,
Одведе га на танану кулу,
Вида њему ране и превија,
Залаже га хлебом и јестивом,
И поји га руменијем вином«.

Познавајући Карађорђеву напраситост и бујни темпераменат, Јелена се старала да га увек разуме и да му угоди. Желела је да му бар домаћим миром олакша његов тежак државни и народни посао.

Кад је Карађорђе, септембра месеца 1813 год., напустио Србију и прешао у Земун, са њим је отишла и Је-

КАРАЂОРЂЕВА ЖЕНА ЈЕЛЕНА
Рад Јована Поповића (Музеј Кнеза Павла)

КАРАЂОРЂЕ

лена са синовима Алексом и Александром, кћерима Савом, Саром и Стаменком, поћерком Великом, посинцима Младеном и Радованом и слугом Максимом Јовановићем. Она је са породицом у Земуну издржала цео контумац, па је затим, 14 октобра, пошто је добила пасош, отишла у Сремске Карловце, одређене јој за становање од стране аустриских власти. У пасошу је било назначено да је Јелена »жена бившег српског врховног вође Ђорђа Петровића«, рођена у Србији, становала у Тополи, православне вере, стаса висока, лица дугуљаста, очију смеђих, уста и носа правилних и да има 48 година. Јелена је у Карловце отишла са целом породицом, осим сина Алексе који је био са оцем. Карађорђева породица је у Карловцима лепо примљена. Карловчани, заједно са митрополитом Стратимировићем, старали су се да јој олакшају боравак у њиховом месту. И саме аустриске власти изгледа да су имале обзира према Карађорђевој породици. Октобра 30 командант Петроварадина наредио је карловачком магистрату да обрати пажњу Карађорђевој породици, да јој се не праве никакве сметње и да се не дозволи да ко дира у њену имовину. Ова последња примедба учињена је, изгледа, због тога што су многи аустриски чиновници, на разне начине, глобили српске избеглице. Из Карловаца Јелена се стално дописивала са мужем док је он био у Варадину и Грацу. Та њихова преписка пролазила је увек кроз цензуру аустриских власти.

Крајем августа 1814 године, кад је Карађорђу стигла дозвола од аустриске владе да може са породицом отићи у Русију и настанити се у граду Хотину, у Бесарабији, он је одмах отишао преко Петроварадина у Карловце. Имао је доста тешкоће да убеди жену да пође са њим у Русију, јер се она, изгледа, томе много противила. Пошто је успео да сломије њену отпорност, отпутовао је заједно са породицом за Хотин.

ЈЕЛЕНИН ЖИВОТ У ИЗБЕГЛИШТВУ У РУСИЈИ И ВЛАШКОЈ

Начин живота — Брига око васпитања и школовања синова — Жеља да се врати у Србију и рад на томе — Дозвола за повратак у Србију — Милошев поступак са њом на српској граници — Њене везе са кнегињом Љубицом и кнезом Милошем — Рад на наплаћивању старих дугова у Србији — Јелена добија новчану помоћ из Србије и Русије — Поновна акција за одлазак у отаџбину

Прве две године живота у Русији Јелена је провела добро и прилично безбрижно, јер се Карађорђе старао, у колико му је политички рад дозвољавао, и око породичних и домаћих ствари. Али одласком његовим из Хотина у Србију, 1817 год., сав тај терет пао је на Јелену. Она је сад морала да се о свему брине. Требало је водити рачуна о свим члановима породице, школовању синова Алексе и Александра и, што је најглавније, прибављати средства за живот.

О својој намери да иде у Србију Карађорђе није ништа саопштавао Јелени. Чак ни почетком августа 1817 год. она није знала где је отишао, где се налази и да ли је још у животу. У своме писму од 8 августа исте године управнику Бесарабске области Бахметјеву, Јелена каже за свога мужа да је »отишао а и мени самој је непознато где«.

Мужевљевом смрћу Јелена је била доведена и у тешке материјалне прилике. Готовог новца што је било Карађорђе је понео собом кад је пошао, а пензија, коју је он примао од руске владе на своје име, била је његовој жени обустављена. Требало је скоро пуних пет година да Јелена понова почне примати пензију. За то време она је живела тако рећи од милостиње коју су јој давали њени пријатељи, Карађорђеви познаници, и месне руске власти. Почела је да продаје и ствари да би дошла до новаца. Тако је, марта месеца 1818 год., морала продати једна кола да би могла живети и нешто новца послати сину Алекси. У зиму 1817 год. Јелена је била у таквој материјалној неприлици да

није могла ни дрва купити. Помоћ коју је добијала од месних руских власти била је недовољна. Стога она моли Бахметјева »да јој се одређена помоћ повећа, а док се то реши да јој се помогне барем у дрвима због јаке зиме«.

Поред материјалних недаћа, Јелена је 1818 год. била и болесна. Та болест је била озбиљније природе, јер она у писму сину Алекси, од 25 марта исте године, каже: »Ја сам сасвим у слабост пала, које ми се види да нећу ни живети много«. Две године доцније понова се разболела и месец и по дана остала у постељи. Болест је била таква да нико из њене околине »није мислио да ће остати жива«.

Карађорђевом погибијом остало је нерешено питање пресељења његове породице и још неких Срба из Хотина у Херзонску губернију, у Новомиргород. Приликом боравка у Петрограду, 1816 год., Карађорђе је руском министру унутрашњих дела дао пристанак да се са породицом пресели у Новомиргород. Међутим, кад је дошао из Петрограда у Хотин, томе су се успротивили сви чланови његове породице и сви Срби избеглице који су се у овој вароши налазили. Извештавајући Бахметјева о тешкоћама на које наилази у Хотину по питању селидбе Срба у Херзонску губернију, Карађорђе му, поред осталог, каже да је по повратку у Хотин позвао себи све чланове породице и народ, уверио их у царску милост, рекао им своју намеру и одлуку да се пресели у нову област и позвао их да се у томе сагласе са њим. »Али нико од ових, не само чиновника и народа, него и моји чланови породице и служитељ, није се с тим сложио, а сви су решили одлучно да се врате у отаџбину«. Кад није успео да приволи своје сународнике, избеглице у Хотину, да се преселе у нову област, Карађорђе је хтео да испуни бар своје обећање, да се он са породицом пресели. Али ни у томе није успео. Он пише Бахметјеву »супруга моја и породица, кћери и млађи моји, никако се не могу решити да пођу са мном преко Дњестра«. Томе пресељењу нарочито се противила Јелена. Стога је Карађорђе био принуђен да

остане и даље у Бесарабској области, »јер у противном случају, каже он, моја госпођа се заклела да ће себи живот одузети«. Због тога се нашао у неприлици шта да ради: »У отаџбину да идем за мене је опасно и немогуће без царске дозволе; да идем преко Дњестра као што сам обећао, немогуће ми је из напред изложених чињеница«. Он моли Бахметјева да издејствује код руске владе дозволу за њега да може и даље са породицом остати у Бесарабији.

После Карађорђевог одласка из Бесарабије за Србију, 1817 год., руска влада је и даље остала при свом ранијем решењу, да се његова породица, заједно са Србима избеглицама, пресели у ново место становања. Децембра 1817 год. управа Бесарабске области известила је Карађорђеву удовицу, да јој је руска влада одредила за становање Новомиргород, и да је управнику Херзонске губерније већ наређено да јој се тамо изда пензија. Ова вест деловала је врло рђаво на њу. Она је одлучила по сваку цену да остане у Хотину. Било јој је немогуће да се под старост сељака, једно што се њој самој није никако ишло тако далеко а друго што од чланова њене породице и најближих пријатеља такође није могао нико поћи с њом. Зет Антоније Пљакић, каже Јелена у своме писму сину Алекси, који је био сасвим осиромашио, узео је новац под интерес и купио имање »да би могао своју децу лебом ранити«. Други зет, Тоша Бојанић, такође је добио од брата новац под интерес и купио имање, »три дана од Хотина далеко и 15 априла (1818) сасвим полази на своје имање«. Два Карађорђева телохранитеља Неша Срећковић и Радован Тошковић отворили су дућане да раде и да »силом своју децу ране«. Ова последња двојица налазила су се још у Јелениној близини и указивала јој услуге само из љубави и поштовања према Карађорђу. Јелена сасвим правилно каже да она те људе не може »ни пустити, нити задржавати, а и да могу неће људи до века слуге да буду него хоће да имају свој дом«. Што се тиче лично ње, она каже

сину Алекси у писму од 25 марта 1818 године: »Ни ја на ту селидбу пристати не могу, макар и свој живот прекратила и просила кору хлеба под моју старост«. За њу је било најгоре што је за селидбу у Новомиргород било везано и питање примања пензије. Руска влада, рачунајући да ће Јелену, због материјалних тешкоћа у којима се налазила у Хотину, приморати да се пресели, наредила је губернатору Херзонске области да се Карађорђевој удовици издаје пензија тек онда кад буде дошла у Новомиргород.

Одлучивши да се не сели из Хотина, Јелена је предузела потребне кораке у том правцу. Требало је радити за две ствари: да остане где је и да јој се почне издавати пензија у Хотину. Већ 28 децембра 1817 год. она шаље молбу руском цару и Бахметјеву да је не крећу из Хотина. Априла месеца 1818 год. понова моли руског цара да је не премешта у Новомиргород већ да је остави и даље у Хотину. Пре тога, 25 марта исте године, Јелена пише сину Алекси у Кишињев и поред осталог поручује му да »од тамошње господе молите да би ме овде оставили живети спокојно... Ја сам овде привикла. Клима је за моје здравље погодна. Своји су људи. За ове четири године ја сам се овде упознала још за живота оца вашега«. Кад је Бахметјев, 1818 год., долазио у Хотин Јелена му је предала опет писмену молбу »да остане где је«, и казала усмено да се у Новомиргород преселити не може, јер тамо нема никога познатог. Бахметјев је уважио њене разлоге и казао јој »да је за њу тешко што никога не познаје у назначеном јој месту становања« и зато је оставља у Хотину. Молбу њену послаће цару. Међутим, после тога њој је опет стављено до знања да пређе у Новомиргород и тамо прими пензију, пошто јој се у Хотину неће издавати. Извештавајући сина Алексу да је молила на надлежним местима да је оставе у Хотину спокојну, и да јој издају одређену пензију, каже: »И на то немам никаквог одговора, него тако седим у беспокојству и у слабости и сваки дан гле-

+ ли—, Чудиваме се како то пишете тевамсе
читати неможе, нити пишете чисто руски
ни сербски, нитисе може читати, него ни
пишете сербски зашто ѣ неманъ такова
у чеи писара, кои би могли твое писме чи
тати а што ми пишете єдну речь поду
отъ пута, косби могли све у єдну речь об
оканити, илисе боите давамъ небиразу
мела вашу нужду и неимамъ новаца,
ѣ сеутоме лако разумевамъ зашто самъ
и сама у томе состоянію безъ новаца, и
ни дежду имамъ на милостивогъ Государа
да насъ неће оставити у дневнимъ претер
печенѣ, ѣ самъ продала карету и пото
чати отвадимъ и шалвимъ двадесеть дука
та, и аковамъ отъ пуснъ дозволе ови
узмите у добра пріятеля, ако бога када
се вратимъ одавемои послати макаръ
тражили у добри пріятела. и шалвимъ
онаи листъ дакоими пишете изъ исторіе
ресвесе ——, поздравна васъ зетъ

ѣвде упоштала, иоштъ уживота отца вашега
ако милостиви Государъ, отъ пуштими пенсію да
получавамъ овде, ѣ Сименеву отъ васъ захтела
макаресе ѣ и научила а леко восимате. Небили
пре люди извали, и напунилисе воспитанія
да небисте остали безъ науке као штосмо ми.
у тречемъ писму пишете ми да сте разумели
да ме овде оставліу, и пенсію отъ пуштаю
нісе Симе него никовамъ питемъ кадасе бах
метьевъ доласіо у Хотинъ, ѣ саму прозбу дала
да ме оставе овде, и усмено говорила, да ѣ тамо
подъ мою старость немогу преселитисе зашто
тамо никогъ неманъ познатa, а онъ мисе отъ
говорио, усмено очемъ крашо милостива Госу
дарину правда што ви никога немате тамо
познатa, ѣ васъ оставлямъ у Хотину и жа
ловаіте вамъ отъ пуштанѣ, а ѣ ку писати Госу
дару захвалъ. зато сте ви и чули да ме оста
влаю овде, после тога получила самъ писмо
отъ Его превосходителства Г. Катаказина
и пишемъ милостива Государину, ви да пре
ћете

мою старость сама, коће данасъ самовольно по
зетъ Антоніе у село новзе нагоще ревъ и купио
село, дабимогао свой дезу клебовъ ранити, ви
знате дае отъ докрано исти доша. а зетъ во
ш, паковеро іен у село новзе отъ брата подъ
ресъ и купио село, три дана отъ Хотина далеко,
и петнаестоговъ априліа сасвимъ половина свое
село, нека у село дукатъ ради силомъ свою
дезу рани, пакоћеръ ради вамъ дукатъ у село
ради, нити су они на то поселеніе согласни,
неговсе и ошъ наиде кодъ мене залюбовъ отца
вашега, нити могу пуштити нашти могу со
државати, аида могу неће люди дѣвека сту
че да буду негъ оће даимаю свой домъ, ни
ти ѣ на то поселеніе могу прећи макаръ свои
животъ прекратила, а просила овде корѣ клеба
подъ мою старость, него кога знате отъ тамо
шнѣ Господе молите дабиме овде оставили и
живити спокоино. а Государу ѣ ку прозбу дати
дабиме овде оставили живити и отъ ноштѣ
пуштилими назначену пенсію, зашто самсе овде
превикла, и заменe климатъ здравъ а особито
свису люди, у ове четири Године ѣ самсе —

Јеленино писмо из Хотина од 25 марта 1818 године сину Алекси
(види страну текста 271—3)

дам кад ће душа из мене изаћи, и ако ме куда крену ја сам већ живот свој прекратила, а овде живим још највише због тога што гледам своје око себе«. Најзад њена је акција успела. Дозвољено јој је да остане у Хотину, али све до 1822 год. није примала пензију. Стога је, 21 јуна те године, молила управу Бесарабске области да се изда наредба надлежнима за издавање њене пензије, коју још није добила. Наскоро после тога почела је примати пензију.

После смрти свога мужа, поред других дужности, Јелена је морала да се стара и о школовању и васпитању својих синова Алексе и Александра. Поред њих двојице са њом су биле још и њене три кћери Сава, удата за Антонија Пљакића, Сара, удата за војводу Николу Карамарковића (а кад је овај 1816 год. умро у Хотину, она се преудала за Тошу Бојанића), и Стаменка, удата за Димитрија Ристића а доцније, кад је прешла у Србију, после смрти свога мужа, преудала се за Илију Чарапића. О кћерима које су већ биле све удате и имале своје мужеве Јелена није имала толико да се брине као о синовима, дечацима; Алекса је, кад је Карађорђе умро, имао 16, а Александар тек 11 година.

Алекса је својим живим и бујним темпераментом задавао много бриге мајци. Док је још био у Србији становао је једно време код Родофиникина, тадањег руског претставника у Београду, који га је учио руском језику. Један путописац из 1808 год. описује Алексу као врло оштроумног и досетљивог дечка. Каже да му је највеће задовољство било да камењем гађа вране у лету. Њега је још за живота отац, са пристанком руског цара, дао у пажки корпус, где је за четири године свршио војне науке и потом био произведен у чин поручника и постављен у службу у царски гвардијски пук. Јелена се на Алексу много љутила што није хтео водити рачуна ни о здрављу ни о новцу. Он јој је често писао и увек у писму тражио новаца. Мајка је сину, кад год је била у могућности, слала новац, али га је увек саветовала да води добро рачуна зашта га троши.

На синовљево писмо од марта месеца 1818 год. да је остао без новаца који му је потребан, Јелена одговара: »Ја сам сама такође без новаца. Ви мислите, сине, да ја имам да би од Вас заштедила. Ви знате куд су наши новци пропали, а друго што је било то је отац понео са собом, а пензију не примам...« Да би уверио мајку колико му је новац потребан, Алекса је у писму по неколико пута понављао ту исту ствар. Мајка му због тога пребацује и каже да није требало то да чини, јер она врло добро разуме његову »нужду и немање новаца«, пошто је и сама била у том положају. Да би му могла бар нешто послати, Јелена је продала једна кола и од тога одвојила већи део, 20 дуката, и послала му. Ако руски цар дозволи да јој се пензија у Хотину издаје, Јелена пише сину »ја нећу од Вас заштедити макар се ја и мучила, нека ви имате. Неби ли пре људи изашли и напунили се воспитанија, да неби остали без науке као што смо ми.« Савети мајчини у погледу новчаних издатака као да нису много помогли. Алекса је почео и да се задужује. Априла 1822 год. тражио је од мајке да му пошаље 1500 рубаља да би могао вратити што је узео на зајам. Јуна исте године мајка шаље сину тражени новац и у писму му препоручује да га чува и да много не троши.

Јелена се љутила исто тако на Алексу што је био немаран. Он јој пише писма нечитко и нечистим језиком, пола руски, пола српски, а на писмо се често и не потпише. Стога му мајка у писму каже: »Чудим вам се како то пишете да вам се читати не може, нити пишете чисто руски ни српски«, тражи од њега да јој пише »чисто српски« и да се на писму потписује. Најзад га прекорева што је заборавио име свога деде, њеног оца, који се није звао Петар него Никола. Алекса је био побркао оца Карађорђеве мајке Марице са Јелениним оцем. Оцу Маричином било је име Петар Живковић из Маслошева, а Јелениним, као што смо већ рекли, Никола Јовановић.

Живећи бурним животом Алекса је добио туберку-

лозу. Већ у јесен 1829 год. почео је да побољева. Његова болест бацила је Јелену у велику бригу. Она му пише, јуна 1830 год., како га никад с ума не смеће и једнако мисли »када ће Бог дати да час пре оздрави«. Алексу је једно време лечила нека баба, и пошто је видео да му није много помогла узео је понова лекара. Кад му је мајка то дознала, она га писмом саветује да не оставља сасвим бабу »јербо како ја чујем она вам може помоћи«. Јула месеца Алекса је опет известио мајку да се никако не осећа добро. Кад су изасланици кнеза Милоша, Аврам Петронијевић и Цветко Рајовић, на путу за Петроград свратили у Кишињев посетили су Алексу. Он је на њих оставио изглед јако болесног човека. У своме писму од 7 августа 1830 год. изасланици извештавају кнеза Милоша и о сусрету са Алексом. Поред осталог пишу му: »Овде се налази Алексије, старији син Карађорђев врло болестан. Већ 9 месеци како болује, сваки дан је све слабији, доктори кажу да је јевтика и по свим знацима види се да је кратког живота«. Алекса је Петронијевићу и Рајовићу говорио како је рад отићи у Србију и како се нада да му кнез Милош то неће забранити. Међутим, све су то биле само пусте наде и жеље, јер је судбина Алекси била доделила нешто сасвим друго. Месец и по дана доцније, 20 септембра 1830 год., он је умро у Кишињеву. Јелену је о синовљевој смрти известио Јанићије Ђурић преко Јеврема Ненадовића.

Други Јеленин син Александар био је по нарави сасвим супротан Алекси. Он је био прилично миран и повучен. Све до 1820 год., док није навршио 14 година, Александар је готово стално био поред мајке и она се бринула о њему. Изгледа да је имала намеру да 1819 године пошаље Александра »у Аустрију на науке«. Тражена је и дозвола за то од претседника руске владе грофа Несселродеа. Не знамо зашто је од те намере одустала. Међутим, јуна месеца 1820 год., Јелена је послала сина у Кишињев да учи школу. Кишињев је био прилично удаљен од Хотина, а она се није могла решити да се крене на тако

далек пут. Стога је сина послала на школовање са Нешом Срећковићем. О томе је одмах известила бившег Карађорђевог секретара Јанићија Ђурића који је живео у једном селу у Бесарабији. Јелена у писму прво пребацује Јанићију што јој се никако, од како је отишао, пре четири године, није јавио. Шта више за то време није добила ни писмен поздрав од њега. »Ја сам мислила, пише она, како је мој господар погинуо да ћете ви мени доћи и мојега Александра одвести на науке, и да се о њему старате као о своме (сину) Глиши, јер ви знате да он свога родитеља нема који би га на пут наставио«. Моли га да Александра, заједно са Глишом, »намести да се учи, а ако би му се шта од аљина подерало а ви му начините«, па ће она, кад на јесен дође њему у село, разговарати о свему. Ђурић је изишао у сусрет Јелениној молби, јер Александар, честитајући мајци нову 1821 год., поред осталог каже »да га је Јанићије заједно са својим сином Глишом наместио код једног учитеља за 1200 гроша годишње«.

Већ у почетку самог Александровог школовања Јелена је била у немогућности да поднесе трошкове. Она није могла ни учитељу плаћати, већ је била приморана да моли Ђурића да он то учини, па ће му она, чим буде дошла до новаца, дуг вратити. Плативши учитељу за Александра Ђурић је известио Јелену да му, кад буде слала новац, пошаље 18 дуката колико је он дао учитељу за пола године.

Одвојен од мајке и без њеног надзора, Александар је, изгледа, под утицајем нове средине са којом је дошао у додир у Кишињеву, попустио у раду. У једном писму мајка га много прекорева што »скита и ништа не учи« због чега је Александар, кад је добио мајчино писмо, »горко плакао«. Изгледа да ни сам учитељ код кога је Александар становао није био на своме месту. И он и Глиша Ђурић су се жалили да им учитељи нису добри и да они »неће да уче код учитеља који су пијанице«. Један Јеленин познаник, који ју је о свему овоме известио, пише јој да би

добро било да она лично дође у Кишињев, узме Александра и пошаље га у Одесу да тамо учи.

Јелена се није могла одлучити да одмах пође на пут. Стога се опет, 12 маја 1821 год., обрати Јанићију Ђурићу преклињући га у писму «сољу и хлебом« да оде одмах место ње у Кишињев и учини нешто за Александра да му узалуд време не пролази. »Ја се данас немам у кога поуздати него на вас. Ви знате како ја данас живим. Сама сам остала да немам нигде до првог села с ким поћи«. Трошак који буде начинио на путу због Александра, она ће му надокнадити кад код њега дође, а стараће се да то што пре учини. »Александар ако је што погрешио код учитеља, каже Јелена Ђурићу, а он нека га моли да му опрости и опет нека се учи док ја тамо дођем код вас да видим шта је то било између њих«. Ђурић је извршио Јеленин налог а шта је даље било са Александром и колико је времена још остао у Кишињеву, није нам познато. Изгледа да је тамо био све до 1831 год., док није пошао у Србију.

Јелена је врло тешко подносила живот у избеглиштву. Љубав према отаџбини била је код ње велика. Желела је да се што пре врати у домовину. Стога видимо да се још 28 марта 1817 год. обраћа молбом Бахметјеву, да се њој, сину Александру, кћери Стаменки и још неколицини Срба дозволи »поћи у отечество, којег су се сви зажелели, и ако им је у Русији указано свако задовољство«. У својој молби Јелена истиче да је сваком часном човеку »отечество мило и драго до краја живота«. Она се не може никако утешити »за милим и жељеним отечеством«. Пошто је неким Србима у Бесарабији дозвољено да се врате у отаџбину, и она »у сузама« моли да се и њој једној, између осталих Срба, не ускрати велика царска милост. »Ако околности и политика не допуштају супругу моме Ђорђу Петровићу у садашње време вратити се у отаџбину, он ће остати овде док за његов одлазак не буде повољно време, а мене са децом драговољно у отаџбину пушта«. Затим моли да јој се у пасошу назначи повратак преко Аустрије

да би од од неких рођака узела своје ствари које је оставила на чување. На крају писма изјављује наду да неће између свих других Срба бити лишена царске милости, а ако се то догоди она ће се »сматрати недостојном, због чега ћу од велике туге и жалости за мојим отечеством и живот мој окончати«.

Бахметјев је Јелени одговорио 19 маја исте године да се њој и деци не може дозволити повратак у отаџбину, док то не одобри њен муж, Карађорђе Петровић. Али у то доба Карађорђе није био у Хотину, већ на путу за Србију. Стога је било немогуће да он писмено одобри молбу своје жене. У томе смислу Јелена је писала 8 августа Бахметјеву. У исто време она га понова моли да јој се допусти повратак у Србију. Истиче како јој је сад много теже живети у Хотину кад се ту не налази Карађорђе. »Налазећи се овде, каже Јелена, без мужа свога, ја не могу без њега овде живети.« На крају још једном моли, најлепше и најучтивије, да јој се изда пасош да би са својом децом могла отићи у Србију. Међутим, њени напори у томе правцу остали су безуспешни све до 1830 године.

Године 1830 биле су повољне прилике за повратак српских избеглица из Русије у отаџбину. Њихов повратак је углавном зависио од Милошевог расположења. Како је те године Милош добио наследно кнежевско достојанство и тиме још више учврстио свој положај, показао је добру вољу да избеглицама из Бесарабије дозволи повратак у Србију. У вези с тим почиње и Јеленина живља акција. Крајем јуна она се обраћа молбом руском цару да се њој и млађем сину Александру дозволи повратак у отаџбину. У почетку молбе она износи како је српски народ био више од четири столећа у ропству под Турцима и како га је, са благословом и покровитељством Русије, ослободио њен муж Карађорђе Петровић. Истичући заслуге руског цара Александра I за српски народ и називајући га избавитељем Европе, каже: »Велики генију! Избавитељу народа! усрећите мене слабу старицу жену и децу онога који је удостојен од вашег вовљубљеног брата наградом сабљом с речима: »браниоцу православне вере и отечества«... Велики генију! удостојите мене једном срећом да могу моје кости саставити са драгоценим пепелом мога мужа Ђорђа Црног, чиме ћете умирити слабу старицу и сенку незаборављеног Ђорђевог имена.« Даље пише да ће се и она и њена деца покорити кнезу Милошу, кога је народ изабрао по вољи руског цара и да ће му бити верни и покорни. »Мојој деци доста је само то да се задовољавају славом и чашћу што су од крви незаборављеног Ђорђа Црног.« Међутим, Родофиникин је из Петрограда писао Јакову Ненадовићу, јула 1830 год., да је за повратак српских избеглица у домовину потребан позив кнеза Милоша Обреновића, па га стога саветује да се обрати писмом кнезу.

У смислу Родофиникинових савета Јелена се, почетком августа 1830 год., обраћа писмом кнезу Милошу. Ословљавајући га са »високопочитајеми и љубезни куме«, она му честита »достоинство признано је врховним владатељем нашим прељубезним отечеством«. Жели му да га Бог »многолетно« утврди за његове заслуге »и ползу предражајшега нашег отечества«. Она и њена деца свесрдно се стављају под његову власт коју је добио од народа за своје заслуге. Биће му сви покорни и верни »ва свему, и моји синови будет старат сја у вас љубезни куме заслужити искрену вашу милост«. Њени синови биће верни синови »к милому отечеству. Прими драги куме мене и моју децу у отеческа недра; коју предајем вам и умољају бит в место отца њима«. Пошто прима све Србе избеглице у »отеческа недра, каже Јелена, то не искључите и мене с децом из тој милости наслаждавати се премилим отечеством«. Моли га и преклиње св. Јованом Крститељем да тражи од руског цара да се њој и синовима дозволи повратак у отаџбину и да о томе обавести своје поверенике у Петрограду Аврама Петронијевића и Цветка Рајовића. На крају, извештавајући га да се њен син Александар венчао са

Персидом, ћерком Јеврема Ненадовића, каже »али ми је остала велика рана на срцу што се није дала прилика да се свадба обави у Србији, где би ви били моме сину в место родитеља«. Нада се да ће јој он као кум изићи у сусрет и примити је са синовима у отаџбину.

Кад су Милошеви изасланици Петронијевић и Рајовић били у Кишињеву, августа 1830 год., састали су се са Јаковом и Јевремом Ненадовићем, Пљакићем и млађим Карађорђевим сином Александром. Ови су били сви спремни да пођу у Србију чим добију пасош за који су очекивали дозволу из Петрограда. Рајовић и Петронијевић су их саветовали да се притрпе док се они врате у Београд па ће им се отуда писати шта треба да раде. Милошеви повереници су мислили да избеглице треба да остану у Русији док се потпуно не оконча питање односа између Порте и Србије. Они у своме писму Милошу истичу и једну врло интересантну ствар: да су Ненадовићи својим интригама успели да заваде Карађорђеве синове Алексу и Александра.

У вези са Јелениним молбом да се врати у Србију и извештајем Петронијевића и Рајовића из Кишињева, Милош је, из Пожаревца, 29 септембра 1830 год., писао Јакову Ненадовићу. У писму га извештава да се султан смиловао и »народу сва прошенија испунио«. А да би предупредио сваки унутрашњи раздор у земљи који би »срећу и тишину отечества нашега нарушити могао«, турски цар је њега, Милоша, потврдио, по једнодушној народној жељи, за наследног кнеза. Каже му да ову радосну вест јави и осталим српским избеглицама. »Јавите им да им је отечество избављено и срећно и да их идућег пролећа радосно у недра своја очекује». Исто тако Милош јавља Јакову да је издао надлежнима наредбе да се сиромашним породицама у избеглиштву издају потребна новчана средства за путовање.

Поред писма које је Јаков добио из Србије од кнеза Милоша, и Јелена је добила писмо од куме, кнегиње Љубице, од 14 октобра исте године. Ословљавајући је са »ви-

Јеленино писмо, од 12 маја 1821 године, из Хотина, Јанићију Димитријевићу-Ђурићу (види страну текста 273)

ЈАНИЋИЈЕ ЂУРИЋ
Рад Уроша Кнежевића (Музеј Кнеза Павла)

сокопочитајема и љубезна госпојо кумо«, Љубица је извештава да је добила њено писмо од 11 августа. Изражава своју велику радост што је Бог »јоште у животу садржава«, нада се да ће јој још живот продужити »на радост нашу неисказану, јер ће скоро време доћи кад ћемо се видети«. Кума Љубица куми Јелени исказује своје поштовање исто онако као што је то и раније чинила и као што јој је по закону дужна одавати. Из писма се види да су односи између Јеленине кћери Саре, удате за Тошу Бојанића, и кнегиње Љубице били врло добри, и да су и даље одржавале кумовске везе, јер је Сара, која је раније прешла у Србију, са својим мужем и децом, била јуна месеца у гостима код Љубице и крстила јој сина.

Акција Карађорђеве удовице и осталих истакнутијих Срба из Бесарабије код руског цара и кнеза Милоша да им се дозволи повратак у Србију, најзад је успела. И Милош и руска влада дозволили су избеглицама да се, у пролеће 1831 год., врате у отаџбину. Руско министарство спољашњих послова известило је, 27 децембра 1830 год., управника Бесарабске области да се Јелени Карађорђевој и њеном сину Александру може издати пасош за одлазак у Србију. Шестога јануара 1831 год. извештена је градска полиција у Хотину да ће се, по наредби вицеканцелара, грофа Неселродеа, Јелени и њеном сину Александру издати пасош и хиљаду дуката с тим да отада неће примати више никакву пензију. После добивеног извештаја од руске владе о дозволи повратка у отаџбину, Јелена је послала Јеврему Ненадовићу пуномоћије и обавестила га да може у Кишињеву извадити пасош за њу и чланове њене породице. Тако је, 10 априла 1831 год., издат Јелени руски пасош. У пасошу је назначено да Јелена, супруга »бившега српског врховног вожда Георгија Чернаго«, путује заједно са сином Александром, његовом женом Персидом, својим унуком Ђорђем Алексијевићем, ћерком Стаменком, њеним сином Кузманом и ћерком Јеленом и послугом из Србије Аврамом Поповићем, његовом женом Је-

леном, Иваном Јаковићем, са четворо кола и 16 коња и слугама, Циганима, Григоријем Лучером и двојицом дечака Николајем и Григоријем. Наскоро после добијања пасоша, априла 1831 год., Јелена је кренула за Србију. Пре поласка, чим је добила извештај да јој је руска влада дозволила повратак у отаџбину, она је, марта 1831 год., заједно са виђенијим Србима избеглицама Јаковом Ненадовићем, Антонијем Пљакићем, Велисавом Манојловићем, Јевремом Ненадовићем, Јанком Поповићем и Милошем Сарановићем, упутила из Хотина грофу Неселродеу једно писмо којим му сви потписани захваљују на доброчинствима која је чинио српским избеглицама у Русији, уверавајући га у своју велику привржeност руском двору и надајући се да ће их и у будуће помагати.

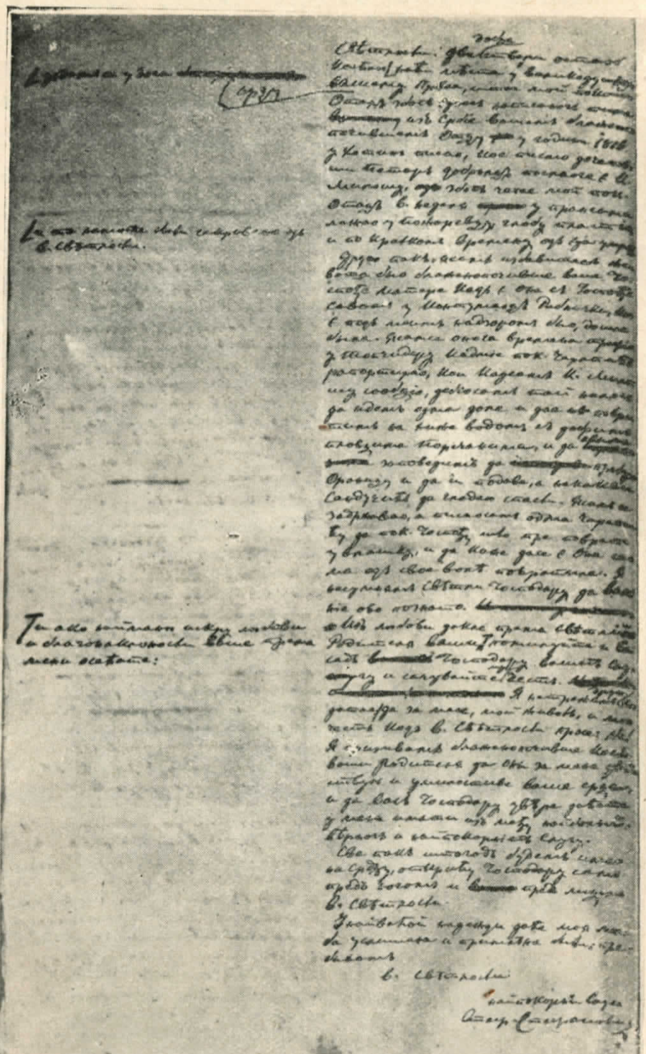
Јелена је, изгледа, већ јуна месеца била прешла преко Дунава у Србију и дошла у рибнички карантин, у нахији поречкој, који се налазио под надзором тадашњег управника поречке нахије Стефана Стефановића-Тенке. Ту јој се десила непријатност: морала је да се врати натраг у Влашку са целом породицом; једино је њеној кћери Стаменки био дозвољен улазак у Србију. За тај догађај дознајемо из молбе Стефана Стефановића-Тенке коју је, 1857 или 1858 год., писао из затвора кнезу Александру Карађорђевићу и молио га да му опрости кривицу у вези са буном од септембра 1857 године. Поред осталих услуга које је учинио породици Карађорђевића он наводи и услугу учињену кнежевој мајци 1831 године (он погрешно каже да је то било 1830 године). По њему догађај се одиграо овако. Кад је Јелена дошла у рибнички карантин, у поречкој нахији, Стефановић се налазио у Топчидеру код кнеза Милоша. Управник карантина, Илија Чарапић, известио га је о Јеленином доласку а он је о томе јавио Милошу. Милош му је издао налог да сместа оде у Пореч и Јелену са породицом »поврати наниже водом с добрим пловцима Поречанима и да овима заповеди да претуре ораницу (чун) и да их подаве, а некакав сандучић да гледају спасти«. Стефановић се за-

државо после тога још неколико дана у Београду, али је одмах, кришом, писао Чарапићу »да госпођу (Јелену) што пре поврати (натраг у Влашку), и да каже да се она сама од своје воље повратила«. Јелена је са породицом на тај начин избегла замку коју јој је Милош био спремио и вратила се у Малу Влашку, у место Чернец, близу Крајове. Њена кћи Стаменка продужила је пут за Србију и 7 септембра 1831 год. јавила се мајци из поречког карантина. Она извештава мајку како је врло тешко путовала по рђавим путевима преко планина. На путу није имала никаквих непријатности а у »карантину кнеза и кума Милоша лепо су ме примили«. Стаменка храбри мајку да се притрпи, да ће Бог дати да се и њена жеља испуни и да се скоро виде. Упозорава брата Александра да води добро рачуна о своме понашању, да не верује свему ономе што се говори, да свакоме на питања не одговара, јер ће за њега бити много боље него што мисли.

Може се лако претпоставити колико је био удар за Јелену што је морала да се врати са српске границе. Она је једва чекала кад ће доћи дан да може ступити на српско земљиште, доћи у Београд, отићи у Тополу, оживети све успомене везане за живот Карађорђев и њен, обићи пријатеље и познанике и провести последње дане у својој отаџбини. Сва утучена и ожалошћена, под утицајем онога што се догодило, она је одмах по доласку у карантин влашки, у Чернецу, написала кнезу Милошу једно осећајно и пуно бола писмо. Ословљавајући га »светлејши књаз« каже му да јој је неко раније говорио и уверавао да јој њена отаџбина може толики удар нанети и толико се неблагодарном показати не би никако могла веровати. Њу је отаџбина позвала у »недра своја«. Зато је она тражила од руске владе да јој се допусти да дође у Србију. »Светла кума« Љубица писала јој је нарочито писмо, позвала је у Србију и уверавала да је отаџбина радосно очекује и да ће јој »с радостију оказати в присуствију целаго отечества достојно почитаније и благодарност«. Она, Јелена, је пошла;

у срцу је осећала велику радост што ће се »сјединити« са премилом домовином и у њој оставити кости. Али је на самој граници »матере Србије« дознала да се њена отаџбина плаши »старице која је више при гробу« и да је одлучено да се не прими у »њедра Србије«. Њој је ужасно тешко; до краја живота ће оплакивати такву судбину, молећи Бога да сачува сваку српску мајку да не дочека тако што као она.

Повратком са српске границе Јелена је била доведена и у тешке материјалне прилике. Пензија јој је била ускраћена а других средстава за живот није имала. Она у своме писму Милошу каже како не зна шта сада да ради у туђој земљи, где нема ни кума ни пријатеља да јој укаже помоћ и где скоро никога не познаје. Она пита кума »зар није отечеству моме стидно да ја морам просити милост за уживање од туђег рода«. Моли га, пошто неће да је прими у Србију, да се бар толико смилује и одреди јој новчана средства за издржавање, да се не би мучила под »јадну и несретну старост«. Скоро у исто време кад и Карађорђева удовица, и његов син Александар писао је кнезу Милошу и изјавио му своју велику жалост што мора живети далеко од отаџбине. Милош му одговара, 1 августа, из Крагујевца, називајући га »љубезни куме«. Свој поступак према њему и његовој породици правда протестом турске владе што је уопште дозволио повратак избеглицама у Србију. Порта се, тобоже, побојала да се доласком српских избеглица из Бесарабије не наруши у Србији мир »од толико година суштествујући«. Даље Милош каже да ће морати да одговара на Порти и за оне породице којима су, тобоже, народне старешине, а не он, дозволиле повратак у Србију. Ипак се он нада да ће успети да Порту задовољи. Уверава »љубезног кума« да ће се о њему старати, да га сматра ништа мање него као свога »собственог сина« и да ће га увек за таквог сматрати. Само му препоручује да избегава друштво Антонија Пљакића, који је »непрестаним изјасненијама својим против мене и мога данашњег правитељства

Молба Стефана Стефановића-Тенке, претседника Државног Савета, писана у затвору октобра 1857 или у Гургусовцу 1858 године, кнезу Александру Карађорђевићу (види страну текста 277—9)

моје негодованије против себе подкрепио«. Међутим, он, Милош, стараће се да Александар Карађорђевић »свагдар као мирољубив Србин добро поживи«. Извештава га да је наредио Гаврилу Поповићу и Авраму Петронијевићу да за његову породицу нађу одговарајући стан у Крајови и да је Поповићу у Топчидеру дао извесну суму новаца да му дâ на име накнаде путних трошкова из Бесарабије до српске границе. Саветује му да се претрпи, јер ће се његов положај олакшати само док се »ова бурна обстојатељства окончају и Србије права испуне се«. На крају поздравља целу Александрову породицу а нарочито »стару госпођу куму«.

Александар је примио новац од кнеза Милоша, али се није сложио с његовим захтевом да се настани стално у Крајови. Желео је да и даље остане у Чернецу. Међутим, Милош то никако није хтео одобрити. Он је хтео да Александар буде на таквом месту где ће му се онемогућити свака акција у Србији. Чернец је мало место. Надзорне власти тако рећи и нема. Међутим, у Крајови би и полициске и друге власти добро мотриле на кретање и рад Александра и његове мајке. Милош је вешто крио од »љубезног кума« прави разлог због кога му саветује да се настани у Крајови. Пише му да се не би противио његовој жељи да остане у Чернецу кад би могао у њему наћи све оне удобности, које би имао сигурно у Крајови. »Чернец је, каже Милош, сав изгорео и ви у њему не можете наћи ни пристојне куће за становање а камо ли друго што«. Чак је нарочито послао у Чернец једног свог човека да помогне Јелени, Александру и њиховој породици да се сместе у Крајови. Препоручује Александру да »не презре његов савет«, уверавајући га да ће свагда његове »благонаклоности и благодејанија знаке у пуној мери уживати«. А кад се буде наместио у Крајови, »а болест ова прође која се коснула и наши предела«, каже Милош, испуниће му жељу, дозволиће му да дође у Србију и састане се са неким својим сродницима. Кад буде време за то дошло он, кнез, ће му о томе јавити.

Годину и неколико месеци после свога повратка са српске границе, 16 децембра 1832 год.,Јелена се опет обратила молбом руском цару. Пошто у молби описује догађај који се прошле године десио са њом на српској граници и да се сада налази у Крајови, у Малој Влашкој, она моли цара да допусти њеном сину Александру да оде у Србију, уреди питање њиховог имања и скупи новац који су им у великој суми многи Срби дужни. Затим се жали на кнеза Милоша како пуних 18 година управља њиховим имањем, које вреди око милион и по рубаља а њој од прихода ништа не даје. Али, пре него што се буде то уредило, моли руског цара да јој врати помоћ коју је у Русији примала пре но што је из Бесарабије за Србију кренула. Истога дана изгледа да је Јелена послала молбу и руској царици. И у њој она оптужује Милоша да је присвојио неке ствари које су припадале Карађорђу, као орден св. Ане првог степена, сабљу окићену брилијантима и златом са натписом: »за храброст заштитнику православне Христове вере«, коју је руски цар дао њеном мужу, и друга нека документа без којих она мора често трпети некоректно понашање неких чиновника. Поред ове две молбе Јелена је упутила и једну грофу Неселродеу у којој се жали на Милоша како не да̂ њеном сину да пређе у Србију.

Јелена је морала да се помири са судбином која је снашла. Она је знала да су узалудне све њене молбе руском цару и руској влади за повратак у Србију, ако то Милош не допусти. Међутим, Милош се није журио да јој дозволи повратак. У почетку, све до 1834 год., био је много заузет спољашњом политиком Србије. Због тога није могао, а вероватно није ни хтео, да посвети већу пажњу питању повратка Карађорђеве породице. После 1834 год. дошле су на дневни ред унутрашње српске ствари. Уставно питање било је у пуном јеку. Противници Милошеви, у борби да му ограниче власт, нису бирали средства. По себи се разуме да Милош у тако тешким унутрашњим политичким приликама није имао времена да

обраћа пажњу на Јеленине и Александрове молбе и претставке за повратак у отаџбину. Сасвим оправдано морао је претпоставити да би његови противници у борби могли искористити ауторитет Карађорђеве породице. Јер не треба сметнути са ума да је међу Милошевим противницима било много Карађорђевих пријатеља и познаника као и других људи који су с њим провели заједно по 10, 15 па и 20 последњих година његовог живота. Ти кнежеви непријатељи могли су за себе придобити ако не Јелену и Александра, а оно њихове најоданије пријатеље који су до тада живели у избеглиштву и који би сада радили за њих. Милош је вероватно помишљао и на то да би његови противници могли једнога дана истаћи Карађорђевог сина Александра као претендента на српски кнежевски престо, што су и учинили неколико година доцније.

У Крајови, у Влашкој, Јелена се душевно осећала много боље него у Бесарабији. На то њено душевно расположење нарочито је утицала близина отаџбине. Она је сад често долазила у додир са људима из Србије и од њих се обавештавала о тамошњем животу и приликама. Ступила је, преко писама, у везу и са члановима своје породице. Тако зет Илија Чарапић, у јесен 1833 год., пише шураку Александру да је добио службу у Београду као »полицај-мајстор«. Исте године Јеленина кћи Сава и њен син Коста А. Пљакић пишу брату - ујаку Александру из Крагујевца да су здраво. Поред тога Јелена и Александар добили су још доста писама из Србије, било као одговор на њихова, било као извештаје о ономе што се у земљи догађа.

Ступивши тако у ближи додир са члановима своје породице, или познаницима и пријатељима из Србије, Јелена је предузела кораке да наплати извесне дугове које су поједина лица дуговала њеном мужу, а од којих је имала уредне облигације. Августа месеца 1834 год. она се обратила писмом Јеврему Обреновићу и послала му шест облигација да по њима наплати новац. Да би Јеврем

у томе што боље успео, Јелена је, истога дана кад и њему, писала и кнезу Милошу. У писму га је молила да јој буде при руци да би могла наплатити неке облигације које је послала његовом брату Јеврему. Јеврем је предузео кораке да испуни Јеленину молбу, али у томе није имао великог успеха. Извештавајући крајем месеца септембра 1834 год. Јелену шта је урадио по њеној молби, Јеврем каже да су неки дужници помрли, а неки су му се изговарали да ће јој они сами писати. На крају пише да жали »што су обстојатељства овако донела, да вам боља известија послати не могу, а што се тиче труда мог ни мало га око тог жалио неби«.

И у Крајови Јеленине материјалне прилике нису биле најбоље. Новац који је примила од руске владе при поласку из Хотина, потрошила је углавном на пут до српске границе. Извесне суме добијала је на име старих дугова из Србије, само су оне биле врло мале, а поред тога примала их је с времена на време. Милош јој је дао у два-три маха нешто новца на име накнаде путних трошкова и помоћи за живот, али је то све било привремено, а њој је била потребна стална новчана помоћ, да би се могла издржавати. Да би добила сталну помоћ Јелена се обраћала и руској влади и кнезу Милошу. Другога октобра 1837 год., Александар пише руском конзулу у Оршави Герасиму Васиљевићу-Вашченку и моли га да се заузме на надлежном месту »да се понова одреди пензија његовој мајци, Јелени, удови Карађорђевој, коју је раније примала у Русији, а коју је престала примати од онога доба кад је кнез Милош позвао у Србију и обећао пензију, па је није у Србију пустио«. Кнез Милош је већ 1835 год. одредио Јелени сталну годишњу помоћ од 500 талира, али све до 20 маја 1839 год. она није примила ни једнога гроша. Тек тога дана издала је признаницу на 2000 талира или 27000 гроша, које је примила од кнежевог »хазнадара«, пуковника Павла Станишића на име помоћи за 1835, 1836, 1837 и 1838 годину и то »за време од Ђурђевдана 1835 до Ђурђевдана 1839 године«.

КНЕЗ МИЛОШ ОБРЕНОВИЋ
Рад Павла Ђурковића (Музеј Кнеза Павла)

Писмо кнеза Милоша, од 1 августа 1831 године, из Крагујевца, куму Александру Карађорђевићу (види страну текста 280—1)

Свој боравак у Влашкој Јелена је увек сматрала привременим. Желела је на сваки начин да се врати у Србију и није престајала да ради на томе. Од 1832 па до 1839 год., док није прешла у Србију, она се неколико пута обраћала молбом руском цару или руској влади да јој се дозволи повратак у отаџбину. Маја 12 године 1838 Јелена се, изгледа, последњи пут обратила руском цару таквом молбом. Али овога пута не само што је Милош био противан доласку Карађорђеве породице у Србију, већ и сама руска влада није могла обратити већу пажњу Јелениној молби. Руска влада била је сад много заузета унутрашњим приликама у Србији а нарочито уставним питањем које се баш тада решавало. Због тога је питање Јелениног одласка у отаџбину било одложено још за годину и више дана. Само и тога пута она није прешла у Србију по дозволи руске или српске владе, већ, како по свој прилици изгледа, на основу позива кнежевског намесника Томе Вучића Перишића.

ЈЕЛЕНИН ДОЛАЗАК У СРБИЈУ И ДАЉИ ЖИВОТ

Долазак на српску границу 1839 године и одлазак у Неготин — Задржавање Јелене и њене породице у Неготину од стране намесништва — Одлазак њеног сина Александра у Видин — Дозвола да Јелена може доћи у Београд — Долазак у српску престоницу и срдачан пријем — Јеленина смрт — Општа оцена њеног живота и рада

Падом кнеза Милоша 1839 год. и одласком његовим из Србије, 3 јуна исте године, настале су повољније прилике за повратак Карађорђеве породице. А томе су много допринели уставобранитељи, који су у борби против Обреновићеваца, а нарочито Милошевих људи, почели у народу величати Карађорђа и износити његове заслуге. После смрти старијег Милошевог сина Милана, јула 1839 год., док се још Милош у Влашкој решавао да ли да пусти млађег сина Михаила да дође на српски престо, двојица намесника, Тома Вучић-Перишић и Аврам Петронијевић, без знања трећег намесника Јеврема Обреновића и Савета реше да позову Карађорђеву породицу да дође у Србију. Овај предлог несумњиво је био Вучићево дело, што ће се из доцнијег излагања видети. Он је то учинио преко тадашњег министра правде и просвете Стефана Стефановића. Сам Стефановић каже у својој молби кнезу Александру да је »први замочио перо и писао кнезу Александру да из Краљева (Крајове) одмах у Србију пређе«. Стефановић је заиста и могао то учинити, јер имамо поузданих података да је он, још од 1831 год., био у преписци и срдачним везама са Карађорђевим сином Александром. Као управник Пореча Стефановић, из Доњег Милановца, 2 октобра 1832 год., извештава Александра Карађорђевића да је преко пожаревачког магистрата са актом примио и његове паре које су били покрали Ћира и Јован Кузмин, а које су се код њих нашле.

Кад је Александар добио позив да дође у Србију одмах се кренуо, 17 августа дошао са породицом у »карантин изворски« и одатле известио начелника округа крајинског, мајора Милутина Петровића, да намерава »прећи у Србију«. Неколико дана после тога дошао је у Неготин код начелника Петровића.

Долазак Карађорђеве породице у Неготин изазвао је приличну узбуну у Београду нарочито код Обреновићевих присталица. Против тога се, изгледа, нарочито био побунио ватрени присталица новога кнеза Михаила, тадашњи министар унутрашњих дела, Ђорђе Протић. Предузети су одмах кораци да се, тобоже, утврди ко је позвао Карађорђеву породицу да се врати у Србију и дозволио јој прелазак из Влашке. Али све је било доцкан. Ствар је била свршена. Да се врати натраг одакле је и дошла било је скоро немогуће, јер су се томе не само успротивили Вучић, Петронијевић и њихове присталице у Београду, већ је то могло изазвати и велико негодовање у народу. Изгледа да министри нису били обавештени да се Александар са својима већ налази у Неготину, него су мислили да је још у изворском карантину. Стога је Савет донео решење да им се не дозволи повратак у Србију за извесно време, то јест, докле Порта не буде потврдила Михаила за српског кнеза. Вучић је на то пристао пошто је знао да се Карађорђева породица налази већ у Неготину. Стављено је у дужност министру унутрашњих дела да достави Александру Карађорђевићу саветско решење. И заиста, 22 августа 1839 год., Протић је званично известио Александра да »садашња политичка обстојатељства наша још за неко кратко време вашем овамо преласку препјаствија полажу, а именом докле само књаза не добијемо, а кад књаза добијемо одма ће ово препјаствије с пута уклонити се и жеља ваша испуниће се тада. Одобриће вам се долазак скупа са фамилијом и моћи ћете остатак жизни са вашим соотечественицима провести. Пребудите дакле за то кратко положеније у стрпленију и спокојству у месту

садашњег пребивања вашег«. А да би га уверио да српска влада има довољно обзира према њему и његовој породици, Протић му шаље, од стране владе, 500 талира за трошак и издржавање породице, »док се њему и његовој фамилији не одреди заслужена пензија«. На крају, Протић моли Александра да га извести о пријему новца.

Поред Стефановића на позиву и повратку Карађорђеве породице у Србију радио је Вучић још и са начелником Петровићем у Неготину. Августа 24 Вучић извештава Петровића да је Савет решио »да се фамилија блаженопочившег господара Ђорђа Петровића јоште претрпи онде где је и не прелази у Србију, док се кнез не постави, а то ће до 15—20 дана бити«. Каже му да то решење саветско лепим начином саопшти Карађорђевој породици »да се штогод обиђеном неби нашла; *а о оном писму које вам је пређе писано, као и ово што вам сада пишем немојте казивати никому. Шта више подерите и једно и друго,* и ако вас когод упита како је фамилија преднаведена дошла на границу с намеренијем да пређе у Србију, *можете казати да вам ништа познато није.* Кад је она дошла на Извор и вама се јавила, као што сте учинили, јавили сте попечитељству унутрашњих дела као вашој претпостављеној власти, за долазак њен и искали од њега упуствованија, како вам ваља у томе случају поступити«.

Доласком Карађорђеве породице у Неготин почео је живљи рад код њених сродника да јој помогну да дође и у Београд. Нарочито су у томе били активни Стаменка и њен муж Илија Чарапић. Они су одржавали тајно везе са истакнутијим људима у Београду, а може бити и са Вучићем и Петронијевићем. Вест да Јелена и Александар нису поступили по решењу Савета и остали у Извору, већ дошли у Неготин, унела је велику забуну и код самих претставника власти. Питање је било шта сад да се ради и како са њима да се поступи. Да их крену из Србије било је тешко, а да их оставе у Неготину нису допуштале истакнутије присталице Обреновића. Изгледа да

се неколико дана тражило решење повољно за Карађорђеву породицу а помирљиво за две супротне политичке групације, Обреновићевце и уставобранитеље.

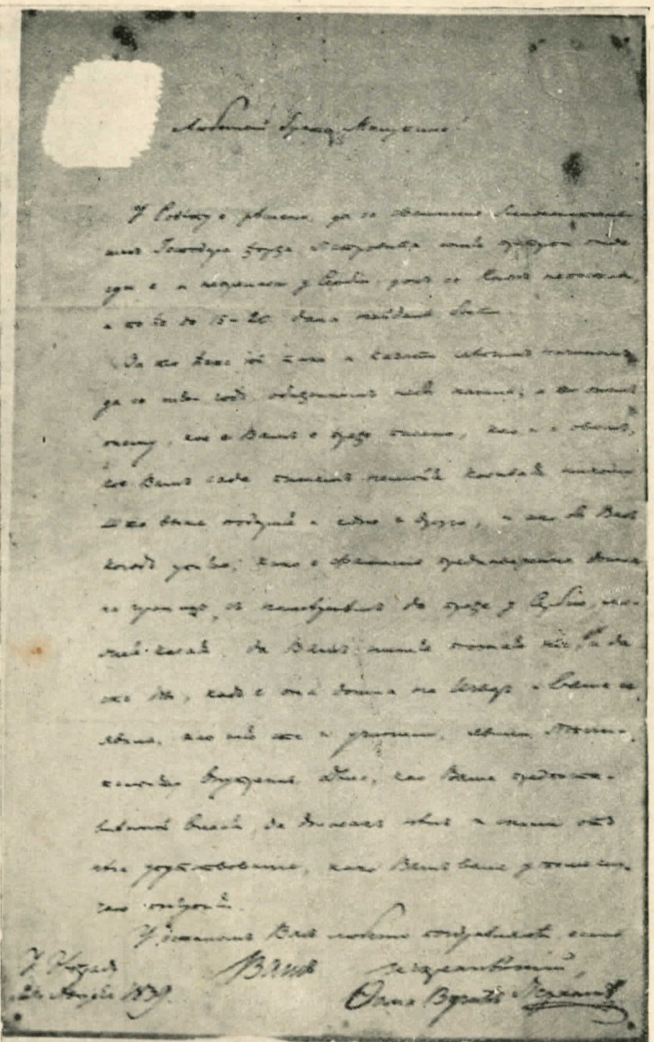
Пријатељи Карађорђевића били су, изгледа, спремили, у договору са београдским пашом, да Александар са својима преко Оршаве дође у Земун, пређе преко Дунава у Београд и оде београдском паши у град. О таквом решењу Стаменка је писала брату, 29 августа 1839 године. У писму му каже да одмах преко Фетислама пређе у Оршаву, одатле немачком страном у Земун, па у град београдском паши где је све спремно и где ће га пријатељи дочекати. Њен муж, Илија Чарапић, препоручује шураку »да чува своје пријатеље као своје очи и да не казује ником да је њему писао«.

Најзад су власти у Београду успеле да нађу решење Одлучено је да се Александар са породицом одсели у Видин и тамо чека дан коначног повратка у отаџбину Изгледа, међутим, да је Јелени, због старости и слабости, и унуку јој Ђорђу, Алексином сину, било дозвољено да остану у Неготину. Пријатељи Карађорђевића предузели су кораке код видинског паше да Александров боравак у тој вароши буде што угоднији и што бољи. Чарапић је, 30 августа 1839 год., писао Александру да са породицом оде у Видин а своје људе и ствари, преко Оршаве и Земуна, пошаље у Београд. У другом писму Чарапић му препоручује »да буде разуман и послуша савете својих пријатеља који за њега раде и добро мисле, па ће дати Бог да се ускоро виде и изгрле.« Изгледа да се Александар једно време премишљао да ли уопште да иде из Неготина, па му због тога зет (Чарапић) понова пише, почетком септембра, »да се одмах крене за Видин«.

Због дужег Александровог задржавања у Неготину начелник Петровић добио је опомену од министра унутрашњих дела. Министру је изгледало да се начелник није показао довољно енергичан у извршењу његове наредбе. Тек 9 септембра Александар је отишао за Видин, пошто

ТОМА ВУЧИЋ-ПЕРИШИЋ
Рад Уроша Кнежевића

Писмо кнежевског намесника Томе Вучића-Перишића, од 24 августа 1839 године, из Београда, окружном начелнику у Неготину, Милутину Петровићу-Ери (види страну текста 281—2)

је претходно упутио писма намесништву, Савету и руском конзулу Вашченку у којима их је молио да му се дозволи да остави породицу у Србији. Али и не чекајући да стигне одговор на ова писма он је отишао у Видин а породицу је оставио у Неготину. Извештавајући о томе министра унутрашњих дела, начелник Петровић каже да је Александар породицу »због хрђавог здравља оставио овде за неколико дана док он тамо квартир нађе и док се здравље њено не побољша. Ја како њега тако и фамилију нисам ни најмање задржавао, нити сам их пак назор терати могао. Казао сам само њему као човеку да се по високом решенију за време са границе удаљи и тамо чека одобрење од нашег правитељства«. Међутим, Александар је остао у Неготину, како каже Петровић, неколико дана, да сачека одговор видинског паше коме је писао и молио га, да га тамо прими. Пошто је добио повољан одговор, он се одмах кренуо за Видин а породица ће му се за који дан тамо преселити.

Из Видина Александар је, преко писама, био у вези и са самим намесницима, Вучићем и Петронијевићем. У једном писму Петронијевићу он се жали како му је врло тешко живети у Видину и како не може тамо дуго издржати. Петронијевић га је из Београда тешио и храбрио да се још мало претрпи, јер ће се политичке прилике ускоро тако променити да ће се и он моћи вратити у отаџбину. А те боље политичке прилике о којима је Петронијевић говорио наскоро су наступиле. Већ крајем септембра Јелени је било допуштено да дође у Београд. Чим је добила ту радосну вест, пресрећна и задовољна, она се одмах кренула и већ 5 октобра, била у Београду. *Новине Србске* од 7 октобра 1839 год. бр. 44 између осталог доносе и ову нотицу: »5 текућег месеца приспела је овде у Београд госпођа Јелена супруга блаженопочившег врховног вожда србскога господара Ђорђа Петровића, са својим унуком; а син и проча фамилија по наредби правитељства доћи ће овамо такође до неки дан«.

На седници својој од 5 октобра, истога дана кад је Јелена дошла у Београд, Савет је решио да се и Александар са породицом позове у отаџбину. У смислу тога решења Петронијевић је, 6 октобра, писао видинском паши да Карађорђевог сина пусти одмах да дође у Србију. Истога дана Петронијевић је о саветском решењу известио и самог Александра, и позвао га да се одмах спреми, дође у Неготин, узме оданде своју породицу и, заједно са њом, дође право у Београд. Уједно га извештава да ће се српско правитељство у будуће старати о њему и његовима и да је Јелена са унуком здраво и добро стигла. Министарство унутрашњих дела издало је наредбу начелницима да Карађорђевог сина са породицом свуда лепо дочекају и испрате за Београд. Александров таст, Јеврем Ненадовић, пожурио се да да̂ зету и кћери савете како треба да се успут владају. Он пише зету да се лепо опходи према народу и чиновницима који буду пред њега излазили и са њим разговарали, па затим наставља: »Љубите се особљиво са сваким чиновником, кметовима и одличним трговцима и људима у образе. Путем будите свуда благи к народу и улазите у разговор с њим у питању здравља. Момцима вашим наредите да су у путу учтиви са народом«.

Александар је са породицом стигао у Београд крајем октобра или почетком новембра. По доласку, 29 новембра писмено је захвалио видинском валији Хусеин-паши за сва доброчинства која му је учинио. Износећи своју велику радост што је понова дошао у Београд, Александар пише: »По Божјој милости и с вашим отечественим покровитељством и заштиченијем дошао сам већ срећно у моје отечество, из кога сам још малим дететом без икакве моје кривице изашао; како ми је било на срцу и у души мојој кад сам Београд и његов предел угледао, то исказати не могу«. Десет месеци по доласку у Србију кнез Михаило је поставио Александра за члана београдског окружног суда а 15 априла 1841 год. за свога ађутанта у чину

поручника. На том последњем положају провео је све до 1 септембра 1842 год. када га је Вучић, у логору на Врачару, прогласио за српског кнеза.

Долазак у Београд, после равно 26 година проведених у избеглиштву, био је за Јелену један од најсвечанијих и најрадоснијих дана у животу, а за Београђане велико изненађење. Она је била потпуно срећна што јој је дао Бог да се врати у Србију, где је са мужем провела најлепше године свога живота и где ће, кад умре, поред њега бити сахрањена. Београђани и Београђанке примили су Јелену врло предусретљиво и врло љубазно. Сви су похитали, без обзира на чин и звање, да је обиђу, пожеле срећан долазак и с њом поразговарају. Она, пак, због умора није могла, како сама каже у своме писму од 9 октобра 1839 год. снаји Персиди, отићи никоме у посету, али »су јој господа и госпође београдске долазиле и желеле добродошлицу«. Кад је Јеврем Ненадовић дошао из Ваљева у Београд, много се »зарадовао кад је видео госпођу Јелену у кругу породице и пријатеља«. Може се рећи да у прво време, прва 2—3 месеца, Јелена ни тренутак није била сама. Многобројни чланови њене породице, како из Београда тако и из целе Србије, похитали су да је виде. А њени пријатељи из Београда нису је скоро никако саму остављали. Добила је безброј писама од највиших до најнижих чиновника, истакнутијих грађана и сељака којима су јој честитали добродошлицу и изјављивали своје велико задовољство што је дао Бог да се врати у отаџбину.

Сва ова пажња која је указивана супрузи ослободиоца Србије, Српкињи, Јелени Петровић, сасвим је разумљива и на своме месту. Још је био жив велики број људи који су се, заједно са Карађорђем, борили за слободу српског народа. И што год су догађаји од првог устанка били даљи, утолико су били значајнији, већи и добијали пуно признање и искрено и дубоко поштовање и савременика и њихових потомака. А живот Јеленин био је чврсто везан за све те догађаје. Није било ниједног иоле

истакнутијег народног старешине или и најмањег војничког заповедника из првог устанка који њу није познавао и кога није у својој кући срдачно дочекала, угостила и испратила. Сви они који су још били у животу, или њихови синови и кћери, похитали су да виде и поздраве стару вождовицу.

После свога доласка у Србију Јелена је живела још две године и пет месеци. Боравила је стално у Београду, али је више пута, кад су јој њене здравствене и унутрашње политичке прилике у Србији дозвољавале, одлазила у Тополу, да обиђе гроб свога мужа и место свога ранијег становања. Живот је проводила углавном безбрижно и задовољно. Од српске владе добијала је пензију за издржавање, а њен син Александар ступио је у државну службу и почео да тече чиновничку каријеру. Иако су у то доба у Србији биле велике унутрашње политичке трзавице и водила се оштра борба између уставобранитеља и присталица Обреновића, Јелени и њеној породици нису прављене никакве сметње и неприлике, ма да се говорило да уставобранитељи помишљају да место Михаила доведу на српски кнежевски престо Александра Карађорђевића. Па и сами чланови Обреновићеве породице, а нарочито кнез Михаило и Љубица, указивали су куми Јелени пажњу и поштовање. Политичке прилике у то доба тако су се развијале да се могло помишљати на пад кнеза Михаила и долазак Карађорђевог сина на српски престо. Тако се и догодило крајем августа 1842 год., али Јелена то није доживела. Она је умрла у поноћ између 28 и 29 јануара 1842 године.

Јелена није дуго боловала. По првом извештају из Београда, од 29 јануара, види се да је била »тешко и скоро смртно болесна«. Пре тога нема уопште помена у *Народним Новинама* о њеној болести. У истом извештају налази се и њена изјава пре смрти, ако би јој се нешто десило, да се однесе у Тополу, »место њени најслађи опомињања, како додаје извештач, гди је ова иројкиња србска покојника

Јеленино писмо, од 9 октобра 1839 године, из Београда, снаји Персиди у Неготин (види страну текста 283—4)

Писмо Јеврема Ненадовића, од 9 октобра 1839 године, из Београда, кћери Персиди у Неготин (види страну текста 284—5)

свог супруга, незаборавимог оснивача слободе и правица Србије, у сви тешки подвиги његови подпомагала.« У истом броју *Народних Новина* и под истим датумом има друга вест да се 28 јануара »у поноћ преставила од свију оплакајема госпоја, супруга бившег господара из србског срдца никада неисписајемог вожда Карађорђа«. Даље се ту каже да Јелену »оплакује све што је србско«. И београдске *Новине Србске* јавиле, су у суботу, 31 јануара 1842 год., да је Јелена умрла 28 јануара увече и да је њена последња жеља била да се однесе и сахрани у Тополи »где и њеног почившег супруга кости леже.«

Јеленин погреб извршен је 30 јануара после подне врло свечано. На погребу су »свјештенодејствовали« митрополит са шест свештеника и два ђакона. Ђаци свих београдских школа и огромна маса света испратили су њено тело. Спровод се кренуо из њеног стана[1] и отишао право у Саборну цркву где је извршено опело »са сваким торжеством«. Из Саборне цркве спровод је пошао у палилулску (Маркову) цркву. Кад је дошао на Варош-капију, зауставио се »те су богомоленија поново чињена.« После тога се зауставио на »пијаци Теразија« где се опет »Богу молило«. Кад је тело донето у палилулску цркву очитане су последње молитве па је ту остављено да преноћи. У погребној поворци су ишли кнез Михаило и митрополит до Варош-капије. Сутрадан, 31 јануара, тело је однето од кнез Михаиловог двора у Тополу и у тамошњој цркви сахрањено. Књегиња Љубица пратила је тело све до Тополе и тамо присуствовала погребу. Успут од Београда до Тополе, у свима местима кроз која је тело пронето, било је сакупљено мноштво народа. »У саму пак Тополу на опело и погреб са свију страна се народ стекао«. Је-

[1] Кућа у којој је Јелена са породицом становала била је Јове Ваљевца, а налазила се на месту где је данас биоскоп „Корзо", у Јакшићевој улици.

ленини остаци и данас се налазе у Тополи поред остатака Карађорђевих.

Јелена је дочекала дубоку старост. Кад је умрла имала је око 75 година. Живела је и радила као права Српкиња. Велики део њеног живота везан је са судбином Србије. Била је врло разборита и отресита жена, добра, нежна, али и строга мајка и примерна супруга. Увек је била скромна и повучена и није желела нити хтела да се истиче изнад осталих Српкиња. Њен живот у Русији био је живот патњи, брига и неспокојства. Изгубила је мужа у најтежим приликама, кад је била у туђини. Борила се готово стално са материјалним недаћама. Морала се старати о васпитању своје деце и увек је чезнула за својом отаџбином. Она, негдашња супруга вожда, обнављача Србије, морала је да се потуца од немила до недрага по Бесарабији и Влашкој и да се бори са свим могућим неприликама. После Карађорђеве смрти његови многобројни пријатељи у Русији, који су раније од њега зависили, Јелену су напустили. Карађорђев секретар, Јанићије Ђурић, није нашао за потребно пуне четири године да јој се јави и упита за здравље. Тако су чинили и многи други. Иако у годинама, она је јуначки издржала све тешкоће у нади да ће се ипак једнога дана вратити у Србију, састати са члановима своје породице, многобројним пријатељима и познаницима и обићи гроб свога мужа. Заиста, цео овај тежак живот могла је издржати само једна несаломљива воља, истрајност, одлучност и енергија које је Јелена имала. Ни старост ни слабост нису могле саломити њену вољу нити је поколебати у љубави према отаџбини и своме народу. Своју отаџбину волела је, може се мирне душе рећи, више од свега и изнад свакога. Пристајала је да опрости и заборави сву неправду коју јој је кнез Милош учинио, да се помири са стањем у Србији и, што је најтеже, да заборави и на мученичку смрт свога мужа, само да добије дозволу за повратак, да дође у отаџбину и да ту проведе последње дане свога живота и ту умре. То најбоље показује колико је и како је она волела свој народ и своју отаџбину. И данас, када је од њене смрти прошло пуних 96 година, ми можемо потпуно објективно и тачно дати суд о њеном животу и раду. А тај суд, као што видимо, мора бити само похвала и дивљење.

КАРАЂОРЂЕ У ГОВОРУ И У ТВОРУ

Карађорђево рођење

Они који су или причали или писали што о Ђорђеву рођењу тврде сви да се оне ноћи кад ће се Ђорђе родити у кући његових родитеља десио на конаку Турчин, месни спахија. Ти паметари додају и неке необичне прилике, које су се догодиле те ноћи, а за Турчина спахију сви тврде да је даривао новорођенче, само не казују сви једнако колики је био тај дарак.

Петар Јокић вели да је чуо од Бабе Марице, Ђорђеве мајке, да је Турчин на дете дао 20 пара;

Сима Милутиновић пева да је дао цванцику,

А Јанићије Ђурић пише да је дао дукат!

Карађорђе као дете

Ђорђе је у детињству најрадије градио од зове пуцаљке, те се учио пуцати. Других сграчака није ни имао. Један његов савременик вели: »Да је у селу било само двоје деце, и то двоје морало би се скупити око Ђорђа, јер је било право чудо како су деца миловала сиграти се у друштву с њиме!«

Карађорђе и Турчин силеџија

Још као младић, Ђорђе је једном чувао своју стоку, неколико коза и неколико свиња, под Висом, крај друма крагујевачкога. Козе су брстиле у лугу, а свиње су пасле

по рудини поред пута. Ђорђе пак седео је на пропланку и шарао једну преслицу. Удари друмом Турчин на коњу, и за њим три кера и један хрт. Керови налају на свиње, а свиње се згрокћу на њих. Турчин потегне из пиштоља, и убије Ђорђу једно свињче, па онда још натутка керове на свиње.

Свиње, измичући се од керова, приближе се ка Ђорђу а и керови за њима. Ђорђе потегне из пушке и једнога кера погоди. Рањени кер: кави, кави, кави па право ка Турчину; онде падне и крепа.

Турчин се сада наљути, поврати се и текар стане немилице гађати свиње. Ђорђе, видевши то, стрчи доле на мост, и заседне за један клен с оне стране моста. Ето и Турчина. Таман му коњ предњим ногама ступи с моста на земљу, а Ђорђе опали и Турчин се стровали на земљу. Ђорђе притрчи, свуче га под мост, па отрчи малко ниже у воденицу Пантелији Воденичаревићу, и каже му шта је учинио.

Пантелија му одмах дâ мерицу жита да намами свиње да ону крв прерикшају, а све друго да сакрије куд зна!

Ђорђе и учини тако: свиње намами те крв прериш-кају; Турчина исече на комаде, па спусти озго у један шупаљ грм; оружје, коња, и све одело узме и са свим тим оде право у Паланку Фазли-баши, код кога и остане неко време у служби после тога случаја.

Смрт Карађорђева оца

Кад је Ђорђе опазио да му Турци, пошто по то, спремају смрт, он крене породицу и потегне ка Сави да пређе у Срем.

Путујући тако, кришом, дођу између села Лисовића и Губереваца. Ту се старац Петроније покаје што је оставио свој завичај и не хтедне ићи даље, него хоће да се врати натраг. Сви се сад нађу у чуду: јер ако се он врати, од часа ће потера за њима: мушки ће сви изгинути, а

жене и деца отићи у ропство. Сви су Петронија молили да бар до Саве дође с њима, докле они пређу на ону страну, па после нека иду куда хоће. Он се никако не хте ни на то склонити.

Најпосле ће рећи Марица, Карађорђева мајка:

— Убите га! Сва грехота на моју душу! Волим за њега једнога одговарати Богу, него да оволике нас Турци поробе!

— Ђорђе намигне на некога Илију, а овај потегне пиштољем и Петронија убије на место. После га затрпају у некој Црвеној јарузи.

— Много година после тога десио сам се, прича Јокић: — у лову баш у оном крају, и Господар ће ми рећи:

— Видиш ли, Петре, ону црвену јаругу?

— Видим, Господару!

— Онде је укопан мој отац!

И више ни речи ни он ни ја.

Врбовка и кајање

Као манастирски шумар у Срему, Ђорђе се врбује у војнике, и оде у Сомбор.

Ту се покаје:

— Што бих ја ишао да гинем на другој страни туђег царства, рекао је сам себи Ђорђе: — Кад може доћи време да и у Србији могу војевати? Зато се врати у Срем, каже својој породици, да хоће да иде у Србију, и тако преко Срема дође у село Попинце. Ту га ухвати дан, и он се закопа у сламу некога Месаровића, да га људи не би опазили. Пред вече дође газдарица да начупа сламе и, видећи Ђорђа, повиче:

— Ко си ти? Шта тражиш ту?

— По Богу сестра да си ми, рекне Ђорђе: — ћути! Ја чекам мрак, па ћу отићи, него ме немој проказати.

Жена узе сламе и оде у кућу. Мало час изиђе пред кућу к свом човеку који, међу тим, надељаваше осовину

за кола. Нешто му проговори, па оде опет у кућу. Човек одмах остави свој рад, па поче ходати тамо амо по авлији док не приђе к слами па, видећи Ђорђа, рекне набусито:

— Шта радиш ту?

— По Богу брат да си ми, немој ме проказати, ја бежим, и само чекам мрак, а ником зла нећу учинити.

— Хајде у кућу викне домаћин.

— Немој ме, по Богу брат, ја само чекам мрак, па ћу отићи.

— У кућу или ће бити зло!

Видећи се на невољи, Ђорђе узме пушку и торбу, па за газдом те у собу.

Затворивши на соби врата, газда изиђе на поље те рече жени да закоље кокош и зготови вечеру.

После се врати у собу к Ђорђу те су седели и разговарали се док вечера није била готова. Кад стиже вечера, они седну вечерати.

Пошто се добро смрачи, рећи ће Ђорђе домаћину:

— Пуштај ме, по Богу отац, да идем!

— Чекај! није још време, одговори газда.

Ђорђе ућути.

Пошто прође још доста времена, рећи ће газда:

— Хајде, време је!

Ђорђе узме своју пушку и торбу те пред кућу. Ту кола с три коња чекају. Домаћин узе најпре Ђорђеву пушку и торбу, те их закопа у сено, па онда рече њему те леже у сено, а он га сеном покри, и озго преко њега веза ужетом. После тога седе и он, и опали коње што може брже бити. На стражи патрола виче:

— Олт!

Газда рече две три непристојне речи, па протера даље. Тако пређу преко Шимановца и Деча, и дођу у Прогаре на Сави. Цело село прођу и уставе се код једне крајње куће. Газда од кола викну домаћина два три пута, докле он чу, изиђе и упита:

— Ко је?

— Не лај! одговори Месаровић, који већ рече Ђорђу да слази с кола.

Кутњи газда, видећи Ђорђа, упита:

— Ко ти је то?

— Не лај! одговори му опет Месаровић.

Сад сви уђу у собу, па ту почну наново вечерати и пити. Тако све докле не свану. Кад већ свану, рече Ђорђе:

— Пуштајте ме, ако Бога знате!

— Ћути! није време, одговоре они.

После неког времена, Месаровић рекне Ђорђу:

— Хајде!

Ђорђе узме торбу и пушку па у авлију, која баш гледа у Саву; тамо стоји чун и у њему момак.

Ђорђе уђе у чун, и ту нађе да су му ови добри људи спремили комад сланине 2—3 оке, велики хлебац, чутуру вина и чутуру ракије.

— С Богом!

— Срећан ти пут! викнуше они, и момак с чуном повесла те на други брег код Забрежја на ову страну. Ту га остави, па се врати.

Ђорђе се дохвати своје земље!

Народни опроштај

Карађорђе једном о Благовестима, кад слави манастир Благовештење у Руднику, донесе манастиру 200 ока хлеба, 200 ока ракије и 200 ока вина; самом манастиру пише једног вола, а Архимандриту Глигорију Студеничанину дâ за труд пет дуката. Све то учини за покој душе свога оца Петронија.

На служби Архимандрит огласи овако:

— Браћо! Овде међу нама има један човек, који је, у великој невољи својој, заповедио своме другу, те му је убио рођенога оца. Сад је рад да своме оцу дâ подушје, па се моли свему Народу да га опрости од тога греха, и да се замоли Богу, да му и Бог опрости!

— Ми му праштамо, и молимо Бога да му и он опрости, одговори Народ.

После тога је пред црквом била права даћа Петронију за душу.

Карађорђе и његова мајка

Карађорђе, удавши једну сестру, одвоји неколике кошнице у свом кованлуку зету у мираз, и каже мајци које су зетове а које остају њему и дому његову.

Мајка његова, опазивши да су оне трмке што је Ђорђе оставио дому теже од оних зетових, уђе и поразмешта их тако да Ђорђе ништа не опази. Али је она заборавила да је Ђорђе челаров син, и да све зна у кованлуку, као год и у стану, што је на свом месту а што није.

Ушавши једно јутро у кованлук Ђорђе подигне једну кошницу а мајка рекне:

— То је зетова!

Ђорђе другу:

— И то је зетова!

Ђорђе трећу:

— Зетова је и то!

Онда Ђорђе дигне једну, и зовне мајку да се подвири, и да види каква је? Баба се погне, а Ђорђе њој кошницу на главу!

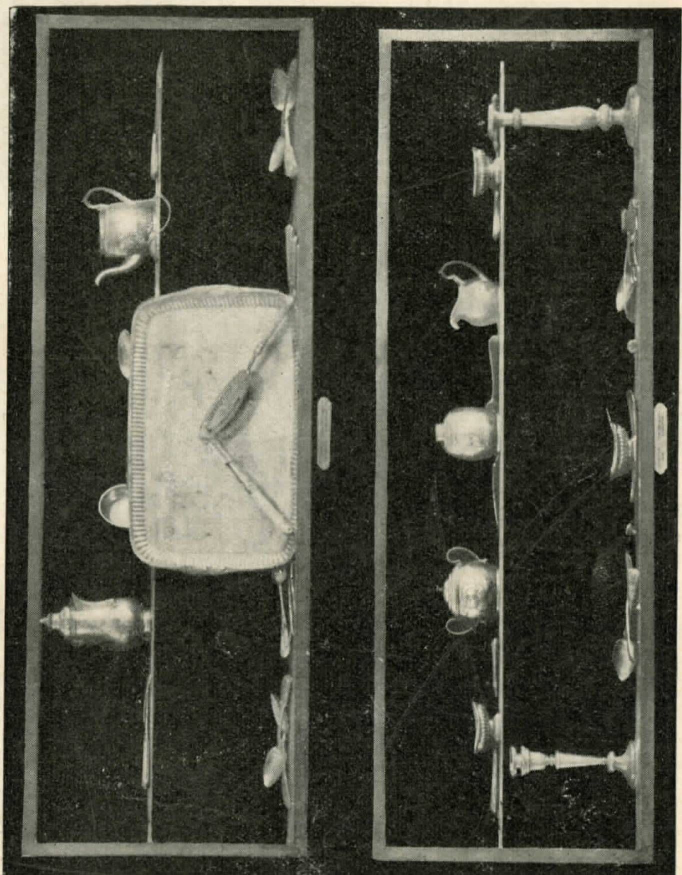
— Ето ти сада и меда и чела! То рекавши, оде стоци, а мајка оста вајкајући се, и отресајући челе са своје главе!...

Карађорђе и стари Турчин спахија из Крагујевца

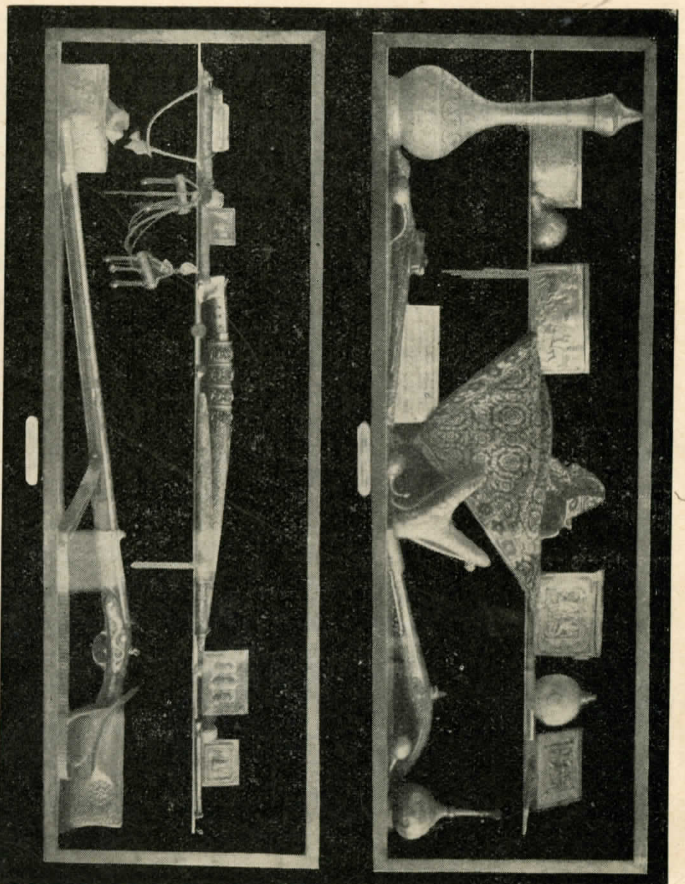
Једном стари Турчин, тополски спахија, поручи из Крагујевца Карађорђу, да му улови једну срну, и сутра, дан донесе: добио је, вели, изненада важне госте.

Било је то у зимње доба: снег веје како Бог хоће, а и на земљи га има повише колена!

Ђорђе одмах то вече дигне неколике сељаке, спахијине слуге, и упути се с њима све планином ка Крагујевцу.

КАРАЂОРЂЕВО ПОСУЂЕ
(Музеј Кнеза Павла)

КАРАЂОРЂЕВО ПОСУЂЕ И ОРУЖЈЕ
(Музеј Кнеза Павла)

А од Тополе до Крагујевца није било пољевито као сад, него густа шума, и у њој звериња и лова доста. Сву драгу ноћ грцали су по снегу, и већ су неки почели сустајати. Тада ће неки Митар упитати:

— Бога ти, Ђорђе, куд нас ово водиш ноћас?

— Коекуде, ништа се не бојте; ево и мене с вама! Мени ваља извршити једну дужност па макар ме то и главе стало. Али неће!...

Уставе се на једној клади, да мало дахну. У један мах груну Ђорђева пушка и красан срндаћ, погођен у срце, паде у снег.

Ђорђе нареди те га двојица узму између себе на мотку, па у Крагујевац. Кад Турчин виде Ђорђа са оваким ловом, он се зачуди и обрадова. Својим гостима рече:

— Видите ли какве људе имам ја!

Ђорђу даде талир, а друговима му сваком по тесте барута. Добро их почасти и захвално отпусти кућама...

Карађорђе и Турчин Авдија Хаџи-Марић

Једном, још за турскога доба, Карађорђе са својим пашеногом Марком Филиповићем пројаше кроз Паланку, поред једне каване, где је било дванаест Турака. Карађорђе, онако с коња, јави се Турчину Сали-баши, који је седео у кавани, а био му је познат. Сали-баша, пошто Ђорђе и Марко мину, рекне својој дружини:

— Видесте ли оног Црног момка! Што је жива двоношца у Срба, у Турака, и у Немаца — бољега јунака нема од њега!

На то ће Авдија Хаџи-Марић, јунак на гласу, одговорити овако:

— Вала, ако ја њега не свежем, и не учиним од њега три пута што ми је драго, и ако вам га не дотерам амо везана, нека нисам Авдија него Каурин!

Други Турци узму га разбијати и одвраћати од такве намере, али се Авдија од тога још више љутио и зарицао.

Други дан он одиста узјаше коња, и узевши Милана Станојева из Кусатка за калауза, оде у Тополу. Ђорђа нађе код оваца: он подојио јагањце па их залучио (било је то некако пред Цвети). Авдија одјаше коња, намакне дизгине себи на руку, па се иза вајата продере:

— Еј, бре! Излази да ми покажеш пут!

— Иди Турчине с Богом, одговори Ђорђе: — Како си дошао онако и иди: слеп ниси!

Турчин се још јаче продере и опсује му матер!

Ђорђе изиђе, а Турчин пред њега са ножем у руци, и прихвати га руком за раме хотећи га оборити.

Ђорђе га шчепа, баци пода се, и узме гњавити га и месити. Само је пазио да му не пребије руку и не избије око, а унутра су му све кости пуцале од Ђорђевих удараца. Пошто га тако добро изгрува, узме му коња и оружје: уседне на свога коња и оде право у Крагујевац Муселиму, који му је био наклоњен, и који га за 100 гроша сасвим оправда.

Авдија пак, кад се освести од боја, скине с ногу чизме, преметне их на штап, па бос оде у Паланку, и онде Турцима каже: да га је Ђорђе са 40 хајдука савладао и отео му коња и оружје. Турци му нису веровали, али су се чинили да му верују, јер је Авдијина брука била брука за све Турке!!

Карађорђе у Вољавчи

На Св. Аранђела летњег 1803 Карађорђе рекне неколицини својих суседа:

— Коекуде, хајдемо у Вољавчу; тамо ће данас бити света, а доћи ће и Сали-Ага из Рудника, да видимо шта ће да ради!

Оду сви манастиру. Кад би после подне, стиже глас да долази Сали-Ага Руднички бик с момцима и с краљицама. Калуђери склоне Ђорђа и другове његове на таван, одакле су све лепо могли видети шта се ради.

Калуђери изиђу те дочекају Сали-Агу. Он дође и седе, а оне девојке — краљице — узеше га дворити и служити онако како је он завео. Тако је барјактар-девојка стајала пред њим са барјаком, Краљ-девојка држала је ибрик с ракијом, наливала у филџан и додавала Краљици-девојци, а ова је Сали-Агу запајала филџаном. Иза тога би Краљ-девојка ољуштила крушку или јабуку, па исекавши је на кришке, додавала је краљици, а ова је својом руком залагала Сали-Агу!...

Сад пред њим поче коло играти а свира им неки Лука Рађић. У то дође неки погурени старац Милутин из Овсишта. Гајдаш, да заметне шалу, викну:

— Пуштајте старца да игра!

Сви се на то почну смејати из гласа, а старац се наљути, зграби оне гајде, и баци на земљу говорећи:

— Овде није место за смеј, него да се људи Богу моле.

Тада гајдаш и један Сали-Агин момак ухвате старца и стану га немилице тући.

Карађорђе, гледајући ово плану, узе пушку и рече:

— Ви гледајте сваки по једнога, а ја ћу Сали-Агу!

Али Матеја, тополски кнез, метну једну руку на једну зурку (мазгалу), а другу на другу!

— Не, ако Бога знаш, рече му он: — видео си доле у Јасеници како су ливаде покошене и њиве пожњевене: шта је чуда пласта и крстина! Сад је Турцима ласно војевати. Остави док зберемо летину; док зима дође, ми ћемо за ноћ попалити 600 ханова, и у сваком по 2 Турчина да убијемо биће их мање 1200, а толико ћемо наших момака оденути и наоружати.

Ђорђе само јекну и спусти пушку.

Тако и та прилика прође без крви турске.

Карађорђе и Сава Дангубић

Неки Сава Дангубић, марвени трговац из Херцеговине, лучио је стоку по Србији. Обично је с јесени стоку капа-

рисавао, па у пролеће долазио лучио, и одгонио у Задар на продају.

Тим се послом находио у Шумадији у јесен 1803. Дошавши, прича нам Сава: — пред ноћ у Тополу, нађем се у невољи, где да ноћим? У хан ка Турцима нисам смео, а у селу баш никога не познајем. Уставим се пред једном кућом талпињачом, и назовем Бога.

— Добро ти Бог дао, одговори једна жена, и приђе да прихвати коња.

— Могу ли, снахо, ја ту преноћити? упитах ја.

— Можеш, брате, што не би могао, одговори ми она.

— А где ти је домаћин? наставим ја.

— Он ће доћи до мало час, рече она.

Ја вежем коња под стреху, па уђем у кућу, и унесем своје бисаге. У бисагама сам имао подоста новаца, све белих пара. Још сам носио неколико тестета фина барута, те сам поклањао по неком калаузу, ради пријатељства. Зато су ми бисаге биле врло тешке.

Домаћица оде да начупа сена за коња, а ја седим крај ватре, и мислим да ли ћу осванути жив?

У неко доба ноћи, сену грлић од пушке кроз врата, па одмах за њим уђе и човек, висок, сув, преплануга лица, са шубаром до самих очију, а на њему дугачки гуњ.

— Добар вече! рече он: — и добро ми дошао, брате!

— Боље те нашао! прихватих ја, и упитах: — јеси ли ти домаћин од ове куће?

— Коекуде, настави он: — после Бога зовем се ја; а ко зна чија ће бити до послетка?

Ту се упитасмо, и казасмо се један другоме. Он ми рече да му је име Ђорђе. Брже оде, насече дрва, и донесе те наложи на ватру. Мало доцније донесе жена ракије и пасуља, те лепо повечерасмо. Он ћути; једва, једва проговори по коју реч. Ја сам мислио, Бог и душа, да сам пао у руке каквом хајдуку.

После вечере, принесе домаћин још дрва, и наложи на ватру, донесе и сена те ми простре, жена даде неку

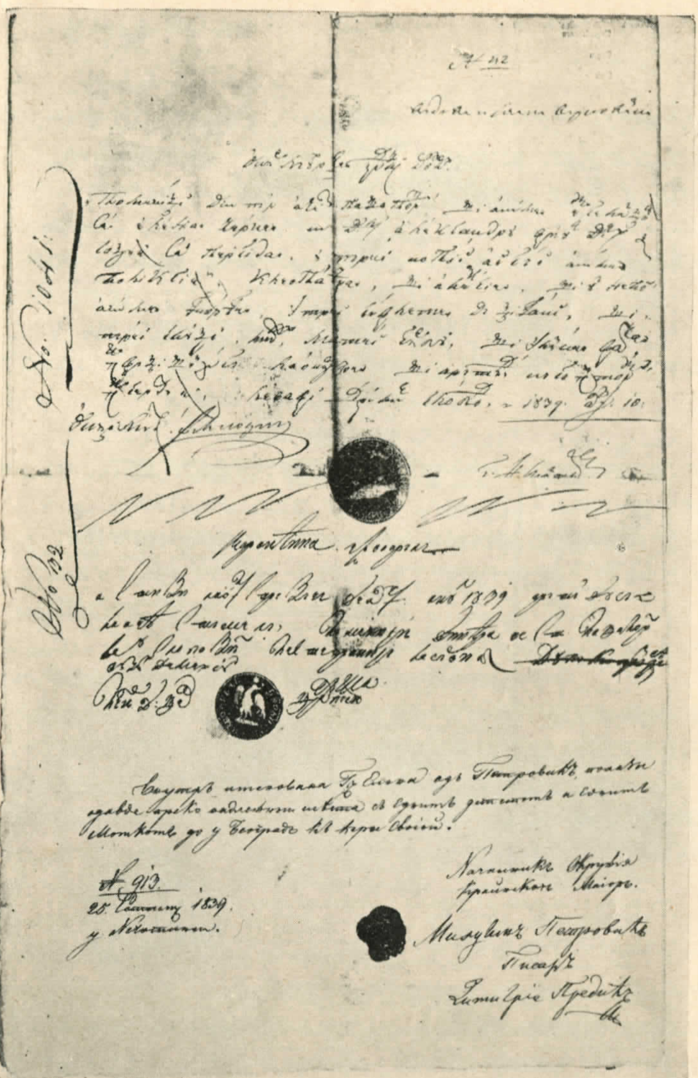
№ 105

ПО УКАЗУ ЕГО ВЕЛИЧЕСТВА ГОСУДАРЯ ИМПЕРАТОРА
НИКОЛАЯ ПАВЛОВИЧА
САМОДЕРЖЦА ВСЕРОССІЙСКАГО
и прочая, и прочая, и прочая.

№ 2355

ПРИМѢТЫ: Лѣта, Ростъ, Волосы, Лицѣ, Лобъ, Брови, Глаза, Носъ, Ротъ, Подбородокъ, Особыя примѣты

Объявляется чрезъ сіе всѣмъ и каждому, кому о томъ вѣдать надлежитъ, что показатель сего ... отправляется чрезъ ... за границу. Во свидѣтельство чего и для свободнаго проѣзда данъ сей паспортъ, который чрезъ три ... теряетъ силу свою, для пропуска предъявителя за границу. Паспортъ сей выданъ отъ ... съ приложеніемъ ЕГО ИМПЕРАТОРСКАГО ВЕЛИЧЕСТВА печати. Въ ... дня ... 183. года.

Пасош који су Јелени издале руске власти 10 априла 1831 године за одлазак из Хотина у Србију

шареницу, а он узе моје бисаге, стави их мени под главу, и рече:

— Ето, брате, дрва доста, па старкај ватру, да ти не буде зима, а ја одох у вајат да спавам. Узе пушку, и изађе. Ја одмах оним дрвећем, што је донео за ватру, подупрем врата. И сву драгу ноћ нисам заспао да ме не убије кроз талпе.

Рано у јутру — још нигде зоре, а он викну:

— Јеси ли будан, брат' Саво?

— Јесам, брат' Ђорђе! Ђипим те отворим врата.

— Ао, мој брат' Саво! па ти си озебао ноћас, ватра ти се загасила? (Ја сам је навлаш оставио да се загаси само да сам у мраку).

Ту опет поракијамо, а кад се расвану, он ме испрати до иза Тополе, па после оде, вели, стоци а ја право на Орашачки хан. На растанку, ја му дадох два тестета барута.

Кад се с пролећа 1804 рашчу буна у Шумадији, што ћу ја за моју стоку? Дођем до Зворника, али ту чујем да српске страже никога не пуштају. Један ме Турчин научи да кажем да имам нешто да јавим самом њиховом главару а ником другом. То ми поможе, и од страже до страже допрате ме на Врачар у логор.

Још из далека повика човек:

— А откуд ти овде, брат' Саво? То је био онај исти Ђорђе.

— Вала ти знаш, брат' Ђорђе, откуда ја; али откуд ти?

— Ето, коекуде, догрдило Народу, па устасмо, и већ не знамо шта ће бити. Надамо се добру, у име Бога!

Тада га упитам за моју капарисану стоку.

— Стоке ти, брат' Саво, не дам лучити; стока треба мени овде и да носи терете, и да се храни војска. Него дај тефтер, па ти седи овде а новци ће ти сви доћи. И одиста, ја поседех у логору 18 дана. За то време дођоше сви моји новци. Онда се ја опростих од овога јуначкога вођа, и, од страже до страже, одем преко Дрине...

Чуо у Ужицу, 15 априла 1874.

Карађорђе и буковички прота

Пред сечу српских кнезова једном Карађорђе, саставши се с буковичким протом, упита га овако:

— Коекуде, чича прото, знаш ли ти да Турци мисле и мене да убију?

— Знам, како да не знам, одговори прота.

— Па, коекуде, шта велиш?

— Велим ти: купи дружину, па се биј с Турцима! Јер, ако ћутиш, погинућеш јамачно; а ако устанеш, може дати Бог да буде и што боље?...

Овакав протин говор био је сведочанство »да је крвца из земље проврела, и да је већ дошао земан војевати«.

Карађорђе и Младен пред устанак

Пре устанка Карађорђе је слао људе и поруке чувенијим Србима, и позивао их у друштво, да заједнички устану на Турке. Такав посланик Ђорђев дође у село Ботуњу Младену Миловановићу, и рекне му:

— Газда Младене! поздравио те Ђорђе, да устанеш с њим на дахије; ти идеш по вилајету, и знаш поуздане људе, па да их све спремиш да буду готови кад дође време да устанете!

— Мени, душо, није нужда, као што је Ђорђу, одговори Младен: — Али ми јест нужда од ханџија̂. Ја имам буруntију од везира и од ага̂, али кад са свињама прођем кроз Тополу, морам ханџији Ибрахиму дати дукат на чекмеџе; кад ударим на Орашац, и ту дукат на чекмеџе; кад дођем у Рогачу, и ту дукат на чекмеџе, на Барајево и ту дукат; на Губеревце и ту дукат, на Моштаницу и ту дукат. И где год дођем на хан, морам на чекмеџе дати дукат: то је мени тешко! Зато ћу послушати Ђорђа и с њим ћу пристати. По вилајету доста браће знам, и сви ће ме послушати.

Тако га поздрави!

Карађорђе и Дели-Мехмед

Чувени турски јунак Дели-Мехмед крене се из Крагујевца и дође у Тополу. Карађорђа не нађе дома: био је отишао у Жабаре на кумство Јовану Керти, и крстио му сина Петра.

После крштења су седели и ручали: Поп Филип, кум, домаћин, и комшије: Јован, Живан, Величко и Илија. У то бане на врата Дели-Мехмед, који је нашао некога неразумна човека те га искушао где је Карађорђе.

Ушавши у кућу, Турчин бесно викне на Карађорђа:

— Хајде, бре, да ми покажеш пут!

— Иди Турчине својим путем, одговори Ђорђе: — без вође си дошао, без вође и иди; слеп ниси!

Турчин јурне на њега да га извуче на поље, и да му главу одсече, но Карађорђе се с њим ухвати у коштац, па га обори покрај ватре: чалма му спадне с главе, и у мало не паде у свињетину (а то је било по Божићу 1803). Одузевши од Турчина оружје, Ђорђе га избаци напоље, па га жене залију водом, а он агу узме газити и гњечити коленима: око му није избио, нити му је зубе поломио, али му је ребра саставио са ртеницом тако да је мало жив одатле отишао...

На колиби Јокићевој, у Крћевцу

У очи Св. Аранђела 1803, у неко доба ноћи, Карађорђе уђе у колибу Петру Јокићу, и упита:

— Имаш ли, Петре, што за вечеру?

— Бога ми, брато,[1] нема: било мало пасуља, па смо ми повечерали (ја и моја два млађа брата); него имам пресна купуса пун кош, да метнем једну главицу у лонац, да скувам, те повечерај!

— Е, па добро, рече Карађорђе. Иза тога додаде:

— Немој, немој! Имам ја у торби, па ћемо вечерати.

[1] Братом смо га звали сви.

Сад извади из торбе чанак папуле, чутурицу ракије, и малко већу вина, и погачу, простре торбу, и намести да једе.

— Ходи да вечерамо! рече он Јокићу.

— Немогу, брато, вечерао сам.

— Ходи, ходи, боље је у друштву.

И ту су заједно вечерали.

— А знаш ли ти Петре, зашто сам ја дошао? упитаће Ђорђе после вечере.

— Не знам, брато!

— Коекуде, ти видиш, како се ово успалило: Турци секу где год кога бољег Србина ухвате. Знаш шта би чинили и од мене да им паднем шака. Зато сам дошао да идемо у Орашац. Онамо ће сутра бити свадба. Стеван Томић жени сина Максима. Ту ће бити више наших пријатеља да се састанемо и договоримо, а малко и да се уклоним одавде. Овде ме комшије виђају сваки дан, па ће ме, бој се, ко проказати.

— Добро, брато, ја хоћу!

И сутра су били оба на свадби у Орашцу, и на оној првој заклетви!....

Прва заклетва у Орашцу

У Орашцу, у кући Стевана Томића, свадба. Стеван жени сина Максима. После ручка, у једној јаружици, недалеко од домаћинове куће, састаше се: Буковички прота, Стеван Филиповић, Кнез Ђука из Јагњила, Вићентије из Кораћице, Матија Каратошић из Копљара, Марко Катић из Рогаче, Сердар Сима из Даросаве, Јован Крстовић из Буковика, и Карађорђе с Петром Јокићем.

Ту су се разговарали и договарали да устану на Турке. Ту су се пред протом буковичким заклели: да ће тајну чувати, и да ће својски радити за устанак на пролеће.

После те заклетве један по један изиђу из јаружице међу сватове па пред вече Карађорђе рече:

— Петре! Хајдемо!

СТЕФАН СТЕФАНОВИЋ-ТЕНКА
Рад Уроша Кнежевића

ЈЕВРЕМ ОБРЕНОВИЋ
Рад Уроша Кнежевића

И оданде дођу у Крњевац.

То је био први договор и прва заклетва 8 новембра 1803.

Карађорђе са Станојем Главашем у Тополи

На два дана, пред Св. Саву (1804), једно јутро, ја се обувам у кући, да идем овцама, прича Петар Јокић: — а удари Јелена, жена Карађорђева, и с вратница ме викну:

— Милане![1] шта радиш?

— Обувам се; хоћу у Крњевац стоци!

— А ја сам пошла тамо к подруму, да донесем што деци; хајдемо заједно!

Ја се брже обујем, узмем пушку, и пођемо. Она носи у руци бардак, а на леђима торбу пуну хлеба, али не виђах је ли погача или проја.

Кад дођосмо до места где се пут одваја ка Крњевцу, онда ми она рече:

— Хајдемо, Милане, заједно до подрума, па ти и оданде можеш стоци?

Ја пристанем, и мало пођемо, док ће ми она рећи:

— А знаш ли, Милане, што ја идем подруму?

— Не знам, одговорих ја.

— Бог ме дошао Ђорђе, и још тројица с њим: одевени неки људи. Ноћас су били овде, па су сад у оној Милисављевој подрумини, где се оно пуши ватра, и ја им ево носим хлеба!

— Мени би мило, додаје Јокић.

У том дођемо пред подрум. Она отвори подрум и наточи ракије у бардак, а ја одсекох лесков ражањ, док она извади неколико главица купуса, које ја нанизах на онај ражањ, па она затвори подрум, и пођосмо горе где се пуши ватра. Ја идем напред и носим на рамену онај ражањ с купусом, а она иде за мном и носи бардак с ракијом и торбу с хлебом. Док тек испаде човек, шчепа пушку, и повика:

[1] Тако ме је звала као снаха девера.

— Натраг! Ко си ти? Натраг!

Ја све идем, и Јелена за мном. У том испадоше још двојица; и они управише шешане.

На то Карађорђе рече:

— Коекуде, што си полудео, ћути! Оди овамо седи!

— А ко је ово? упита Станоје (јер је ово био Станоје Главаш).

— Ко је? Ко ја и ти, рече Карађорђе.

— Еј Ђорђе, Ђорђе, да од Бога нађеш, што ме издаде? Погинућу и ја и дружина ми.

— Како погинути, Бог с тобом? Овај неће ником казати.

У том се ја пољубих с Карађорђем, а Станоје се све једнако преча на мене, па најпосле рече:

— Чујеш, море! Ако ти мене издаш, и потера ме окупи, па ако, богдице, ја останем жив, да знаш да ћу те жива пећи!...

Карађорђе пита мене: како је по селу, шта чине Турци? Ја му кажем, да код нас нико не чини никаква зулума. Како знају да тебе нема овде, они и не долазе, а около чујемо да туку где год кога кнеза ухвате.

— Ја сам дошао, рече даље Карађорђе: — да видим оне пријатеље који су били у Орашцу. Ово ми је друштво. Ово је, показујући руком, Станоје Главаш. Ти си га и пре чуо. Имамо још једнога друга, неког Миленка, који је остао да по пожаревачкој и смедеревској нахији још кога друга врбује. Тек ти ћути. Ја ћу, као што кажем, сад све разгледати, па ћу опет онамо отићи, а кад Март наступи ето ме!

Ту смо ручали и мало седели, па ја одем овцама а они осташе онде.

На избору у Орашцу

Заноћисмо у Орашцу, прича Петар Јокић: — и сутра дан хоћемо да бирамо старешину. Сви људи онде на скупу хоће Ђорђа за старешину, а он се не прима.

— Зашто нећеш да се примиш, питају га људи?

— Коекуде, одговара Ђорђе: — ја хоћу свуда с вама али нећу пред вама.

— А зашто нећеш?

— Нећу зато: ви нисте научили војевати, па ћете се, после неколико дана, предати Турцима, а онда знате шта чека мене!

— Нећемо! Нећемо! гракну сав народ: — Ти пред нама а ми за тобом па у ватру — у ватру, у воду — у воду! Само нека си ти старешина.

— Опет се, браћо, ја не могу примити; јер, ако се примим, ја ћу чинити много што шта што вама неће бити по вољи.

— А шта мислиш да чиниш ти, пита Народ?

— Ко се ухвати у најмањој издаји хоћу да убијем, да обесим, да ударам на страшне муке!

— То све хоћемо и ми, гракну сав Народ.

— Хоћете ли?

— Хоћемо!

— Хоћете ли?

— Хоћемо!

— Хоћете ли?

— Хоћемо!

— Сад дигните сваки по три прста у вис!

Људи дигоше.

— Хоћете ли?

— Хоћемо!

— Хоћете ли?

— Хоћемо!

— Хоћете ли?

— Хоћемо!

— Онда хоћу и ја вас, рече Карађорђе.

Тако се сврши избор и заклетва.

Од тога часа Ђорђе узе заповедати и наређивати.

Кога се дана и кога месеца извршио овај избор, данас се утврдо не може да каже. Овил последњих дана неки родољуби, по невољи домишљањем уставише се на

— Натраг! Ко си ти? Натраг!

Ја све идем, и Јелена за мном. У том испадоше још двојица; и они управише шешане.

На то Карађорђе рече:

— Коекуде, што си полудео, ћути! Оди овамо седи!

— А ко је ово? упита Станоје (јер је ово био Станоје Главаш).

— Ко је? Ко ја и ти, рече Карађорђе.

— Еј Ђорђе, Ђорђе, да од Бога нађеш, што ме издаде? Погинућу и ја и дружина ми.

— Како погинути, Бог с тобом? Овај неће ником казати.

У том се ја пољубих с Карађорђем, а Станоје се све једнако преча на мене, па најпосле рече:

— Чујеш, море! Ако ти мене издаш, и потера ме окупи, па ако, богдице, ја останем жив, да знаш да ћу те жива пећи!...

Карађорђе пита мене: како је по селу, шта чине Турци? Ја му кажем, да код нас нико не чини никаква зулума. Како знају да тебе нема овде, они и не долазе, а около чујемо да туку где год кога кнеза ухвате.

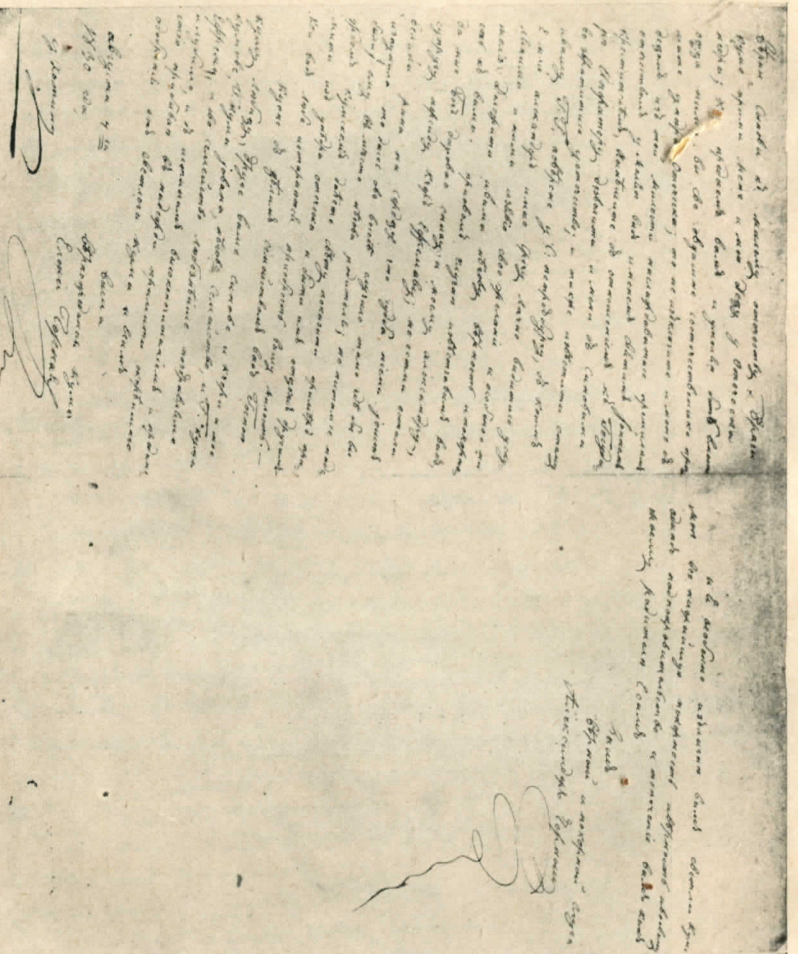
— Ја сам дошао, рече даље Карађорђе: — да видим оне пријатеље који су били у Орашцу. Ово ми је друштво. Ово је, показујући руком, Станоје Главаш. Ти си га и пре чуо. Имамо још једнога друга, неког Миленка, који је остао да по пожаревачкој и смедеревској нахији још кога друга врбује. Тек ти ћути. Ја ћу, као што кажем, сад све разгледати, па ћу опет онамо отићи, а кад Март наступи ето ме!

Ту смо ручали и мало седели, па ја одем овцама а они осташе онде.

На избору у Орашцу

Заноћисмо у Орашцу, прича Петар Јокић: — и сутра дан хоћемо да бирамо старешину. Сви људи онде на скупу хоће Ђорђа за старешину, а он се не прима.

— Зашто нећеш да се примиш, питају га људи?

Копија Јелениног писма од 4 авг. 1830 из Хотина кнезу Милошу у Београд (в. стр. 275—6)

— Ударите, по души га, оно је Аганлија!

Пушке припуцаше, али пушка Симе Бељаковића заста, па пуче после других пушака. Онај се Турчин одмах врати у кућу, рукав му од ћурка удари о врата, и Турчин се мало задржа онде на уласку.

То је био главом Аганлија, и он је ту рањен у ногу. После кратког боја, Турци и рањени Аганлија ободу коње и стругну у Београд.

Карађорђе и дахијске понуде за мир

У Паланци, дахијски изасланици понуде Србима, да се оставе ратовања, да се разиђу кућама, а дахије ће израдити од цара ферман: да Карађорђе буде у Србији врховни старешина, и Народу ће се учинити све олакшице

Саслушавши то, Карађорђе рече:

— Е, лепо, ви идите, извадите ферман и донесите. Ако нам ферман буде по вољи, ми ћемо га примити; а ако нам ферман не буде по вољи, ми ћемо чинити што знамо.

После тога дахијски изасланици ободу коње те у Београд. А Карађорђе крете војску те опколи Град Рудник и освоји га!

Карађорђе и Томаш Пушкар

Неки Томаш Пушкар у селу Венчанима не хтеде по Карађорђевој поруци устати на Турке, те се на њега угледају и други Венчанци.

Карађорђе дознавши за то потегне сам к Венчанима, али га Томаш не сачека него остави кућу и село, па умакне у гору.

Карађорђе о вратима Томашеве куће обеси једног Турчина од оних који су у Сибници заробљени. И таким начином увери и Томаша и Венчанце да се нема куд него: пушку па с браћом на Турке!

Карађорђе каштигује шпијуна

Идући с устаницима да опседне Град Рудник, Карађорђе у Блазнавској реци, сретне некога Раку из села Рудника, на осамарену коњу, и упита га куда ће:

— Идем у Смедерево за со, одговори Рака.

Ђорђе је, међутим, знао да је тај Рака био пријатељ рудничким Турцима, па га и по други пут упита лепо:

— Рако! кажи право куда си пошао, биће ти лакше?

— Идем, човече, у Смедерево за со, одсеца се Рака.

Ђорђе заповеди те Раку претресу, и — у шубари му — нађу писмо од Сали-Аге Рудничког Бика, за Кучук-Алију дахију у Београду....

Видећи то, Ђорђе заповеди те Раки каменом пребише обе ноге испод колена и обе руке испод лаката.

— Коекуде, рече му тада: — иди сад те носи Турцима писма!

Иза тога Ђорђе оде да осваја Рудник, а Рака оста на друму да пишти.

Какав је Младен

Полазећи с Врачара ка Пожаревцу да га прими од Турака, Карађорђе поведе неколике старешине са собом, а неке остави да држе у опсади Београд. Овима око Београда вожд стави Младена за главног старешину. Сремци су одонуд преко Саве доносили све што војсци треба, и Младен је све плаћао, јер је и каса била у њега.

Пред сами свој полазак, Карађорђе зовне Петра Јокића, и рекне му:

— Петре, ти ћеш остати овде, а Младен је трговац; ја се бојим да он не шпекулира: он може узети један хлебац, а писати десет. Зато ти заповедам: да пазиш на то! По том дозва и Младена те и њему каза то исто, додавши да ће и он сам мотрити на све што се ради!

Карађорђе и кнез Теодосије из Орашца

После једне године војевања, на скупштини у Пећанима, орашачки кнез Теодосије узме корети Карађорђа што не управља народом како треба. Реч на реч докле он и пиштољ тргне и скреше, али му пиштољ не састави. На то Ђорђе цикне:

— Коекуде, по души те твојој! Кад си знао боље од мене уређивати и заповедати, зашто си ме нагонио да се овога посла примим? С овим речима он удружи и свој пиштољ који, као што се зна, никад није лагао. Теодосије буде рањен у лево раме, и падне на земљу. Тако рањена однесу га кући у Орашац, где је после неколико недеља умро.

Карађорђе и тобџија на Смедереву

Карађорђе је тукао Смедерево кумбаром, којом је управљао некакав бегунац, кога су звали »Шваба!« Падала је хладна киша; Шваба је дрктао од зиме. Кумбара је пуцала овда онда, и ђулад су летела куд које.

Срби су већ сумњали да је тобџија потплаћен да тако ради. Шваба припече ћевап уз ватру да што поручa.

У то дође Карађорђе; шчепа онај ражањ с ћевапом, и ободе га Шваби у коталац с речима:

— Коекуде, погоди онде (показујући руком град), па ће бити и ћевапа и пара колико хоћеш!

Сад Шваба избаци неколико метака, па се одмах диже дим од запаљених кућа.

— Е, коекуде, тако те хоћу, рече весео Карађорђе, па даде Шваби пуну шаку новаца!...

Како је Вујица постао смедеревски војвода

Дође глас у Тополу Карађорђу, да су у Смедереву Турци убили Ђушу Вулићевића из села Азање војводу смедеревскога.

Карађорђе одмах крете нахију и дође у Азању. Ту заповеди кметовима и бимбашама да изберу једнога од Ђушине браће да им га постави за војводу (Он је свакад кад који војвода погине, наређивао да народ из фамилије погинулог изабере кога, и да му га представи, те би га поставио за војводу).

Из Азање Карађорђе оде у Коларе на конак.

Други дан смедеревска нахија доведе Вујицу, који је онда могао имати 26—27 година. Не беше ни мало виђен за војводу.

— Коекуде, упита Карађорђе: — зар тога хоћете да поставим за војводу?

— Тога, Господару!

— Ама не ће он моћи ништа учинити. Ово је нахија! Па је ово војска?

— Господару, нема бољег! одговори Народ.

— Е, па лепо! Изиђите мало у поље те се још договорите па ми после дођите!

Они изиђоше у једну ливаду, разговорише се мало, па опет дођоше.

— Е, шта учинисте?

— Хоћемо њега, Господару!

— Е, па лепо, кад га хоћете ви хоћу га и ја, и пољуби се с њим.

Тако Вујица поста војвода.

Карађорђе и азањске кике

До времена Карађорђева Срби су редовно носили дугу косу, у кике сплетену. То је у бојевима с Турцима било врло штетно за српске војнике.

Карађорђе нареди да се сви војници шишају. Заповест ту изврше сви, а неколико села у смедеревској нахији одговоре војводи Вујици:

— Доста је Карађорђу што заповеда нашим главама, а наше ће главе заповедати нашим кикама!

ЉУБИЦА ОБРЕНОВИЋ

Писмо кнегиње Љубице, од 14 октобра 1830 године, из Пожаревца, куми Јелени (види страну текста 276—77)

Вујица то јави Карађорђу.

А Ђорђе груне с војском у село Азању, и опколи неошишане Азањце са заповешћу: или да се ошишају, или ће да пуца. У Ђорђа није било шале. То су Азањци знали, али су драге своје кике, а још дража своја воља. У то се јави један ђаволаст младић, па викне:

— Море људи! Ми смо као деца! За кике хоће човек да нам узме главе! Та докле је глава биће кика, а ове да му дамо, нека му се хала засити!

И сви, ма и са гунђањем, пристану, и ошишају се....

Карађорђе завојводио попа Луку Лазаревића

Карађорђе упита на скупу посаво-тамнавце:

— Коекуде, кога хоћете да вам буде војвода?

— Попа Луку хоћемо из Свилеухе, загрме они сви као у један глас.

— А како би било, коекуде, да вам буде Прота Матеја из Бранковине?

— Господару, рекне један између Тамнаваца: — Онде нема стада, где нема угича. Не ћемо да узаимамо војводу из ваљевске нахије.

— А опраштате ли му да се жени?

— Нека му је просто и од нас и од Бога, повичу сви у глас три пута.

— Е, коекуде, нека му је просто и од мене, и нека ви је срећан! заврши Вожд.

И Поп Лука се ту, на једном пању, одмах обрије. Ту му је услугу учинио својом руком Петар Молер, ком је Карађорђе рекао:

Молере! Курталиши га браде; то ће теби ићи од руке!

Карађорђе на Параћину

Карађорђе ухватио место у параћинским виноградима и шанац се већ копа. Мртав гладан Вожд седе на лафете од топа и рече:

— Ала, коекуде, да је једна чаша ракије!

— Има, Господару, одговори сеиз, и одмах из бисага извади чутурицу ракије и погачу, и даде му.

Ђорђе се напи, па пружи редом својој свити. А он узе крижати ону погачу, и пружати сваком по кришчицу. Они редом чутурицу натежу, али, опажајући да је у њој мало ракије, сваки језиком затискује грло, те ракије и не гутају само да се нађе за њега. Месец сија кроз поцепане облаке. Параћин пак, доле испод њих, као да се сав запалио: Све живо ври у њему. Конак у ком је Афис-паша сав се светли од многих свећа. Свирају свирале, бију бубњи и чини се велико весеље.

Док ето ти к њима Стеве писара, који се беше прилично накитио. Хода поводећи се и нешто загледа око топова, па ће рећи:

— Чујеш, Господару! да избацим и ја један топ на Турке!

— Остави се спрдње, одговори му Карађорђе.

— Молим ти се, Господару, само да погодим у онај конак!

— Зар да убијеш пашу, вели Карађорђе?

— Па да га убијем, ја како, прихвата Стева.

— Немој, болан, остаће му деца сироте!

— Баш ако ће, вели неодступни Стева: — него ми допусти, среће ти твоје!

— Одлази! рече Карађорђе гласом који показиваше да му није више до шале.

— Господару! рећи ће на то Катић: — ето те човек закле у срећу. Подај му што тражи! Ако ништа не учини, барем ће Турке узнемирити.

Карађорђе, уставши са лафета, рече:

— Е па удари, кад си толико навалио!

Стева брже узе навијати оне шајтове и нишанити онако напит. Тобџије се смејуше, а сви други стоје и гледе шта ради напит човек.

Кад удеси како је мислио да треба, он викну:

— Сад пљи!

Кумбара пуче: ђуле као светлица излете кроз ваздух и паде баш у ону кућу која се највише светлила.

На један мах све се утиша; свирке умукоше. Некакав писак само учини: квик! па ту и тутило. Свеће се потулише, врева се стиша.

Тако то вече пијан Стева учини нешто што ће се тек други дан видети шта је.

Афис-паша рањен

После оног топовског метка који писар Стева из параћинских винограда посла на Параћин, сва ноћ би мирна. Други дан се отпоче бој, али нешто млитаво. После подне Турци побегоше к Нишу.

Ну ево седам људи из Параћина 3 Србина и 4 Турчина. Они дођоше, и Карађорђе им рече да седну, и онда их упита:

— Коекуде, а камо вам Турци?

Онда један Турчин седе браде, и по говору као да је Бошњак, скочи, клече на колена и узе говорити:

— Бег Ђорђије! вала и нијеси толико јунак, колико ти даје сам Бог!

— 'Вала нека је Богу, вели Ђорђе својим обичним гласом.

— Ето, кад дође из Ниша Афис-паша с оноликом војском: — продужава онај Турчин: — ми смо у Параћину мислили да нема цара који ће га уставити а камо ли сиромах Миленко да може што учинити. Он прође и удари се с Миленком. Мало постаја а почеше доносити мртваце и рањенике, све више и више, па се најпосле и сам Афис-паша врати с војском: Миленко са шаком људи разбио Афис-пашу и онаку његову војску! У то се чу, продужава Турчин: — да си и ти стигао. Паша нас све скупи синоћ око себе на диван и узе говорити: »Нас Миленко осрамоти; али нека, ево је дошао и онај Црни пас, зато сутра

да ударимо, и само по једну кубуру да избацимо па за сабље!« Ми сви то одобрисмо, док тек пуче онај твој топ, ђуле паде усред нас и распрште се. Ми се сви устурисмо куд који и повикасмо: медет (чудо)! али кад се донесе свећа имамо шта и видети: комад од ђулета пребио паши ногу на двоје! Јутрос се Турци нису ни били. Паша јауче од бола, а војска виде да теби Бог помаже!

Кад одолеше муке, паша уви ногу па у зобницу пуну врућих мекиња, седе на коња и оде. Бог сам зна докле ће. Ми остасмо сада о Богу и о теби Бег-Ђорђије! Ми смо твоји, даваћемо што иштеш, само нам немојте у рз дирати.

— Коекуде! рече Карађорђе: — ја и нећу да војујем на Параћин, то је лесковачки пашалук, али је Афис био прешао границу, зато сам га одбио. Сад ја моју војску враћам. Зато ви изнесите доле у поље испод Параћина опанака, каиша, кремења и других потребица, те нека војници купују ком што треба а у варош не дам ни један да уђе.

Тако је и било!

„Закон је воља вилајетска“

Године 1805, о Великој Госпођи, у селу Борку, уређивао се на скупштини Правителствујушчи Совјет, и многе старешине беху упамтиле, и понављале су из Грујовићеве беседе речи: Закон је воља вилајетска. Први, дакле, Господар и судија у Народу јесте закон!

Карађорђе, слушајући те речи, а знајући како стоје ствари у земљи и око ње, рекне:

— Коекуде, ласно је том вашем Господару - закону господарити у топлој соби, за столом; али да видимо сутра кад ударе Турци, ко ће њих дочекати и разбити! Сапет коњ не трчи кошије!...

После је наредио да тај Совет иде у манастир Вољавчу у Руднику, и онде да станује и ради.

Одговор првим „советницима“

Кад су се чланови првога Савета, смештени у Вољавчи, жалили Карађорђу на веома скучено живљење у манастиру Вољавчи, он је одговорио:

— Коекуде, ми засад морамо од *Вољавче* до *Вољавче*, а доцније може дати Бог да се сместимо усред Београда!

Тако је и било.

Из Вољавче у Боговађу, из Боговађе у Смедерево, а из Смедерева у Београд!

Пред бој на Бељину

Пошто је сузбијен Хаџи-бег сребрнички, Карађорђе крене војску од Ваљева ка селу Бељину, да се онде састане са старешинама које су стајале према Шапцу. На том путу, у селу Врелу, дође му човек и донесе некакво писмо. Писар Стева прочита писмо Господару на само. Карађорђе одмах заповеди те се написа одговор и посла га по оном истом човеку.

Иза тога заповеди те се искошкаше волови испод топова, и коњи се препеше да пасу. Он пак хода и само јечи. На један мах ће рећи својим буљубашама:

— А знате ли шта су учиниле моје старешине?

— Не знамо, Господару! одговорише они.

— Коекуде, поплашили се од мене, да их не побијем, па хоће сви да беже!! Сад сам им писао да седе где су: ја идем да бијем Турке а не Србе!..

На Думачи

Кренувши се с Бељина ка Шапцу, Карађорђе упита оне људе мештане:

— Где је та ћуприја на Думачи, куда Турци често пролазе и силни плен од Народа одгоне?

Људи мештани одмах пројоше напред. Кад су стигли на ћуприју одмах ухвате бусију. Карађорђе заседе на сред

бусије а његова пратња око њега. Цео дан не би никога. Пред саму ноћ Карађорђе изиђе из бусије и седе под један грм.

На један мах чу се жубор на предњој стражи. Мало прође а стражари доведоше два младића, који кажу да иду да траже Карађорђа. Војници им кажу ко је Карађорђе. Они се сузбијају; не верују видећи га у гуњу и у опанцима. Најпосле приђоше и пољубише га у руку. Он их пита: одакле су, и куд су пошли? Они кажу да им је дотежао турски зулум, па су дошли к њему да с њим живе или мру.

— Коекуде, рећи ће Карађорђе: — сад ћу видети јесте ли ми верни. Како вам је име?

— Мени је име Милош Стојићевић, рече један од њих: — из села сам Врањске, а ово ми је сељак, и његово име каза.

— Лепо, лепо рече Карађорђе: — ево вам моја три момка. Ви сте овуда свуда вешти. Проведите ове моје људе да виде шта чине Турци. Сутра ћу ја доћи овамо с коњаницима. Она петорица одоше да извиде Турке, а Ђорђе се врати у Бељин у логор.

Други дан стиже с војском на Думачу. Оне петорице нема. Тамо, амо, нема их! Карађорђе се мучи. Најпосле ће рећи:

— Има ли ко да завије као вук?

А шта у војсци нема? Нађе се један и арлукну баш као вук. Аја! Нема одзива!

— Коекуде, још јаче подвикни!

Онај се продера још више. Узалуд! Нема одзива.

— Е, по души га! рече Ђорђе: — где ме преварише балава деца! Избаците једну пушку, па што му драго!

Избацише.

Он слуша, слуша, слуша....

На један мах пуче пушка.

— Ето их! рече весео Карађорђе.

И одиста дођоше сва петорица.

Узе Алекса Дукић, који је с њима ишао, хвалити Милоша како је јунак, и све додаје »да је Милош у свачем бољи него што га он уме похвалити«.

Карађорђе се необично обрадова таком јунаку младићу.

У селу Грушићу, у Поцерини

Сазнавши од Милоша Стојићевића да се у селу Грушићу састала нека скупштина, која се договара: да носе Турцима порез и све друге потребе, Карађорђе крете војску те у Грушић.

Дошавши на место, он опколи ону скупштину, издвоји неколике главније потурице, узе их на испит и, по испиту, двојицу посече. Други се сви престравише. Карађорђе пита:

— Хоћете ли се ви опет предавати Турцима?

— Нећемо! Нећемо! гракну сав Народ.

— Видите ли, браћо! ви Турцима носите храну, гоните говеда, овнове и волове, вучете масло, мед, јајца и млеко, а ја од вас не тражим ни једнога јајца, само сам рад да вас ослободим од Турака.

— Хоћемо с тобом у гору, у воду! повикаше људи.

— Е, кад хоћете, а ви дајте то што сте спремили Турцима да се моја војска мало нахрани!

Људи све дадоше радо и весело.

Како је Милош Стојићевић постао војвода

Из села Грушића Карађорђе пређе к Милошевој води на конак. Ту, за вечером, узевши чашу вина, рече:

— Господари и браћо! Ову чашу вина да пијемо за здравље младога јунака Милоша Стојићевића, који је од сада поцерска војвода. Он заједно с именом наслеђује и јунаштво свога имењака Обилића. Здрав си Милошу војводо поцерска!

Милош скочи да пољуби руку; а Господар се пољуби с њим у образ, и врати га да седне на своје место.

Иза тога, окренувши се Народу, Карађорђе рече:

— Коекуде, чусте ли ви да вам ја поставих Милоша војводом?

— Чусмо, Господару! одговорише људи.

— Њега да слушате! Што год вам заповеди он, то заповедам ја. Оружје сте предали Турцима, зато узмите секире и мотике! И таки радници мени требају да копају шанчеве. Пушака имам доста!

— Хоћемо, хоћемо сви, Господару! Одговорише Поцерци.

Постање Мишарскога шанца

Из села Жабара Карађорђе се упути с војском ка Мишару, на ком ће доцније бити славна битка. Идући тако удари на једну зграду. Карађорђе стаде. Један сеиз сиђе, ишчупа један проштац и даде га Вожду, а друга два ишчупа и устури себи на раме. Узевши од сеиза проштац, Карађорђе га заметну на раме и пође даље. Друге старешине, и сва војска, видећи шта уради Господар, брже сваки скочи те узе ко два прошца а ко и три и тако сваки носаше што је узео.

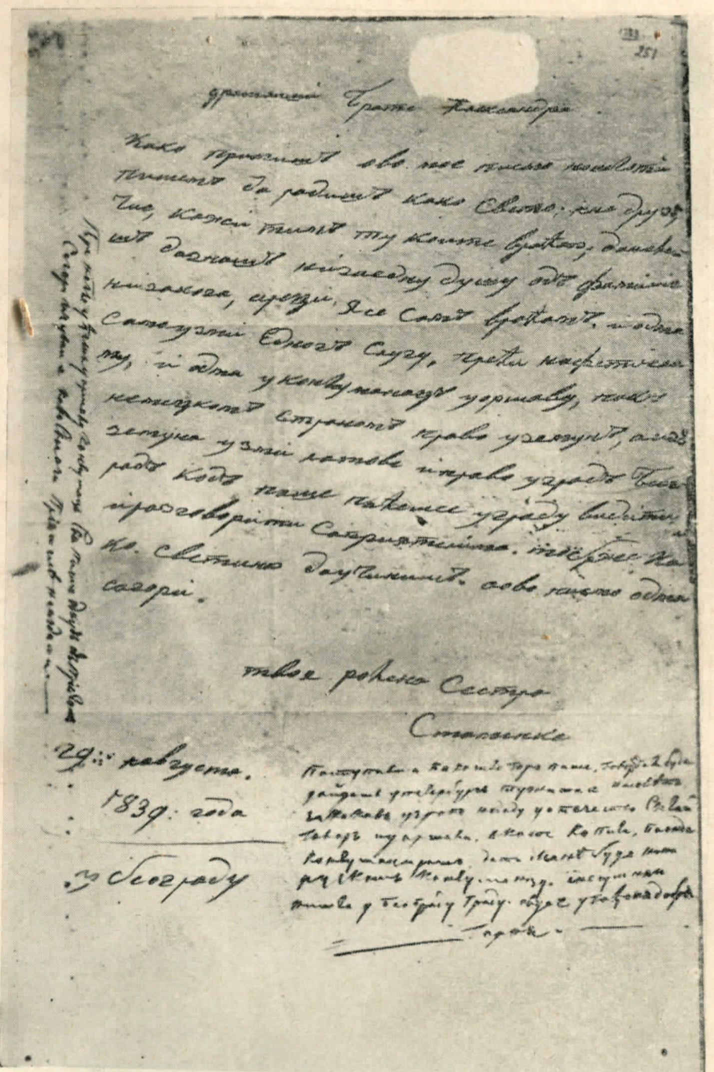
Тога дана још су наши ратници имали боја с Турцима. А од онога прошћа Карађорђе је начинио шанац, у коме је сваки старешина заузео своје место.

Карађорђе је изабрао за шанац место на пољу Мишару, али не на самој ивици поља, него мало унутра тако да су Турци, излазећи из долине на висораван, могли рâт сви да изиђу, и тек онда да ударе на шанац, на српске пушке и топове!

Тако је обично радио Карађорђе.

Ратни савет пред Мишарску битку

У очи дана у који ће бити Мишарска битка био је ратни договор. Старешине веле »да се затворимо у шанац; шанац да утврдимо добро, па ту на топове и пушке да

твоя рођена Сестра

Стаменка

29: августа.

1839. года

у Београду

Писмо Карађорђеве кћери Стаменке, од 29 августа 1839 године, из Београда, брату Александру (види страну текста 282)

Писмо кнежевског намесника Аврама Петронијевића, од 31 августа 1839 године, из Београда, Александру Карађорђевићу (види страну текста 283)

дочекамо Турке. И кад им ратнике побијемо, онда да гледамо да јуришимо у њих.«

Карађорђе рече :

— И то је добро, али ће ово бити боље: ви сви коњаници изиђите онамо до оног села, одакле смо узели прошће, и онамо чекајте. Ја ћу са свима пешацима остати у шанцу, па кад оспу моји плотуни, и кад топови учестају с обе стране, ви знајте да је онда мени тешко, па грУните одонуда!

Милан и Јаков веле да би боље било да Господар сам изиђе с коњаницима, а они да остану у шанцу; јер, веле они: — могу тебе Турци опколити ако будеш овде у шанцу, па ко да ти помогне, а ако би ми били овде, ти би нас поздраво избавио.

— Не, не, браћо! одговори Карађорђе: — Ако мене Турци опколе ви ћете мени помоћи онако исто као и ја вама; али ја морам остати у шанцу, јер ако ја изађем све ће се овде поплашити, мислећи да сам се ја измакао. Зато ја морам остати у шанцу са пешацима, а ви изиђите с коњаницима. Старешине га послушаше, и све би добро.

После победе на пољу Мишару

Онај славни бој на пољу Мишару, где су Срби дочекали и разломили босанску турску силу, догодио се је у среду, 1 августа 1806.

После тога боја, Карађорђе је био необично весео; а имао је и рашта бити весео, јер је ту не само »српска војска турску надвладала,« него су се ту и српске старешине очигледно увериле колико је Карађорђе претежнији од свих њих и памећу и јунаштвом и војничком вештином. Добри и родољубиви капетан Коста Јовановић, из Кленка, који је редовно извештавао митрополита Стратимировића о догађајима на Шапцу, у свом писму од 4 августа 1806 пише овако: »Јаков је на смерт болестан, али не сме да лежи, јер му Ђорђе каже: *Ниси никад ни ваљао; зелену*

тикву први мраз убије, пак сиромах од Ђорђа жив умрьо: не сме оком тренути.«

Карађорђе забрањује калуђерима писанију

Молио се калуђер Карађорђу, да иде у Народ да пише ко што милује на манастир, а Ђорђе му је одговорио:

— Коекуде, одавде до твог намастира има 77 путова. Којим год пођеш отићи ћеш у свој намастир а у Народ не дам ти свраћати ради писаније, јер људи сад немају ни сами шта да једу а камо ли вама да дају. А ти кад дођеш човеку на конак, домаћин ваља да тражи и теби и твом коњу што у кући нема. Ти не можеш јести кукурузнице, него ти ваља тражити погаче, а твој коњ неће да једе кукуруза него хоће јечма...

А теби ако досађује гостиница, ти начини поред намастира механу, па ко ти год дође покажи му прстом у њу, ти ћеш тако и госте дочекивати и још штогод добити!...

Страшна каштига

Једном дође глас с Делиграда, да је навалила голема турска сила: војводе пиште за помоћ.

Ђорђе разасла своје момке у села око Тополе да крећу све људе, који су остали код кућа, на скуп у Тополу, одакле ће на Делиград.

У селу Стргарима један сељак не само да не хте поћи по позиву, него још шчепа пушку, и уби Ђорђева момка, који му је ту заповест донео. Други момци, после тога врате се у Тополу и јаве што је било.

Ђорђе, чувши за то, седе на коња и све у касу, са свом својом пратњом, допадне у Стргаре; ту убије онога сељака убилца, и побије му све живо у дому и у роду. Само је остало једно мушкарче, по имену Лазар, које се десило у игри с туђом децом у селу.

Много доцније, људи су као неко чудо показивали тога Лазара: »Једини он оста жив после оне страшне заповести!...«

Карађорђе и Милош Обреновић

Карађорђе је у пролеће 1807 писао Јакову, Луци и Чупићу да прелазе у Босну, »а ја, вели Вожд, идем на Ужице, али на њега ни свраћати нећу, него ћу правце на Вишеград, да Босну сву упалимо.«

Тада је у селу Равнима, пред кућом кнеза Михаила Радовића, под једним храстом сладуном, завојводио Милоша Обреновића, и дао му војводску диплому!

Руски пуковник Пауличија о Карађорђу

Године 1807, у Малајници, на растанку с руским пуковником Пауличијем, Карађорђе је рекао:

— Знајте, Господине, да ја не желим ништа друго, него да видим своју отаџбину ослобођену од Турака тако да никад више не страхује од њиховога јарма; и онда бих се вратио мојему плугу![1]....

Карађорђе према себи самом

Нека баба Стојанка Кнежевићка, из Тополе, која је као девојка била у Вождовој кући, готово срдита на велику непажњу Ђорђеву према свом телу, кад је упитах:

— Шта је Господар метао под главу? одговори:

— Шта је метао? Трупац!

— Зар баш гô трупац?

— Није свакад ни го, него вас дан пувај у тур, а у вече чакшире на трупац, па под главу!

Карађорђе у сватовима

Улицом београдском ка саборној цркви иду сватови. За сватовима свирају свирачи, али једна гласовита свирачка зурла разлеже се, мислиш, с краја на крај Београда. Свет се уставља на улици, или се помаља из авлија, да види те кићене сватове.

[1] *Кн. Србија*, стр. 261.

Међу сватовима кум је главом Карађорђе.

Зато је и сва његова пратња данас у тим сватовима.

Пред једна авлијска врата истрча на сокак једна жена, неочешљана, необучена, с папучама на босим ногама; рукаве засукала до лаката, а руке јој још теставе: месила нешто, па како је чула зурлу, оставила наћве и потегла на улицу да се нагледа кићених сватова.

Карађорђе виде ту жену, и не зарадова се томе. Окрете се на два своја момка, а они одмах приђоше и узеше ону жену међу себе и поведоше ка цркви; а она се узе отимати:

— А што снахо, хајде и у цркву, да сву свадбу видиш!

Жена узе плакати, а он, најпосле, махну руком и пустише је!....

Потпис

Не знајући писати, Карађорђе је, где би требало стављао свој печат место свога ручног потписа. Тај печат је свакад носио уза се; држао га је у кеси с новцима. Али ако какав акт није хтео одобрити, а није рад био отворено казати да неће, он би се ужурбао пипајући се по појасу и божем тражећи печат, па би најпосле рекао:

— Ене, коекуде, па нема ми овде печата!

И тако би спремљени акт остао непотписан!

Једнооки Гавра

Гавра Једнооки, буљубаша над бећарима прекодринцима, пређе Дрину, и из хара зворничкога паше изведе три најбоља коња. То је било године 1808.

Зворнички паша пише пограничним српским војводама, да му Гавра врати коња зеленка, а друга му два поклања.

Гавра не врати!

Паша се обрати самом Карађорђу.

Карађорђе пише Луци да Гавра врати коња зеленка. А ако не хтедне, да дође к њему у Тополу, или онамо где буде Вожд.

Гавра, не хтевши вратити зеленка, дигне се те Карађорђу, којега нађе у Ћуприји, на Морави.

— Коекуде, Гавро, ја писах да вратиш паши зеленка, а ти не послуша?

— Господару! одговори упорни Гавра: — живот ми узми, а зеленка не дам!

— Море, Гавро, зар ја мирим, а ти да заваћаш?

— Не дам, Господару, зеленка, а живот ми узми слободно!

— Не даш?

— Не дам!

Пиштољ — дум!

Гавра се стропошта! Војводе се разбегоше; а Вожд, пошто Гавра издахну, рече:

— Еј, Гавро! еј, брате! што ме огреши?

Сам му скрсти руке на прсима, запали му свећу, и рече проти из Ломнице, који се ту беше десио, да га опева и сахрани.

Много доцније знао се Гаврин гробни белег у вођу Станоја Пеливановића, у Ћуприји....

Карађорђе у ратном савету 1809

Кад се године 1809 већ одлучило да се ратује, онда су се српске старешине разговарале о ратноме плану. Карађорђе тада рекне:

— Више Ниша има тврда клисура која се може ухватити у Црвеној реци, и ту други Делиград начинити: ту ће се Турцима пресећи пут к Нишу. А друга је клисура више Лесковца, која траје 10 сата. И ту се може начинити шанац, и онда би ми с те стране били сигурни!

Али старешине, вукући сваки на свој завичај, претегну да се на све стране удара!

То је после било врло штетно за српску ствар!

На Суводолу

После разлома Лиман-паше на Суводолу, Срби су гонили Турке. У једном сурдуку сабију се Арнаути, и оспу пуцати на Србе. У то стигне Карађорђе и викне:

— Јунаци! коекуде, камен!

Војници оставе пушке, па прионе бацати камење кога је ту било изобила. И тако оне Арнауте све заспу камењем!!

Карађорђе и Јован-Сава кнез биорски

После битке на Суводолу, биорски кнез Јован-Сава, који је са својима био уз Турке, дође Карађорђу и рекне:

— Дошао сам ти, Господару, са целом нахијом, и предајем ти се; али ти се не бих предао, да нас ниси мушки на сабљу добио. Од сада ћу с тобом свуда, и где твоја длака, ту моја глава!

И одиста је тако и војевао докле није погинуо.

Карађорђе ранио буљубашу Јокића

После пропасти на Каменици 1809, Карађорђе повуче војску низ Мораву, али свога буљубашу Петра Јокића и капетана Радича пошље у утврђени шанац на Ћуприји, да ту стоје и да то место чувају.

Младен, међу тим, каже Петру да шанац запали, и да топове спусти у Мораву!

Карађорђе, дошавши до Гиља, види да букну пламен из Ћуприје. Он полети онамо, и видећи Јокића, викне:

— Ко ти рече да шанац палиш и топове у Мораву спушташ?

Јокић побегне, али га Ђорђев пиштољ стигне и рани, а Радич се негде сакрије.

Бој на пољу Тичару испод Лознице

На поље Тичар пала је силна турска војска, која је опколила Лозницу, и држала је у чврстој опсади 12 дана.

Околне војводе нису могле ништа учинити Турцима, него замоле Карађорђа, и он дође с војском готово из целе Шумадије. Некако у сутон приспе к српском логору. Прву стражу, на коју наиђе, Вожд узме за себе, и тако, нејављен, приђе ка шатору где су неколике старешине седеле, и вино пиле, а пред шатором је горела велика ватра. Карађорђе из мрака на један мах испаде, шчепа угарак из оне ватре, и ставши шатору на врата, упита:

— Коекуде, зар се толико дана бијете, а Турци све на једном месту?

Војводе, престрављене, поскачу и на противној страни шатора продеру врата, и стругну у мрак.

Вожд их врати.

— Колико се је војвода ранило до сада? упита Вожд.

Сад ту одмах нареди што ће који чинити кад сутра дан осване. И доиста, други дан, 6 октобра 1810, отвори се крвав бој који је трајао 8 сата.

У том боју Карађорђе је, барабар с тобџијама, вукао топове и намештао их одакле ће боље тући Турке. У том раду испусти лафете те му расцепе кошуљу спреда од појаса до дна, а чакшира није имао на себи, него је био у тозлуцима. Онда он своју кошуљу скине, окрене недра на леђа а леђа напред, па се опаше и продужи бој. У том боју буду рањене готово све српске војводе. Турци су побеђени и претерани преко Дрине.

Док је још трајао бој, Јаков нареди да се с једне стране из топова пуца на Турке преко српске војске. Карађорђе му поручи да то не чини, а он не послуша. Вожд оћути докле Турке не разбије, па онда пошље да му дође Јаков а нареди плотун Јасеничана да га разнесу на пушкама. Рашчује се то по војводама, и они стану молити рањенога попа Луку да моли Карађорђа да му опрости. Лука је лежао у шатору, и рањену ногу љуљао о конопцу. У то му дође Карађорђе и Лука навали молити да Јакову опрости. То су га исто молиле и друге војводе.

— Е, коекуде, не дате ми пса убити. Нека га мутна вода носи; само нека ми скоро не иде на очи!

У том боју погинуло је 117 војника Срба, а ранило се 178.

После те победе дођу испреко Дрине неколики Турци да се разговоре о примирју, и кад приђу војводама, упитају:

— Бива, ко је међу вама Црни Ђорђе?

— Коекуде, ја сам, одговори Ђорђе: — неком јесам црн, а неком сам и бео!

Турци, видећи њега у гуњу и у опанцима, а све војводе у чоси и на њима се сија сребро и злато, нису могли веровати да је то он главом. Зато, кад сврше посао рад кога су дошли, праштајући се, они рекну:

— Поздравите, бива, Карађорђа од наше стране!

Незвани гости

Карађорђе, кад дозна да се који богати домаћин отврднуо, и не дао што се од њега тражило за општу потребу, или да је нешто скривио, онда он изненада, са свом својом пратњом, груне томе домаћину на ручак или на вечеру.

Домаћин тада коље пилиће, јагањце и готови јела; отвара подруме, амбаре и котаре, па се једе и пије и хране се коњи по вољи.

Још после свега јела и пића, момци ухвате коло, и играјући певају:

„Пред овим двором господским
Одавно коло не игра, не игра;
Ал' од сад хоће да игра, да игра!"

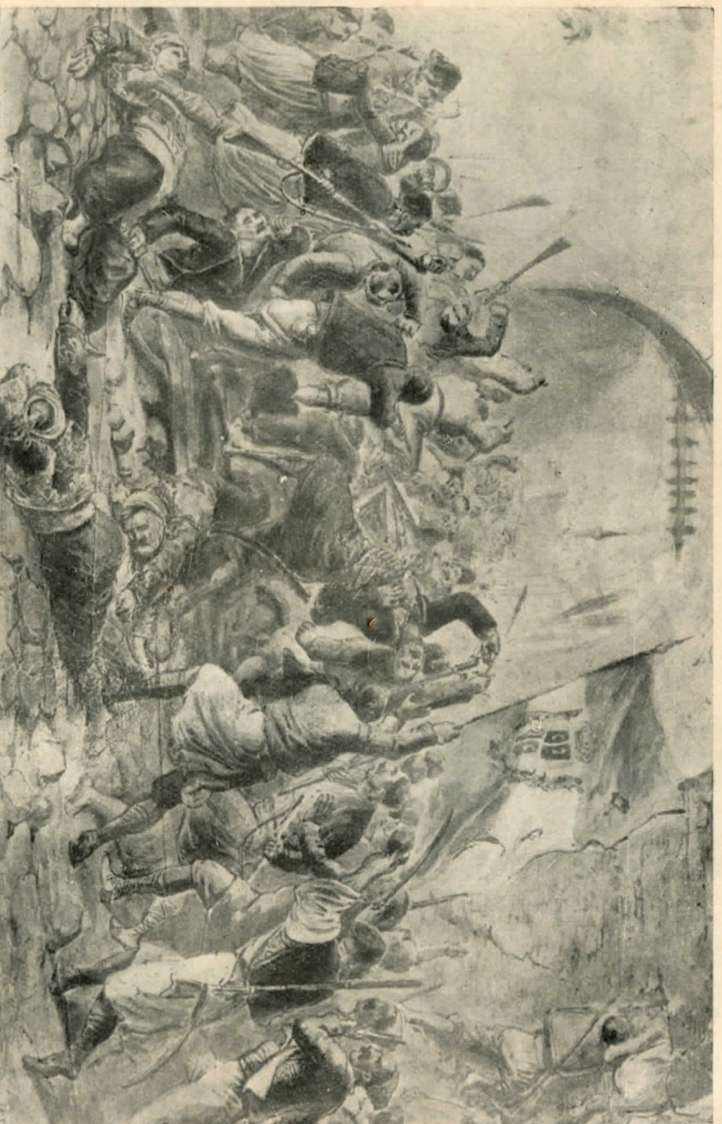
Кад ови незвани гости оду, често домаћину остану празни и амбари и торови и подруми.

Карађорђе и Ђорђе Милићев из Рипња

У Рипњу је била задружна кућа браће: Степана, Стевана, и Ђорђа Милићевића. Овај Ђорђе био је ловац

ВАСА ЧАРАПИЋ
Рад Уроша Кнежевића

ПОГИБИЈА ВАСЕ ЧАРАПИЋА
29/30 новембра 1806 године, на Стамбол-капији, приликом заузећа Београда
Скица А. Јовановића (Музеј Општине града Београда)

на гласу, за њега се говорило: што оком згледа то пушком погоди. Уз то је тај Ђорђе био врло преке нарави: управо оно што се каже: човек на зло брз.

Однекуд се рашчује у Рипњу да је тога Ђорђа неко опао код Вожда, као божем да је нешто ружно говорио за Вожда. Ђорђе се бранио од тога, али се дочује још као да је Вожд на Ђорђа љут, и да ће некад рупити у село да каштигује оговарача.

Једнога дана, Карађорђе, путујући из Београда у Тополу, стигне у Рипањ, и упути се кроза село право Ђорђевој кући.

Ђорђе, чувши за то, брже напуни пушку синцирлијом, уђе у собу, оцепи хартију с прозора и узме на нишан капију своје авлије, на коју ће Карађорђе ући, ако к њему пође.

Његова браћа се уплаше, брже изиђу пред Вожда и кажу му како се је њихов Ђорђе, у свом страху, спремио. На то се Вожд само осмене, и рекне:

— Коекуде, зар ја немам другог посла, него да се бијем још са својим имењаком? Ујаше у авлију, сиђе с коња и седне пред кућом. Домаћи изнесу ракије те послуже. У том и Ђорђе изиђе из собе, и приђе Вожду руци:

— Коекуде, пушка нека ти је увек пуна, рекне Вожд: — али је окидај тек кад добро видиш на кога треба!

И продужи пут у Тополу!

Карађорђе и Милутин Гарашанин

Милутин Савић из села Гараша поплашивши се од Карађорђеве »мазије«, побегне у планину. После неког времена Карађорђе му поручи да му неће ништа него нека дође. За бољу тврђу, пошље му тесте барута с поруком:

— Коекуде, ако се боји мога пиштоља, нека ме убије ево мојим барутом. Верује ли ми нека дође у село Раниловић, под ону крушку у пољу повише села да се разговоримо!

Милутин дође, и нађе Карађорђа под крушком. У довољној даљини један од другога стојећи почну се разговарати:

— Милутине, врати се кући; видиш у каквом смо послу сада! Све нека ти је просто, али прости и ти мени.

— Господару! теби су изгорела сена, и мени кућа; не могу тиодмах на то одговорити. Ваља да се договорим са дружином. А ако се вратим да ником не буде освете!

— Разговори се, па ми дођи, рекне Ђорђе и оде у Тополу, а Милутин у Букуљу.

Сутра дан Милутин оде Карађорђу у Тополу, и заставши га да поплеће плот, пристане и сам поплетати не говорећи ни једне речи ни он Ђорђу ни Ђорђе њему.

Око пола дана Ђорђе погледа у сунце, па ће рећи:

— Коекуде, Милутине, досад је ручао и ко је говеда изгубио. Хајдемо да тражимо ручка! И оставе рад па оду пред кућу. Госпођа Јелена полије им обојици те се умију, и постави те ручају. Тако се измире са свим!

„Пуче топ — ожени се поп"

У селу Жабарима остане удов поп по имену Филип.

А у селу Рипњу била је удовица попадија, још млада и здрава.

Карађорђе је познавао и попа Филипа и ову попадију. Било му је жао да њихова младост свене узалуд. Зато доведе из Рипња удову попадију и, као кум, венча је за попа Филипа.

Кад је венчање свршено, онда по Карађорђевој наредби, груне топ и огласи ово необично венчање.

Тада је, кажу, постала и ова реченица:

»Пуче топ — ожени се поп!«

А је ли овај топ грунуо с Гаревице[1] или са Опленца,[2] прича не казује.

[1] Брдо више манастира Вољавче.

[2] Брдо више Карађорђеве куће у Тополи.

При трпези

Стари је обичај да гост, који где у туђој кући руча, или ужина, устајући од трпезе, »дарује совру«. То јест, да спусти на совру какав новац, полутак, цванцик, или и талир, гледајући на то колико је домаћин имао труда и трошка докле је госта дочекао и почастио.

Ови новци нису ишли домаћину, него су припадали оној млади или девојци, која је дворила и служила за време ручка.

У таким приликама, кад би дошло време да се устаје од совре, Карађорђе би се обично попипао по појасу, и онда би рекао Јокићу, Ђурићу, или оном ко је с њим седео и ручао:

— Коекуде, туриде што на совру: није ми се десило угодних новаца!...

Карађорђева ћутљивост

Карађорђе је говорио врло мало. Хотећи поћи из Београда у Тополу, он би само рекао:

— Коње!

И све се морало спремити за пут, као да ће на војску.

Кад уседне на коња, он загледа у сат, па руком махне на коју хоће страну. Предњак ободе коња куда му је указано. Вожд крене за њим а после и сва пратња.

У Сопоту, код чесме, под грмом, одјаше, загледа у сат, и обично рекне:

— Угод 7 сата!

Ту се коњи провадају и мало одморе, па се онда појашу на ново до Тополе, опет 7 сата. На толиком путу не рече више ни речи осем ово што је поменуто.

Путујући тако, ако би зажелео да му момак-певач пева, он би махнуо шаком као да захвата воде. И момак би певао. Кад би Ђорђу било доста песме, он би опет шаком одбио као да уставља воду, и певач би одмах умукао!

Карађорђе и коњ који зазире

Карађорђе је међу својим коњима имао једнога равана, који је био за кратак пут права добит. Хотећи једном отићи у Крћевац, где су му њиве и ливаде, Ђорђе нареди те му сеиз спреми тога равана.

Узјахавши товна а одморна коња, Ђорђе му пусти узде и за час измакне свом сеизу из видика.

На један мах груне пиштољ. Сеиз, преплашен, гаракне свога коња, те трком стигне Господара који стоји на путу и пуни свој пиштољ, а коњ му раван, погођен у чело, лежи и праћајући се крепава.

Сеиз брзо слети са свога коња и рекне:

— Господару! Ево мога коња! као да он узјаше...

— Коекуде, скин' то седло (с коња што крепава) рече Ђорђе: — па натовари на свог коња и носи кући. Ја идем пешке!

А шта је било?

Тован коњ под Ђорђем зазрео од једнога пања, а Ђорђе не трпећи то скочио с њега и убио га на место.

Карађорђе о Чупићу и о Молеру

Војвода Стојан Чупић био је човек врло говорљив, и уз то се много хвалио, а војвода Петар Николајевић Молер миловао је писати дугачка писма.

Карађорђе, који је врло мало говорио, рекао је једном приликом:

— Коекуде, ко ми надговори Чупића, или натпише Молера, даћу му што затражи!...

Карађорђе на Чупићеву хвалу

Песма казује како се Чупић у писму хвалио Карађорђу да се не боји Турске силе, а на то му је Ђорђе одговорио:

Свѣтлѣйшій Князь

высокопочитаемый Куме!

Писмо Јеленино из Чернеца од јуна 1831 године, кнезу Милошу (види страну текста 279—80)

»'Вала синко, Чупићу Стојане!
Нисам знао шта под скутом држим.
Кад без мене можеш војевати,
Сад ја, синко, могу почивати;
Да би тако, Стоко, и не било,
Мени доста што говориш храбро!«

Карађорђе о Петру Добрњцу

Петар Добрњац, један од пожаревачких војвода Карађорђева доба, био је човек врло упоран у своједму мишљењу; никад се није дао лако убедити да ради онако како други наређује. Зато је Карађорђе о њему једном изрекао овај ружан суд:

— Коекуде, говорити ȁ мом к . . . . , ȁ Петру Добрњцу, све је једно!

Карађорђе и Доситеј

Доситеј је био у винограду на Опленцу у Тополи и набрао неке траве да једе као салату (што онда у нас нико није јео), а поросила кишица и поклизало се. Идући озго низбрдицом, он удари поред градске куле и, као стар човек, чешће се оклизне и готов да падне.

— Чувај се да не паднеш дȇдȏ! викне му с прозора Карађорђе.

— Ниско сам Господару, и ако паднем нећу се много убити, а нећу ни лупнути гласно: само се Богу молим да не паднеш ти са своје висине; и убићеш се, и чуће се на све стране света!

Карађорђе обесио брата Маринка

У Тополи, преко пута од северне градске куле, Ђорђе је имао магазу са сољу и с другом робом за људе сељаке. Полазећи једном на војску, Ђорђе зовну брата Маринка и рече му:

— Коекуде, ево ти магазе пуне као око. Седи овде и продаји! Кад се вратим, показаћеш ми рачун и даћеш паре!

Иза тога Ђорђе оде да се бије.

А Маринко оста да продаје.

После неког времена Ђорђе се врати кући. Магазу нађе готово празну а у Маринка ни гроша: трговац робу продао а новце уситнио.

Ђорђе само помодри у лицу.

За несрећу оба брата, баш у тај мах, дође жена једна оданде из села, и стаде жалити се на Маринка: да јој је нападао ћери на образ.

— Зар ти, Господару Ђорђе, говораше жена та тужећи се: — гониш из Србије Турке, а у Тополи си оставио Маринка, који је гори од сваког Турчина? Сад узе потанко причати шта је чинио Маринко по селу док је Ђорђе био на војсци.

Ђорђе, не говорећи ништа, узе с ћепенка један конопац од оних који беху наслагани за продају, начини од њега замку, и натаче је на врат брату својему који, дркћући као прут, чекаше што ће га снаћи. Ђорђе га приведе к вратима од куле, која још није била довршена. Уз кулу још стојаху мајсторске скеле, а кули изнад врата стршаше из зида једна подугачка греда. Ђорђе погледа у свога момка Алексу Дукића, који разуме црну заповест, па се брзо попе на скеле до оне греде што стрши из зида поврх врата. Ђорђе му баци оба краја од конопца, да обавије око оне греде, да затегне, и да завеже.

Дукић, надајући се милости, навалице не ухвати конопаца, него оба краја падоше на земљу. Ђорђе се саже, узе их, и наново баци. Дукић, мислећи у себи, »дâко се поврати кад и други пут омаши,« не ухвати конопаца ни сада.

— Дукићу! цикну Ђорђе: или хватај, или ћу те сад скинути с тих скела!

Говорећи то, он се и нехотице маши руком за пиштољ.

Сад и Дукића обузе страх. Трећи пут бачене конопце ухвати задрхталом руком; затеже их оба, и завеза око греде.

Несрећни Маринко издиже се од земље за једну пед, и узе да се праћа и да издише.

Ђорђе после тога, оде у своју собу и затвори се. Два дана нити је што јео ни пио, нити је с ким речи проговорио!.....

Карађорђе и Јован Белов из Црниљева

Чувени јунак Јован Белов из Црниљева, идући једном из свога шанца у Лешници својој кући, сврати у своју воденицу, и ту застане брата који бејаше засуо жито те мење. Упита га на чем је донео жито воденици? Брат му каже да је донео на коњу, кога је, вели, везао пред воденицом.

— Е, мој брате, хукне Јован: — па коња ти нема?

Неко прошао, одрешио коња, и одвео га!

Белов, вредан, одмах уседне на свога коња, па по трагу потера лопова, и стигне га чак у селу Коњуши, у Рађевини. Води син мајчин туђега коња као својега!

Јован га ухвати, узе коња, а лопова одведе у село; сазове све сељаке, и мушко и женско, исприча им ствар, па лопову коњски оглав на врат, и обеси га о првом дрвету!

То чује чак и Карађорђе, и пошље за Белова.

Јован дође, а Карађорђе га упита:

— Коекуде, Јово, је ли истина, да си ти обесио неког Србина?

— Истина је, Господару, да сам једну хулу отребио, да ником више не чини штете. И исприча му све што је и како је било.

— Е, 'вала ти, мој Јоване, рекне Вожд: — зар нам је мало крвљења и муке од Турака, него да и дома не будемо мирни од лупежа! Опет ти хвала за то! Седи овде и ручај, па се врати на завичај, и свуда причај што си

урадио и како си прошао код мене! Одавде се уврати на Београд те и Совету испричај шта си урадио и како си прошао код мене!

Карађорђе и његове војводе Цукић и Молер

Једном се војводе Павле Цукић и Петар Молер одметнуше од Карађорђеве власти:

Карађорђе одмах расписа другим војводама: да се та два човека ухвате, и њему доведу; а ако се не дадну ухватити, да се побију, и њихове главе да се донесу. Који би војвода кроз своју кнежину пропустио та два човека, тај ће својом главом за њих одговарати!

Не прође много а други Вождов распис јавља: »да су се Цукић и Молер сами покорили, дошли Карађорђу, и он им је њихов кабает опростио. За то их шаље свакога у свој завичај, да сваки седи код своје куће и деце, да им војводе даду сваку рукопомоћ и заире; нико да ништа противно не говори о овим војводама, него да буду у части, и на ту руку да живе до даљега распореда и награде; нико да их не пита нити што задева за досадашње њихове погрешке, нити што од њих да тражи.«

Заповест Вељку

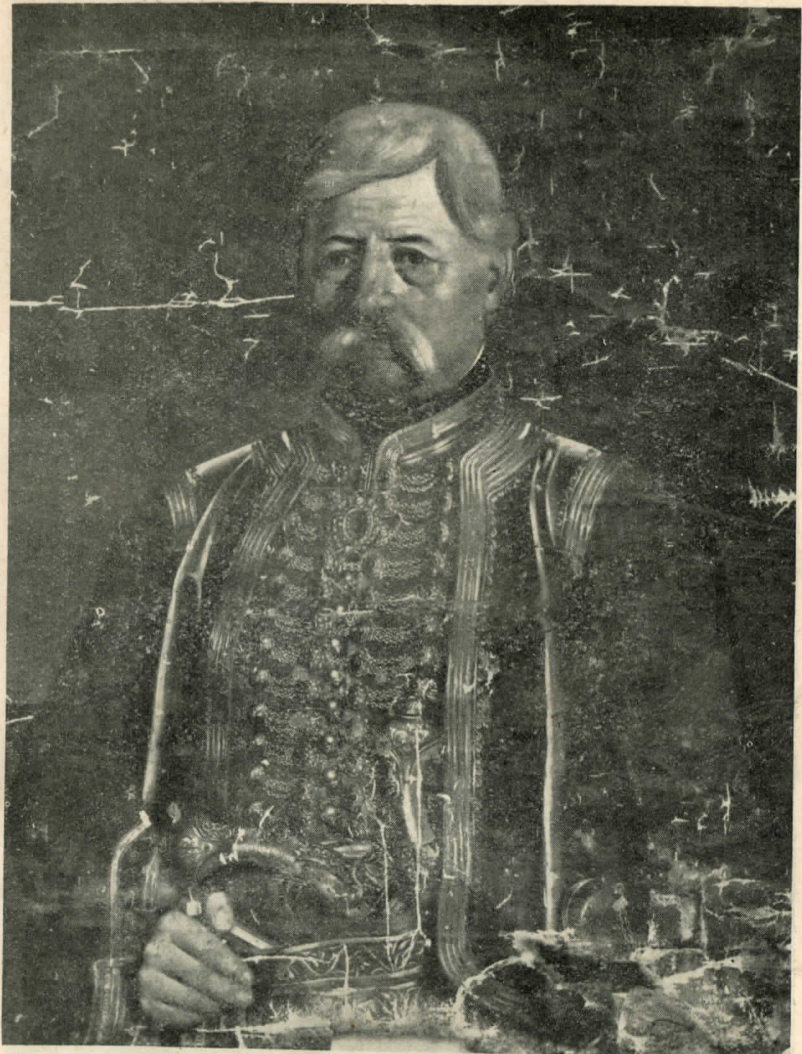
Године 1811, о скупштини, и Вељко се находио у Београду, и могао је много помоћи Миленку и Добрњцу у њиховој опозицији; али Младен начини писмо, као да су на Бању ударили Турци. Карађорђе на то зовне Вељка и рекне:

— Вељко, сине, трчи!

Вељко одлети ка Бањи а Миленко и Добрњац без његове помоћи не учине ништа.

Карађорђе и неправедни комесари

У извештај Недобин из Београда од 25 маја 1812, има прибележено ово:

ПЕТАР ЈОКИЋ
Рад Уроша Кнежевића (Музеј Кнеза Павла)

БЛАГОЈЕ ЖАБАРАЦ
Рад Уроша Кнежевића (Музеј Кнеза Павла)

»Првих дана месеца маја ове године Совет је послао у Ваљево (и друга места) једну комисију. Ту комисију чине ова лица: Велики судија Илија Марковић, министар спољних послова М. Радонић, и члан београдског магистрата Николајевић. Они су имали да испитају жалбе тамошњих житеља, који су се тужили на угњетавање од неких старешина.

»Вожд, дознавши да је та комисија пристрасно ствар свршила, заповеди: да сви чланови дођу к њему у Тополу. И ту великога судију Илију, који се још старао од шабачког команданта одузети неко село, и сина свога начинити војводом, својом руком издевета тако да још и сада, вели Недоба, лежи у постељи, а друге је чланове био затворио у тамницу, па их је доцније пустио. Совету пак написао је оштар прекор што је саставио комисију без његова знања, претећи му да ће се он и с њим батином разрачунати, и да нипошто неће трпети, да Народ страда од неправедна суђења!«

Младен, слушајући све то рекне:

»Ј.... му мајку, боље је било трговати свињама, као и пре, него бити советник!......«

Ово је имао доброту преписати у државној архиви у Петрограду и послати ми г. Миленко Вукићевић професор.

Карађорђе у Јагодини 1813

Карађорђе се кренуо пред великог везира Урумеливалиса, па му у Јагодини стиже писмо од војводе Молера, кога су Турци у Лозници опколили и тврдо затворили. Молер пишти за помоћ. Карађорђе сазва све старешине па им рече овако:

— Ја велим да се из свих ових наија овамо преко Мораве коњици скупљају под команду Петра Буљубаше. Нека их буде око 6.000 момака. А онамо преко Мораве: пожаревачка и оне друге нахије нека шиљу коњанике Вељку, опет око 6.000 момака. Њих двојица, Петар и Вељко

нека иду у Ражањско поље и нека стоје у резерви. Ја идем у Делиград да се затворим. Где буде невоља нека ударају Петар и Вељко. Они се пазе као браћа, а под собом имају 12.000 коњаника. Коекуде, нема тога паше који ће се пред њима одржати. Наша војска нека се повуче у планине. Турци у планине не смеју. Ако на Дрини буде невоља нека иду Петар и Вељко с коњаницима у помоћ!

На то сви пристану.

По тој одлуци, Петар Јокић узме одвајати на страну коњанике од војвода како који долази.

У то стиже Младен из Крајине, куда је ишао те спремао храну и друго што треба по шанчевима. Не би му мило кад чу за ову наредбу Карађорђеву, па ће срдито рећи:

— А знаш ли што смо закључили у Совету, и мене сте послали те сам све свршио, па сада другојачије радите?

— Знам ја то, одговори Карађорђе: — али није вајде: удариће турска сила, па ће војводе све позатварати у шанчевима. Ко ће онда бранити овај Народ у пољу?

— Нека се бију војводе, вели Младен!

— Лепо, нека се бију, али ће сила затворити Вељка и друге, а народ ће изгинути као стока.

— Нека гине, вели Младен: — Свадба без меса не може бити.

Карађорђе дубоко уздахну, леже и рече:

— Еј Младене! Младене! Бог те убио! Досад је овај Народ био о мојему врату, а одсада нека је на твојему!

И одмах поче бљувати самим једом и страшно се разболе.

Младен, видећи то, уплаши се да га не убије, па утече у Ћуприју!

Карађорђе о пропасти 1813

У борби на Дрини Срби заробе неколико Турака међу којима је био један старац, веома стар. То се догодило пред пропаст године 1813.

Тај старац говорио је Гаји Пантелићу да ће Срби зацело пропасти те године, а кад је Гаја тај свој разговор с Турчином казао Карађорђу, он је одговорио овако:

— Немој, Гајо, то ником казивати. Па поћутавши мало настави овако:

— Да не бесмо убили пашу на Емеклуку; да не бесмо крстили Турке; да не бесмо узимали њихове жене и девојке за наше Србе, не бисмо толико раздражили Турке, и сада би нам било лакше.

— А што сте то радили? упита га Гаја.

— Е, што? Други нас наговорише а ми се избезумисмо и послушасмо, те сад ето све турске силе на нас!...

Карађорђе у Фенеку 1813

Буљубаша Петар Јокић године 1813 десио се на Шапцу. Чувши да је Карађорђе оставио Србију, Петар пређе у Срем и у манастиру Фенеку нађе Карађорђа.

У једном рукописном земунском зборнику има ова песма о том састанку Вожда и његова Буљубаше:

„Спрама Саве крај бедема
Београда изгубљена
Карађорђе Петра пита,
И сузама њег' облива:
„Казуј Петре, шта се ради
По Србији нашој бедној:
Је ли Турчин поробио,
Милу браћу заробио?
„Господару, главо наша,
Пропала је слава наша,
Турчин земљу прекрилио
И Србију поробио.
Горко мајке запевају,
Злотвори се подсмевају,
Да би који не б' жалио
Већ које си ти хранио
Они сада браћу секу
И у ропство бедне вуку!
„Ах' жалости моје саде

Кад ја немам више власте
Да ја браћи сад помогнем
И од ропства њих избавим.
О! Србијо, мајко наша!
Где је прва слава наша?
Јунака нам ти породи
Нек' нам браћу ослободи.
Истом ми се срце смије
Биће Српско кô и прије
Врази ће се посрамити
А Србија прославити!..."

„Карађорђе остаје Карађорђе"

За својега бављења у Бесарабији, Карађорђе једном заиште некаку »кољаску« од једнога својега војводе и рођака. Овај, знајући да је Вожд у туђој земљи, и да нема никакве своје власти, отврди се и не дадне »кољаске«.

На то Ђорђе цикне:

— Коекуде, по души те твојој, ко ти даде све што имаш данас? Та до смрти ја сам Карађорђе!

Уз те речи шчепа војводу за јаку и баци га на земљу...

Карађорђева погибија

(ноћу између 12 и 13 јула 1817)

На Петров дан 1817 Карађорђе на Раму пређе преко Дунава у Србију. С њим је био само момак му Наум Карнара. На Орашју се превезу преко Мораве у нахију смедеревску и ту се Ђорђе јави Вујици Вулићевићу нахијском кнезу, који га смести на колиби неког Драгића Војкића из села Радовања, докле се је он дописивао и споразумевао с Кнезом Милошем, који се је у то доба находио у Београду.

Драгићева колиба била је у густом лугу, начињена од прошћа уз један грм. Дању је Ђорђе ходао по околини, а у вече је долазио колиби где је вечеравао и ноћивао. По неко вече долазио му је и Вујица те су заједно вечерали и разговарали се. То је трајало докле Вујици није

стигла од Кнеза Милоша заповест: да Карађорђа убије, и главу његову пошаље у Београд.

Јула 12 у вече, за вечером, Вујица је нукао Карађорђа ракијом:

— Не могу, брате, рекао је Карађорђе: нешто ми стоји ево овде! и покаже прстом на грло.

Док су они у колиби вечерали, Вујичини су момци стајали пред колибом и гледали како они једу и разговарају се. На један мах рећи ће Карађорђе Вујици:

— Коекуде, Вујица, онај ме момак некако врло ружно погледа. Баш му реци да се одмакне даље! То је био Вујичин момак Никола Новаковић, онај исти који је и доведен ту да Вожда те ноћи убије.

Међу тим је, још за дана, док је Карађорђе ходао по лугу, прошће од колибе, Карађорђу с леђа, било повађено из земље па тек само прислоњено да се врло ласно може размаћи.

По вечери и по дужем разговору, Вујица прилеже да спава, Карађорђе је био дуго будан. Тек пред зору савлада га сан, и он заспи. У то време Наум се лагано дигне, изиђе из колибе, и сиђе малко ниже на воду, да се умије, и за Вожда да донесе јаковне воде.

Никола Новаковић тада размакне оно прошће од колибе, и секиром тресне Карађорђа, и главу му одсече. Наума пак убију кад се с воде враћао.

Главу Карађорђеву Вујица пошље по Павлу Сретеновићу у Београд Кнезу Милошу, а тело Вождово и Наумово укопано је на месту погибије код једнога бреста. Најпре је положено тело Наумово па по њему Ђорђево.

После две године Карађорђево је тело извађено и пренесено у Тополску цркву, где и данас почива. На оном месту где је Карађорђе био укопан године 1870 находио се само један граничев крст, па и он није стајао усправо него извађен, а више крста имала је једна велика граница (дрво).

О свему овоме погледај и *Цркву Покајницу, у Кнежевини Србији*, стр. 151—153.

Страх од Карађорђа

Кнез Милош се находио у Соко-Бањи кад му је стигла нова Вукова књига »*Правителствујушчи Совјет.*«

Кнез је одмах заповедио да му се редом чита.

Старац би обично лешкао на канабету и слушао, а с друге стране стола седео је секретар Димитрије Јоксић и читао што Вук пише.

Кад чатац наиђе на оне странице где Вук прича како многе војводе нису признавале Карађорђа за свога старешину, и како га се, божем, нису бојале, старац почне лагано говорити:

— Лажеш Вуче! лажеш Вуче! лажеш Вуче! па онда гласније убрза: — лажеш! лажеш! лажеш! на поље! ј.... ти матер!

Јоксић на то скочи и изиђе из собе.

Мало час Кнез га зове и пита:

— Куд ти оде?

— Уклоних се, да се не љутите!

— Чиниш 'волико, ја се љутим на Вука што пише тако. Он или не зна како је било, или навалице лаже. Како да се војводе нису бојале Карађорђа, кад није било ни једнога ком се нису тресле хаљине на њему кад пред Ђорђа излази? Бре, бојали су се те још колико!...

Један разговор међу сељацима

У јесен оне године кад је Вучић прошао с војском и топовима кроз Рипањ и изишао на Врачар у њиви мога оца, у Ковиони, брали су кукурузе неколико људи наших сељака. Ваљда је било кака позајмица.

Берући и љуштећи кукурузе, они су гласно разговарали о скорашњим политичким догађајима у Србији. У том говору често се помињао зулум од Обреновића. На то ће један од берача упитати:

— А да ли је под Карађорђем било зулума?

— Е, мој брате, било је како да није; било је зулума да пропишти материно млеко; али се онда ратовало с Турцима, па је то друга ствар. Ја сам слушао, вели тај сељак даље, да је Карађорђе сам, својом руком, убио сто људи крштених Срба, па је њему све Бог опростио за то што је ришћанлук ослободио од Турака«!!

Кнез-Милошево пророковање

Године 1873, новембра 23, у Крагујевцу, у двору, после вечере у својој соби причаше Милован Пејчиновић, дворски управник, како се је Кнез Милош једном био наљутио на нарав сина свога Кнеза Михаила, и рекао ове речи:

— Јогуница је велика! Права матереша, семе му погано! Чиниш 'волико, синко, хоће некад устати Народ па утаманити или моју лозу, или Карађорђеву. Па се бојим да не утамани моју пре, јер је тања!...

САДРЖИНА ДОКУМЕНАТА ПРИЛОЖЕНИХ У ТЕКСТУ

Дајући садржину приложених докумената (писама) ми смо оставили и језик и интерпункцију онакве какви су у оригиналима. Само смо на појединим местима, ради бољег разумевања текста, отступили од овог правила и учинили врло мале измене. Поред тога, дали смо превод Јелениног писма руском цару, писаног руским језиком, као и превод са немачког потврде на сведочанству земунског трговца Милоша Урошевића

Прва страна извештаја о одметништву Миленка Стојковића од Карађорђа 1809 године

У 1809 године

Када доће Рушит паша на Делиград и заблада са градом и доће на Дунаб на Петку, онда побеже Г. Родобиник(ин) и Г. Петар Добрњац у Немачку. А Г. Миленко и Г. Митрополит у Пореч, из Пореча пропусти Г. Миленко Г. Владику у Влашку, и заустави Г. Миленко караблашки кола 80 са с болобима што би своју и Г. Петрову фамилију и багажију преко Брзе Паланке у Влашку избегао из тога млого число Турака заседне на пала(н)ке и не могаше у Влашку преħи него се заустави у Поречу. А када је најбеħа нужда верхобному божду от Турака на Мораве била, онда пошље верхобни божд Ристу курира с писма у Влашку русискому глабнокомандујуштему и даље за помоћ, онда Миленко заустави курира и отузме му писма и распечати а курира аки под затвором задржи. После тога и другога Нешу курира отправи и кад доће у Пореч пак и от њега писма отузме и распечати и њега ту задржи. После тога месец дана изађе Рушит паша са сбом силом из Сербије изиће. А верхобни божд заблада сва места са народом што је био Рушит отузео, Аго Миленко нанобо почне купит беħаре и безкуħнике у Пореч и топове противу божда и целе Сербије окрете и Пореч поче тбердити. И када сакупи млоге беħаре онда насилство на људе с нобцима поче узимати и беħарима плату давати.

	гро(ша)
Прбо от Г. војводе Мише неготинскога узе	11000
От Јове Поречкога узе	9800
От Поречана узе	8000
От Радокина из Текија узе	9000
	37800

Сведочанство Милоша Урошевића, трговца из Земуна, о наплаћеним рачунима за лиферовање разне робе српским устаницима

Сведочанство

Ја ниже именовати сведочим, и од себе писмено дајем да од почетка сербске војне то јесте од 1804 лета до 1810 што јесам Господару Георгију Петровићу Сербског народа Предводитељу, и народњем Совјету различите еспапе давао, и за оне еспапе новце примао, и до данашњег дана све јесте наплаћено и између обије година, јесу неке облигације од Господара Георгија Петровића и од Сербског Совјета, издавате мене и мојим бившим ортаком Драгутином И. Ратковићем, једна облигација от 150000 гроша и словом сто педесет хиљада гроша и друга од 50000 гро(ша) и словом педесет хиљада гроша да се немају тражити. И ако би се јоште какова од сербијанске нације облигација нашла и гди би било да је на моје име записато, или мој бивши више речени ортак са мојим именом заједно тако да нигде неби вилтовала нити да имаде крепост ни правде, јер како више речене две облигације, и ако би се јоште која гдигод нашла да своје крепости немају, јер су све исплаћене и намирене. И ако би когод од ови описати и касирати облигација какову потребу чинио, и да од Господара Георгија Петровића серб. предводитеља и од сербског Совјета тражити нема, веће од мене нека имаде тражити како ти ове описате суме тако и рачуне, и ја ниже именовати од Господара Георгија Петровића сербског предводитеља и сербског Совјета ништа више тражити немам; в прочем остављам на промисал, и произволеније Господара Георгија Петровића серб. предводитеља и Совјета сербског и целе сербске нације, определити обречени мене дар за моја њим позната дела. А од целог рачуна сербског у име моје што је давато, и примато, нико ништа тражити нема, јер преко мене све издавање и примање јесте ишло, и све исплаћено. Које ја са мојим именом сведочим и печатом потврђујем за болшу сигурацију Господара Георгија Петровића серб. предводитеља и серб. Совјета, и да на свакоме суду и правици ово моје ручно писаније касирати и вилтовати може

Дано у Варадину граду маја 14-го 1810

Милош Урошевић

Да је напред наведено писмо и односни реверс земунског трговца Милоша Урошевића својеручно написан и потписан, за истинитост тога овим службено потврђује

Петроварадин
26/14 мај 1810

Стефанчић
генералаудитор

Милостивому Государју мојему
Георгију Петровичу
Ордена Св. Анны I-го класса кавалеру

Прва и трећа страна (друга је изгубљена) Карађорђевог писма од 16 децембра 1812 године, из Тополе, Урумели валису и сераскеру Али-паши и софиском Назр-Челеби Решит Муста Ефендији

Од верховног вожда сербског честитим и великим Господаром Урумели валиси и сераскер Али паши и софиском Назр'Челеби Решит Муста Ефендији

велико поздравље!

Наши посланици који су код светлог Девлета били и сада се срећно отуда повратили јавили су нам да је честити цар наш поклонио велику милост своју на ови народ, а за даље да јесте отредио да с нама ову послу докончате и уредите за ови крај како ће и цару нашему од овога комада земље вајда бити а и за ови народ адалет учинити се.

Ми се овом хаберу превелико радујемо, а највише зато што јесмо поиздавна разабрали, да сте ви одвећ мудри и добри господари, и прави заповедници царски, који знате и хоћете све оно што је Богу драго а светломе цару на чесг и вајду, и зато се ми сад прво у Бога и честитога цара па у вас уздамо, да ћете ви овом народу срећу и адалет учинити за велики хатер Божји и ваш севап.

На то би ми сада по захтевању вашему послали људе наше на разговор к' вама, али како смо од ови посланика наши, који су код светлог Девлета и код вас били, разабрали, на коју руку ви мислите с овим народом управити и шта од нас иштете, нипошто се у то пустити не смемо, јербо кад се до тога пустимо знамо да смо и живот упустили. Од како (свршетак прве стране)
(почетак треће стране) падне цареба данка даваћемо подпуно оцеком; градове његове чуваћемо као своје очи, ако би тко на њи пошао и ми би видели да и не можемо сами бранити, одма ћемо јавити цару да војску пошље; у свако време хоћемо мирни и цару покорни бити, и на то хоће се сав народ наш јединодушно заклети, да нећемо цару никада згрешити, само нека нас он прими у своју милост. А то би сада учинити можете, јербо сте његови верни и он вам верује, а ви ови народ познајете, и знате све како је од краја било, зато вас покорно молимо за велики хатер Божји, и севап ваш пошлите ову нашу молбу светломе Цару, и испросите нам од њега милост, како ће и њему вајда бити од нас, а и ми да будемо на миру од свакот зулума.

На ово што ћете нам отписати, молимо учините што прије, и ако не може бити друго, но опет наше људе иштете на разговор, хоћемо их послати. С отим остајем желећи вам свако добро.

У Тополи 16 декембра 1812

Верховни вожд Сербскиј и кавалер
Георгије Петровић

Попис Карађорђевих ствари и стоке које су његови људи раздали разним лицима 20 августа 1813 године у Тополи

Августа дна 20-го 1813 года у Тополи писато

Знати се како спреми бакара судова

сами санова		53
и канака		45
и тенжере мале		4
и тепције		3 и то смо

дали Ђурулији Радовану у Блазнаву.

Знати се који су Господареве свиње отерали у Војловци у Павла што је отеро Милекића и Павле зна у кога је

Јоште свиња у Арменовци има.

Јован из Трешњевице отерао свиња Господаревије и Сремац и они два знаду, који је други, и што је год у Трешњевицу отерато

У Петра у Врбици има свиња, Кнежевич (он) зна шта је год у Врбицу дошло

У Ђорђа свињара Јовичина брата у Тополи отерао свиња Господарови 65 све које су боље с главе, све најбоље.

У Капижије Михајла 25 свиња

За све ове писате људе зна Димитрије Манојловић из Тополе, који је отеро те свиње.

Писмо Алексе Карађорђевића из Петрограда, од 5 маја 1814 године, оцу Карађорђу

Љубезниј Родитељ
Милостивиј Государ!

Преће сам вам писао и јавио да нисам се јошт у корпус представио; а сад вам јављам да су ме представили первога маја; тако ја ћу послати моје ствари које ми не ваљаду по Г. Луки кад пође, и верујте да сам знао да ће овако бити неби пошао; и срећнији би много био да нисам са Г. Луком дошао, а он би много несрећнији, али може бити да је судбина Божија тако определила да човек човека не може познати док ш ним не путује, ако да Бог те се кад год живи видимо имаћу вам доста којешта јавит, које ви нисте ни мислили, али од оног се ваља чувати који се улагује и лаже. — а ви мислите све да је истина. — Г. граф Ивелич особито се за ме стара и призивља ме к себи и рекао ми

је да сваке недеље из корпуса к њему на ручак идем и верујте да није њега било јошт би ме задержали, јербо су говорили док Государ дође па он како самном уради. Поздрављамо Г. Мајку љубим јој десницу, Г. Вујицу, брата Александру, брата Јању, брата Лазу, Антонија зета Николу, Саву, Сару, и све проче домаће љубезно поздрављам. — Остају препоручујући се вашей родитељској милости и унапредак пребивам

ваш
покорни слуга и син
Алекса Георгиев Петрович

в СПетербург
5-го маја 1814 года

Јеленино писмо из Хотина, од 25 марта 1818 године, сину Алекси

Љубезни сине Алексије
здрав ми буди!

Ја сам получила ваша три писма, перво фебруара 24-го дна, второ 14-го марта треће 22-го марта, које сам све разумела што ми пишете, у втором писму што ми пишете, за преселеније (у) Новомирoград ви знате сами да сам ја веће у старости, а ви мислите да сам онако као што сте ме оставили. Ја сам сасвим у слабост пала које ми се види да нећу ни живити много. Које ви и сами знате како смо били, и живили с вашим отцем а данас изгубила, — а особито сине бринући се за вас, и разумевајући из вашије писама да сте нужни без новаца, ја сам сама и без новаца. Ви мислите сине да ја имам да би от вас заштетакођер без новаца. Ви знате куда су наши новци пропали, а друго што је било то је дела, ви знате куда су наши новци пропали, а друго што је било то је твој отац понео собом, а пензију не получујем него ми кажу да је моја пензија у Новомирограду а куда сам пристала преселавати се под мoју старост сама, ко ће данас самном поћи. Зет Антоније узео је новце на интерес и купио село, да би могао своју децу клебом ранити, ви знате да је он до крајности дошао. А зет Тоша, такођер и он узео новце от брата под интерес и купио село, три дана от Хотина далеко, и петнајестог априлија сасвим полази на своје село. Неша узео дућан и ради силом своју децу рани, такођер и Радован дућан узео и ради, нити су они на то поселеније согласни, него се јошт наоде код мене за љубав отца вашега, нити и могу пуштити нити и могу содржавати, а и да могу неће људи довека слуге да буду него оће да имају свој дом, нити ја на

то поселеније могу прећи макар свој живот прекратила, а просила овде кору клеба под моју старост, него кога знате од тамошње Господе молите да би ме овде оставили живити спокојно. А Государу ја ћу прозбу дати да би ме овде оставили живити и отпуштили ми назначену пензију, зашто сам се овде превикла, и за мене климат здрав а особито своји су људи, у ове четири године ја сам се овде упознала, јошт за живота отца вашега, ако милостиви Государ, отпушти ми пензију да получавам овде, ја сине нећу от вас заштедити макар се ја и мучила а нека ви имате. Не били пре људи изашли, и напунили се воспитанија да не би остали без науке као што смо ми. У трећем писму пишете ми да сте разумели да ме овде остављају, и пензију отпуштају, није сине него како вам пишем када је Бахметијев долазио у Хотин, ја сам му прозбу дала да ме оставе овде, и усмено говорила, да ја тамо под моју старост не могу преселити се зашто тамо никог немам познатa, а он ми је отговорио, усмено очен крашо милостива Государиња правда што ви никога немате тамо позната, ја вас остављам у Хотину и жаловање вам отпуштам, а ја ћу писати Государу за вас. Зато сте ви и чули да ме остављају овде, после тога получила сам писмо от Его превасходителства Г. Катаказина и пише ми милостива Государиња, ви да пређете у Новомиротрад, и тамо да получујете пензију, а овде вам се прекраћује, и ја сам нато прозбу дала и нато описала да ме оставе овде спокојну, и назначену пензију отпуште, и нато немам никаква отговора, него тако седим у безпокојствију и у слабости и сваки дан гледам каће душа из мене изићи, и ако ме куда крену ја сам већ жизан своју прекратила, јошт овде живим гледајући своје око себе. Љубезни сине за прозбе вашег отпуска по вашем-слову, ја ћу и тако и подписати и вами оправит а ви подајте куда следују. Ја сама желим и много се радујем када би вам отпуск дали да се за живота видимо, и својим домом да урадиш, то би велика полза била за вашу жизан. Ја сам хотела прозбе преписати него овде нема бумаге грбове нити такови писара који ће преписати, него ја вам исте оне шаљем и подписујем како ми пишете, него такови печат ја немам којим би запечатили. — Чуди вам се како то пишете те вам се читати не може, нити пишете чисто руски ни сербски, нити се може читати, него ми пишите сербски зашто ја немам такови учени писара, који би могли твоје писмо читати. А што ми пишете једну реч по девет пута, које би могли све у једну реч обзнанити, или се бојите да вам неби разумела вашу нужду и немање новаца, ја се у томе лако разумевам зашто сам и сама у томе состојанију без новаца, и надежду имам на милостивог Государа, да нас неће оставити здневним препитанијем. Ја сам продала карету (затворена кола) и отога ти отвајам и шаљем двадесет дуката, и ако вам, отпуск дозволе а ви узмите у добра пријатеља, ако Бог да када се вратиш онда ћемо и послати макар тражили у добри пријатеља. И шаљем ти онај лист за који ми пишете из историје Рајићеве. — поздравља вас зет Антоније и

зет Тоша и сестре Сава, Сара, Стаменка и ваш љубезни брат Александра, Неша, Радован, и сви домашни који се у дому нашему находе. —

Остају вам свако добро желећи

Ђ Хотин 25-го Марта
1818 года

ваша
мати
Јелена Петровића
Черного

Ви сте писали да је моме отцу име Петар, а није него Николај. И тако смо подписали у прозбе. Милостиви шура ви сте ме крстили да сам Теодор Михаилович Бојанич, право имате ја нисам добро ни докрштен, моме отцу Лука име а не Михаил.

Јеленино писмо од 12 маја 1821 године из Хотина, Јанићију Димитријевићу (Ђурићу)

Милостивиј Государ Јаникије Димитријевич!

Ја вас извештујем да сам примила от Илије Димитријевог сина, писмо, из Кишињева, и пише ми за Александру да се нема где да учи него ми пише да га пошљем у Одес, да се тамо учи, него ја вас молим (од) Божје стране и за ону стару сол и клебац како ову мојy писму примите а ви да би се потрудили и отишли у Кишињев код њега и посаветујте га како знате да би се учио да му залуду време не пролази. Ја се данас немам на кога поуздати него на вас, ви знате како ја данас живим сама сам остала да немам нигди до првога села с ким поћи. А за ваш трошак ако би што потрошили око Александре ја ћу вама платити када тамо дођем код вас. Ја ћу скоро постарати се тамо код вас доћи у ваше село, да се разговоримо за то дете — Александра ако је што погрешио код учитеља, а он нека га моли да му опрости а опете нека се учи док ја тамо дођем код вас да видим шта је то било између ниј, — и с отим остају вам свако добро желећи

Маја 12-го дна
1821-го года
к Г. Хотин

Јелена Петровича
Чернаго

Копија Јелениног писма од 28 јуна 1830 године из Хотина, руском цару Николи I

Императору Николају Пабловићу
Всеабгустејши монарше
Премилостиби Господару!

Премилостиби Господару са страхом се усуђујем обратити се са обом најпонизнијом молбом ка *Најсветијим Стопама* избабитељу Народа, спаситељу и беликодушном покробитељу народа српскога. Усрећите obу (молбу) *најсветлијим* погледом.

Прошла су четири столећа kako је српски народ пао под јарам (иго); у току тога бремена није се усудио ниједан син отаџбине збацити са сбога брата тиранство (од) онога (турског) гвозденога жезла већ су трпели докле Свемогући није послао своју благословену моћ добротборној Русији и тада је судба Божија изабрала мужа мојега Георгија Петробића Црнога да устане противу тирана, и он је с Божијом помоћу раскинуо ланце тиранства српскога народа. Имао је срећу предати се с народом за набек под заштиту добротборне Русије с којим је имао највећу срећу скренути на себе беликодушну наклоност спасиоца Еbропе, *благословеног великог Императора Александра Павловића*, који је дао *своју царску реч* да обнови српскоме народу побластице (и) права, и да буде покробитељ *он* и *његови* наследници. И *он* има очинску бригу за нашу децу. Творац света даровао је благословену моћ *Вашем Императорском Величанству*. Између осталих најблистабијих и најбеликодушнијих ваших дела би сте обнобили и утврдили слободу и побластице српском народу за верност и за заслуге његове.

Велики Геније! Избавитељу Народа! Усрећите мене слабу старицу, жену и децу онога који је удостојен од *Вашег драгог брата* примити награду (сабљу) с речима „бранноцу православне вере и отечества" упућивати топле молитве заједно са милима мојима (и) са земљацима за дуг живот *Вашег Императорског Величанства* и *свега најузвишенијег дома. Спаситељу* српскога народа! најпонизније молим *Ваше Императорско Величанство* наредите иностраној комисији да мене са децом снабде пасошем да се вратим с монарховском милошћу *Вашег Императорског Величанства* у своју отаџбину Србију. *Велики Геније!* Даруј ми јединствену срећу да могу своје кости саставити са драгоценим пепелом мога мужа Ђорђа Црног, чиме ћете умирити слабу старицу и сенку незаборављеног Ђорђевог имена.

Најмилостивији Господару. Глас Цара је глас Народа! Ја и моја деца дужни смо ономе кога је народ изабрао себи за старешину по највишој бољи: томе смо деца моја и ја покорни и верни. Деца моја биће истински верни синови отаџбине и *престола сверхусиског*. Мојој деци доста је само то да се задовољавају слабом и чашћу што су од крви незаборављеног Ђорђа Црног. — Јесам

Јуна 28 дана
1830 године
у граду Хотину
у Бесарабској области

Најмилостивији Господару
Вашег Императорског Величанства
верноподањејша
Јелена Чернаја, жена бибшаго
верховнаго вожда Народа Сербског

Копија Јелениног писма од 4 августа 1830 године из Хотина, кнезу Милошу у Београд

Високопочитајеми и љубезниј куме!

С истиноју и искреностју, имам сречу честитати вам Богом даробаноје достоинство признаноје Верховним бладетељем нашим прељубезним отечеством. Бог милосердниј да вам тоје утверди млоголетно за заслуги ваши и ползу предражајшега Нашега отечества. Љубезниј куме! кто мог би завидовати к тому вашему Саату (часу), когда самаја судба Божија то вам определила, да се слава сербска возобнови и утверди у вашему попеченију о оној. Поверите старој мојej души да ја и моји синови с целим светом признајемо чистосердечно достојнују вам тога превисокога и драгоцена титла дља милога рода сербского разсејанаго по свету. Који дичи се с тeју новоју славоју преобретеноју. —

Врло ми је било жао что нисам могла послати овоје исто вместе с овом мојом браћом вам кад су писали, по причино тој что мој Алексеј врло болестан и у Кишињеву лечи се а очекивала сам да би заједно поднесли вам наше истиноје поздравленије и признаније в избору отечественаго вас верховнаго владатеља оним. Ја и моја деца душевно и сердечно одајемо се под власт данују вам народом по заслугам вашим. Ми заклинајемо се истиним Создатељем Мира покорними и верними ва всему, и моји синови будут старатсја у вас љубезни куме заслужити искренују вашу милост, они будут верни синови к милему отечеству. Драги куме прими мене и моју децу у отеческа недра; коју предајем вам и умољају бит вместо отца нима. Ви све овдашне соотечественике примате у недра отеческа; то не искључите и мене с децом из тој милости насласждавати се премилим отечеством умољају вас именем свјатим Јоаном Креститељем, поспешите с отношенијем к Государју Императору дозволити и мени с синовима возвратити се у отечество; и также известити

о тому и вашу ГГ поверене у С. Петербургу, с којим је мој Александер имао сречу лично видити се у Скуљанима и нима изјавио своје желаније особеноје ни молио доложити и вама његову верност и покорност к вама. При овом случају извештавам вас, да ми је Бог даровао снаху: а мојему Александру, супругу Персиду кчер Јевремову: но јест ми остала велика рана на сердцу что судба није ми јошт испунила то да се је ово веселье случило тамо где би ви били јему вместо његова родитеља; но питам се надеждом кумском да ћете свету показати пример примити их у недра отеческа и бити им отцем другим — који вас љубе и старајутсја приобрест вашу милост. —

Купно с целим семејством вас, Госпоју куму Љубицу, друге ваше синове и кчери а моје кумове, Г. кума Јована, његово семејство, и Г. кума Јеврема и сво семејство љубезнејше поздрављамо и љубимо, и с истиним високопочитанијем и преданостју прибивају в надежди примити скорејшаго одобренија от светлога кума и јесам

Августа 4-го
1830 гда
у Хотину

ваша
вернопреданаја кума
Јелена Чернаја

И ја особено излагају вам светли куме мају всенижајшују покорност и верност и во свему одају под покровителство и попеченије вам как мојему родитељу јесам

ваш
верниј и покорниј слуга
Александар Черниј

Писмо кнегиње Љубице од 14 октобра 1830 године из Пожаревца, куми Јелени

Високопочитајема и љубезна госпојо кумо!

Ови дана имала сам шчастије читати млогопочитајемо писмо ваше и кум Александрово, још од 11 августа писано ове године, из ког сам разумела за Ваше побољно здравље : благодареније Богу Милостивому, који Вас јоште у животу содржава, Бог је Милостив, он ће Ваш живот продолжити, на радост нашу неисказану, јер ће скоро време доћи, кад ћемо се видети. Сад во кратце итим изјавити Вам моје почитаније, не иначе, него онако исто, као што сам и досад Вас припознавала, и по закону должно Високопочитаније отдавала, и надам се у Бога да ћу скоро засведочити и делом у присуствију, ако да Бог здрављe.

Друго и то с радосћу јављам, како је кума Сара била летос код мене, са своје троје дечице с кума Тошом заједно, и крстила нам дете. — Они обитавају у Шабцу и здраво су са сви петоро дечице њине, живу добро и спокојно, и у милости Господарској.

Починшег кум Маринка деца из Тополе, чујући да је кума Сара летос била код мене, па дођу и они летос, те сам се довољно с њима наразговарала, и они живу добро и на миру, такође у милости Господарској.

Усердњејше поздрављајући Вас, кум Александра, кум Алексија, к. Саву, и к. Станенку, и остајем Вас почитујући

Ваша

непремена кума
Љубица М. Обреновића
Књагиња Сербска

у Пожаревцу
14-о Октобра 1830

Получила ноебра
29-го дна 1830 года
в г. Хотин

Молба Стефана Стефановића-Тенке, претседника Државног Савета, писана у затвору октобра 1857 или у Гургусовцу 1858 године,[1] кнезу Александру Карађорђевићу

Ваша Светлост
Премилостиви Господару!

Ја сам пао у страданије, и то заслужено страданије, за које ме једини Бог казни. Ни један човек на свету није без погрешке пред Богом и владетељем земље, но ни један и не може милост над људма чинити осим Бога и владетеља.

---

[1] Иако би било највероватније да је Стефановић писао своју молбу кнезу Александру 1857 год., ми то не смемо са сигурношћу тврдити. Варошки београдски суд је 28 октобра 1857 год. изрекао смртну пресуду Стефановићу и осталим оптуженима због припремања завере против кнеза. Ту пресуду варошког суда потврдио је Апелациони суд, прво одељење, 29 октобра, а врховни, Касациони суд, 1 новембра 1857 године. Међутим, кнез је истога дана помиловао све осуђене заменивши им смртну казну „вечитим заточењем у тешком гвожђу". *(Србске Но-*

Светли Господару! Ја признајем да сам Вас у много-којечему врећао и увредио, за које се пред Богом и Вашој Светлости кајем и кад не би подпуно био уверен о Вашем великодушију и милосердију, то не би ни дерзнуо овај корак, корак највеће молбе у покорности само пред лицем В. Светлости учинити.

Помилујте ме Светли Књаже и сачувајте чест једног несрећног човека, који је чрез 41 годину веран слуга своме отечеству био. Згрешио сам у многоме, но сви греси моји не могу надмашити милост В. Светлости, коју над највећим злочинцима указујете. Ваша Светлост имаде и силе и начина да спасете и живот и чест једног Вашег слуге кога је чест била неокаљана, и који је по слабости човеческој у грех пао.

Светли Господару! Ја се нећу овде на оне моје мале услуге В. Светлости учињене ослањати, т. ј. кад сам први замочио перо и писао В. Светлости да из Краљева одма у Србију пређете; нећу ни на оне, што сам због тог писма устрашен био те сам $1^1/_2$ годину које у Цариграду странствујући, које овди без службе остао био; нећу ни на оне, кад сам с другима при народњем болненију главу моју у торбу метуо за повраћање династије блаженопочившег Господара Ђорђа у лицу Ваше Светлости: две добре ствари остају које ћеју уздам се у Бога наћи места у великодушном Вашему срцу. Прва је, што је мој покојни Отац због једног написаног писма из Србије Вашем блаженопочившем Отцу у години 1816 у Хотин писао, које писмо дочепавши Петар Добрњац послао га је К. Милошу због чега је мој пок. Отац 6 недеља у прангама лежао у Пожаревцу, глобу платио и по кратком времену одједа умро, и то не може бити сакривено од В. Светлости.

Друго пак, ја сам избавитељ живота био блаженопочивше Ваше Госпође Матере кад је она с Госпођа Савом (Старенком) у кантумац Рибнички, који је под мојим надзором био, дошла била. Ја сам се онога времена трефио у Топчидеру кад ми је пок. Чарапић рапортирао, које кад сам К. Милошу саобштио, добио сам тај налог да идем одма доле и да је повратим на ниже водом с добрим пловцима поречанима, и да обима заповедим да претуре ораницу (чамац) и да ји подаве, а некакав сандучић да гледају спасти. Ја сам се задржавао, а писао сам одма Чарапићу да пок. Госпођу што пре поврати у Влашку, и да каже да се је Она сама од своје воље повратила. Ја не сумњам Светли Господару да вам није ово познато.

вине, 5—XI—1857). Стога би било најприродније да је Стефановић своју молбу за помиловање писао кнезу између 28 октобра и 1 новембра 1857 године. Међутим, Стефановић у својој молби каже да је 41 годину како је у државној служби. Како је он 1817 год. ступио у државну службу као писар код старешине поречке нахије Јоксе Милосављевића (*Поменик* стр. 673—4), то би излазило да је молбу писао 1858 год. кад је био на издржавању казне у Књажевцу (Гургусовцу).

Из љубави дакле према светлиј Родитеља ваши, и ако најмању искру љубави и благонаклоности Ваше према мени осећате, помилујте и Ви сад Господару вашег слугу и сачувајте му чест. Ја не тражим други ко дотле да за мене, мој живот, и моју чест код В. Светлости просе. Не! Ја призивам блаженопочивше кости Ваши Родитеља да они за мене дејствују и умилостиве Ваше срце, и да Вас Господару увере да ћете у мени имати између најбољиј, верног и најпокорнијег слугу.

Све пак што год будем имао на срдцу, открићу Господару само пред Богом и пред лицем В. Светлости.

У највећој надежди да ће моја молба услишена и примљена бити, пребивам

В. Светлости
најпокорнији слуга
Стеф. Стефановић

Јеленино писмо из Чернеца од јуна 1831 године, кнезу Милошу

Светлејшиј Књаз
Високопочитајемиј Куме!

Јестли би и кто мене уверавао да моје отечество може мени оваково ударе насти, и пред светом се нечувствителним и неблагодарним толико јавним образом показати се; с којим садашњој слави несоотвествено, никогда би неверила: тогда когда отечество моје мене позивље у њедра своја, просило у височајшаго всеросискаго двора отпустити мене, и особено писмом позивање моје светле куме Љубице и уверенијем да отечество ожидава мене с радостју оказати в присудствију целаго отечества достојно почитаније и благодарност. — По којим следовала сам у возторгу (усхићењу), сердце пливало у возхишченој радости: сојединити се с премилом родимлом, и у оном оставити кости моје, из којего свет ме познао. — Но ужас! Громи поразили мене на самој граници миле матере моје Сербије. Отечество опасава се те старице која више при гробу, определеније учинило не примити у њедра Сербије. — Тогда когда она синове отечества очекивала привејствијем (с поздравом) примити их и облобизати радостними сузама. — Но уви! с воплом (плачем) и тугом удаљавам се от оне. Ја сам она која љубим свој род и покорна новому определенију — којего до последње минути жизни оплакивачу — и за таку оказану мени награду отечеством умољавачу Бога: да би он сохранио сваку мајку Сербије не дочекати овога како ја; јединствено из того да

не би боље пред светом обезслављавало моје отечество, који сваки очевидац, и други услишно, имајут сожаленија о поступању садашњем са мном — То да не би друга тако дочекала. —

Светли Куме! Вам је добро било познато што је мени по смерти определена ца(р)скаја милост примати, коју сам и получавала, дом имала. А Ви испросили мене у цара отпустити ме у отечество, како што ме је и статс секретар Государев писмом уведомио, а друго по писми светле Куме, ја остави получајемују царску милост, дођо до саме овди границе, и прими нешчастноје определеније да ме не можете примити. Куме помислите на Бога, што сада ја нешчастна овди у туђој земли да радим, лишена ца(р)ској милости, разорила се са свим, и овди ни кума ни пријатеља да ми кто помошт даде. — Куме! јели отечеству мојему стидно да ја морам данас просити милост за ужиће у туђега рода. Светлиј Куме! когда је тако угодно отечеству не примити мене тамо: то умољају вас учините толико милости: определите барем мени содержаније да се с тим не мућим под јадну и нешчастну моју старост. Умољају вас! известите ме к чему се јадна имам надати. —

Љубезниј Куме! учини јошт толико милости мени, молим вас примите барем протче овдашње, и извиди истину о свему, с којим јасније доказаће се данашњи тужни мој вопољ. — Јели справедљиво ово — или не што ја жалостна сносим.

С истиним високопочитанијем и преданостију ожидавам милостивејшаго разрешенија получити между којим имеју чест бит

Вашеј Светлости
Милостивејшаго Государја

јунија дна
1831-го года
в Чернецу
карантина Валахиј

ваша
вернопреданаја кума
Јелена Черна

Писмо кнеза Милоша од 1 августа 1831 године из Крагујевца, куму Александру Карађорђевићу

Љубезниј Куме!

Из писма Вашег од 21 јулија разумео сам Ваше собољезнованије што удаљени од отечества свог пребивати морате. Ја Вам к утешенију Вашем љубезниј Куме! уверавам, да ћу морати и за обе фамилије што су им народне старешине допустиле, да к нами дођу, код високе Порте

одговарати, која ми је ономад сверху тога своје неповољство послала, бојећи се, да се не би средством ови пришелица међ овим Народом од толике године сушчествујући мир нарушио. Но при свем том надам се, да ћу точку благодејствија Србског докучити, и Порту задовољити. Ви пак љубезниј мој Куме! можете уверени бити, да ћу се ја и за Ваш надаље старати и засведочити да политическо шчастије Ваше с међусобним нашим личним отношенијам никакве смесе не има, и да ја Вас не мање но као мог собственог сина сматрам и навек сматрати намеравам, само вас при том опоменути морам; да од содружества Г-на Антонија Пљакића, који је с непристојним изјаснењама својим против мене и мог данашњег правитељства моје негодованије против себе подкрепио, избегавате, а ја ћу се старати, да Ви свагда као мирољубиви Србин добро поживите.

Ја сам Г-ну Опраму (Авраму) и Гаврилу Поповићу писао да за Вашу фамилију сходан квартир у Краљеву нађу, а Гаврилу Поповићу наложио да вам и неку суму новца вручи, коју сам му у Топчидер на тај конац дао, да Вам се поне путни трошак накнади. Послату ми каљаску (кочије, кола на федерима) примам, но једниствено под тим условијем, да би Ви то пријемленије као знак мог отеческог расположенија сматрате.

Пофторавајући Вам моје тврдо увереније, да ћу се за Ваше шчастије старати, и Ваше собољезнованије одлакшати док се само ова бурна обстојатељства окончају, и Србије права испуне се — и поздрављајући вас, фамилију Вашу, и Г-ђу Куму стару остајем

у Крагујевцу
1 августа 1831

вам
благонаклониј
Милош Обреновић
Књаз Србски

Писмо кнежевског намесника Томе Вучића - Перишића, од 24 августа 1839 године, из Београда, окружном начелнику у Неготину, Милутину Петровићу - Ери

Љубезниј брате Милутине!

У Совјету је решено, да се фамилија блаженопочившег Господара Ђорђа Петровића јоште претрпи онде гди је и не прелази у Сербију, док се Књаз не постави, а то ће до 15—20 дана најдаље бити.

Зато ћете јој тако и казати лепим начином да се што год обиђеном не би нашла; а о оном писму, које Вам је пређе писано, као и о овом,

које Вам сада пишем, немојте казивати никому. Шта више подерите и једно и друго, и ако би Вас когод упитао, како је фамилија преднавеђена дошла на границу, с намерењем да пређе у Сербију, можете казати, да Вам ништа познато није, и да сте Ви, кад је она дошла на Извор и Вама се јавила, као што сте и учинили, јавили Попечителству внутрени дела, као Вама предпостављеној власти, за долазак њен искали от њега упуствованије, како Вам ваља, у томе случају поступити.

У осталом Вас љубезно поздрављајући јесам

Ваш

искренејший

Тома Вучић Перишић

У Београду
24 августа 1839

Писмо Карађорђеве кћери Стаменке од 29 августа 1839 године из Београда, брату Александру

Дражајши Брате Александра

Како примиш ово моје писмо кошто ти пишем да радиш како свето: а не другјачије, кажи тим ту који те враћају; да нећеш да знаш ни за једну душу од фамилије ни за кога, а реци, ја се сам враћам, и одма само узми једног слугу, пређи на Фетисламу и одма у контуманац у Оршаву, пак немецком страном право у Земун, а из Земуна узми латове (царник-превозник) и право у град Београд код паше па ћете се у граду видети и разговорити са пријатељима. То брже како светињу да учиниш, а ово писмо одма сагори.

Твоја рођена сестра

Стаменка

29 августа 1839 года
у Београду

Поступивши како што горе пише, говор да ти буде да идеш у Петербург тужити се наговести за какав узрок недаду у отечество. Све тај говор и у Оршави, ако те ко пита, па онде контумацираш, да ти мање буде но на руском контуманцу, и не сумњај ништа у Београд у граду. Овде је угођено добро

Горња

Пре нег уђеш у Оршаву кантуманац сва писма одо(в)уд од пријатеља сагори и чувај се како своје очи пријатеље не издати. —

Писмо кнежевског намесника Аврама Петронијевића од 31 августа 1839 године из Београда, Александру Карађорђевићу

Почитајеми Господине!

Примио сам почитајемо писмо Ваше од 27 тек. и разумео сам из њега, како Вам је жао и тежко, што за сад у отечеству остати не можете. Верујем, да Вам је тежко, и могу себи представити, како Вам мора у таковом положенију Вашем бити. Ја би рад био и сви бисмо ради били помоћи Вам, кад би нам обстојатељства и критична сада времена наша то допустила. Верујте, да ни из каквог узрока не поступа се с Вама тако, но само због тога, што нам обстојатељства то налажу. За сад Вам треба претрпити се, неће ни то дуго трајати, пак ће се онда жеља Ваша испунити. Тешите се разумом Вашим и помислите, да неће задуго још трајати садашња критична времена, пак да ћете онда моћи у отечество доћи и на веки у њему пребивати. Од моје стране ја Вас могу уверити, да ће онда све препоне, које сада на путу Ваше желе стоје, престати, како се само преокрену наша обстојатељства, које мора што скорије бити.

У осталом поздрављајући стару Госпођу матер Вашу, Вас и сву многопочитајему фамилију Вашу и желећи Вам постојанство духа и што скорије испуненије желе Ваше остајем

Ваш

покорниј слуга

Авр. Петронијевић

31 августа 1839
у Београду

Јеленино писмо од 9 октобра 1839 године из Београда, снаји Персиди у Неготин

Љубезна шурњаја[1] Персо!

Ја се фала Богу находим са Ђоком здраво, и у Илијиној кући док се нађе квартира, и док дођете ви отуд са Александром; како надам се да ћи је већ Абер и дошао да дођете овамо. Зато ви пошиљем брашованку са 4 коња и Мату са кованицом, но, како ови одуд дођу:

[1] Писмо је, у име Јеленино, писао њен зет Илија Чарапић (који је имао за жену Јеленину кћер Стаменку), па је због тога ставио „љубезна шурњаја", што је Персида њему и била, а не „љубезна снајо" како би требало (јер је Персида Јелени била снаја).

остави једног момка код себе и једну слушкињу због деце и чекај док изиђе Александ(а)р из контуманца, па ти ћеш са децом и слушкињом у брашованку; а тамо та два коња и овај Матијин на ком ће поћи Александ(а)р, и тај код тебе момак и онај са Александром, који ће доћи. Само себе по 1-ну преобуку остави и покривач, а проче све најми волове па све одма нека овамо иду полако јер волови морају полако. А ти са Александром и децом за нима, и поздрави сина Милутина, и Данила, и Предића, и Станојку и све добре пријатеље: а особито сина Милутина да се постара својски вас оправити и пошиљем неколико лимунова да и дадеш нима по један, в прочем нима и вама остајем желећи свакоr благополучија и среће. Јесам

9-ог Октобра 1839 года
у Београду

твоја свекрва и мати
Јелена Г. Черног

Ја јоште нисам ником ишла због одмора и мало слабости и долазили су ми сва Господа Србска и Госпође на добродошлицу. Горња

Примите и од мене и Саве и Стаменке сердечни поздрав и сва више поменута лица.

Илија Чарапић

Писмо Јеврема Ненадовића од 9 октобра 1839 године из Београда, кћери Персиди у Неготин

Прељубезнејшаја моја Персо!
здрава ми буди с милом дечицом!

Ја сам дошао с братом Александром из Ваљева у прошасту суботу. Кад сам дошао овди: можеш себи представити, каку сам имао радост видећи Госпоју Јелену и љубезнога Ђоку у милом кругу све њене Фамилије овде и свију синова отечествени њу оградившу. — Но колика ми је радост та била велика видећи њу одма се садрце моје разцвелило за тобом, Александром и милим мојим унучадима: што и вас нисам имао среће заједно с њом видети овди. — Али да Бог поживи наше пријатеље даће Бог скорим временом те ћу вас у родитељским објатијама видити. —

Заповест је отишла од наместничества к Александри да он врати се овамо и дође управо овди. Тако мила Персо заповест је отишла началницима да вас спроводе. Ти (и) Александра будите како чиновницима тако и свему народу који пред вас излазили и говорили буду: пољубите се, а особљиво са сваким чиновником, кметом и отличним трговцима и људма, у образе. Путем свуда будите благи к народу и улазите у разговоре с њима у питању здравља с њима. Момцима вашим заповедите да су путем учтиви с народом. — Александра нека ми одма впише када се крене овамо да знам. —

Код куће наше у Ваљеву сви су здрави, кромe Симе малог, што кашље великим кашљем. — Децу добро чувај на пут и себе, јер сам видио из писма да сте грозничави. — Љубезно вас све љубим и поздрављам и тоже Јула, Александре обе вас поздрављају. Јесам

9-г Октобра 1839 год.
у Београду

твој родитељ
Јефрем

Поздрави љубезно Гос. брата Милутина и Госпу његову тоже Г. Данила и сву тамошњу Господу. Шиљем дечици шећерлеме, лимунова и земличака.

БИБЛИОГРАФИЈА

Књиге, чланци и расправе којима сам се служио при писању монографије о Карађорђу и Јелени

Аноним, *Прилози за историју србску* (Голубица V), Београд, 1843—1844 (овде је објављен велики број писама из првог устанка).

Арсенијевић Лазар-Баталака, *Карактеристика Црног Ђорђа* (Гласник друштва србске словесности 6), Београд, 1854.

Арсенијевић Лазар-Баталака, *Историја српског устанка* I (1898), II (1899), Београд.

Балашчев Г., *Неиздата турска документа о српском устанку од 1805—1813* (превео с бугарског Миодраг Ибровац, Српски књижевни гласник 14), Београд, 1905.

Batowski Henryk, *Из пољско-српских односа за време првог устанка* (Југословенски историски часопис 2), Београд, 1936.

Белић Владимир, *Ратови српског народа у XIX и XX веку* (1788—1918), (Српски народ у XIX веку IX), Београд, 1937.

Богишичъ В., *Разборъ сочиненія Н. Попова „Росс'я и Сербія“*, Санктпетербург, 1872.

Боп Огист, *Карађорђе и Француска. Документа о односајима са Наполеоном I* (1809—1814), (Отаџбина 19 и 20), Београд, 1888.

Вујић Јоаким, *Путешествије по Сербији* I (1901), II (1902), (С. К. Задруга књ. 66 и 72), Београд.

Вукићевић Зарија, *Црква св. Ђорђа на Опленцу задужбина и маузолеј Карађорђевића*, Београд, 1935.

Вукићевић Миленко, *Деловодни протокол писама Петра Теодоровића-Добрњца, српског војводе из првог устанка* (Споменик С. К. Академије 37), Београд, 1900.

Вукићевић Миленко, *Из српске историје — Личности и догађаји*, Београд, 1900.

Вукићевић Миленко, *Писма из првог и другог устанка* (Споменик С. К. Академије 37), Београд, 1900.

Вукићевић Миленко, *Односи Русије према Србији у време првог устанка од краја 1808 до краја 1813 године* (Дело 23 и 24), Београд, 1902.

Вукићевић Миленко, *Карађорђе* I (1907), II (1912), Београд.

Вукићевић Миленко, *Каменичка погибија* (Ратник за 1909), Београд, 1909.

Вукићевић Миленко, *Последњих пет година живота и рада Доситеја Обрадовића* (Споменица Доситеја Обрадовића, С. К. Задруга књ. 134), Београд, 1911.
Вукићевић Миленко: *Карађорђе, Заставе, Лекари и болнице* (Из Карађорђевог доба, прилог Ратнику за јануар 1914 год.), Београд, 1913.
Вуксан Душан, *Петар I и Карађорђе* (Записи 1), Цетиње, 1927.
Вуксан Душан, *Преписка Петра I Петровића-Његоша с војводама из устанка и другим лицима из Србије* (Записи 2), Цетиње, 1928.
Гавриловић Јован, *Подаци за повестницу србску времена Карађорђевог по струци финансије* (Гласник друштва србске словесности 3), Београд, 1851.
Гавриловић д-р Михаило, *Исписи из париских архива* (грађа за историју првога српскога устанка), Београд, 1904.
Гавриловић д-р Михаило, *Милош Обреновић*, I (1813—1820), Београд 1908.
Гавриловић д-р Михаило: *Спољашња политика Србије у XIX веку, Српски покрет и руско-француски односи, Ичков мир* (Из новије српске историје, С. К. Задруга књ. 193), Београд, 1926.
Глушац д-р Васо, *Вишњићева песма „Почетак буне против дахија"* (Зборник Филипа Вишњића), Београд, 1935.
Гофман Владимир, *Велики вожд Карађорђе* Београд, 1930.
Джуричич Милан, *Сербскій протоерей Матей Ненадовичъ*, С. Петербург, 1881.
Димитријевић Стеван, *Стевана Стратимировића митрополита карловачког план за ослобођење српског народа* (Богословље 1), Београд, 1926.
Додатак *Србским Новинама* за 1842 годину, Београд.
Дубравин, *Устанак србски од 1806—1810 године*, I и II, Нови Сад, 1866.
Ђурић Јаншије, *Србска повестница Карађорђевог времена* (Гласник друштва србске словесности 4), Београд, 1852.
Елезовић Глиша, *Турски споменици за историју Београда и Србије* (Београдске општинске новине за год. 1936), Београд, 1936.
Ивић д-р Алекса, *Између првог и другог српског устанка*, Загреб, 1917.
Ивић д-р Алекса, *Документа о устанку Срба под Карађорђем Петровићем* (Вјесник кр. хрватско-славонско-далматинског архива 21—22), Загреб, 1920.
Ивић д-р Алекса, *Из доба Карађорђа и сина му Александра*, Београд, 1926.
Ивић д-р Алекса, *Јелена Карађорђева после смрти свога мужа* (Српски књижевни гласник 24), Београд, 1928.
Ивић д-р Алекса, *Родословне таблице српских династија и властеле*, Нови Сад, 1928.
Ивић д-р Алекса, *Слике Карађорђа и Младена Миловановића* (Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор 9), Београд, 1929.

Ивић д-р Алекса, *Смрт Карађорђа* (Летопис матице српске 344), Нови Сад, 1935.
Ивић д-р Алекса, *Карактери Карађорђа и Милоша* („Време" од 29 јануара 1938), Београд.
Ивић д-р Алекса, *Списи бечких архива о првом српском устанку* I (1804), II (1805), III (1806), Београд, 1935, 1936, Суботица, 1937.
Ивић д-р Алекса, *Бегство Константина Родофиникина из Србије* (Архив за правне и друштвене науке 36), Београд, 1938.
Јакшић д-р Гргур, *Европа и васкрс Србије* (1804—1834), Београд, 1933.
Јакшић Јаков, *Војни устав 1813* (Из Карађорђевог доба, прилог Ратнику за јануар 1914 год.), Београд, 1913.
Јеленић Ђурђе, *Нова Србија и Југославија*, Београд, 1923.
Јовановић Љубомир, *Преглед национално-политичког живота српског у XIX веку* (Српски књижевни гласник 1—3), Београд, 1901.
Јовановић Љубомир, *Стогодишњица српског устанка*, Београд, 1904.
Јовановић Павле, *Исторія најважніи, догађая у Сербіи одъ год. 1459 до 19/20 Септ. 1913*, Нови Сад, 1847.
Јовановић Слободан, *Наше уставно питање у XIX веку* (Сабрана дела II, св. 1), Београд, 1932 и његова предавања о истом питању.
Јокић Петар, *Причање о догађајима и људима из првог српског устанка* 1804—1813, (Споменик С. К. Академије 14), Београд, 1891.
Jorga N., *Histoire des états balcaniques jusqu'à 1924*. Paris, 1925.
Караџић-Стефановић Вук: *Прва година Српскога војевања на дахије, Друга година Српскога војевања на дахије, „Правительствующій Совѣтъ Сербскій" за времена Карађорђијева, Милош Обреновић княз Сербіи, Нештампани одломци Грађе за Српску историју нашега времена, Животи најзнатнијих Српских поглавица нашега времена* (Скупљени историски и етнографски списи I), Београд, 1898.
Карић Владимир, *Србија*, Београд, 1887.
Kemura Sejfudin, *Prvi srpski ustanak pod Karadjordjem*, Sarajevo, 1916.
Ковачевић Гаврило, *Песма о случајној буни Срба против дахија*, Београд, 1832.
Костић д-р Драгутин, *Значај Филипа Вишњића за историју наше народне књижевности* (Зборник Филипа Вишњића), Београд, 1935.
Костић д-р Драгутин, *„Ту кнезови нису ради кавзи"*, („Време" од 12 и 13 јануара 1936), Београд.
Костић д-р Мита, *Пасош Карађорђеве жене и деце 1813 године* („Политика" од 14, 15, 16, 17 априла 1923), Београд.
Кретић Никола, *Протокол шабачког магистрата* од 1808—1812 (Гласник српског ученог друштва одељење II, књ. 1), Београд, 1868.
Кунибert д-р Бартол, *Српски устанак и прва владавина Милоша Обреновића 1804—1850* (превео д-р М. Р. Весни), Београд, 1901.

Laskaris d-r Mihailo, *Le rôle des Grecs dans l'insurrection serbe sous Carageorges* (Extrait de la revue „Les Balkans"), Athènes, 1933.

Ласкарис д-р Михаило, *Срби и Грци за време својих ослободилачких борби* (на грчком језику), Атина, 1936.

Љубишић Љ. П., *Шеста година српског устанка* (1809), Београд, 1910.

Љубишић Љубиша, *Два наша стогодишња правила и њихов коментар* (Из Карађорђевог доба, прилог Ратнику за јануар 1914 год.), Београд, 1913.

Магарашевић Ђорђе, *Путовање по Србији у 1827 години* (Етнолошка књижица 1), Београд, 1934.

Маршићанин Божо, *Прави и истинити васкрс државе српске* (политичко-историска размишљања), Београд, 1910.

Медаковић В. М. Г., *Учествовање Срба у деветстогодишњој прослави у Кијеву и повеснички подаци о Србији и Црној Гори*, Нови Сад, 1888.

Медаковић В. М. Г., *Први српски устанак и његов жалосни свршетак по архивним петроградским документима*, Нови Сад, 1893.

Милићевић Ђ. Милан, *Кнежевина Србија*, Београд, 1876.

Милићевић Ђ. Милан, *Поменик знаменитих људи у српског народа новијег доба*, Београд, 1888.

Милићевић Ђ. Милан, *Кнез Милош прича о себи* (Споменик С. К. Академије 21), Београд, 1893.

Милићевић Ђ. Милан, *Карађорђе у говору и у твору*, Београд, 1904.

Милосављевић Милош, *Грађа за политичку историју српску, новога времена* (Гласник српског ученог друштва 75), Београд, 1892.

Милутиновић Сима-Сарајлија, *Сербианка*, Лајпциг, 1826.

Милутиновић Сима-Сарајлија, *Историја Србије од почетка 1813-е до конца 1815-е године*, Београд, 1888.

Мишковић Јован, *Грађа за новију историју Србије* (Гласник српског ученог друштва 48), Београд, 1880.

Мишковић Јован, *Из ратовања Срба с Турцима* (Ратник за 1882), Београд, 1882.

Мишковић Јован, *Српска војска и војевање за време устанка од 1804—1815* (Глас С. К. Академије 47), Београд, 1895.

Мишковић Јован, *Каменички бој* (Годишњица Николе Чупића 19), Београд, 1901.

Надеждинъ Н., *Георгій Черный по расказамъ очевидцевъ* (Русская Бесѣда кнь. IV), Москва, 1858.

Народне Новине за 1842 годину, Будим.

Ненадовић Константин, *Живот и дела великог Ђорђа Петровића Карађорђа Врховног Вожда, ослободиоца и владара Србије и живот његови војвода и јунака као градиво за Србску Историју од године 1804 до 1813 и на даље* I (1883), II (1884), Беч.

Ненадовић Љубомир, *Протокол писама проте Матеје Ненадовића о ратовању крај Дрине 1811, 1812 и 1813 год.*, Београд, 1861.

Ненадовић прота Матија, *Мемоари* (за штампу приредио д-р Владимир Ћоровић, Библиотека српских писаца), Београд, 1931.

Николајевић Димитрије-Бантиш Каменски, *Путовање по Србији 1808 године* (Етнолошка књижица 1), Београд, 1934.

Никовић Нићифор, *Жизнописанија моја од 1807 до 1842 године* (берберaша, доктора и хирурга, у рукопису).

Новаковић Стојан, *Шест службених писама из српског устанка 1809—1812* (Споменик С. К. Академије 17), Београд, 1892.

Новаковић Стојан, *Из мемоара Ибрахим-манзур-ефендије о неким догађајима у Босни и у Србији из 1813—1814 године* (Споменик С. К. Академије 22), Београд, 1893.

Новаковић Стојан, *Ичков мир* (Глас С. К. Академије 66), Београд, 1903.

Новаковић Стојан, *Устанак на дахије 1804*, Београд, 1904.

Новаковић Стојан, *Турско царство пред српски устанак* (1780—1804), (С. К. Задруга књ. 94), Београд, 1906.

Новаковић Стојан, *Уставно питање и закони Карађорђева времена*, Београд, 1907.

Новаковић Стојан, *Доситеј Обрадовић и српска култура* (Споменица Доситеја Обрадовића, С. К. Задруга књ. 134), Београд, 1911.

Новаковић Стојан, *Васкрс државе српске — политичко-историска студија о првом српском устанку 1804—1813*, Београд, 1914.

Новине Србске за 1842 годину, Београд.

Павловић д-р Драг., *Прилог историји Кочине крајине и Михаљевићевог фрајкора* (Глас С. К. Академије 68), Београд, 1901.

Павловић д-р Драг., *Србија за време последњег аустриско-турског рата* (1788—1791), Београд, 1910.

Пантелић д-р Душан, *Београдски пашалук после Свиштовског мира* (1791—1794), Београд, 1927.

Пантелић д-р Душан, *Покрет у северозападној Србији и бачки епископ Јован Јовановић* (1783—1790), (Глас С. К. Академије 133), Београд, 1930.

Пантелић д-р Душан, *Кочина крајина*, Београд, 1930.

Пантелић д-р Душан, *Два прилога историји Карађорђа: 1) Карађорђево ступање у Михаљевићев фрајкор, 2) Питање о години Карађорђева рођења* (прештампано из часописа „Мисао"), Београд, 1932.

Пантелић д-р Душан, *Уходење Србије пред Кочину крајину* (Глас С. К. Академије 153), Београд, 1933.

Пантелић д-р Душан, *Земунска завера против дахија* (1802), (прештампано из „Споменице десетогодишњице живота и рада Више педагошке школе у Београду"), Београд, 1935.

Петровић Мита, *Финансије и установе обновљене Србије до 1842*, I, Београд, 1901.

Петровић Радмила, *Законик проте Матије Ненадовића* (Гласник истор. друштва у Н. Саду 2), Ср. Карловци, 1929.

Пешић Петар: *Бој на Мишару 1 августа 1806 године, Битка на Делиграду 22 и 23 августа 1806 године* (Из Карађорђевог доба, прилог Ратнику за јануар 1914), Београд, 1913.

Попов Нил, *Србија и Русија од Кочине крајине до Светоандрејске скупштине* I (превели с руског П. Срећковић, Ж. Жујовић, А. Васиљевић и А. Марјановић), Београд, 1870.

Прилози к србској повестници Карађорђевог времена (Гласник друштва србске словесности 6), Београд, 1854.

Протић Антоније, *Повесница од почетка времена вожда српског Карађорђа Петровића* (Споменик С. К. Академије 19), Београд, 1892.

Протић С. К., *Ратни догађаји из првог српског устанка 1804—1813 под вождом Карађорђем Петровићем* (Годишњица Николе Чупића 13), Београд, 1893.

Поповић Михаило, *Историска улога српске цркве у чувању народности и стварању државе*, Београд, 1933.

Поповића Павла Живот и приклјученија (рукопис у С. К. Академији).

Поповић д-р Петар, *Француско-српски односи за време првог устанка (Наполеон и Карађорђе)*, Београд, 1933.

Радовановић Петар, *Војна Срба с Турцима од устанка Вожда српског Карађорђа до септембра 1913, или до паденија Србије*, Београд, 1852.

Ристић Милан, *Бој на Каменици 19 маја 1809*, Београд, 1911.

Радојчић Никола, *Доситејево писмо о уређењу и просвећењу Србије* (Летопис матице српске 300), Нови Сад, 1914—1921.

Радојчић Никола, *Карађорђева војска* (Југословенска њива 9), Загреб, 1925.

Радојчић Никола, *Стварање војске у Карађорђевој Србији* (Летопис матице српске 340), Нови Сад, 1934.

Ракочевић Новица, *Ратни планови Србије против Турске од вожда Карађорђа до краља Петра*, Београд, 1933.

Ранке Леополд, *Србија и Турска у деветнаестом веку* (превео с немачког Стојан Новаковић), Београд, 1892.

Савић М. Никола, *Бој на Каменици* (Просветни гласник), Београд, 1888.

Соловјев д-р Александар, *О Карађорђевом законику* (Архив за правне и друштвене науке 24), Београд, 1932.

Србске Народне Новине за 1839 годину, Београд.

Срећковић Панта, *Шабачка 1806 година* (Споменик С. К. Академије 10), Београд, 1891.

Срећковић Панта, *Из новије историје* (Споменик С. К. Академије 19), Београд, 1892.

Станојевић д-р Лазар, *Карађорђева болест 1813 године* („Лијечнички Вјесник“ 4), Београд, 1931.

Станојевић Маринко, *Порекло династије Карађорђевића — једна народна традиција* (Зборник прилога за познавање Тимочке крајине 4), Зајечар, 1937.

Станојевић Станоје, *Карађорђев устанак и неослобођено Српство* (Карађорђе, Народно Дело), Београд, 1924.

Станојевић Станоје, *Историја српског народа*, Београд, 1926.

Стојановић Исидор, *Деловодни протокол од 1812 Маја 21 до 1813 Августа 5 Карађорђа Петровића, вр'овног вожда и господара народа србског*, Београд, 1848.

Стојановић Исидор, *Причање Гаје Пантелића о србској новијој историји* (Гласник друштва србске словесности 2), Београд, 1849.

Стојановић Исидор, *Шта Милош Воденичаревић о србској историји прича* (Гласник друштва србске словесности 2), Београд, 1849.

Стојановић Исидор, *Грађа за новију србску историју* (Гласник друштва србске словесности 2), Београд, 1849.

Стојановић Исидор, *Споменик србске историје осамнајстог века и предање (казивање) о истом времену* (Гласник друштва србске словесности 2), Београд, 1849.

Стојановић Исидор, *Податци за повестницу србску времена Карађорђевог* (Гласник друштва србске словесности 3), Београд, 1851.

Стојановић Љубомир, *Записи и натписи* II (1903), III (1905), V (1925).

Стојковић Срета, *Нова Србијанка. Борба за ослобођење 1804—1815 год. Историја и народна поезија*, Београд, 1927.

Страњаковић д-р Драгослав, *Манастир Рача* (Браство 24), Београд, 1930.

Страњаковић д-р Драгослав, *Стеван Јовановић архимандрит манастира Троноше* (Братство 25), Београд, 1931.

Страњаковић д-р Драгослав, *Србија Пијемонт Јужних Словена*, Београд, 1932.

Страњаковић д-р Драгослав, *Збор у Орашцу 2 фебруара 1804 год.* (Годишњица Николе Чупића 44), Београд, 1935.

Страњаковић д-р Драгослав, *План Исидора Стојановића за писање монографије о Карађорђу Петровићу* (Југословенски историски часопис 3), Београд, 1937.

Стратимировић Стеван, *Објашњење постанка и узроци устанка српских хришћана 1804* (Српски књижевни гласник 18), Београд, 1907.

Стратимировић Стеван, *Личности у српском устанку од 1804 г.* (Српски књижевни гласник 19), Београд, 1907.

Теодоровић Лазар, *Карађорђево известије о Србији и последњим догађајима србског (новијег) доба, као и о првима за тим следујућима* (Гласник друштва србске словесности 4), Београд, 1852.

Тошковић д-р Јован, *Односи између Босне и Србије 1805—6 и бој на Мишару*, Суботица, 1927.

Тошковић д-р Јован, *О паду Београда и Шапца — 26 дец. 1806, 26 јан. 1807*, Београд, 1930.

Тошковић д-р Јован: *Личност капетана Кулина у Вишњићевој песми „Бој на Мишару“*, *Три прилога за историју Београда и Земуна Карађорђева времена*, *Изасланство српских устаника у Беч 1806*, *Покушај Пустрије да заузме Београд 1808 године*, *Наполеонов план о подели Турске* (Историски чланци и прикази), Београд, 1933.

Трандафил Дука, *Историја Славено-Срба* (превео Димитрије Алексијевић), Београд, 1910.

Truhelka d-r Ćiro, *Bošnjaci i prvi srpski ustanak* (Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini 29), Sarajevo, 1918.

Ћоровић д-р Владимир, *Живот и личност Карађорђа Петровића* (Карађорђе, Народно Дело), Београд, 1924.

Ћоровић д-р Владимир, *Почетак Карађорђевог устанка* (Српски књижевни гласник 15), Београд, 1925.

Ћоровић д-р Владимир, *Историја Југославије*, Београд, 1933.

Ћоровић д-р Владимир, *Хисториска вредност Вишњићеве песме „Почетак буне на дахије“* (Зборник Филипа Вишњића), Београд, 1935.

Ћоровић д-р Владимир, *Карађорђе и први српски устанак* (Библиотека Коларчевог Нар. Универзитета 30), Београд, 1937.

Ћоровић д-р Владимир, *Вук као хисторичар* (Српски књижевни гласник 52), Београд, 1937.

Уляницки В. А., *Матеріалы къ исторіи восточнаго вопроса въ 1811—1813 г.*, Москва, 1911.

Haumant Emile, *L' armé de Karageorge* (La Yougoslavie), Paris, 1927.

Haumant Emile, *La formation de la Yougoslavie*, Paris, 1930.

Чубриловић д-р Васа, *Босанско Подриње и први српски устанак* (Зборник Филипа Вишњића), Београд, 1935.

Хаџић Јован, *Животъ Кара-Ђорђа Петровића, врховнога Вожда народа србскогъ* (Дѣла Димитрія Давидовића књига I, Историја народа србскогъ), Београд, 1846.

Хаџић Јован, *Устанакъ србскiй подъ Црнымъ Ђорђемъ I, прве три године* Нови Сад, 1862.

Цвијић д-р Јован, *Географски и културни положај Србије* (Говори и чланци II), Београд, 1921.

Шишић д-р Фердо, *Карађорђе, Јужни Словени и Наполеонова Илирија* (Карађорђе, Народно Дело), Београд, 1924.

СПИСАК ДОКУМЕНАТА

чији се факсимили налазе у књизи

СПИСАК СЛИКА

које се налазе у књизи

ПОГРЕШКЕ

Стр. 29, ред 7 одоздо, место *Свейозара* треба *Сшевана*
Стр. 29, „ 7 „ „ *Свейозаревог* „ *Сшевановог*
Стр. 32, „ 8 „ „ *Марка* „ *Машеје*
Стр. 53, „ 5 одозго, „ *још до* „ *још од*
Стр. 95, „ 14 „ „ *йовукао* „ *извукао*
Стр. 108, „ 17 и 18 одозго треба: 1809 је заједно са војводом Милојем Петровићем, а 1813 сам,
Стр. 110, ред 6 одозго место *е много* треба *је много*
Стр. 131, „ 1 „ „ *кайе* „ *кайи*
Стр. 183, „ 1 „ „ *сабљом* „ *(сабљом)*

Szombathely